

FL. VEGETII RE NATI VIRI

illustris de re Militari libri quatuor.

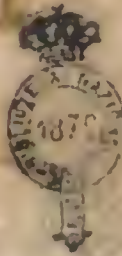
SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSULIS

de Strategematis libri totidem

PELLIANI de instruendis Aciebus liber vnus.

MODESTI de vocabulis rei Militaris liber vnus.

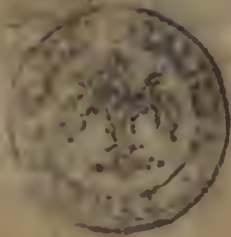
Item pictura bellica cxx passim Vegetio adiecta. Collata sunt omnia ad antiquos codices, maximè B V D A E I, quod testabitur Aelianus.

PARISIIS:

Sub f. o Basiliensi ex officina Christiani Wecheli.

M. D. XXXV.

R E R V M E T V E R B O R V M I N V E .

getio contentorum index, in quo prior numerus capita,
alter libros supputat.

A Cies , capite xiiii, li- bro, iii.	Cohortes xxiii, i.	Marii diligentia v, i. &
Accensi xix, ii, & xiiii, iii.	Colligere campū xxv, iii.	x, iii.
Ala equitum 1, ii.	Colores lunę xli, iiii	Martiobarbuli xvii, i.
Annibal rei militaris peri- tus in proœmio lib. iii.	Cornu v, iii.	Mensores vii, ii.
Anser xxvi, iiii,	Cornicines vii, ii.	Metatores ibidem.
Aphricani iaculatores xv, i.	Cuneus xix, iii.	Metelli diligentia x, iii.
Aquila xiii, ii.	Decumana porta	Militiæ sacramentum v, ii.
Aquiliferi vii, ii.	Decani viii, ii. & xiii, ii.	Minotauri signum vi, iii.
Armaturæ ibidem.	Decurio xiiii, ii.	Mulierū Ro. crines ix. iiii.
Affer xlvi, iiii.	Digmata xviii, ii.	Munifices vii, ii. & xix, ii.
Augustales vii, ii.	Dracones xiii, ii. & xiii, i.	Murus pedestris exercitus xx, i.
Auxiliares ii, ii.	Drumi xvi, iii.	Nauarchi xxxii, iiii.
Balearibus fundæ pri- mo repertæ xvi, i.	Ducenarius viii, ii.	Ordinarii vii, ii.
Barrhitus xviii, iii.	Equites legionarii i, ii.	Optiones vii, ii.
Bebra xx, i.	Exercitus i, ii. & i, iii.	Pannonici xx, iii.
Beneficarii vii, ii.	Falarica xviii, iiii.	Papilones xxiii, i.
Bipennis xlvi, iiii.	Falx xlvi, iiii.	Peditum duo genera i, ii.
Buccina v, iii.	Ferētarii xx, i. & xiiii, iii.	Perfarū mos in fossis du- cendis x, iii.
Buccinatores vii, ii.	Flauiales vii, ii.	Phalanges ii, ii.
Burgus x, iiii.	Forfex xix, iii.	Phalarica xviii, iiii.
Calones vi, iii.	Frons xiiii, iii.	Pherentarii xv, ii.
Campigeni vii, ii.	Fundibulatores ibidem.	Pila xx, i.
Campus martius x, i.	Fúditores xv, ii. & xiiii, iii.	Pilum xv, ii.
Candidati vii, ii.	Fustibalus xiiii, iii.	Pompeii exercitium ix, i.
Capaneus xxi, iiii.	Galearii x, i.	Prætoria porta xxiii, i.
Caput contubernii viii, iii.	Globus xix, iii.	Prencipes xxv, ii.
Caput porcinum xix, iii.	Harpagones, xxv, ii.	Principes primæ cohort- tis viii, ii.
Castella viii, iii.	Hastatus xiiii, iii.	Principia vii, ii.
Cateruæ ii, ii.	Hastatus primus viii, iii.	Primæ centuriæ xxiii, i.
Cato rei militaris scri- ptor iii, ii.	Hastatus secúduſ ibidem.	Primus hastatus viii, ii.
Catonis sententia xiii, i.	Imaginario vii, ii.	Promuscis xxvi, iii,
Centenarii viii, ii.	Lacedæmoniorum cir- ca bellum cura in proœ- mio, iii.	Pyrrhus elephantos pri- mus in Italiã duxit ibid.
Centurio primili ibidem.	Legio i, & ii, ii.	Quibus dux moueat exercicū ad pugnã xii, iii.
Circitores viii, iii.	Leuis armatura xiiii, iii.	Quintiº cincinnatus iii, i.
Classium duo genera i, ii.	Liberarii vii, ii.	Remedium in formidi- nem militum xii, iii.
Claudii iaculatores xv, i.	Loricula xviii, iiii.	
	Malleoli xviii, iiii.	
	Manipulus xiii, ii.	

I N D E X

Rhodiorú astutia xx, iiii.	Signa muta	ibidem.	Tubicines	vii, ii.
Sariffæ xxiiii, iii.	Signiferi	vii, ii.	Turma	xiiii, ii.
Scipionis Africa . in ex- ercendo milite cura x, iii.	Spatha	xv, ii.	Tutiales	ibidem.
Scipionis sententia xxi, iii.	Spiculum	ibidem.	Tydeus	v, i.
Scriptores rei militaris	Taleæ	viii, iiii.	Valli quid	viii, iiii.
viii, i.	Tessera quid & tesserarii		Velites expediti	xvi, iii. &
Scutati xv, ii.	Torquati ibid.	(vii, ii.	Verriculú	xv, ii. (xxvi, iii.
Serra xix, iii.	Tragularii	xv, ii.	Veterú consuetudo	xiii, i.
Semispathæ xv, ii.	Tribulus	xxiiii, iii.	Vexillationes	i, ii.
Signa vocalia v, iii.	Tribunus	vii, ii.	Xantippus rei militaris	
Signa semiuocalia ibid.	Triarii xx, i. & xiiii, iii.		peritus in proœmio	iii.
	Triarius Prior	viii, ii.		

F I N I S.

I N D E X I N S E X T V M I V L I V M F R O N-

tinum complectens illustrium virorum nomina cum exem-
plis eorum à Frontino adductis,

ccxiiii. ccxv. ccxx. ccxxii. ccxl.

A Bydeni	ccxv.	ccxxvi. ccxxviii. ccxxix.	Asculani	ccxxx.	
Acilius Glabrio	ccxxxv. ccxxxix. ccxli.		Atheas rex Scyth.	ccvii.	
Adathantes	ccxi. (ccvi.	Anaxibius	ccxiii.	Athenienses	clxxxvii.
Aegyptii	ccviii. clxxxiiii.	Antigonus	ccxiiii.	ccxxxiii. ccxxxv. ccxxxix	
Aemilius Paul.	clxxxvi.	Antiochus	ccxxi. ccxxii.	Attalus	ccxix.
Aetoli	ccxvi. (clxxxvii.	ccxxv. ccxxxii.	Attilius	ccxvi.	
Afranius	ccxix.	Antipater	ccxviii.	Attilius Regul.	ccxxxiii.
Afri	ccviii.	Antonius	cxci. cciiii.	c cxxxv.	
Agathocles	cxviii.	ccxiii. ccxix. ccxxxiiii	Augustus Germanicus	ccviii.	
Agrigétini	ccxxi. ccxxvi.	Appius Claudius			
Agelilaus	clxxxvi. cxci. cciiii	ccxxxii. ccxxxiiii.	Autofradates Perfes		
cxcv. cxevi. cxevii.	Apollonides	ccxxii.	clxxxviii.		
ccxiiii. ccxxvii.	Aquilius	ccxxxiiii.	Aurelius Cotta	ccxxxiii.	
Alexáder Mace.	clxxxvi.	Arabes	ccix.	Barca	ccxxvi.
clxxxviii. cxci. cxevii.	Arcades	ccxx.	Bateus Nolanus	ccxxix.	
ccv. ccviii. ccix. ccxviii.	Archelaus	cciiii.	Boii	cxci.	
ccxxii. ccxxxiiii. ccxxxv.	Archidamus	cxvi.	Brasidas	cxci.	
ccxxxvi. ccxxxviii.	Ategua	ccxxviii.	Brutus	ccxxxv.	
Alcetas	ccxl.	Ariouistus	ccxxxvii.	Byfatii	clxxxvii. ccxxvii.
Alcibiades	ccxiii. ccxv.	Áristippus	ccxxi.	CaduCCI	ccxxiiii.
ccxxi. ccxxiii. ccxxv.	Aristides	ccxxxv.	Cæditius	cx.	
Alicius	ccxviii. (ccxxvii.	Armenii	ccxvii.	Cæsar	clxxxiiii. clxxxvi.
Amilcar	clxxxiiii. ccxxix	Arpi	ccxxiiii.	cx. cxci. cxev. cxvi.	
Ambiorix	ccxxx.	Aristomus	ccxxxviii.	cxvii. cc. cci. ccv. ccxii.	
Amphipolis	ccxxix.	Arminius dux German.	ccxiiii. ccxvi. ccxxiiii.		
Annibal	cxci. cxci. cci.	Artaxerxes	cciii. (ccxvii. ccxxx. ccxxxvi. ccxxxvii.		
cciii. cciiii. ccix. ccx.	Asdrubal	clxxxvii. cxci.	ccxxxix. ccxli.		

IN FRONTINVM.

C. Cassius	ccxii.	P. Crassus	ccxxxviii.	Entidas	cxevi.
C. Lælius	clxxxiiii.	ccxliii		Eufrates fluuius	ccxxiiii.
Calphurnius	cxv.	Craterus	ccxxiii.	Fabius Max.	clxxxvi.
Camillus	ccvii. ccxxxvi.	Crispinus	ccxl. ccxlii.	clxxxvii. cxciij. cxevii. cc	
Campani	ccxxii. ccxxvii.	Crisci	ccxxiiii.	ccvii. ccxxii. ccxxiiii.	
Cato	ccxxvi. ccxli.	Cræsus	clxxxix. ccvii.	ccxxxiiii.	
Cato Porcius	clxxxiiii.	Crotona oppid.	ccxxiii.	M. Fabius	cxv.
M. Cato	clxxxiiii. clxxxvi	Curius	cxviii. cci. ccxxxvi	Fabius caso	clxxxvi.
	ccxvi. ccxx. ccxxxii.	Curio cos.	ccxxxiiii.	Q. Fab. cxevi.	ccxxxviii.
	ccxxxiiii. ccxxxv.	Q. Curtius	ccxxii.	Fabius Rutilius Maximus	
Carthaginen.	clxxxvi.	Cyanea agustia	clxxxix.	ccvi. ccxxxiiii.	
eorum duces	cxciij.	Cyriestes	clxxxiiii.	Fabriti ⁹	ccxxxv. ccxxxvi
Cælius primipi.	ccxxxix.	Cymbri	ccxv.	Fidenates	ccvii.
Catii	ccv.	Cyrus rex Persarū	cxvii.	Flaminius	ccx.
Catinenses	ccxviii.	ccxxi. ccxxiiii. ccxxv.		Flamma	cxv.
Casilinum	ccxxviii.	Dareius	cxvii.	Flauius fimbria	ccxxx.
	ccxxxviii.	Daci	ccvi.	Fonteius	cxv. ccxxxvii.
Causenses	ccxviii.	Datames	ccxv.	Fuluius nobil.	cxvii. cxv
Cassius	ccxxxv. ccxl.	Delminū oppid.	ccxxiii.	Fuluius cos.	ccxxxiiii.
Castronius	cciiij.	Decius	cxv. ccxxxvii.	Fuluius Imperator	ccviii.
Celtiberi	ccviii.	ccxxxviii.		Fulvi ⁹ Flaccus	ccxxxiiii.
Cimon	ccxx.	Decimus Iunius	ccxxxiiii.	ccxli.	
Cizycū	ccxxv. cxxxviii.	Didius	cxciij. ccxvii.	Furius Agrippa	ccxvi.
Chabrias	clxxxix. cxviii	Dyonisius	cxciij. ccxxii.	Furius Camillus	ccxvi.
Chares	ccxxvi.	Diodorus	ccxxix.	Q. Furius	ccxvi.
Calcid.	ccxxvi. ccxxvii.	Domiti ⁹ Corbulo	ccxvii.	L. Furius	clxxxv. cxv.
Ciminia sylua	clxxxvi.	ccxxxiiij. ccxxxv. ccxxxix		Gabii	ccxxi.
Claudius	clxxxviii. ccxix	Domitius Calvinus	ccxx.	Galli	ccvi. ccxxiiii. ccxix.
Clearchus	ccxxii. ccxxxii	Domitianus Augustus		Gelo tyrannus	cxvii.
Cleandridas	cciiij.	clxxxv. clxxxvii. ccxxx.		Germani	ccxxxvii.
Cleomenes	ccv.	Duillius	clxxxix. ccvi.	Græci	ccxxxv.
Cleonymus	ccxxiii.	Eginé.	ccxxxviii. (ccxx.	Haliatis	ccxxix.
Chlistenes Sciyo.	ccxxiiii.	Eoneus Tarentin.	ccxxii.	Halys fluuius	clxxxix.
Cōminius Atrabas	ccxix.	Epaminundas Thebanus		Hamilcar	clxxxiiii.
Conon	ccxliij.	cxvii. cxviii. cxviii. ccii.		Hanno Carthaginensis	
Corneli. Nasica	ccxxxiiii.	ccx. ccxxi. ccxxvii.		cxciij. ccxxix.	
Cornelius Cossus	ccxvi.	Ephesii	cccxxii. (ccxxxv.	Harridas rex Molossorū	
Cornelius Ruffin.	ccxxiiii	Ephialtes Trachinius	ccii	ccix.	
Coriolanus	cxciij.	Epidaurii	ccxviii.	Hetrusci	ccvii.
L. Cornelius cos.	ccxxv.	Epirotæ	ccviii.	Hernici	ccxvi.
Corinthus	ccxxvii.	Equi populi	ccxvi.	Herculeius	cxv.
Cotta cos.	ccxxx. ccxxxiiii	Erythrei	ccix.	Hemocrates	Siracusan.
Crassus	ccxii.	Ennienes	ccxli.	ccxvii.	

I N D E X

Himerai	ccxxii.	Lusitani	ccxxii.	Myronides Atheniensis	
Himera ciuit.	ccxxvi.	Lysander	cxv.cci.	ccvii. ccxl.	
Himilco carthag.	ccxxvi.		ccxxxii.	Nasica	ccxxxii.
Hircius	ccxxviii.	Mago dux Carth.	ccx.	Necii	ccxxviii.
Hispani	ccvii. ccxxxviii.		ccxxiii. ccxli.	Nero	clxxx.
Hispania ciuitates		Magnetes	ccxxiii.	Cl. Nero	ccxvii.
clxxxiiii.		Maharbal	ccviii.	Neuius Centurio	ccxli.
Horatius Cocles	ccxix.	Mandron	ccxxii.	Nicostratus	clxxxvii.
Iapiges	ccx.	Marcus Liuius	ccxl.	Nolani	ccxxxix.
Iberi	ccii.	Marcus Porcius		Numantini	ccxxx.
Illyrii	ccviii. ccxxiii.		clxxxiiii. ccxxxix.		ccxxxviii.
Indas vel inides aruspex		Marcellus	ccvii. ccxxi.	Numida	ccxxiii.
cxvii.			ccxxix. ccxxxvii.	Ostaius C.	ccxxxvii.
Iphicrates	clxxviii. cxci.	Marius C.	clxxxvi. cxvii.	Otacilius	ccxxxix.
cxvii. cxviii. cc. ccxiii.			ccv. ccxv. ccxvi.		ccxxxiii.
ccxix. ccxxxvii. ccxl.			ccxxiii. ccxxxii. ccxxxv.	Pachorus rex	clxxxiiii.
Iuba rex	ccxiii.		ccxxxix.	Pansa Cos.	ccxiii.
Iugurtha	cc. ccvii.	L. Martius	ccxiii.	Papyrius Cursor	ccvi.
Laberius	cxv.	Martius T. eques	ccxvii.	clxxxiiii. ccxxi.	
Labienus	ccxc. ccxii.	Mantinia	ccxxvii.	Parthi	ccxii.
ccxvi.		Manlius A. Cos.	cxviii.	Parmenes Thebi.	ccii.
Lacedaemonii	clxxxviii.	Manlius imperiosus		ccxxxvii. ccxxxix.	
cc. ccii. ccxxvii.			ccxxxiiii.	Paulus	ccv.
Lacetani	ccxxvi.	Cn. Mañlius	cxv. ccxiii.	Peloponenses	ccxxv.
Laelius	ccxi. ccxxxviii.	Masiniſſa	ccxxiii.	Pelopidas Theb.	clxxxix.
Lartha dux Pœn.	ccxxvi.		ccxxxvi.	ccxxiiii. ccxli.	
Leonidas	ccxxxvii.	Maurus interrex	ccxxviii.	Pericles Athen.	clxxxvii.
Leptenes Syracula.	ccviii.	Megarenſes	ccxliii.	cxv. cxvii. cxviii.	
Leucadia	ccxxii.	Melanthus	ccxiii.	ccxxv. ccxl.	
Liburni	ccxiii.	Memnon Rhodius		Petilius	ccxxxiiii.
Licinius	clxxxv. ccvi.		ccix. ccxiii.	Petreius	cc.
Ligures	ccxxxiiii. ccxxx.	Messenii	ccxx.	Petilini	ccxxxviii.
Lilybiri	ccxxvi. (cxvii.)	Metellus Pius	clxxxv.	Perſa	ccxxxvii.
Lysimachus	ccxxii.		cxviii. ccviii.	Phaliſci	ccvii. ccvii. ccxvi.
Litana ſylua	cxvii.	Q. Metellus	cxviii.	ccxxxvi.	
Liuius dux	ccxxii.		ccxxxxi. ccxxxii. ccxxxiii.	Phalaris	ccxxii.
Lucius Salinator	cciii.	Milites quando primo iu-		Phares dux Athen.	ccxix.
Loeri	ccxli.	reiuſando facti.	ccxxxxi.	Pruſias	ccxxxix.
Luca oppidum	ccxx.	Minutius Cos.	cxv.	Pharnaſtanis parthi	ccxii.
Luceius	ccxxviii.	Milciades	ccxlii.	Philippus	clxxxix. cc.
Lucretius Catul.	clxxxix.	Minutius Ruffus	ccvi.	ccxvi. ccxix. ccxxii.	
Lucullus	cc. cci. ccxv.	Mithridates	clxxxiiii.	ccxxiiii. ccxxv. ccxxx.	
ccxxvii.		Mummius	ccxxxvi.	ccxlii.	

Philippus Macedon. rex	ccxxxix. ccxl.	Theutoni	ccxv.	
clxxxviii. ccii.	P. Scipio	Thebani	ccxxi. ccxxxv.	
Pinarius	ccxl. ccxxiii. cclii. ccxxxix.	Thermopylæ	ccvi. ccxl.	
L. Pifo	ccxxxiii. L. Scipio	Themistocles	clxxxv.	
Pyrrhus	ccv. ccvii. ccxiii. C. Scip. ccxxxv. ccxxxix.	clxxxvii. ccii. ccxiii.		
ccxxiii. ccxxxix. ccxxxii.	Scythæ	ccxvi. Thraces	ccxviii. ccxix.	
	Scorylo	cxcv. ccxxii. ccxxxix.		
	Scordisci	ccvi. ccxxxvi.	Triphon	ccxix.
Phormio	ccxxvi. Agobrienses	ccxxvii.	Tisaphernes	cxciii.
Pœni	ccvii. ccxix. Semproniu	ccxli.	Tiberius Cæsar	cc.
Pompeius	clxxxiii. Sempronius Tuditanus		Tiberius Gracchus	ccix.
clxxxviii. clxxxix. cxciii. ccxxxvii.			Tigracus	ccxl. (ccxxiii.
cc. cci. cciii. ccv. ccxii.	Sempronius Gracchus		Thimotheus Atheniensis	cxcviii. ccxiii.
cxviii. ccxxx. ccxxxvi.	cxcvii. ccviii. ccxli			
Pópilius Lenas	ccxxx. Sempronius Longus	ccx.	Titurius Sabin.	ccxxx.
Porfenna	ccxix. Semiramis	ccxxiii.	Torquatus	ccxxiii.
Posthumius	cxcvi. cxcix. Sertorius	clxxxix. cxcv.	Thraſybulus	ccxxv.
ccxxxvi.	cxcvi. cxcvii. cciii. ccxi.		Triballi	ccvii. (ccxxix.
Pótius Cómius	ccxxvii. ccxv. ccxviii. ccxix.		Trinaſſon caſtell.	ccxxiii.
Preneste occiſorũ capita.	ccxxxix.		Trœzenii	ccxxiii.
Ptolomæus	ccxl. (ccxvii. Seruius Tullius	ccxvi.	Tullius Hoſtilius	ccxxiii.
Quintinus Capitolinus	P. Seruilius	ccxxiii.	Tymarch. Aetolus	ccxxi.
ccxv. ccxvi.	Sextus Tarquin.	ccxxi.	Tygranes	cci.
Quintius coſ.	ccxviii. ccxx. Sicyonii	ccxxi. ccxxv.	Tygranocerta	ccvii.
Quintus Max.	ccxlii. Sinilius Priſcus	ccxvi.	Valerius Leuinus	
Rhegini	ccxxii. Soffratus	ccxxi.	ccvii. ccxxxix.	
Rhodii	ccxxv. Sorobrigenſes	ccxxvi.	P. Valer.	ccxviii. ccxxxiii.
Romulus	ccvii. Spartacus	cxc.	Varro	ccxxxvii.
Romani	ccxxvii. ccxxviii. Statorius	clxxxiii.	Veientes	ccvii.
ccxxx. ccxxxix. ccxxxii.	Statilius	ccxlii.	Velius	ccxxx.
ccxli. corũ legati	cxciii. Sutrin	ccvii.	Ventidius	clxxxiii. cci.
Rutilius	ccxxxii. Sulpitius Petreius	ccvi.	Verginius	cc. (ccxii.
Sabini	ccxvi. Sylla	cxc. cxciii. cxcvi.	Veſpaſianus	cci. ccxxxix.
Sabora	ccxiii. cxcvii. cciii. ccxiii. ccxvi		Viriatus	ccxxvi. ccxxvii.
Saguntini	ccxxvi. xcxxviii. ccxxxiii. cclxi.		ccviii. ccxix.	
Salinator	ccxxxiii. Syphax	ccxi.	Vmbri	clxxxvi.
Saluius Pelignus	ccxvi. Syphacis legati	ccxiii.	Volſci	ccxvi. ccxviii.
Scaurus.	ccxxxvi. ccxxxii. Syracuſani	ccxxi.	Volturnus flu.	cci. (ccxlii
Scipio	clxxxvii. cxcvii. Tarentini	ccxxi.	Xenophon	cxviii.
ccii. cciii. ccxv. ccxvi.	Tarquinius rex	ccxvi.	Xerx.	ccxxxvi. (ccxxxviii.
ccxxiii. ccxxv.	Tarquin. Sup.	clxxxiii.	Xantippus	ccii. cciii.
Scipio Aemilia.	ccxxxvi. Tarquiẽſes	ccvii. (ccxx	Zopyrus	ccxxi.
Scipio Africanus	clxxxv. Tamiris aut Tomiris			
cxciii. cxi. ccxviii.	Tegea	ccxxi. (ccviii.		

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

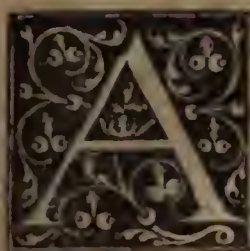
FLAVII VEGETII

VIRI ILLUSTRIS, AD VALEN-

tinianum Augustum Epitoma institutorum rei
militaris, ex Commentariis. Catonis, Cel-
si, Traiani, Hadriani, & Frontini.

Libri primi

PROLOGVS.

Antiquis temporibus mos fuit, bonarum artium studia manda-
re literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia ne-
que rectè aliquid inchoatur, nisi post deum fauerit Imperator ^{oportet}
neque quemquam magis † decet vel meliora scire, vel plura
quàm principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse sub-
iectis. Quod Octauium Augustum, ac bonos dehinc principes

libenter habuisse, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium testimo-
niis creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione com-
pulsus, dum considero clementiam vestram, ausibus literarum magis ignoscere
posse, quàm ceteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi, li-
cet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen inge-
nii, sed labor diligens ac fidelis: vt ea quæ ad diuersos historicos, vel armorum
disciplinam docentes, dispersa & inuoluta celantur, pro utilitate Romana pro-
ferantur in medium. De delectu igitur atq; exercitatione tyronum, per quosdã
gradus & titulos antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quò tibi,
Imperator inuicte, ista videantur incognita, sed vt quæ sponte pro reip. salute
disponis, agnoscas olim custodisse Romani imperii cõditores: & in hoc paruo li-
bello, quicquid, de maximis rebus, semp̄ necessariis requirẽdũ credis, inuenias.

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA

Armorum exercitatione vicisse.

CAPVT PRIMVM.

In omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm
ars & exercitum solent præstare victoriam. Nulla enim alia re vide- ^{subiecisse}
mus populum Romanum sibi orbem † subegisse tetrarum, nisi armo-
rum exercitio, disciplina castrorum, vsũque militiæ. Quid enim ad-
uersus Gallorum multitudinẽ, paucitas Romana valuisset? Quid aduersus
Germanorũ proceritatẽ, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tan-
tũ numero sed etiã viribus corporũ, nostris præstitisse, manifestũ est. Aphro-
rũ dolis atq; diuitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiãque
nos vinci, nemo vnquàm dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronẽ soler-
tem eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, disciplinam quotidiano exer-
citio roborare, quacunq; euenire in acie atque in præliis possent, omnia in cam ^{vindicando}
pestri meditatione prænoscere, seuerè in desides † vindicare. Sciẽtia enim rei bel-

A licæ

licæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse cōfedit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam prōptior est: † rudis & indocta multitudo, exposita semper ad eadē.

quæm
rudis

Ex quibus regionibus tyro eligendus.

Cap. II.

Rerum ordo deposcit, ut ex quibus provinciis vel regionibus tyrones legendi sint prima parte tractetur. Constat enim, in omnibus locis & ignavos & strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem præcedit in bello, & plaga cœli non ad robur corporum tantum, sed etiam animorum plurimum valet, quo loco ea quæ à doctissimis hominibus comprobata sunt, cōmittam. Omnes nationes, quæ vicinæ sunt soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciā † cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem habere nouerint. Contrā, Septentrionales populi, remoti à solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamē largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tyrones igitur de temperatioribus legēdi sunt plagis, quibus & copia sanguinis suppetat ad vulnerū mortisque contemptū, & non possit deesse prudentia † que & modestiā seruat in castris, & non parū pdest in dimicatione, cōsiliis.

cominus
habere.

que res.

Vtrum ex agris an ex urbibus utiliores sint tyrones.

Cap. III.

Sequitur, vtrum ex agris, an de urbibus utilior tyro sit, requiramus. De qua parte nunquam crēdo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub diuo & in labore nutritur, solis patiens, vmbra negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo cōtenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, cōsuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiam urbanos ad arma compelli: qui vbi nomē dedere militiæ, primū laborare, decurrere, portare pōdus, & solem puluerēque ferre condiscant: parco victu vtantur & rustico, interdū sub diuo, interdum sub papilionibus, commorentur. Tunc demum ad vsum erudiantur armorum: & si lōgior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt, proculque habendi à ciuitatis illecebris: vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post urbem cōditam, Romanos ex ciuitate profectos ad bellū semper: sed tunc nullis voluptatibus, nullis delitiis frangebantur. Sudorē cursu & campestri exercitio collectū natās iuuetus abluēbat in Tyberi. Idē bellator, idē agricola, genera tātū mutabat armorū. Quod vsque adeo verū est, vt aranti Quintio Cincinnato viro optimo dictaturā cōstet oblatā. Ex agris ergo supplendū robur præcipuē videtur exercitus. Nescio enim quomodo minus timet mortē, qui minus deliciarū nouit in vita.

Quintius
Cincinnatus
dictator.

Cuius ætatis tyrones probandi sint.

Cap. IIII.

Nunc, qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Et quidem, si antiqua consuetudo seruāda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Nō enim tantum celerius, sed etiam perfectius imbibitur, que discuntur à pueris. Deinde militaris † alacritatis saltus & cursus antè tētādus est, quàm

imbibitur.
alacritas

quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt sicut ait Salustius. Nam primùm iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris vsum militiam discibat. Melius enim est vt exercitatus iuuenis causetur ætatē nondū aduenisse pugnandi, quàm doleat præteruisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi. Neq; enim parua aut leuis ars videtur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium velis imbuere, siue scutatam armaturæ numeros omnesq; gestus docere, ne locū deserat, ne ordines turbet, vt missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, vt fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

Salusti. in
Cattinar.

Qua statura tyrones sint probandi. Cap. V.

Proceritatē tyronū, à Mario cōsule ad victoriā scio semp exactā, ita vt senos pedes, vel certe, quinos & denas vncias habētes inter alares equites, vel in primis legionū cohortibus probarētur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebātur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem † animis fuisse significat.

Marij dili-
gentia.

Tydeus.
armis.

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligēdo,
qui meliores possint esse tyrones. Cap. VI.

Sed qui delectum acturus est, vehementer intendat vt ex vultu, ex oculis, ex somni confirmatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Nanq; non tantū in hominibus, sed etiā in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina cōprehenditur: good etiam in apibus Mantuanus autor dicit esse seruandum.

Ex Vergi-
lij iij. Geo-
orgico.

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutulis cōsuetus squamis: ille horridus, alter
Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, valētibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. Cū hæc signa in tyrone deprehēderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, q̄ grandes,

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi. Cap. VII.

Sequitur, vt cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, lintheones, omnesq; qui aliquid tractasse videntur ad genæcea pertinens, longè arbitror pellēdos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumque venatores, con-

uenit societate militiæ. Et hoc est in reipub. salus vertitur, vt tyrones non tantū corporibus, sed et animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fortissimum in prima & delectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium, aut passim quibuscunq; mandadū, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè constat esse laudatum. Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunq̄ exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicavit & elector. Et quantum vsu experimentisq; cognouimus, hinc tot vbiq; ab hostibus illata sunt clades, dum longa pax militem negligētius incuriosiusq; legit, dum honestiores quiq; ciuilia sectatur officia, dū possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationē probantur, talesq; sociantur armis, quales domini habere fastidiūt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando tyrones signandi sint.

Cap.

VIII.

Sed non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus: verū ante exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus sit possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtrum armorum disciplinam ediscere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in specie non improbabiles videantur, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtilis, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo, q̄ virtus. Signatis itaq; tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei vsu dissimulatio longæ securitatis aboleuit. Quem inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scripsere bellorum, ista, quæ nunc quærimus, tanquàm nota linquentes. Lacedæmonii quietem, & Athenienses, aliiq; Græcorum in libros retulere complura, quæ *τακτικά* vocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium suum penè solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hæc necessitas compulit euolutis autoribus, ea me in hoc opusculo fidelissimè dicere, quæ Cato ille Censorius de disciplina militari scripsit, quæ Cornelius Celsus, quæ Frontinus perstringēda duxerūt, quæ Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quæ Augusti & Traiani Adrianiq; constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi autoritatis assumo, sed horum quos, supra retuli, ea quæ dispersa sunt, velut in ordinem & abbreviationes, quæ epitomata dicuntur, conscribo.

Ad gradum

delectus

exercitio

additi

Scriptores
rei militaris.

Ad gradum militarem & cursum &
saltum exercendos tyrones.

Cap. IX.

PRimis ergo meditationum auspiciis, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est, quàm ut omnes milites incedendi ordinem seruet. Quod aliter fieri non potest, nisi ut assiduo exercitio ambulare celeriter & æqualiter discant. Periculum enim sæpe ab hostibus grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti milia passuum, horis quinque duntaxat æstiuis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor milia peragenda sunt. Quicquid addideris iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipuè assuefaciendi sunt iuniores, ut maiore impetu in hostes procurrant, ut loca opportuna celeriter, cum usus aduenerit, occupent: vel aduersariis idem facere volentibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates euenerint, possint sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellatorum cum cursu saltuque veniens, aduersarii perstringit oculos, mentemque deterret, priusque plagam infligit, quàm ille ad cauendum vel ad resistendum se præparet. De exercitio Pompei magni Salustius hoc memorat, cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

Pompeii exercitium.

Ad usum natandi exercendos tyrones.

Cap. X.

Natandi usum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere, non enim semper flumina pontibus transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis hymbribus vel niuibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierat artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem, pulueremque dilueret, ac lassitudinem cursusque laborem natando deponeret. Non solum autem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos galearios vocant) ad natandum exercere per commodum est, ne quid imperitis, cum necessitas imminebit, eueniat.

Campus Martius.

Galearios.

Quemadmodum ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones.

Cap. XI.

Antiqui (sicut inuenitur in libris) hoc genere exercere tyrones. Scuta de vimine in modum cratiū corrotundata texebant: ita ut duplum pondus cratis haberet, quàm scutum publicum habere consuevit.

A iii Idemque

Idemq; clauas ligneas, duplicis æque ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. *Palorum usus.* Palorum enim usus non solum militibus, sed etiã gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnquam aut harena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus: singuli pali defigebatur in terram, ita vt mutare nõ possent, & sex pedibus erigerent. Contra illum palum, tãquã contra aduersarium, tyro cum cratæ illi & claua, velut cum gladio se exercebat & scuto: vt nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdũ contenderet poplites & crura succidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi presentẽ aduersariũ, sic palũ omnimpetu, omni bellandi arte tẽtaret. In quẽ meditatione seruabatur illa cautela vt ita tyro ad inferẽdũ vulnus insurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagã

Non cæsim sed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantibus non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At cõtra puncta, duas vncias adacta, mortalis est. Necessè est enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dũ cæsa infertur, brachium dextrẽ latusq; nudatur. Puncta autẽ tecto corpore infertur, & aduersariũ fauciat anteqũam videatur. Ideoq; ad dimicandum hoc præcipuè genere vsos esse constat Romanos: duplicis autẽ põderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cum vorã & leuiora arma tyro sumpsisset, velut grauiore põdere liberatus, securior alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tyro. Qui usus vel ex parte seruatur. Constat enim & nunc in omnibus præliis armaturã melius pugnare, quã cæteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles in exercitatu sit melior: cum armatura vtcunq; eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedãt. Ita autem seuerè apud maiores exercitii disciplina seruata est, vt & doctores armorũ duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa prælusione pfeecerant, pro frumento ordeũ cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quã sub præsentia præfecti, tribunorum, vel principũ experimentis datis, ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, compleisse. Nihil enim neq; firmitus, neque felicitus, neq; laudabilius est, rep. in qua abundant milites eruditi. Non enim vestium nitor, vel auri vel argenti gemmarumq; copiã hostes aut ad reuerentiam nostram, aut ad gratiam inclinant, sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Cato) si quid erratum est, potest postmodum corrigi, Præliorum delicta emendationem nõ recipiunt, cum statim pœna sequatur errorem. Aut enim confestim pereunt, qui ignauè imperitèque pugnaverunt: aut in fugam versi, victoribus vltra pares esse non audet.

Ad missi

Veterũ cõ
suetudo.

Catonis
sententia.

Ad missilia iacienda tyro exercendus.

Cap. XIII.

Sed ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, hastilia quoque potius grauioris, quam vera futura sunt iacula, aduersus illud palum, tamquam aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis viribus hastile contorqueat, ut destinato ictu vel in palum vel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & iaculandi usus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter.

Cap. XV.

Sed propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcibus ligneis, sagittisque lyforiis, ad illos ipsos semper exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibenda solertia, ut arcum diligenter ac scièter teneat, ut fortiter impleat, ut sinistra fixa sit, ut dextera cum ratione ducatur, ut ad illud quod feriendum est, oculus pariter ac animus consentiat, ut siue in equo siue in terra, rectè sagittare doceat. Quam artem & disci opus est diligenter, & quotidiano usu exercitioque seruari. Quantum autem utilitatis boni sagittarii in preliis habeat, & Cato in libris de disciplina militari euidenter ostendit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè institutis atque perdoctis, hostem, cui prius impat fuerat, superauit. Aphricanus quidem Scipio, cum aduersum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserant, esset acie certaturus, aliter superiorè se futurum esse non credidit, nisi in omnibus ceteris lectos sagittarios miscuisset.

*Claudij iaculatores.
Aphricani iaculatores*

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

Ad lapides verò, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem usum primi Balearium insularum habitatores & inuenisse, & ita peritè exercuisse dicuntur, ut matres paruos filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpe enim aduersum bellatores cassidibus, cataphractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus grauiores: cum membris integris, lætale tamen vulnus importent: & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum preliis funditores militasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuersis tyronibus frequèti exercitio discenda est, quia fundam portare nullus est labor. Et interdum euenit, ut in lapidosi locis conflictus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendendus aut collis, & ab oppugnatione castellarum siue ciuitatum, lapidibus barbari fundisque sunt pellendi.

Balearibus funde primo reperiuntur.

De exercitio plumbatarum

Caput XVII.

Plumbatarum quoque exercitatio (quas Martiobarbulos vocant) est tradenda iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena milia militum habuerunt: quæ, quod his telis scienter utebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissimè constat omnia bella confecta: usque eo, ut dum Diocletianus & Maximianus ad imperium venissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculanos censerint appellandos, eosque cunctis legionibus prætulisse doceantur. Quinos autem Martio

Martiobarbuli.

A iiii barbulo

8
 matuati
 barbuloſos inſertos ſcutis portare cōſueuerunt: quos ſi opportunè milites iacerēt propè ſagittariorum ſcutati ſimitari videntur officium. Nam hoſtes equoſque conſauciant, priuſquàm non modò manu ad manum, ſed ad iſtum miſſilium potuerit perueniri.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint.

Cap. XVIII.

Non tantùm autem à tyronibus, ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalutio equorum diſtrictè eſt ſemper exacta. Quem uſum uſq; ad hanc ætatem, licet iam cum diſſimulatione, perueniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hoſ iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerēt, deinde armati cogebantur aſcendere. Tantàque cura erat ut non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire cōdiſcerent, euaginatoſ etiam gladioſ vel contoſ tenenteſ. Hoc enim continua meditatione faciebant, ſcilicet ut in tumultu prælii ſine mora aſcenderent, qui tã ſtudioſe exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones.

Cap. XIX.

Pondus quoque baiulare uſque ad LX libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonã pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi uſus acceſſerit: nihil enim eſt quod non aſſidua meditatio facillimũ reddat. Quã rem antiquoſ militeſ factitauiſſe, Verg. ipſo teſte poteſt cognoſci, q; ait,
 Non ſecus ac patriiſ acer Romanis in armis
 Iniuſto ſub falce uiam cùm carpit, & hoſti
 Ante expectatum poſitiſ ſtat in agmine caſtriſ.

Quo armorum genere uſi ſint antiqui.

Cap. XX.

Locus exigit, ut quo maiorum genere, vel inſtruendi, vel muniendi ſint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumq; equitum arma profecerint, pediteſ tamen conſtat eſſe nudatoſ. Ab vrbe enim condita uſq; ad tempuſ diui Gratiani, & cataphractiſ & galeiſ muniabatur pedeſtriſ exercituſ. Sed cùm campeſtriſ exercitatio, interueniente negligẽtia deſidiaq; ceſſaret, grauia uideri arma cœperunt, quæ rarò militeſ induebant. Itaque ab Imperatore poſtulabant primò cataphractaſ, deinde caſſideſ deponere: ſic detectiſ pectoribuſ & capitibuſ, congreſſi contra Gotthoſ militeſ noſtri, multitudine ſagittariorum ſæpe deleti ſunt: nec poſt tot cladeſ, quæ uſque ad tatarum urbium excidia peruenerũt, cuiquã cura fuit, vel cataphractaſ vel galeaſ pedeſtribuſ reddere. Ita fit ut non de pugna, ſed de fuga cogitent qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes ſagittariuſ ſine cataphracta, ſine galea, q; cū arcu ſcutum tenere non poteſt, faciẽt? Quid ipſi draconarii atq; ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtaſ gubernant, in prælio facient, quorum & capita nuda eſſe cõſtat & pectora? Sed grauiſ peditiſ lotica uidetur, & galea fortãſſe rarò meditantuſ, & ar-

ma

ma tractanti. Cæterùm quotidianus vsus non laborat, etiam si onerosa gestaue- rit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorũ ferre non possunt, detectis † corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & (quod est grauius & turpius) aut capi, aut certè fuga rempub. perdere. Sic dum exerci- tium laboremq; declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vnde apud antiquos † Murus non dicebatur pedestris exercitus: nisi quòd pilatæ legiones præter scuta etiã cataphractis galeisq; fulgebant: vsq; eo, vt sagittarii sinistra brachia manicis munirentur. Pedites autem scutati, præter cataphractas & galeas etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erãt armati illi qui in prima acie pugnantes principes, in secunda hastati, in tertia Triarii vocabantur. Sed triarii genibus flexis solebant intra scuta subsidere, ne stantes vulnerarentur, venientibus telis: & cùm necessitas postulassèt, tanq̃ re- quieti vehementius inuaderèt hostes, à quibus cõstat sæpe factam esse victoriã, cùm hastati illi & qui priores steterant, interiissent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarii: qui præci- puè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi, qa- cedentes (si prælii necessitas compulisset) inter principia legionum recipi sole- bant, ita vt acies immota consisteret. Vsq; ad præsentem propè ætatem consue- tudo permansit, vt omnes milites pileis, quos pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur, quod properea seruabatur, ne grauis galea videretur homini in præ- lio, qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus vtebantur pe- destris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, vnciarũ nouem siue pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi: & loricã scienter ac fortiter directa, facillè perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem scutati, pedites his præcipuè vtuntur, quas bebras vocant, & binas etiam ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea quòd cùm missilibus agitur, si- nistros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehemè- tior ictus est. Sed cùm ad pilam (vt appellant) venit, & manu ad manum gla- diis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eo- rum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pu- gnandi, & quocunq; genere armorum constat esse tyrones. Necesse est enim, vt dimicandi acriorem sumat audaciã, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

capitibus

mirus
Murus pede
litis exerci-
tus.

Triarij.

Pila,

Bebra.

De munitione castrorum.

Cap.

XXI.

CAstrorum quoq; munitionem debet tyro condiscere: nihil enim tam salu- tare, neq; tam necessarium inuenitur in bello: quippe si rectè constituta sũt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesq; peragunt, etiam si hostis ob- sideat, quasi muratã ciuitatem vedeantur secum vbiq; portare. Sed huius rei sci- entia prorsus intercudit: nemo enim iam diu deductis fossis, præfixisq; sudibus castra constituit. Sic diurno vel nocturno superuẽtu equitũ barbarorũ, multos exercitus

exercitus scimus frequēter afflictos . Non solū autē confidentes sine castris ista patiuntur, sed cū in acie casu aliquo cōperint cedere, munimenta castrorum, quō se recipiant, non habent, & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quā hostibus defuerit voluntas persequēdi.

In quibus locis constituenda sint castra. Cap. XXII.

CAstra autem praesertim hoste vicino, tuto semper facienda sunt loco: ubi & lignorum & pabuli & aqua suppetat copia. Et si diutius commorandum sit, loci salubritas eligetur. Cauendum etiam ne mons sit vicinus altior, qui ab aduersariis captus possit officere. Considerandum etiam ne torrentibus inundari consueuerit campus, & hoc casu vim patiaur exercitus. Pro numero autē militum vel impedimētorum munienda sunt castra, ne maior multitudo conspiciatur in paruis, neue paucitas in latioribus ultra quā oportet cogatur extēdi.

Quali specie delinianda sint castra. Cap. XXIII.

Prætoriam
porta.

Decumana
porta.

Interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirota, prout loci qualitas aut necessitas postulauerit, castra facienda sunt. Porta autē quæ appellatur prætoriam, aut orientem spectare debet, aut illum locū qui ad hostem respicit: aut si iter agitur, illā partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc est, cohortes, papiliones tendunt & dracones & signa constituunt. Decumana autē porta, quæ appellatur, post prætoriam est: per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

Quo genere munienda sint castra. Cap. XXIII.

egeſta.

CAstrorum autem diuersa triplexq̄ munitio est. Nam si nimia necessitas nō premit, cespites circunciduntur è terra, & ex illis velut murus instruitur, altus tribus pedibus super terram, ita vt antè sit fossa, de qua leuati sint cespites: deinde tumultuaria fossa sit lata pedes nouem, & alta pedes septem. Sed ubi vis acrior imminet hostium, tunc latissima fossa ambitum conuenit munire castrorum, ita vt xii. pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes nouē. Suprà autem sapibus hincinde factis, quæ de fossa † leuata fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit vt sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueuerāt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, rastra, qualos, aliaq̄ utensilium genera habere conuenit semper in promptu.

Quemadmodū munienda sint castra cum hostis immineat. Cap. XXV

Sed facile est absentibus hostibus castra munire, verū si aduersarius incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum hostium impetum, ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconē indicatur, quæ centuria prima, quæ secunda, quæ tertia, quæ quarta donec opus omne cōpleuerit. Post hæc à centurionibus fossa inspicitur, ac mēsuratur, & vindicatur in eos, qui negligētius fuerint operati. Ad hunc ergo vsū instituentus

instituentus est tyro, ut cum necessitas postulauerit, sine perturbatione celeriter possit castra munire. *constituentus.*

Quemadmodum exercentur tyrones, ut in acie ordinem & interualla custodiant. Cap. XXVI.

Nihil magis prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines indefinenter obseruent, nec ultra magis quam expedit, aut coglobent agmen, aut laxent. Nam etiam constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi inuicem impediunt. *o sunt: & rariores atque interlucentes aditus per-* rumpendi hostibus praestant. Necessesse est autem statim metu uniuersa confundi, si intercisā acie ad dimicantium terga hostis accesserit. Producenti ergo tyrones sunt semper ad campum, & secundum matriculae ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo simplex extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuaturas: *dimicandū in terra hostis.* ut aequali legitimoque spacio miles distet a milite. Tunc precipiendum, ut subito duplicet aciem, ita ut in ipso impetu, ad quem ipsi respondere solent, ordo seruetur. Tertio precipiendum est, ut quadratam aciem repente constituent: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa mutanda est. Quae ordinatio plurimum prodesse consuevit in bello. Iubetur etiam ut instruant orbem, quo genere cum vis hostium interrupt aciem, resisti ab exercitatus militibus consuevit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue discrimen immincat. Haec si iuniores assidua meditatione perceperint, facilius in ipsa dimicatione seruabunt.

Quantum spacium ire vel redire debeant, vel quoties in mense exerceri, cum educuntur milites ambulatum. Cap. XXVII.

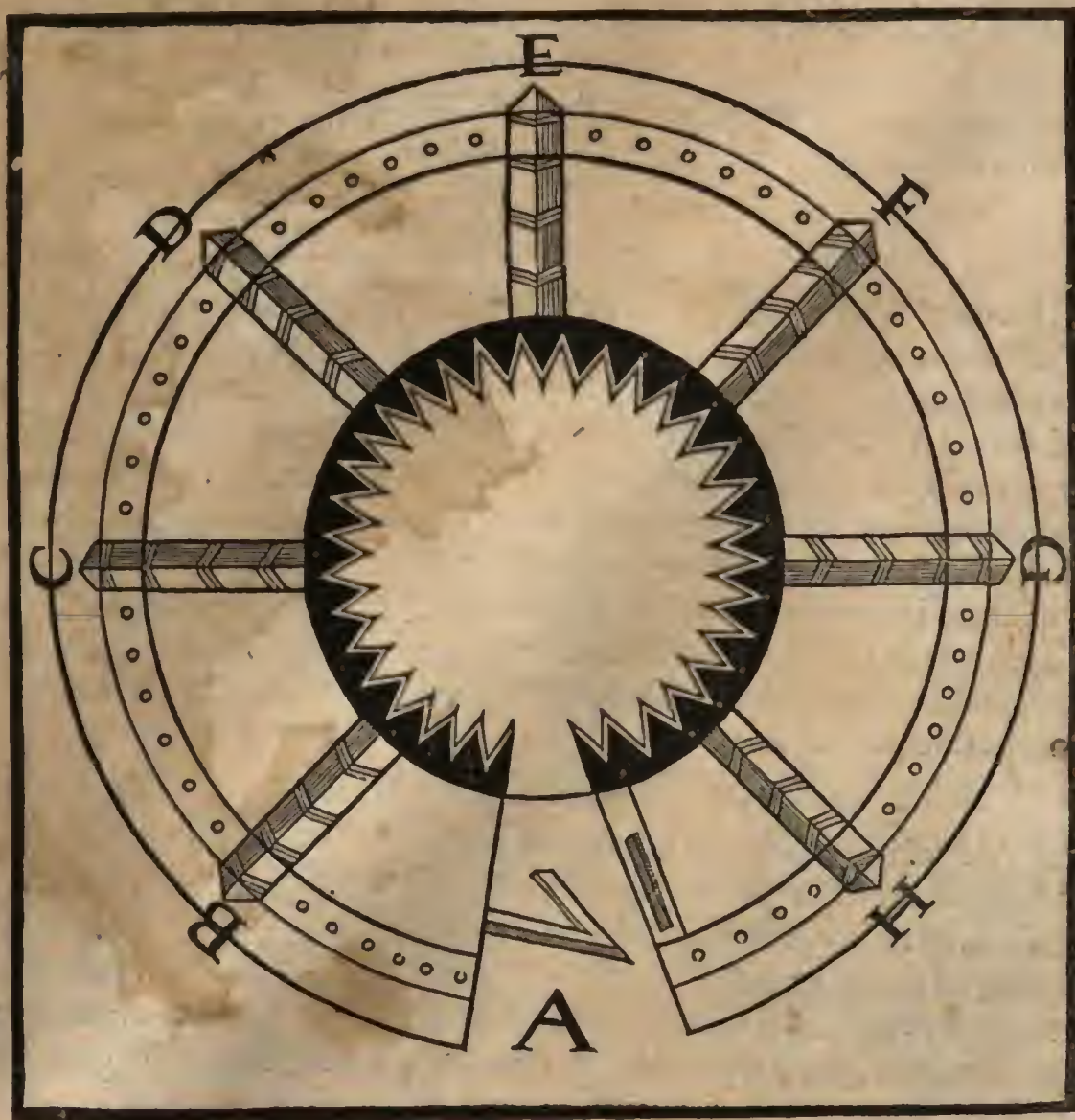
Praeterea & vetus consuetudo permansit, & diui Augusti atque Hadriani constitutionibus praecauetur, ut ter in mense, tam equites quam pedites educantur ambulatum: hoc enim verbo, hoc exercendi genus nominat. *exercitij* Decem milia passuum armati instructique omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire iubebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent, Equites quoque diuisi per turmas armatique, similiter tantum itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recessu quodam impetus repararet. Non solum autem in campis, sed etiam in cliuosis & arduis locis & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut nulla res vel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quam non antea boni milites assidua exercitatione didicissent.

De adhortatione rei militaris Romanaeque virtutis. Cap. XXVIII.

Haec fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de uniuersis autoribus, qui rei militaris disciplinam literis mandauerunt, in hunc libellum enucleata congesti, ut in delectu atque exercitatione tyronum, si quis diligens velit existere, ad antiquae virtutis imitationem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effata sunt terrae quae Lacedaemonios, quae Athenienses, quae Marfos, quae Sanites, quae Pelignos, quae ipsos

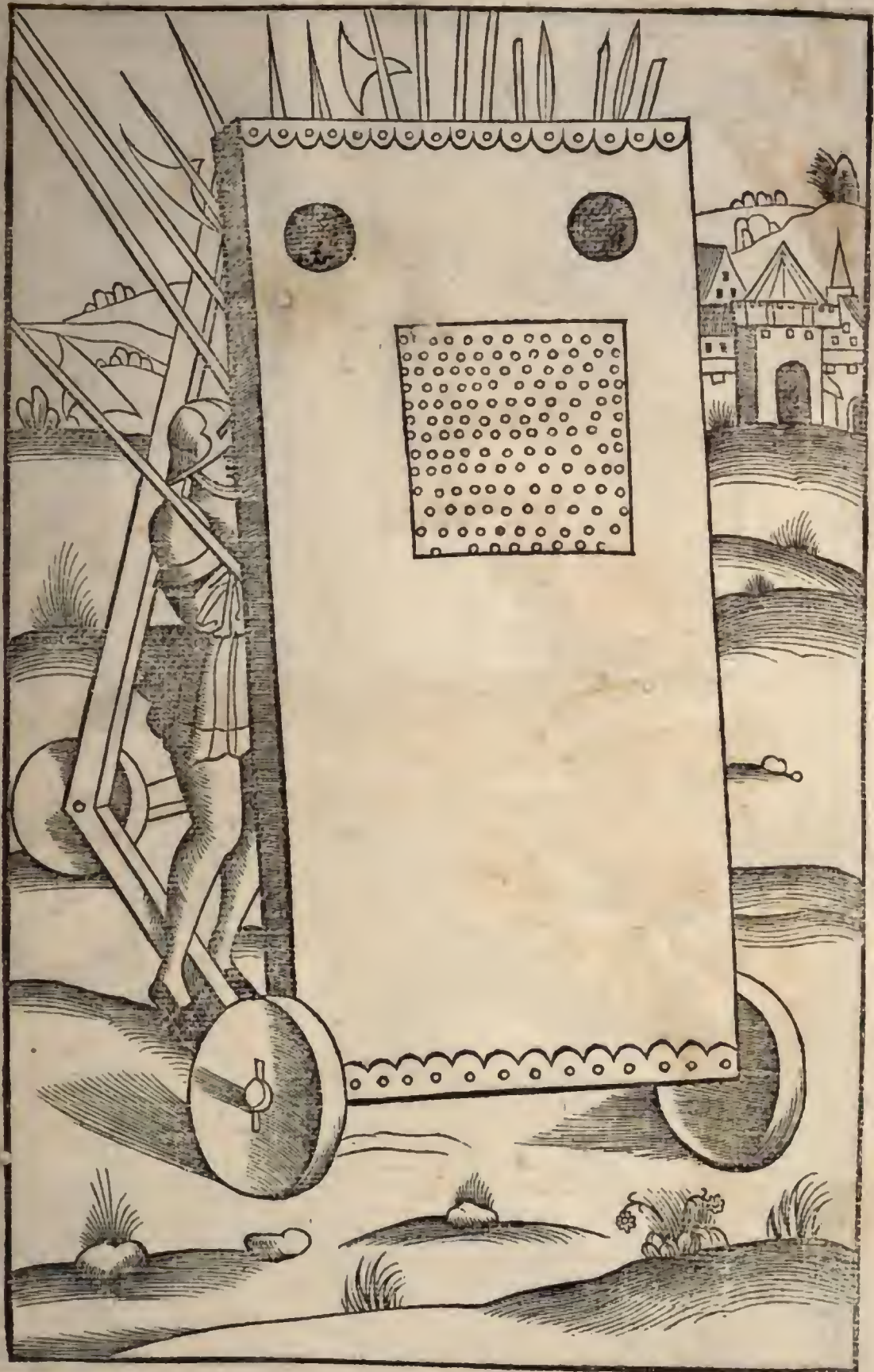
ipfos progenere Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimùm aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali, superatis Persis, vsque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mædos ac Thraces, intantum bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirmet. Longum est, si vniuersarum prouinciarum vires enumerare contendam, cum omnes in Romani imperii ditione consistat. Sed longæ securitas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primò negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in obliuioné pducta cognoscitur: nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur, cum post primum punicū bellū viginti quatuor circulis excursis annorum, pax ita Romanos illos vbiq; victores ocio & armorū desuetudine eneruerit, vt secundo bello punico Hannibali pares esse non possent. Tot itaq; consulibus, tot ducibus, tot exercitibus amissis, tunc demū ad victoriam perueniunt, cum vsum exercitiumq; militare condiscere potuerunt. Semper ergo legēdi & exercendi sunt iuniores. Vilius enim cōstat erudire armis suos, quàm alienos mercede conducere.

ex exercitu
annorum.

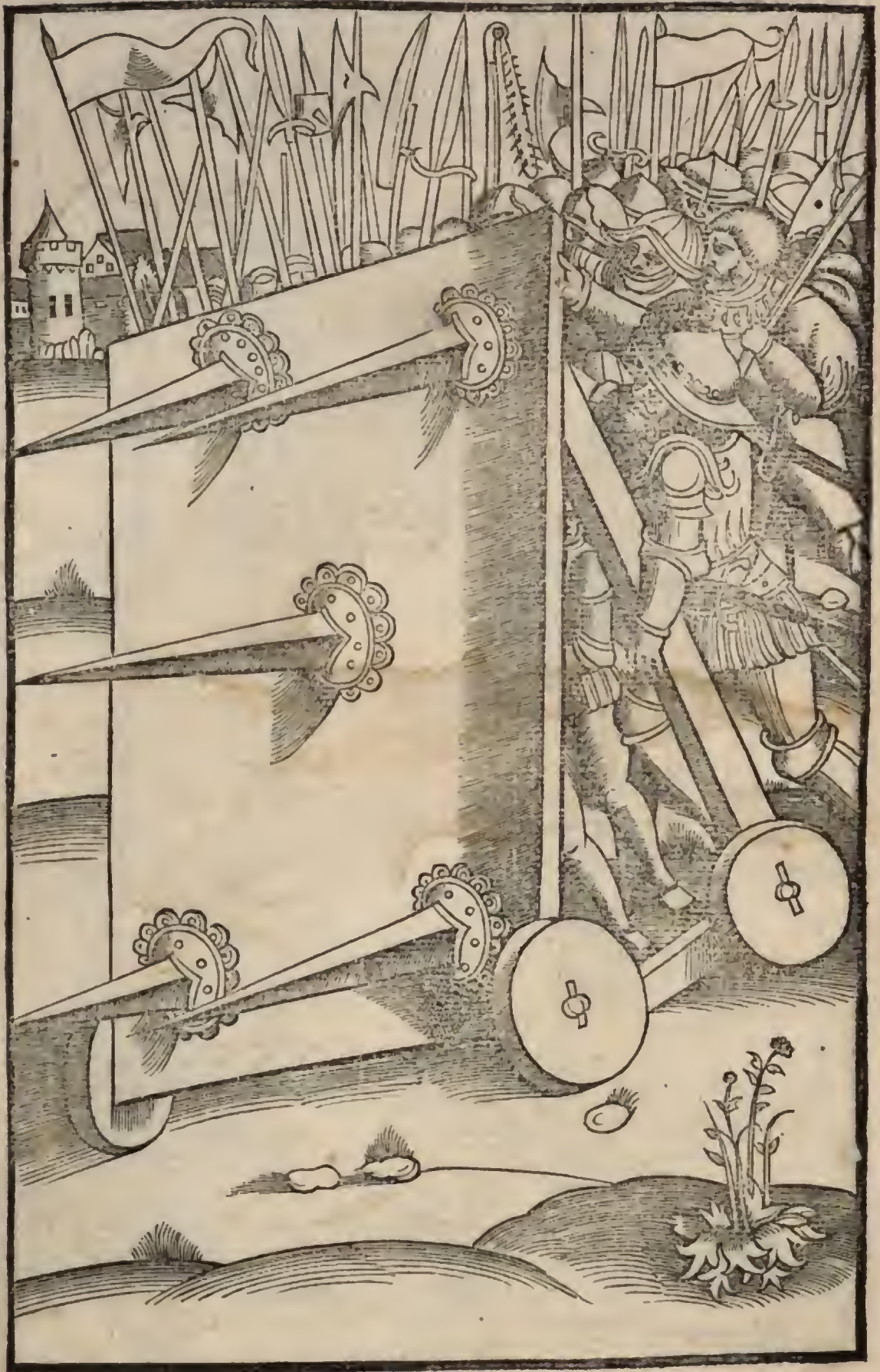

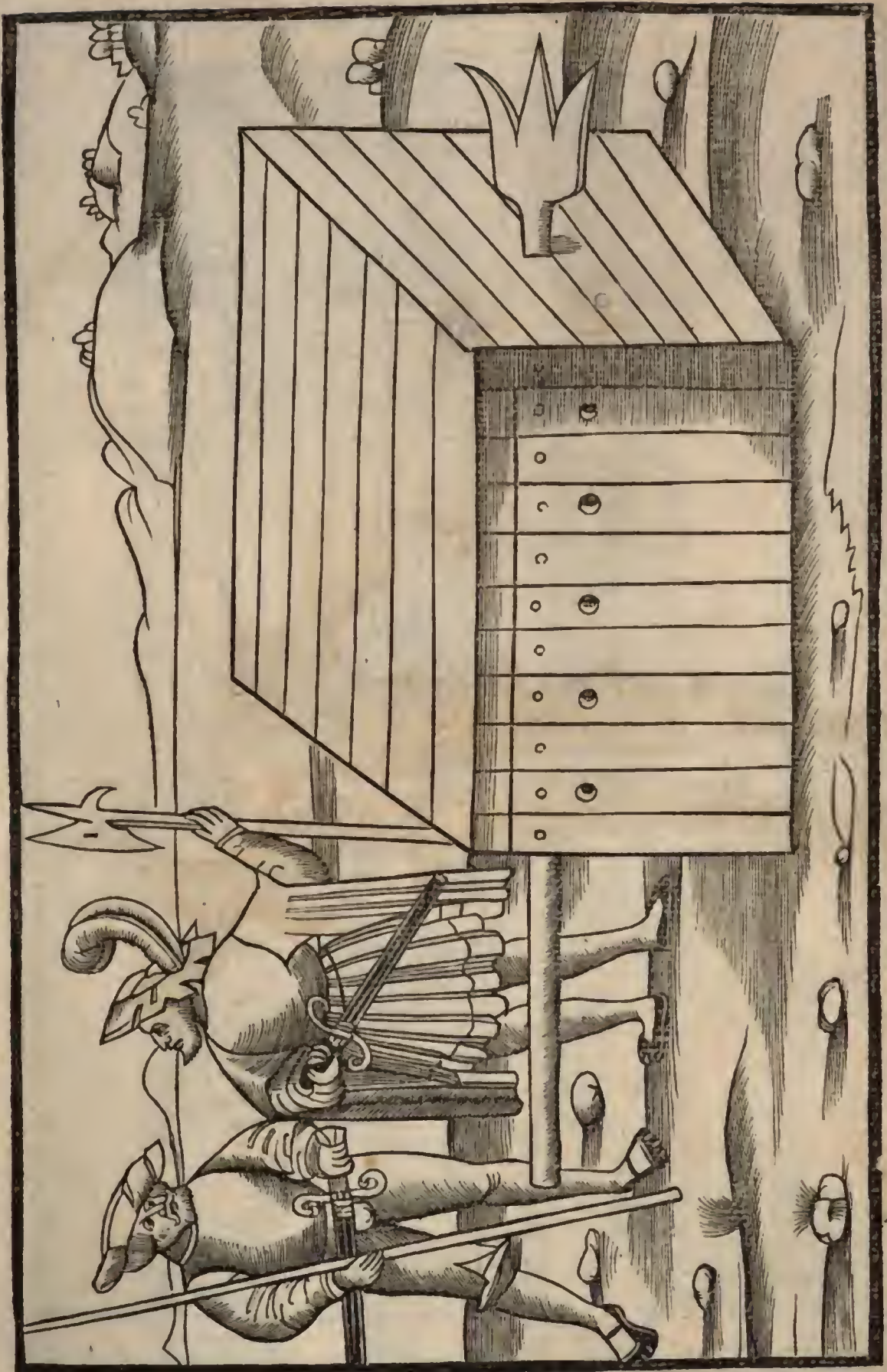

B ii

B iii

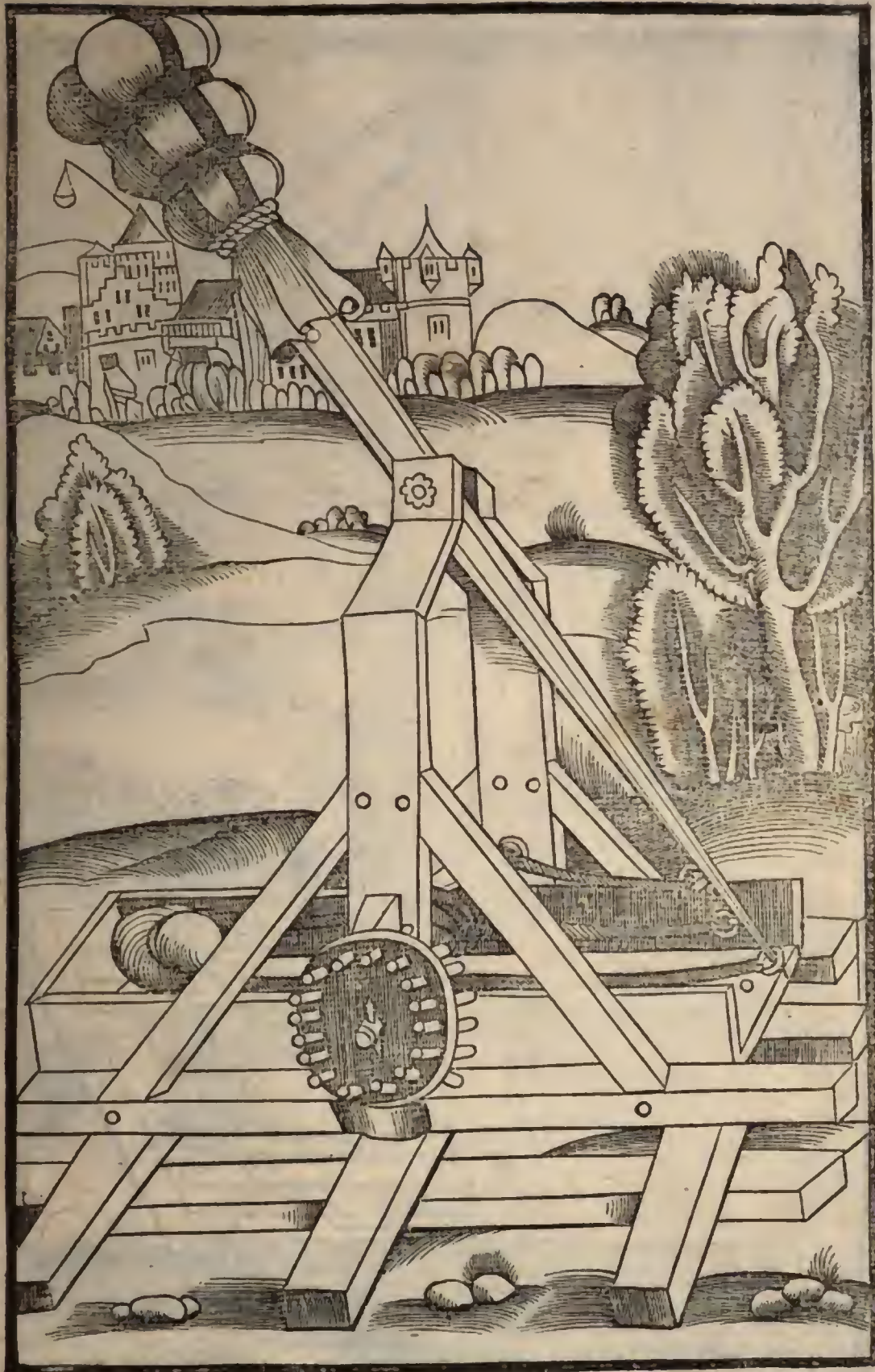

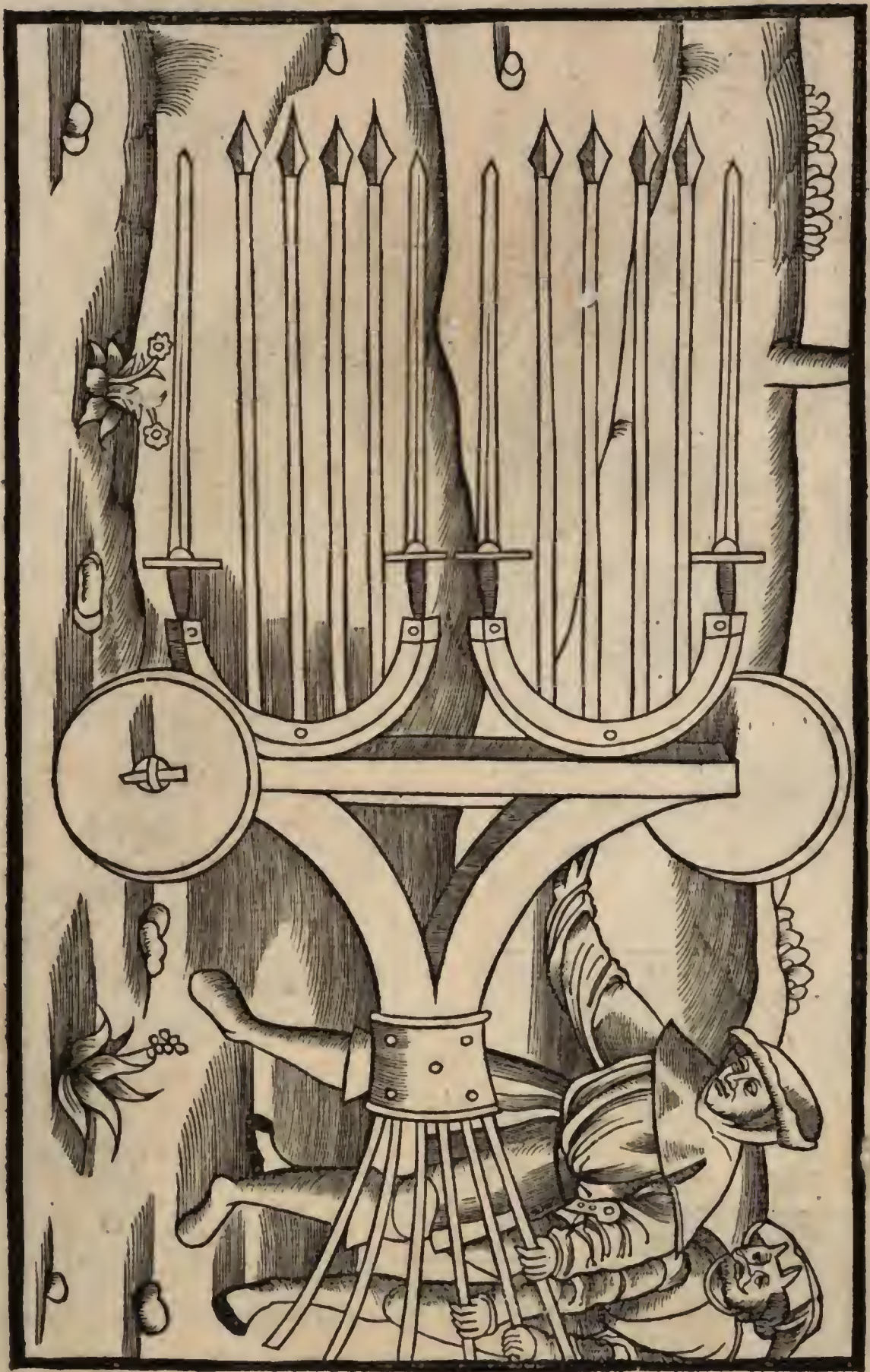

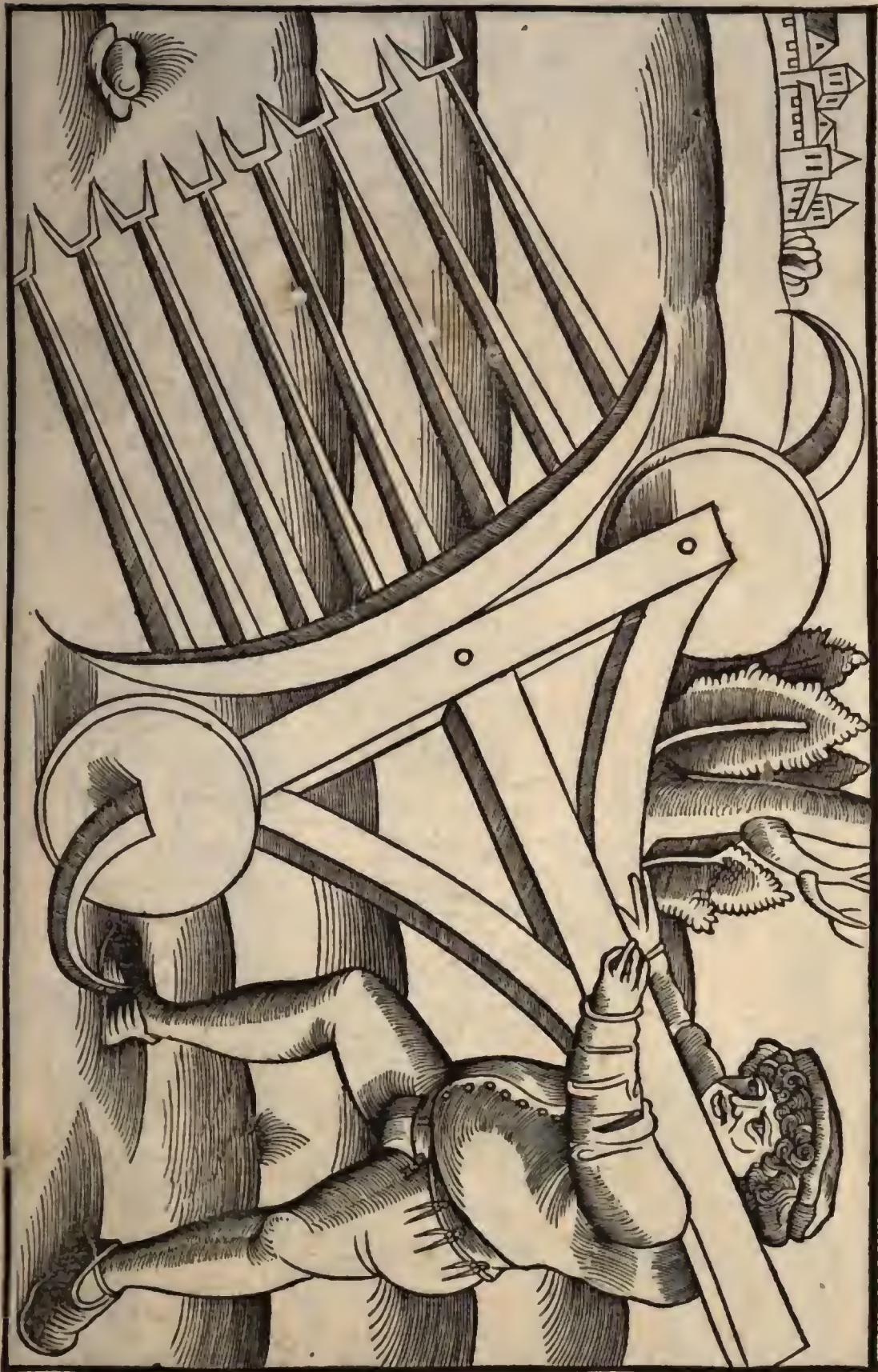

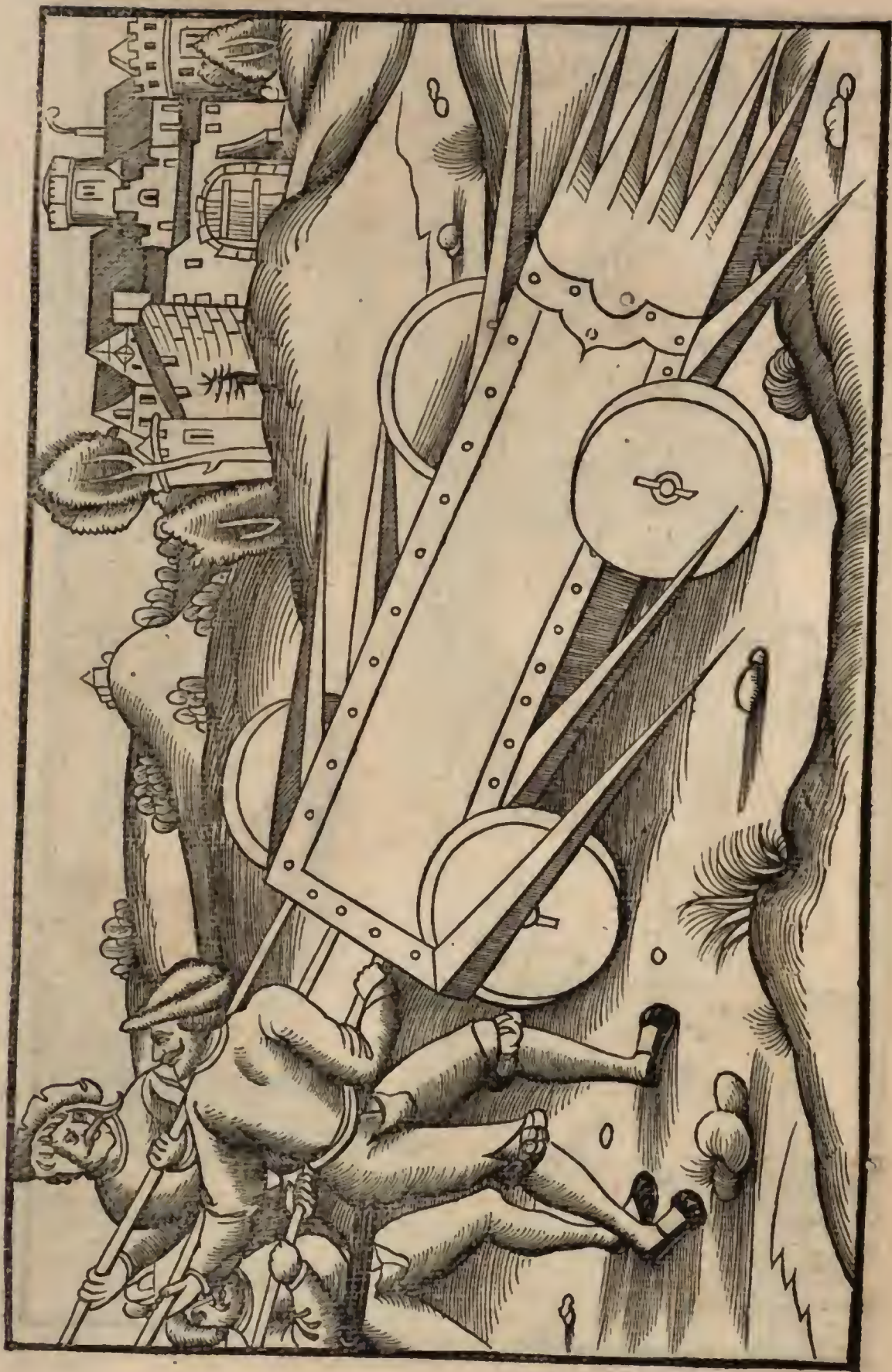

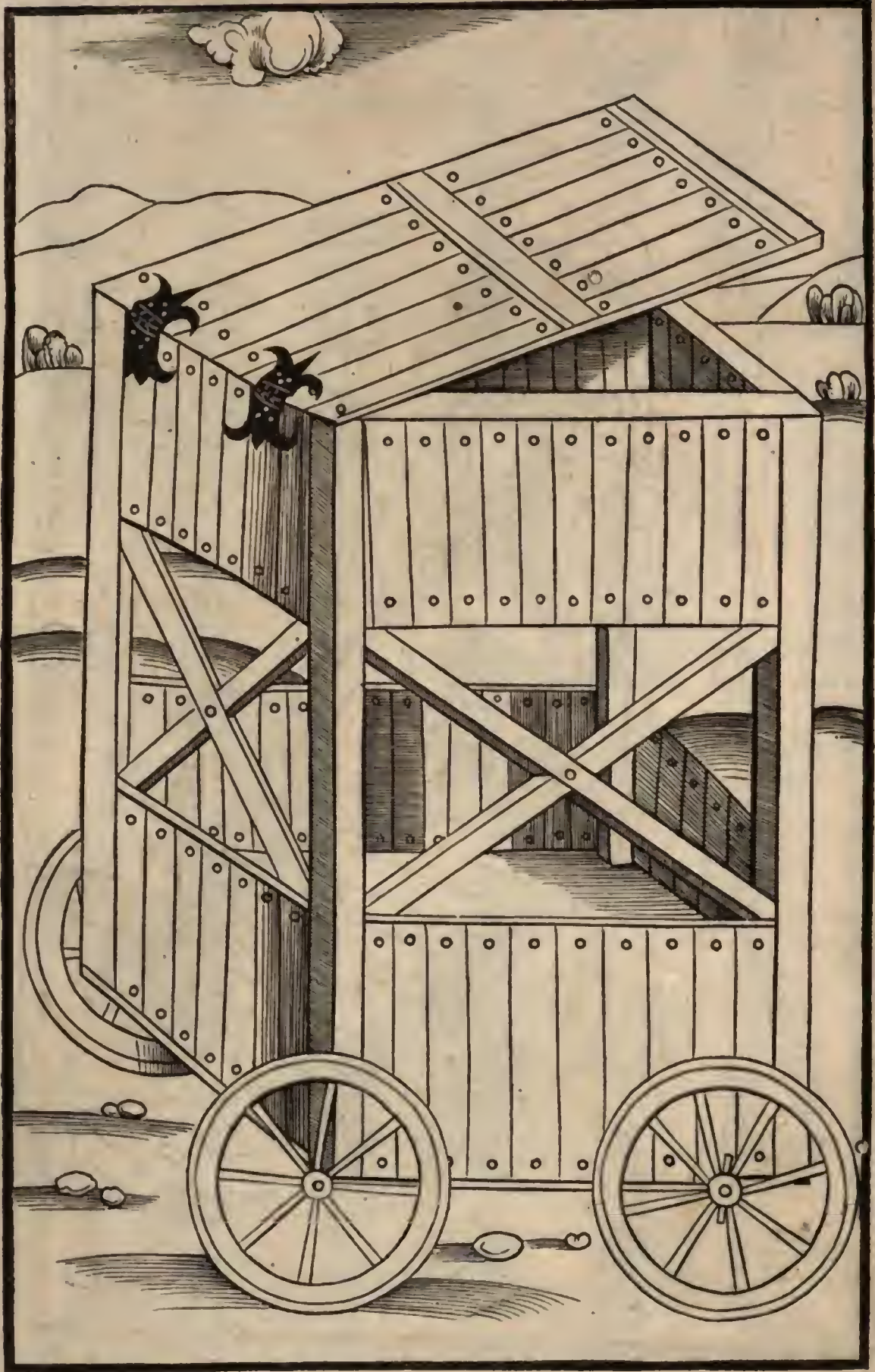

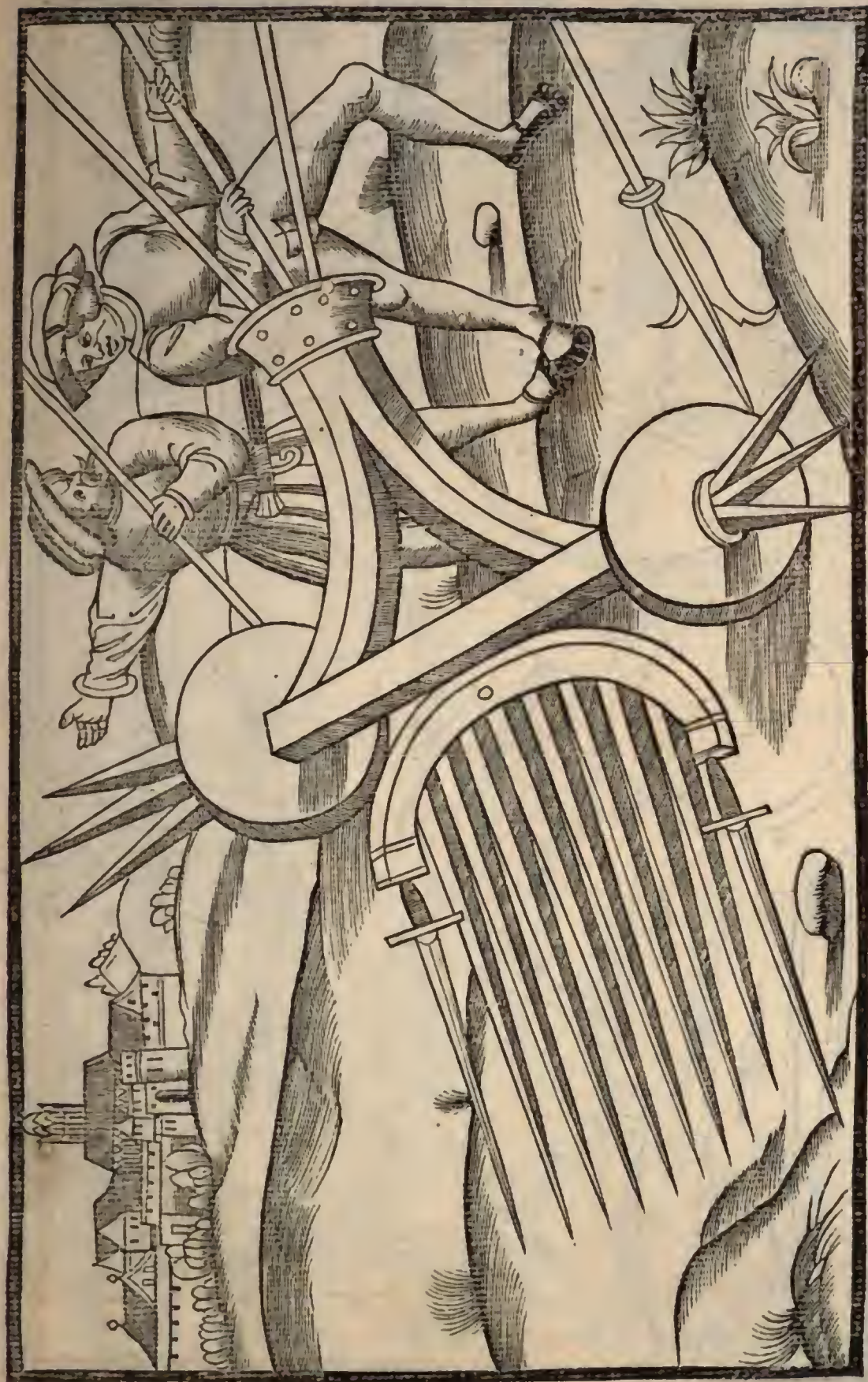

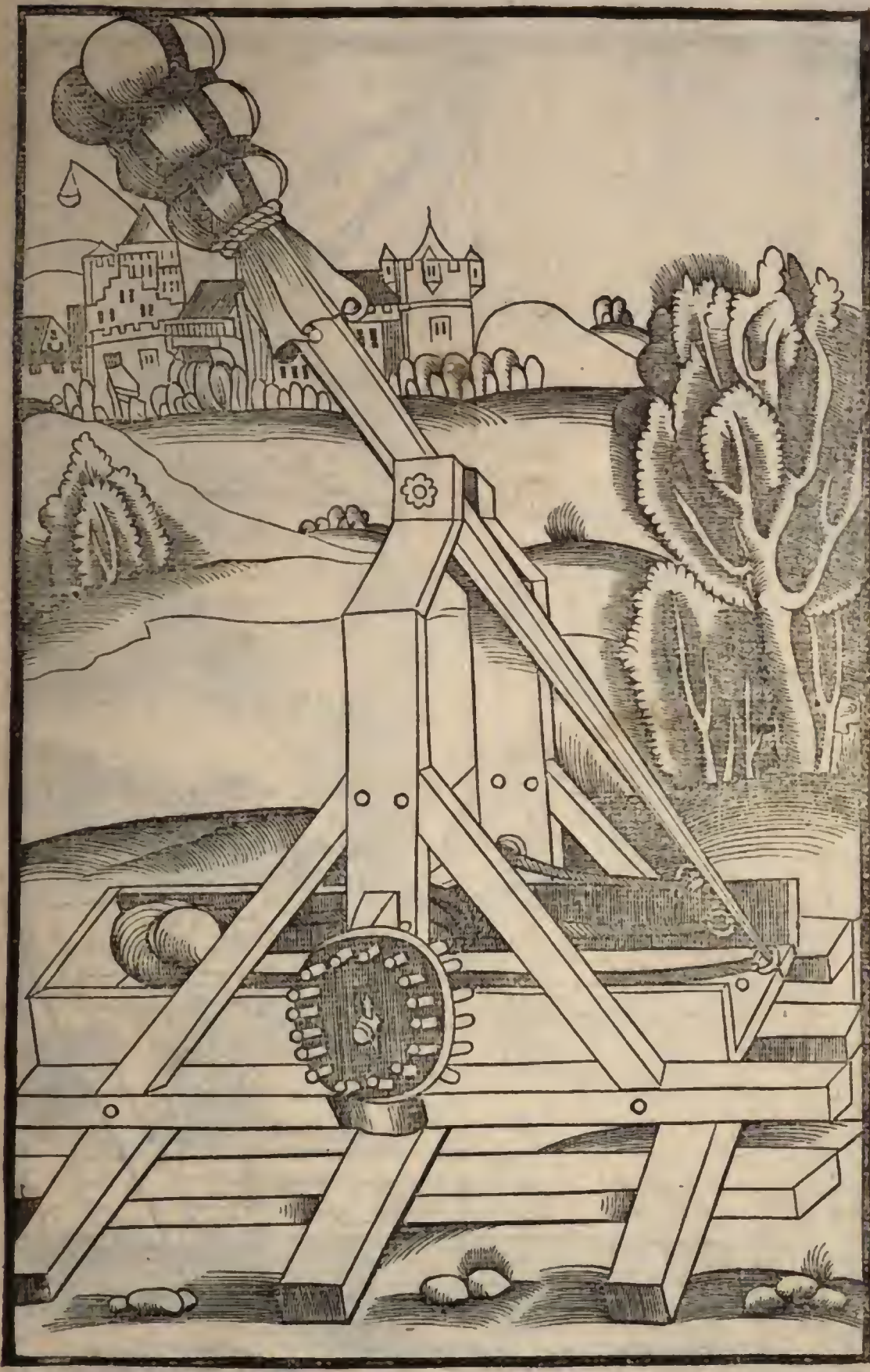

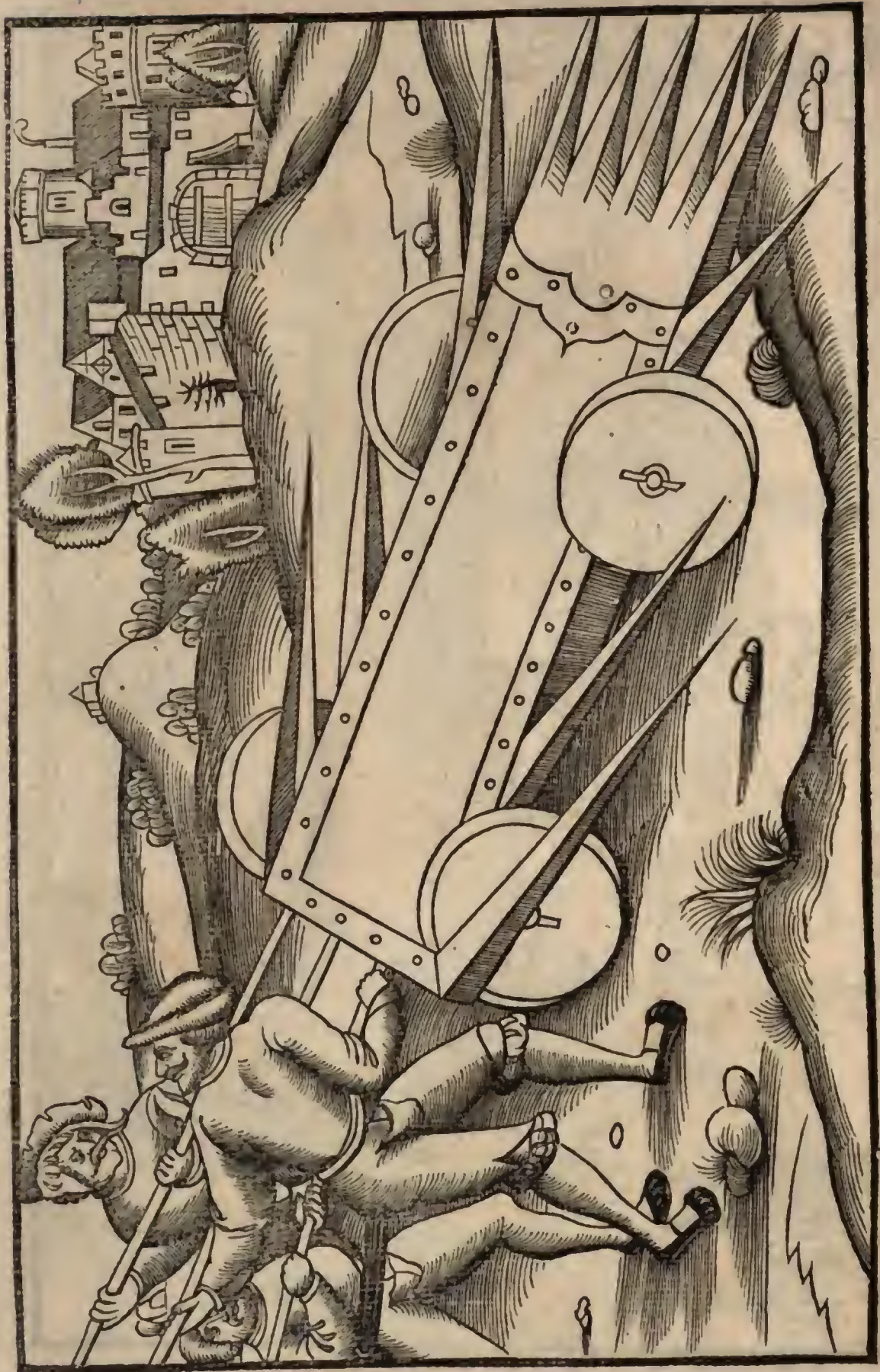

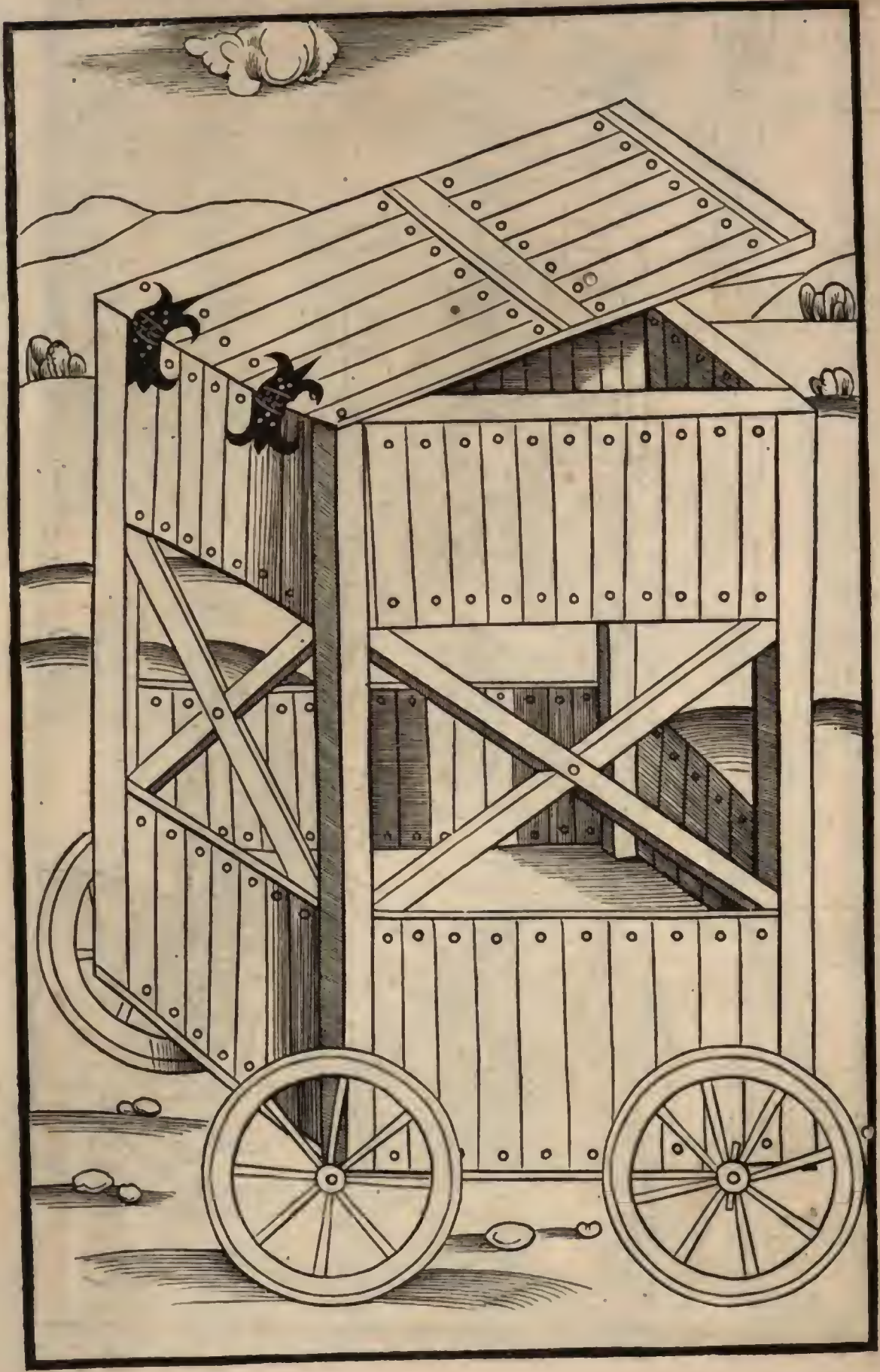

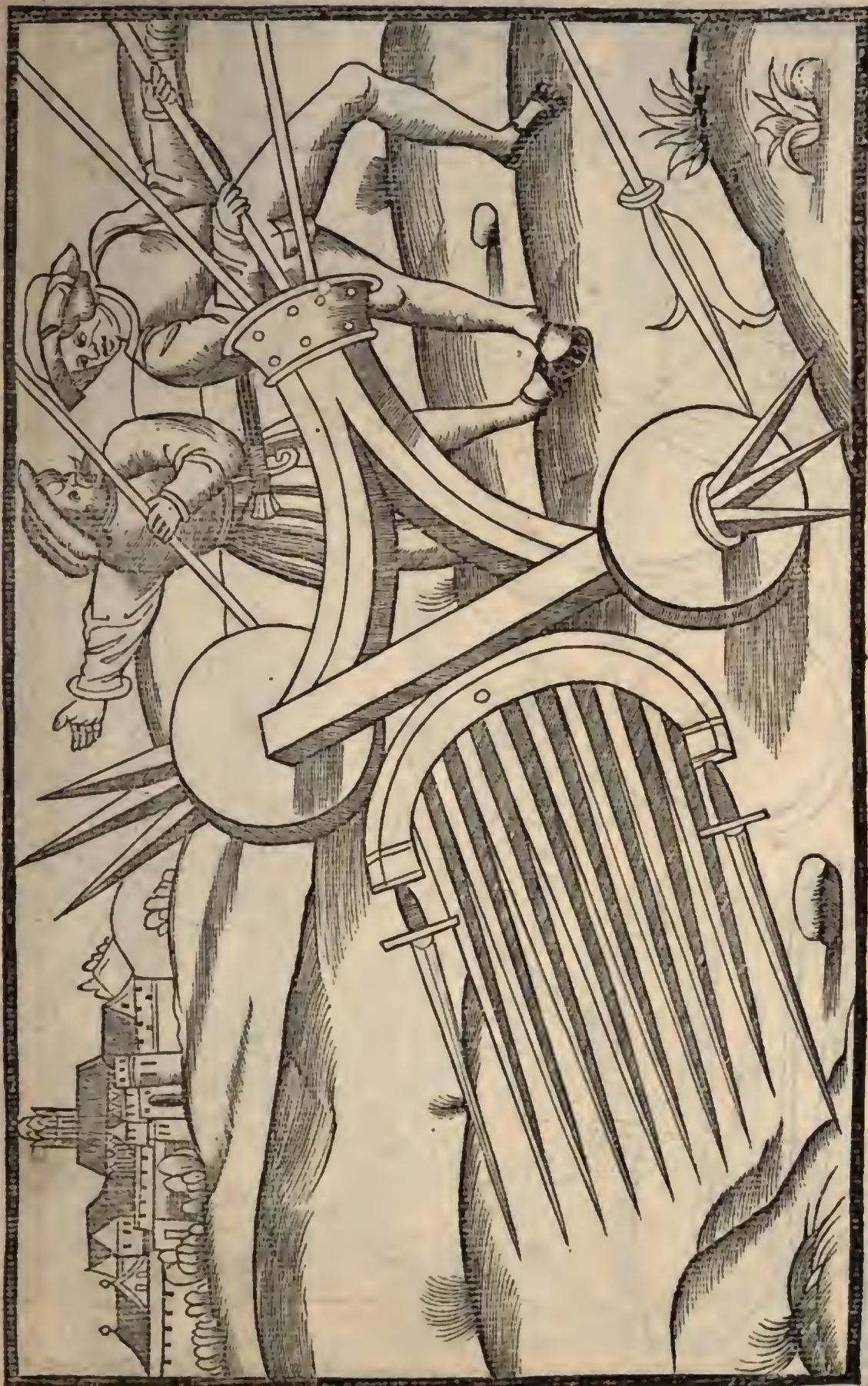

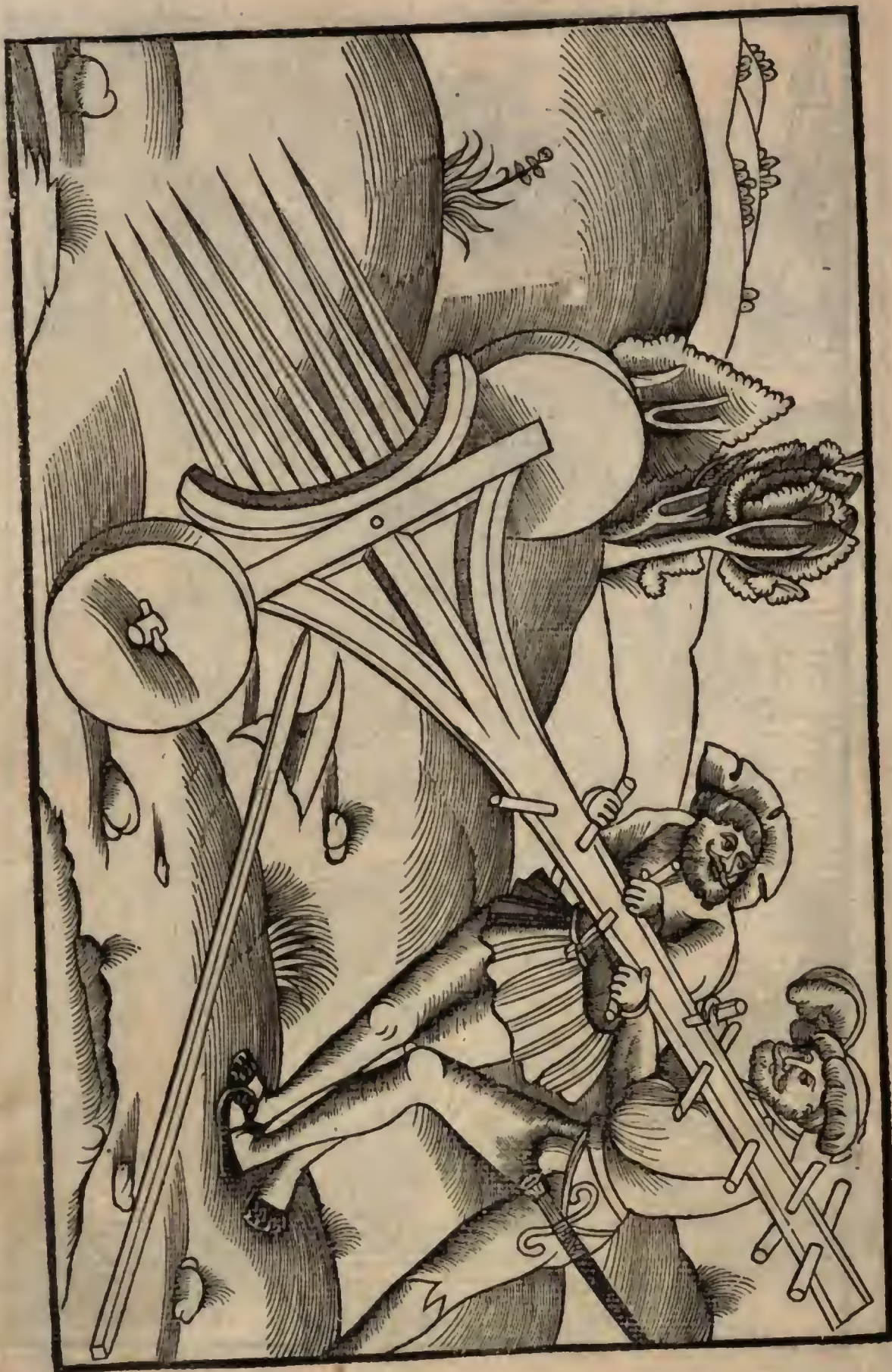

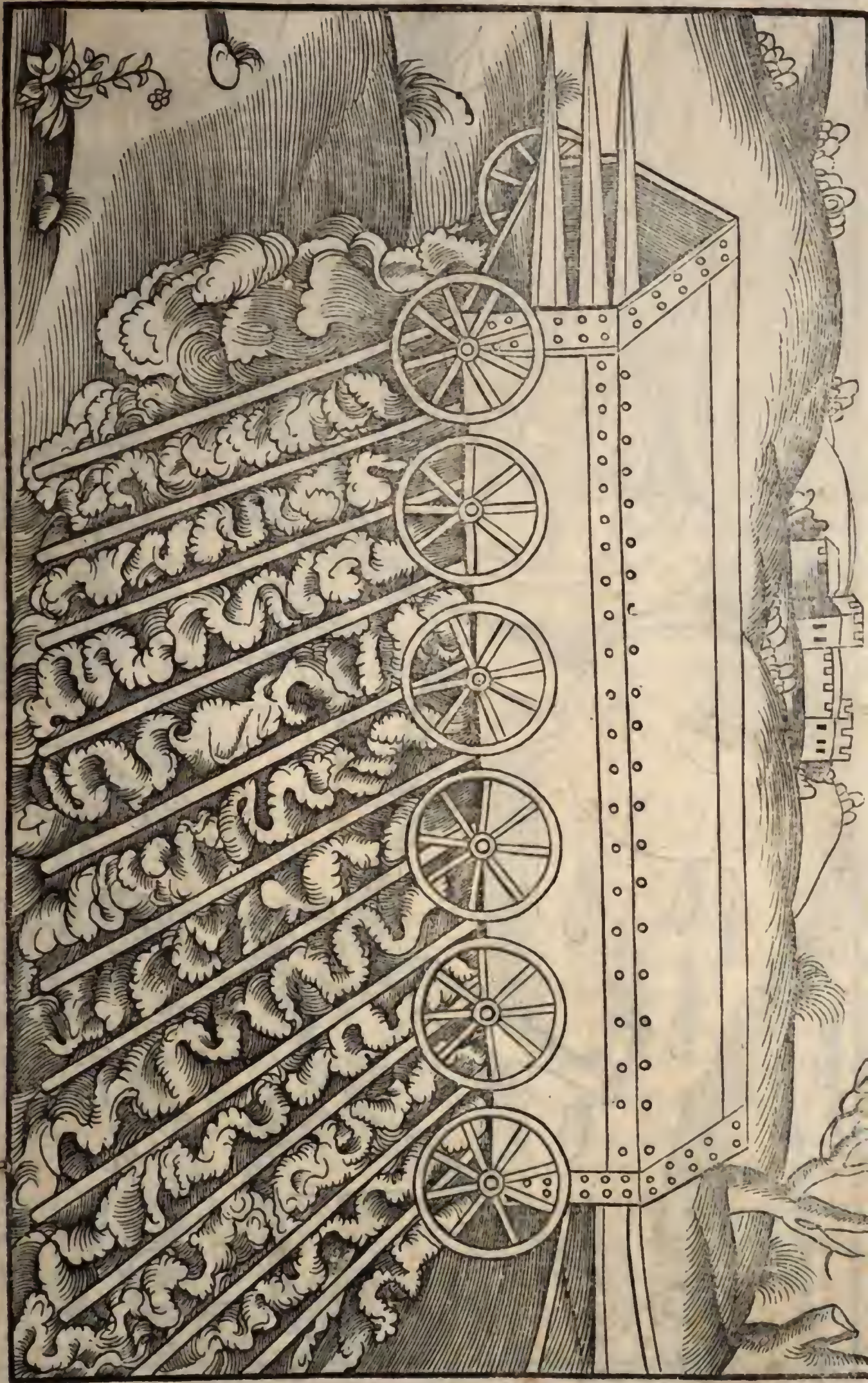

D

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri secundi prologus.

Instina maiorum artis armaturæ, præcipuè clementiam vestram peritissimèque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis † est, *fit* rum semper effectus. Verùm tranquillitas tua, Imperator inuicte, altiori consilio, quàm mens poterat terrena concipere, ex libris antiqua desiderat, cùm ipsam antiquitatem factis recentibus antecedit. Cùm igitur hæc literis breuiter comprehendere, maiestati vestræ non tam discenda quàm recognoscenda præciperer, certauit sapius deuotio cum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, de viù ac disciplina insinuare bellorum? nisi forte iussisses fieri quod ipse gessisses. Et rursus tanti Imperatoris *timore*, non obedire mandatis, plenum sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaq; † modo in parendo audax factus sum, dum metuo videri audacior, si negassem. Ad quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas animauit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum, dudum tâquam famulus obtuli: nec tamè culpatus abscessi. Nec formido † iussus aggredi opus, quod *iussum gessi* spontaneum † cessit impunè.

IN QVOT GENERA DIVIDATUR res militaris. Cap. I.

Res igitur militaris (sicut Latinorum egregius autor, carminis sui testatur exordio) armis constat & viris. Hæc in tres diuiditur partes, Equites, Pedites, Classes. Equitum † alè dicuntur, ab eo q; ad similitudinem alarum, ab vtraq; parte protegât acies: quæ nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est, flammulis vtuntur. Est aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea q; cõnexi sunt legioni: ad quorù exemplum, ocreati equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnù liburnarum, aliud lusoriarum. Equitibus cãpi, classibus maria & flumina, pedibus colles, vrbes, plana, & abrupta, seruãtur. Ex quo intelligitur magis reip. necessarios pedites: qui possunt vbiq; prodesse. Et maior numerus peditum, sumptu & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii, nomen accepit, vt ei nunq; liceret obliuisci, quod vocabatur. Verù ipsi pedites, in duas diuisi sunt partes, hoc est, in auxilia & legiones. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipuè in legionum ordinatione præpollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum eorum *Legio*

eorum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probatur. In auxiliis minor, in legionibus longè amplior consuevit numerus militum ascribi.

Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. II.

Phalanges
Ceteras.

Legio.

Auxiliares.

Legio.

Leuis
armatura.

Denique Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, ut in vna Phalange armorum octo milia censerentur. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes, ceteris utebantur in prælio, in quibus erant sena milia armorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prælium, ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est usus armorum. Necessè est autem tardius ad victoriam peruenire, qui discrepant antequam dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum proficit, omnes milites vnius præcepti significatione conuerti, non possunt equaliter iussa complere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solennibus diuersisque exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebatur, ut in his præliandi magis adminiculum esset, quam principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cum grauem armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos: item leuem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios, cum proprios & sibi impositos equites legionarios, iisdem matriculis teneat: cum vno animo parique consensu castra muniat, aciem instruat, prælium gerat, ex omni parte perfecta nulloque extrinsecus indigens adiumento, quamtamlibet hostium multitudinem superare consueuerat. Documentum est magnitudo Romana, que semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

Que causa exhauriri, fecerit legiones. Cap. III.

Summum

maiora
Cato rei
militaris
scriptor.

Legionum nomen in exercitu permanet hodie, sed per negligentiam superiorum temporum, robur infractum est: cum virtutis premia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernaliibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari atque dimitti: aliquantos militiam deserere, vel diuersis casibus interire: ut nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in recedentium locum iuniorum turbas succedat, quamuis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuata sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, fera munera, seuerior disciplina. Quod vitates plerique, in auxilium sepe festinant militie sacramenta percipere, ubi & minor sudor & maturiora sunt premia. Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & consul exercitum sepe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam vnius gratis sunt res, que fortiter fiunt, que verò pro utilitate reip. scribuntur eterna sunt

sunt. Idem fecerunt alii complures, sed præcipuè Frōtinus scribēs diuo Traiano ob eiusmodi com̄patur industriā. Horū instituta, horum præcepta, in quā- tum valeo strictim fideliterq̄ signabo. Nam cū eisdem expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non solum præsentibus, sed etiam futuris sæculis proficiet: si prouisione maiestatis tuæ, imperator Auguste, & fortissima dispositio reparetur armorum, emendetur dissimulatio præcedentium.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. III.

IN omnibus autoribus inuenitur, singulos consules, aduersus hostes copiosissimi, non amplius quàm binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorū. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuius bello duæ legiones crederetur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ secundū normam militaris iuris exponam. Quæ descriptio si obscurior aut impolitior videbitur, non mihi, sed difficultati ipsius rei conuenit impurari. Attento itaq̄ animo sæpius relegenda sunt, vt memoria intelligentiaq̄ valeant comprehendere. Necessè est enim inuictam esse rempub. cuius imperator militari arte percepta, quātos voluerit faciat exercitus bellicosos.

Quemadmodum legio constituatur. Cap. V.

Diligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibusq̄ præstantibus, additis etiā exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius mensium, iussu auspiciisq̄ inuictissimi principis legio formatur. Nam t̄p̄cturis in cute t̄p̄ctis militis scripti & matriculis inserti iurare solent. Et ideo militiæ sacramenta dicuntur. Jurāt autem per deum christum & spiritum sanctum, & per maiestatem imperatoris, quæ secundum deum generi humano diligenda est & colenda. Nam imperatori, cū Augusti nomen accepit, tanquam præsentis & corporali deo fidelis est præstanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans seruit, cū fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant autem milites omnia se strenuè facturos, quæ præceperit imperator, nunq̄ deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana rep.

*pictis
punicis*

*Militiæ
sacramenta.*

Quot cohortes insint vna legione, item quot milites in vna cohorte. Cap. VI.

Sciendum est autem in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilā, quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Hæc imagines imperatorum, hoc est diuina & præsentia signa veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricanos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput est totius legionis, ab hac, cū pugnandū est, prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. 555. Eqtes loricanos. 66. & appellatur cohors quingétaria. Tertia cohors similiter habet pedites. 555. Equites. 66. sed in hac cohorte tertia, validiores probari moris est, quia in mediā acie consistit.

hec etiam

consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet totidem. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66. In ipsa quoque enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555. Equites 66. Cohors octava habet pedites 555. Equites 66. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit media. Cohors nona habet pedites 555. Equites 66. Cohors decima habet pedites 555. Equites 66. & ipsa bonos accipere consuevit bellatores: quia in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex milia centum, equites septingentos viginti sex. Minor itaque numerus armatorum in vna legione esse non debet. Maior autem interdum esse consuevit, si non tantum vnam cohortem, sed etiam alias miliarias fuerit iussa suscipere.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia. **A**ntiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principiorum nomina & dignitates secundum præfentes matriculas indicabo. *Tribunus.* Tribunus maior per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribuendoque iure: quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. *Ordinarij Augustales Flauiales Aquiliferi. Imaginarij Optiones. Signiferi. Tesseraij. Tessera qd. Campigeni. Metatores. Beneficiarij. Librarij. Tubicines. Cornicines. Buccinatores. Armaturæ. Mensores. Torquati.* Ordinarii dicuntur qui in prælio præsumunt, & primos ordines ducunt. Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales item tanquam secundi augustales, à diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarij, vel imaginiferi qui imperatorum imagines portant. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesseraij, qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni, hoc est, antesignani, ideo sic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus crescit in campo. Metatores qui præcedentes, locum eligunt castris. Beneficiarij, ab eo appellati, quod promouentur beneficio tribunorum. Librarij, ab eo quod in libros referant rationes ad milites pertinentes Tubicines, Cornicines, & Buccinatores qui tuba vel æreo cornu, vel buccina committere prælium solent. Armaturæ duplares, quæ binas consequuntur annonas. Simples, quæ singulas. Mensores, qui in castris ad podium dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hospitia in ciuitatibus præstant. Torquati duplares, Torquati simples, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudem interdum duplas consequebatur annonas: duplares duas, simples vnam. *Candidati.* Erant & secundum annonam candidati duplares, candidati simples. Hi sunt milites principales, qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant Cap. VIII.

Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiã quatuor ceteras, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducentos homines ducebat in acie secunda, quæ nunc ducentarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriã & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinãda sunt, pertineat. Item secundus hastatus centuriam & semis, id est, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: sic decem centuriæ cohortis primo, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ utilitates & magnus honor est à veteribus constitutus: ut ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cõtenderent ad tãta præmia puenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominãtur. Erant decani, denis militibus præpositi: qui nunc caput cõtubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, vsque ad decimã cohortẽ: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.

Centurio primipili. Primus hæstatus. Ducenarius

Princeps primæ cohortis. Hastatus secundus. Triarius prior.

Centuriones. Centenarii. Decani, Caput cõtubernij

De officio præfecti legionis. Cap. IX.

SED legati Imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locũ nunc illustres viros constat magistros militũ substitutos à quibus non tantum binæ legiones, sed etiã plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximã retinebat. Tribuni vel centuriones, ceterique milites, eius præcepta seruabant. Vigiliarum siue profectionis tessera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admisisset, autoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, vestes, annona, ad curam ipsius pertinebant. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solum peditum sed etiam equitũ legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionẽ, ad omnem affirmabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Præfectus legionis,

De officio præfecti castrorum. Cap. X.

ERAT etiam castrorũ præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen nõ mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militũ, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Præterea egri contubernales & medici à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriã pertinebant. Vehicula, sagittarii, necnon etiã feramenta

ferratur menta quibus materies ꝑsecatur vel cæditur quibusq; aperiuntur fossæ circa situm valli & aque ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cætera que genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam ꝑbatamque militiã peritissimus omnium legebatur: vt rectè doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

De officio præfecti fabrorum

Cap. XI.

Habet præterea legio fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteraq; quibus vel expugnatur aduersariorum ciuitates, vel defenduntur propria preparatos. Qui arma, qui vehicula cæteraq; genera tormentorum vel noua facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides omniãque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui necessarium videbatur, nunquam deesset in castris: vsq; eo, vt etiam cunicularios haberet, qui ad morem Bessorum, ducto sub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfossis, improuisi emergerent ad vrbes hostium capiendas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum

Cap. XII.

Decẽ cohortes habere legionẽ diximus: sed prima erat miliaria, in qua cẽsu genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat armorum scientia, virtute corporis, morum honestate præcipuus. Reliquæ cohortes, ꝑut principi placuisset, à tribunis vel à præpositis regebatur. Tãta autem seruabatur exercendi milites cura, vt non solum tribuni vel præpositi contubernales sibi creditos, sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiã ipsi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortaretur exemplo. Tribuni autem sollicitudo per hanc laudatur industriam: cũ miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgẽs, exercitii vsu & disciplina eruditus incedit.

De centuriis atque vexillis peditum.

Cap. XIII.

Primum signum totius legionis est Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confundi, ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserunt, & singulis centuriis singula vexilla, constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset ascriptũ, quod intuentes vel legẽtes milites, in quãtouis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, nimium bellicosos loricatos, trásumptis cassidum cristis, vt facilius noscerentur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cũ centeni milites sequerentur, non solũ vexillũ suum sed etiã centurionem qui signum habebat in galea. Rursus ipsę centurię in cõubernia diuisę sunt: vt decem militibus sub vno papilione degentibus vnus quasi

quasi præfesset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabāt.

Decanus.
Manipulus

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIII.

Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui præfesset, Decurio nominatur. Ceterum enim pedites ab vno centurione, sub vno vexillo gubernantur: similiter 32. equites ab vno decurione, sub vno vexillo reguntur. Præterea sicut centurio eligendus est magnis viribus, procera statura, qui hastas vel missilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio, qui scutum rotare doctissimè nouerit, qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, sobrius, agilis, magis ad facienda quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus. Contubernales suos ad disciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, vt bene vestiti & calciati sint, vt arma omnium defricentur ac splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore: vt loratus & armis circumdatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere, equitare fortissime, conto scienter uti, sagittas doctissimè mittere, turmas suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia quæ equestris pugna deposcit: eosdem cogere loricas suas vel cataphractas, contos suos & cassides frequenter tergere & curare. Plurimùm enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulatione situ ac rubigine arma fœdantur? Nò solum autem equites, sed etiam ipsos equos assiduo labore cõuenit edomari. Itaque ad decurionem & sanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura.

Turma
Decurio.

Turmas.

Quemadmodum legionum acies instruantur. Cap. XV.

Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur vnus legionis exemplo: quòd si usus exegerit, transferri possit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda cõiungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistram suscipit cornu: sed ante signa, & citra signa. Nec non in prima acie dimicantes, principes vocantur, hoc est, ordinarii, cæteri quæ principales. Hæc erit grauis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta, gladios maiores, quos spathas vocant, & alios minores, quos semispathas nominant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia, vnum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque & semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites, quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricos equites sæpe trāsuerberat. Aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, hastili trium pedum & semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secunda hastatorum, armis talibus docetur instructa. Post hos erant pherentarii & leuis armatura quos nunc auxiliares & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel

Principes.

Spathæ.
Semispathæ

Pilum.
Spiculum.

Verriculū.
Pherentarij.
Scutati.

E gladiis

gladiis & missilibus accincti, sicut nunc omnes propè milites videntur, armati erant. Item sagittarii cū cassidibus, cataphractis, & gladiis, sagittis, & arcubus. Erant Funditores, qui ad fundas vel fustibalos lapides iaciebant. Erant tragularii, qui ad manubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. Octava cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie, sinistrum semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarii vel centuriones armantur. Cap. XVI.

Post omnes autem acies, Triarii cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cū gladiis, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabatur, qui genuposito subsidebant, vt, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare victoriam. Omnes autem signarii vel signiferi, quàmuis, pedites, loricas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium, vrlinis pellibus rectans. Centuriones verò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, vt facilius agnoscerentur à suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

Illud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: commisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Pherentarii autem armaturæ & scutatores, sagittarii, funditores, hoc est, leuis armatura aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquàm murus (vt ita dicam) ferreus stabat: & non solū missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemque perturbaret & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atque cautela sine periculo legio vincebat, aut supata seruabatur incolumis: quia ius legionis est facile nec fugere nec seq.

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda.

Cap. XVIII.

Sed ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contrubernalibus aberrarēt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nomināt digmata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto vnius cuiusque militis, literis erat nomē ascriptum, addito ex qua esset cohorte, qua ve ceturia. Ex his ergo apparet legionem bene institutā, quasi munitissimam esse ciuitatem, quæ omnia prælio necessaria secum vbique portaret, nec metueret, repentinum hostium superuentum, quæ etiam in mediis campis subito fossa se valloque muniret, quæ omne genus militum contineret & armorū. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, vt diuinitatis nutu, dispositione Imperatoris inuicti

inuieti reparentur, ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autē temporis spacium, iuniores diligēter electi & exercitati, quotidie, non solū mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerūt, facile coequabunt. Nec moueatur, Cæsar, tua maiestas, quòd olim consuetudo est mutata, quæ ^{notuit} viguit: sed huius prouisionis ac felicitatis est perennitas tua, vt pro salute reip. & noua excogitet, & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur anteq̄ tentes, ceterum si exercitati & prudentes viri delectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligēter institui. Quiduis enim efficit solertia, si competentes non denegentur expensæ.

Præter corporis robur, notarum & computandi artem
in tyronibus elgendam.

Cap.

XIX

Sed quoniam in legionibus plures scholæ sunt, quæ literatos milites querunt ^{Scholæ militares.} ab his qui tyrenes probant in omnibus quidem staturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatē animi, conuenit explorari. Sed in quibusdam notarum peritia, calculandi computandiq; vsus exigitur. Totius enim legionis ratio, siue obsequiorum; siue militarium numerorum, siue pecuniæ quotidie ascribitur actis maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilibus, politicis libris annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias. Item excubium siue angarias, de omnibus centuriis & contuberniis, quæ vicissim milites faciunt, vt ne quis contra iusticiam prægrauetur, aut alicui præstetur immunitas. Nomina eorum qui vires suas fecerunt, breuibus inferuntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum, annotatur in breuibus. Tunc enim difficile commeatus dabatur, nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec priuata in eisdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, imperatoris militem, qui veste & annona publica pascebatur, utilitatibus vacare priuatis. Ad obsequia tamen iudicum vel tribunorum, nec non etiã principum deputabantur milites, qui vocabantur accensi, hoc est, postea additi quàm fuisset legio cõpleta, quos nunc Supernumerarios vocant. Fascicula ^{Accensi. Supernumerarij.} tamen, id est, lignū, fœnū, aquā, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc omnia munia faciant.

Donatiui partem dimidiam debent apud signa sequestrare
milites seruandam.

Cap.

XX.

ILLud verò ab antiquis diuinitus institutum est, vt ex donatiuo quod milites cõsequuntur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruarietur, ne per luxum aut inanium rerum comparationē, à contubernialibus possit absumi. Pleriq; enim homines & præcipuè pauperes tantū erogant, quantum habere potuerint. Sepositio autem ista pecuniæ, primū ipsi contubernialibus docetur accommoda. (Nam cum publica sustententur annona, ex omni

bus donatiuis augetur eorum pro medietate castrense peculium) Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas exponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam cõferebat, sepulturæ scilicet causa, ut si quis ex contubernibus defecisset, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles, sed etiam literati homines eligebantur, qui & seruarent deposita, & scirent singulis reddere rationem.

*Depositarij
signiferi.*

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes
transcant qui promouentur.

Cap.

XXI.

NON tantum, humano consilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones arbitror à Romanis constitutas. In quibus decem cohortes ita sunt ordinatæ, ut omnium vnum corpus, vna videatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quendam per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouetur, ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea, crescentibus stipendiis, cum maiore gradu per alias recurat ad primam. Ideo primipili centurio, postquam in orbem omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quatuosumque militiæ peruenit gradum, ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur, cum naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, & omnium cohortium equitum peditumque seruabatur vna concordia.

*Primipili
centurio.*

Primicerius

Quid inter tubicines & cornicines & classicum intersit. Cap. XXII.

*Cornicines,
& buccinatores.*

HABET præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites, & rursus receptui canentes reuocant. Cornicines & buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu. Hi quotiens canunt, non milites, sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur imperatore præsentem, vel cum in militem capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si vero ad vigilias vel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, vel ad decursionem capi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cum autem mouentur signa, aut iam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis & processibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent

Classicum.

obtemperēt milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessario faciendum videtur in prælio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

Legionis ordinatione digesta, ad exercitium reuertamur: vnde (sicut iam dictum est) exercitus nomē accepit. Iuniores quidem & noui milites, mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autē & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed cōtinua exercitationis meditatio: post quāta volueris stipendia, in exercitatus miles semp̄ est tyro cū armatura quæ festis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco nō tantū armaturam qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant, & corporis velocitatem. Nam & velocitas vsu ipso acquiritur corporis, & scientia feriendi hostem seq; protegendi, præsertim si gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius est, vt seruare ordines discant, & vexillum suum in tantis permixtionibus in ipsa prolusione comitetur, nec inter doctos aliquis error existat, quāuis in multitudine sit tāta confusio. Ad palum quoque vel sudes iuniores exerceri per commodū est, cū latera vel pedes aut caput petere punctim, cæsimq; condiscant. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescāt, insurgere tripudiātes in clypeum, rursusq; subsidere, nunc gestiendo prouolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos procul ferre meditentur, vt & ars dirigendi, & dextræ virtus possit accrescere. Sagittarii verò vel funditores scopas, hoc est, fruticum vel straminum fasces, pro signo ponebant, ita vt sexcentis pedibus remouerentur à signo, vt sagittis vel certè lapidibus ex fustibalo destinatis, signū sæpius tangerēt. Propterea sine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in cāpo fecerāt. Semper assuescendū est etiam, vt semel tantū fūda circa caput rotetur, cū ex ea emittitur saxū. Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare: qui vsus paratior creditur, quia non desyderat fundam. Missilia quoq; vel plumbatas iugiter perpetuōq; exercitio dirigere cogebātur vsq; adeo, vt tēpore hyemis de tegulis vel scandulis, quæ si deessent certè de cannis, vlua vel culmo & porticus tegerentur ad equites, & quædam velut basilicæ ad pedites: in quibus tēpestare vel ventis aëre turbato, sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem etiā hybernis diebus, si niues pluuiæq; cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa cōsuetudine, animi militum debilitarētur & corpora, syluā cadere, portare onera, transilire fossas, natare in mari siue fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiā armatos cū sarcinis suis frequentissimè cōuenit, vt quotidiani laboris vsus in pace, difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit, siue auxilia exercentur assiduè. Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Postremò sciendum est, in pugna vsum amplius prodesse quā vires. Nam si doctrina cesset armorū, nihil paganus distat à milite.

Ad palum
exerceri.

Scopæ.

Exempla adhortationum, & exercitii militaris,
de aliis artibus tracta.

Cap. XXIII.

Athleta, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certe plebis fauorem, cotidiana meditatione artes suas aut seruare, aut augere consuecunt. Militem (cuius est manibus seruanda respub.) studiosius oportet scientiam dimicandi, vsuque rei bellicae iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantum gloriosa victoria, sed etiam amplior praeda: quemque ad opes ac dignitates ordo militiae & Imperatoris iudicium consuevit euehere. Artifices scancici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: praesertim cum antiqua sit prudensque sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

Legio autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primum omnium instruitur iaculis, quae nullae loricae, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carroballistas habere consuevit, quibus multi ad trahendum, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines, deputantur. Nam haec quanto maiores fuerint, tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in campo post aciem grauis armaturae ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In vna autem legione quinquagintaquinque carroballistae esse solent: Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portantur armatis: ut si forte hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavaatas, cum longissimis funibus, interdum etiam ferreis cachenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisque tabulatis, flumina quae sine pontibus vadari nequeunt, tam a pedibus quam ab equitatu sine periculo transcantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alucos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoque dolobras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atque secantur. Habet praeterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, vineas (ut appellant) turres etiam ambulatorias faciant.

Verum ne singula enumerando plura dicantur, vniuersa quae in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet vbique portare, ut in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

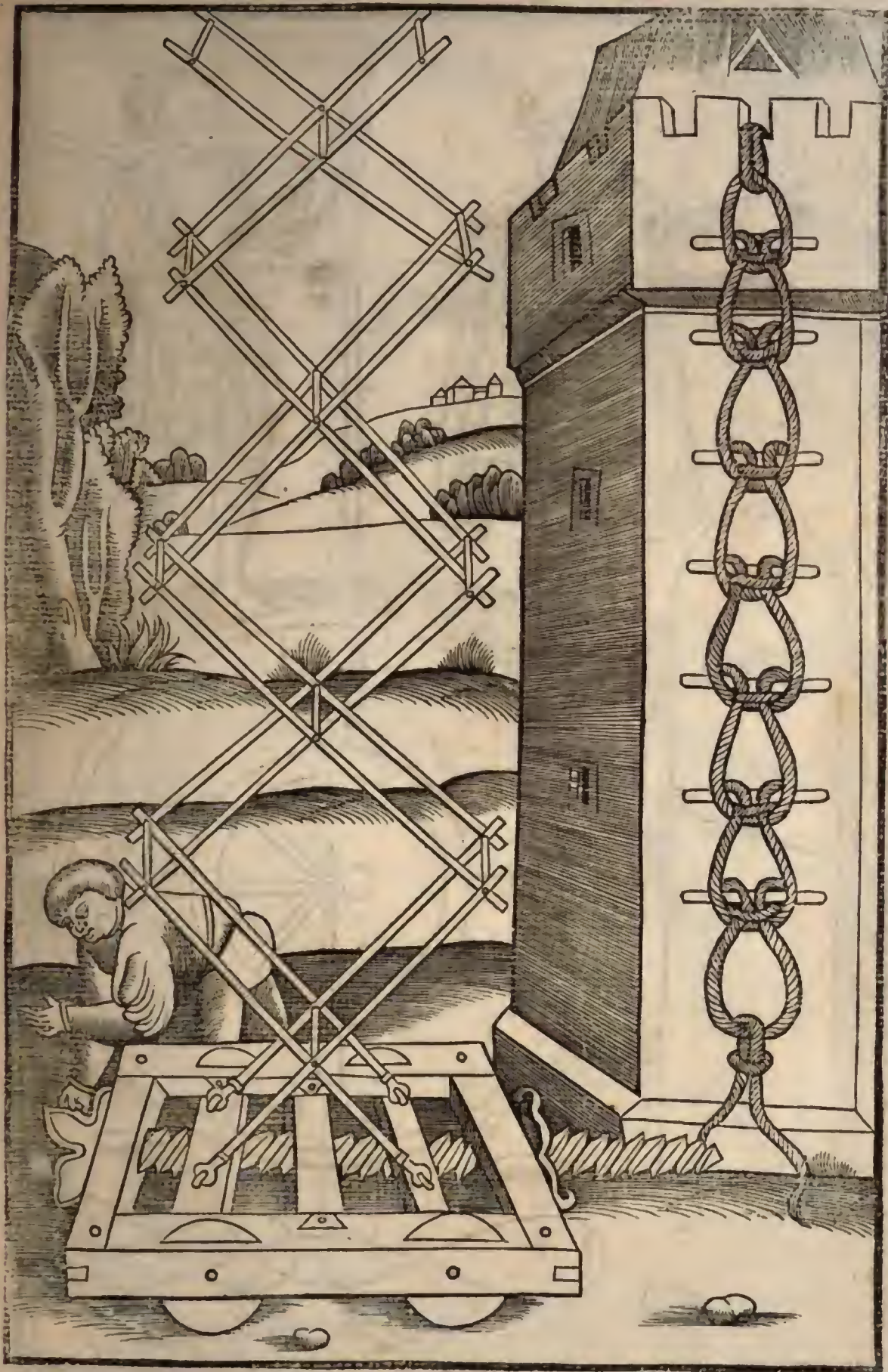
Нарпаго-
нес.
Лупи.

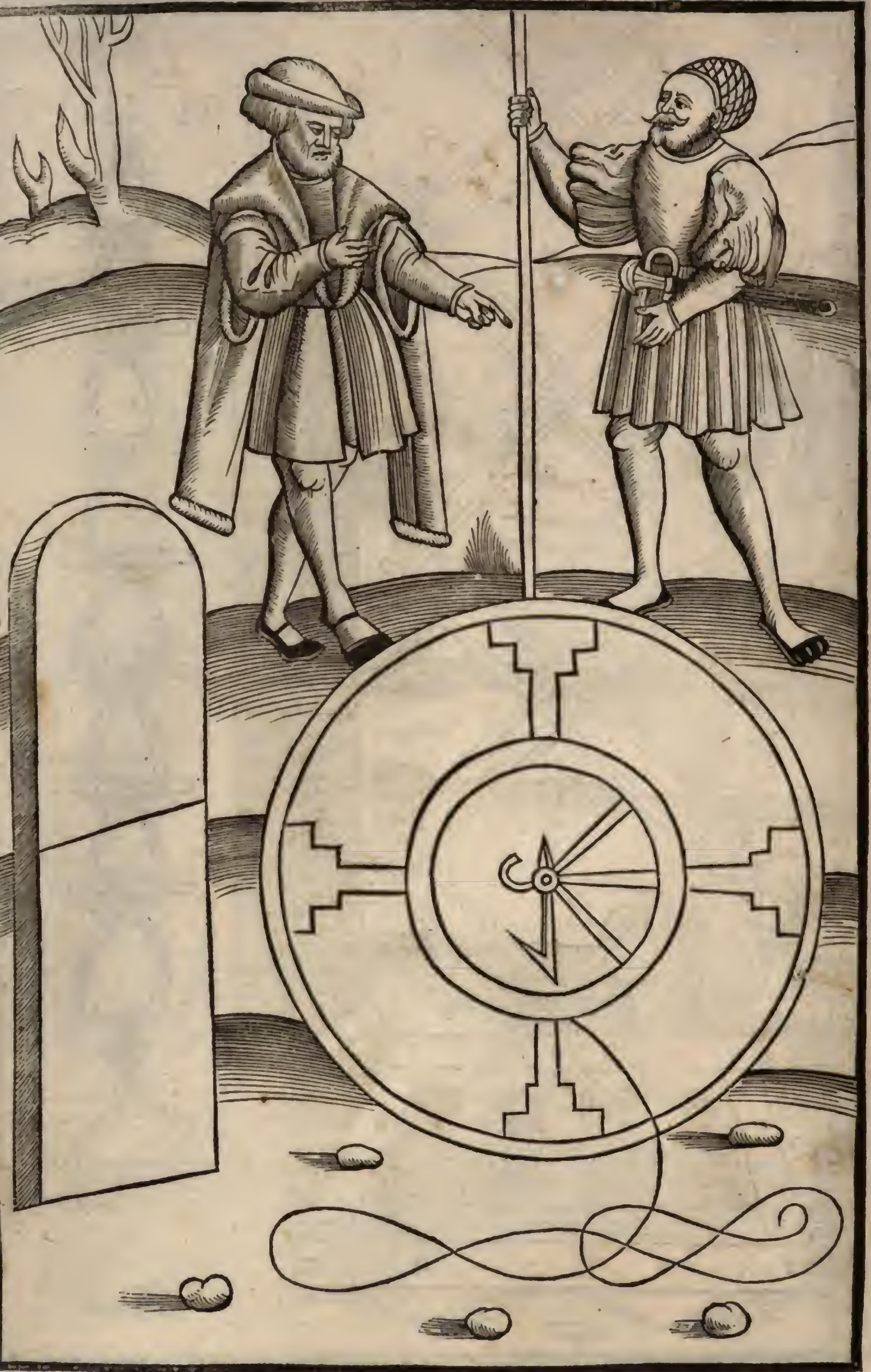

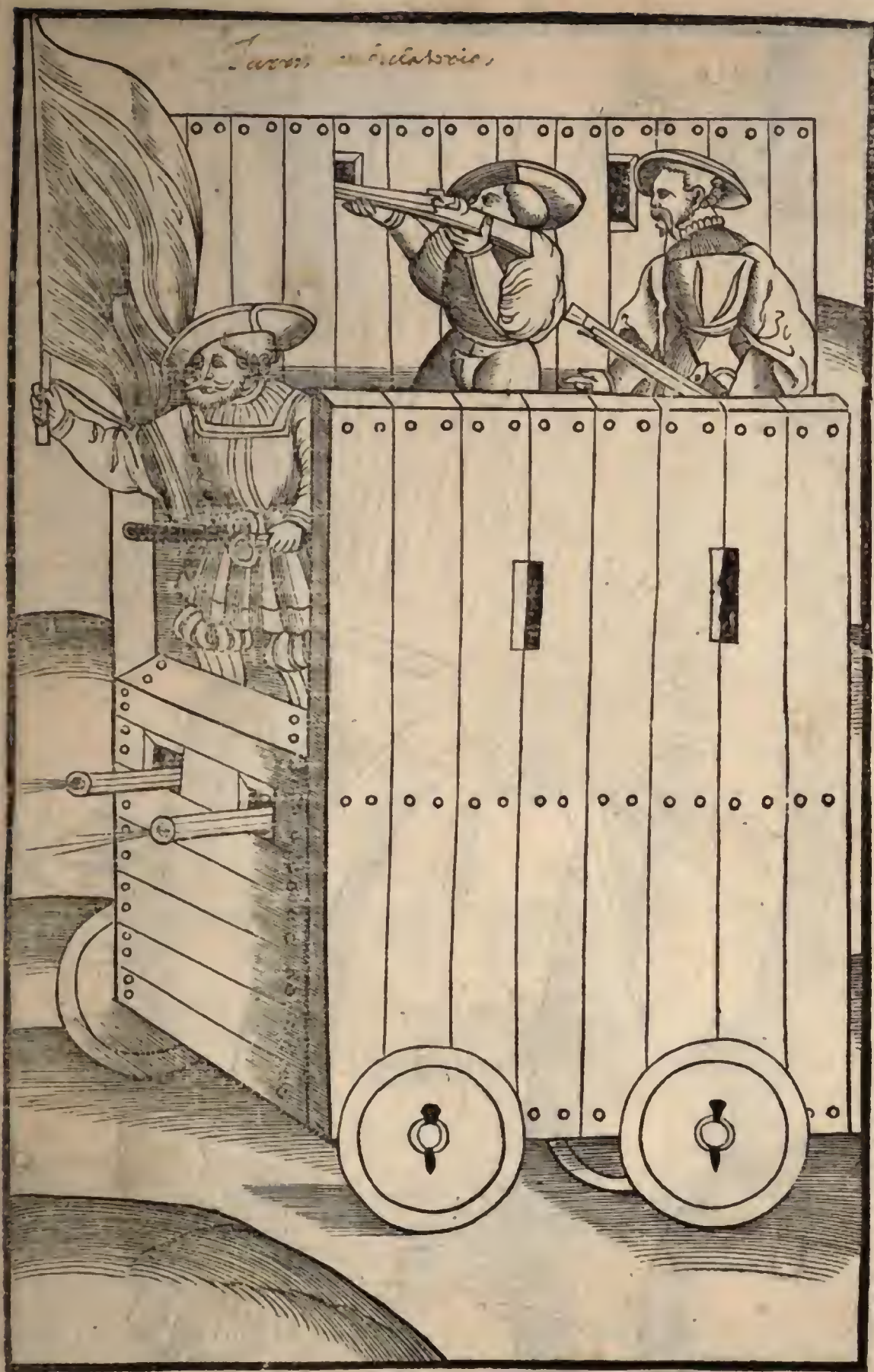

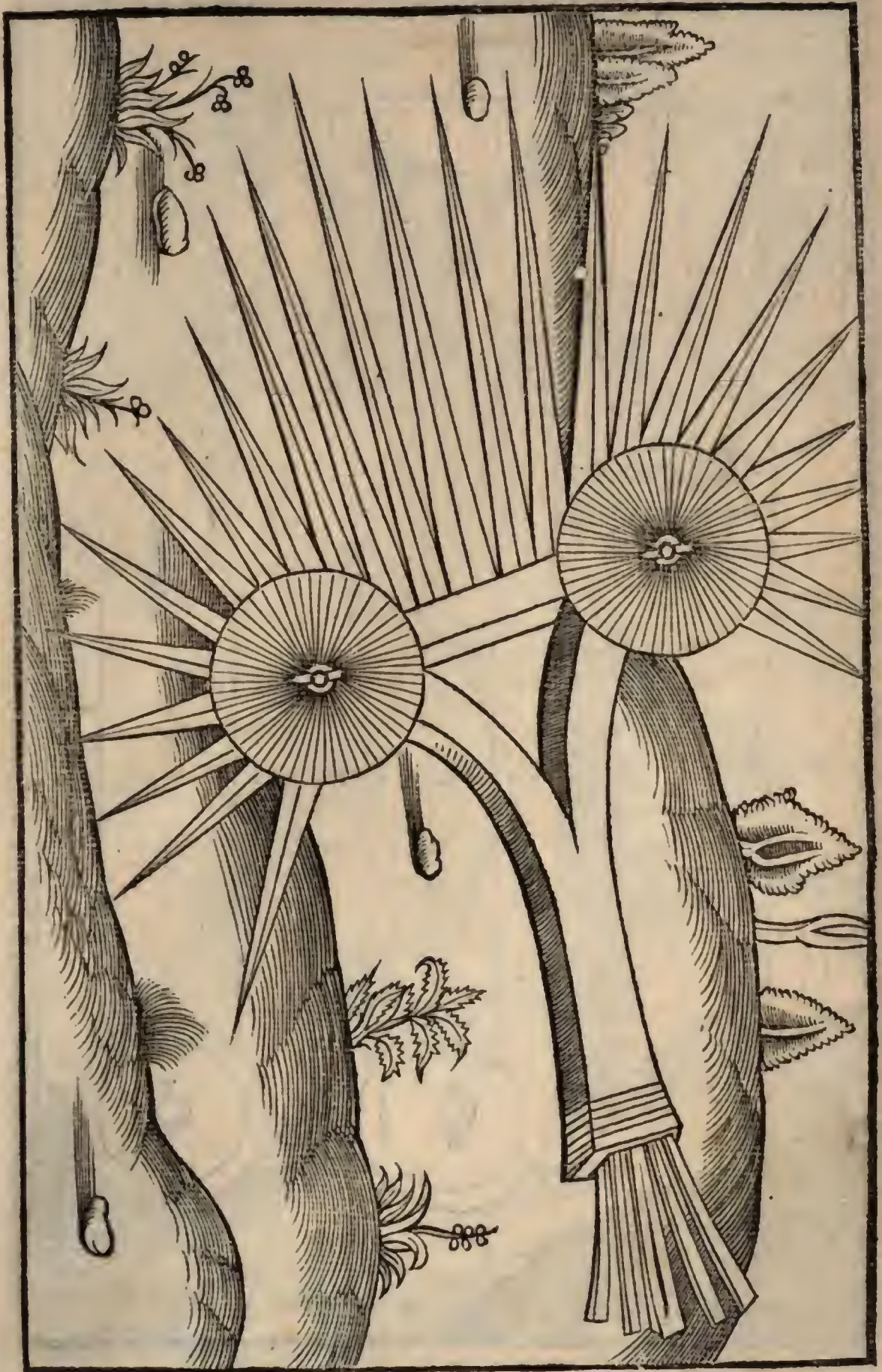

FLAVII VEGETII

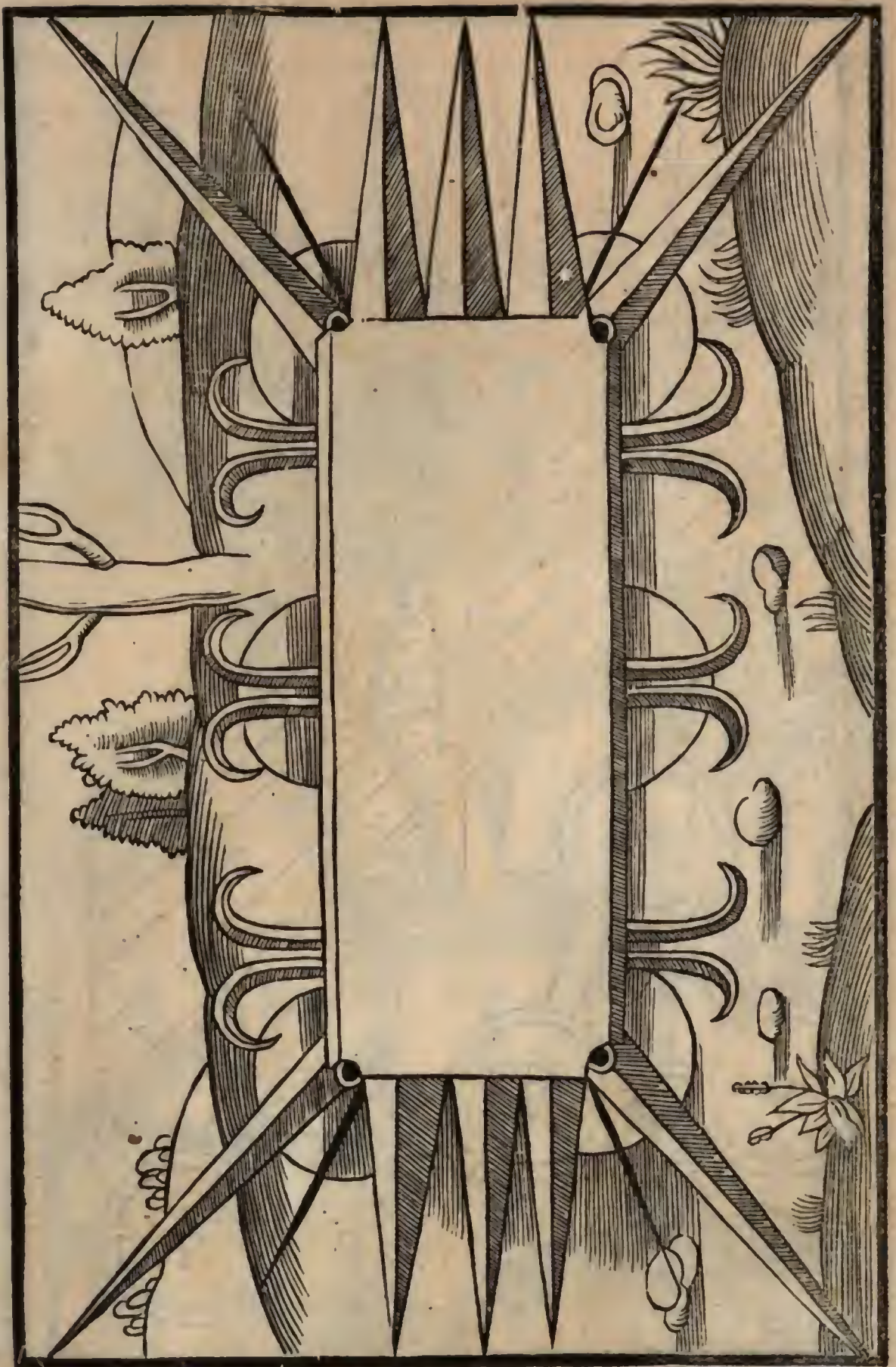

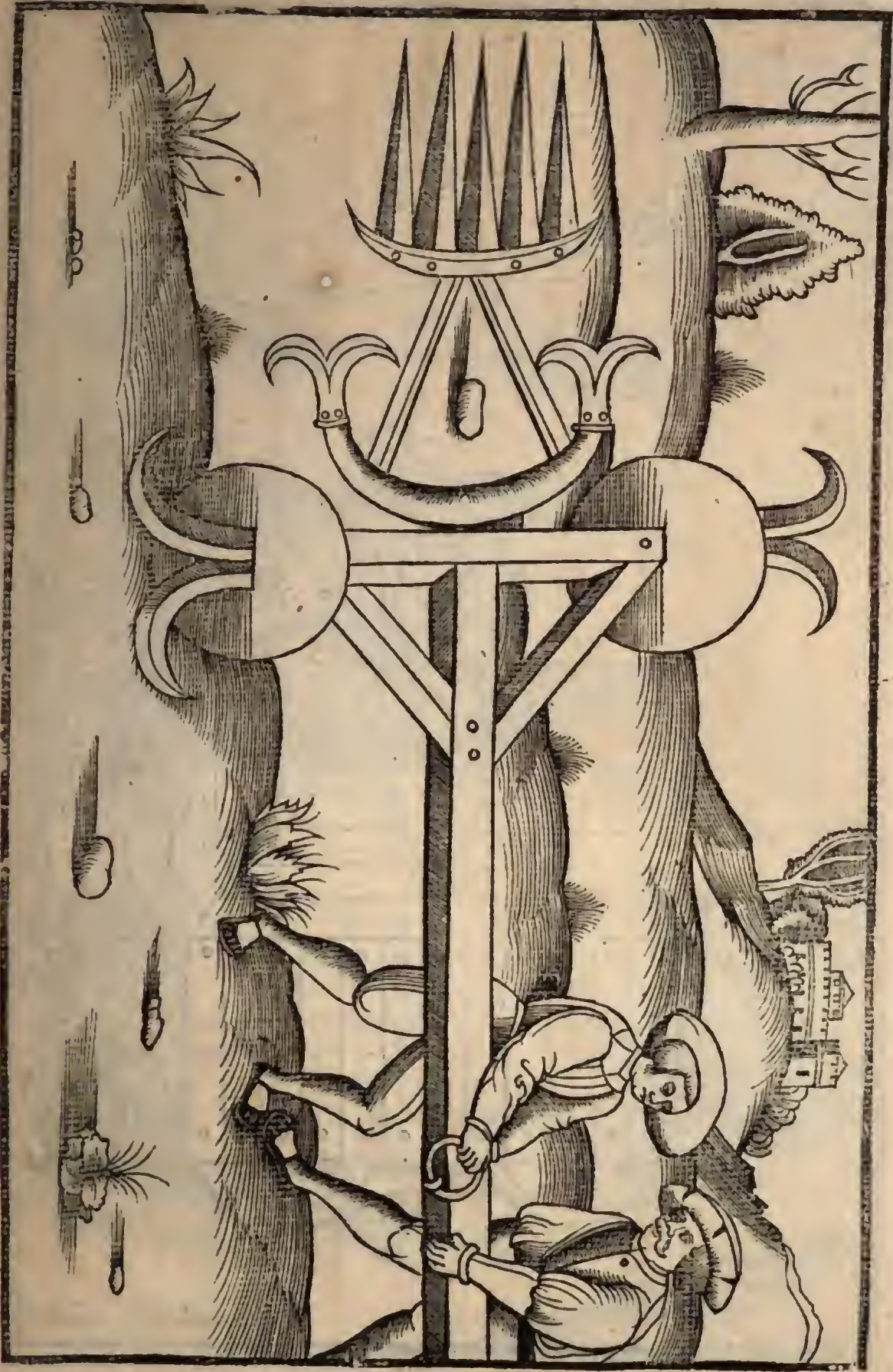

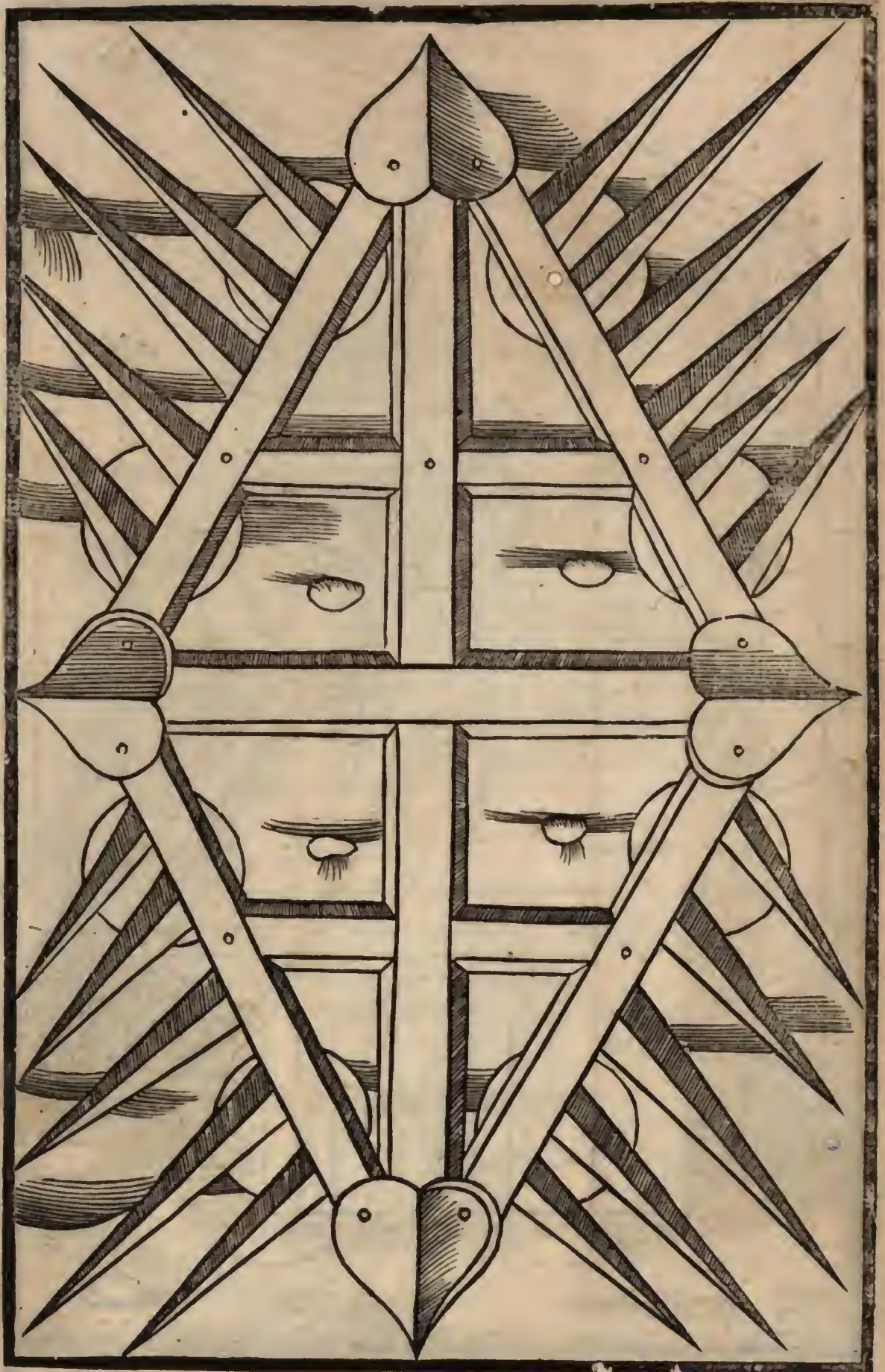

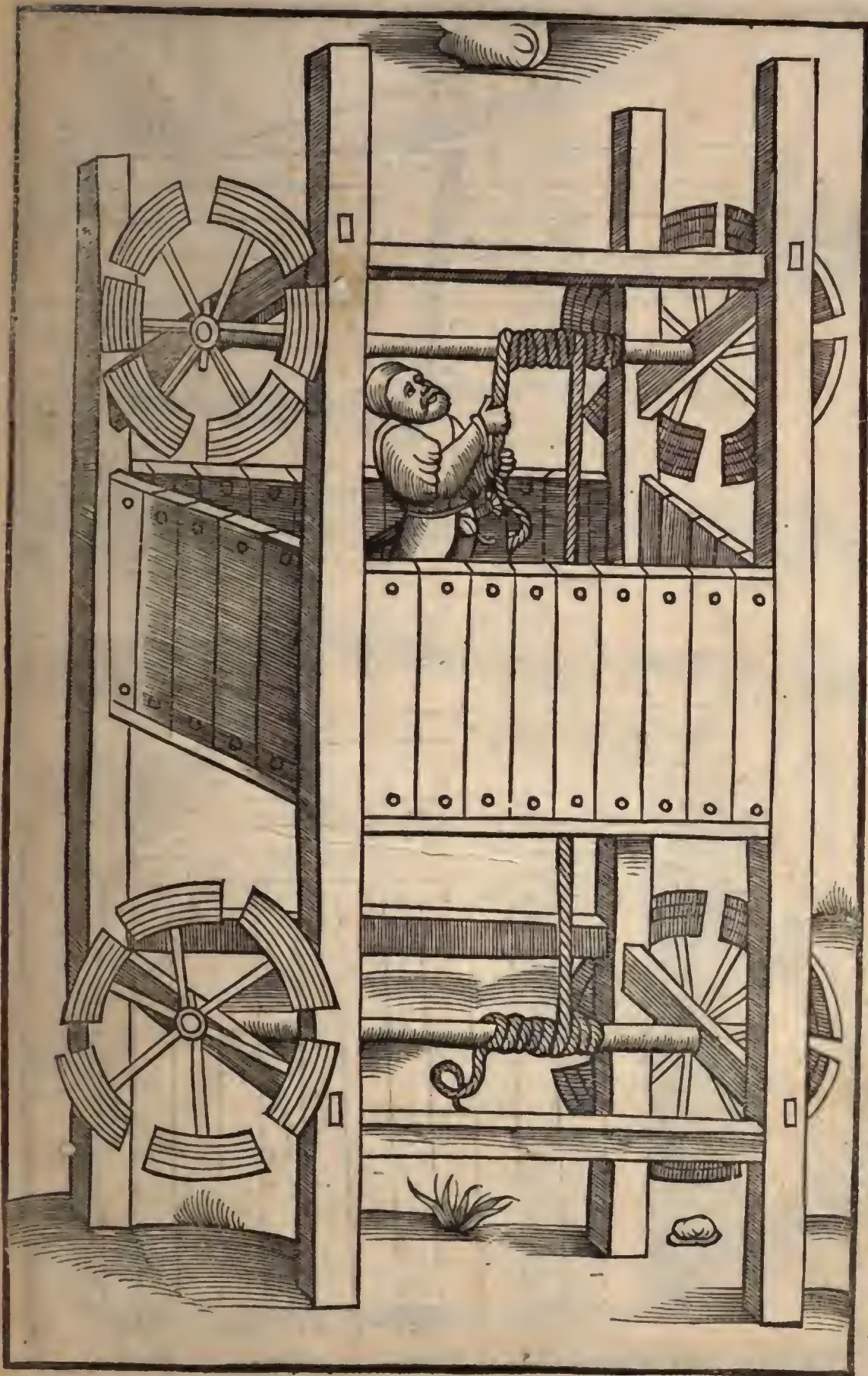

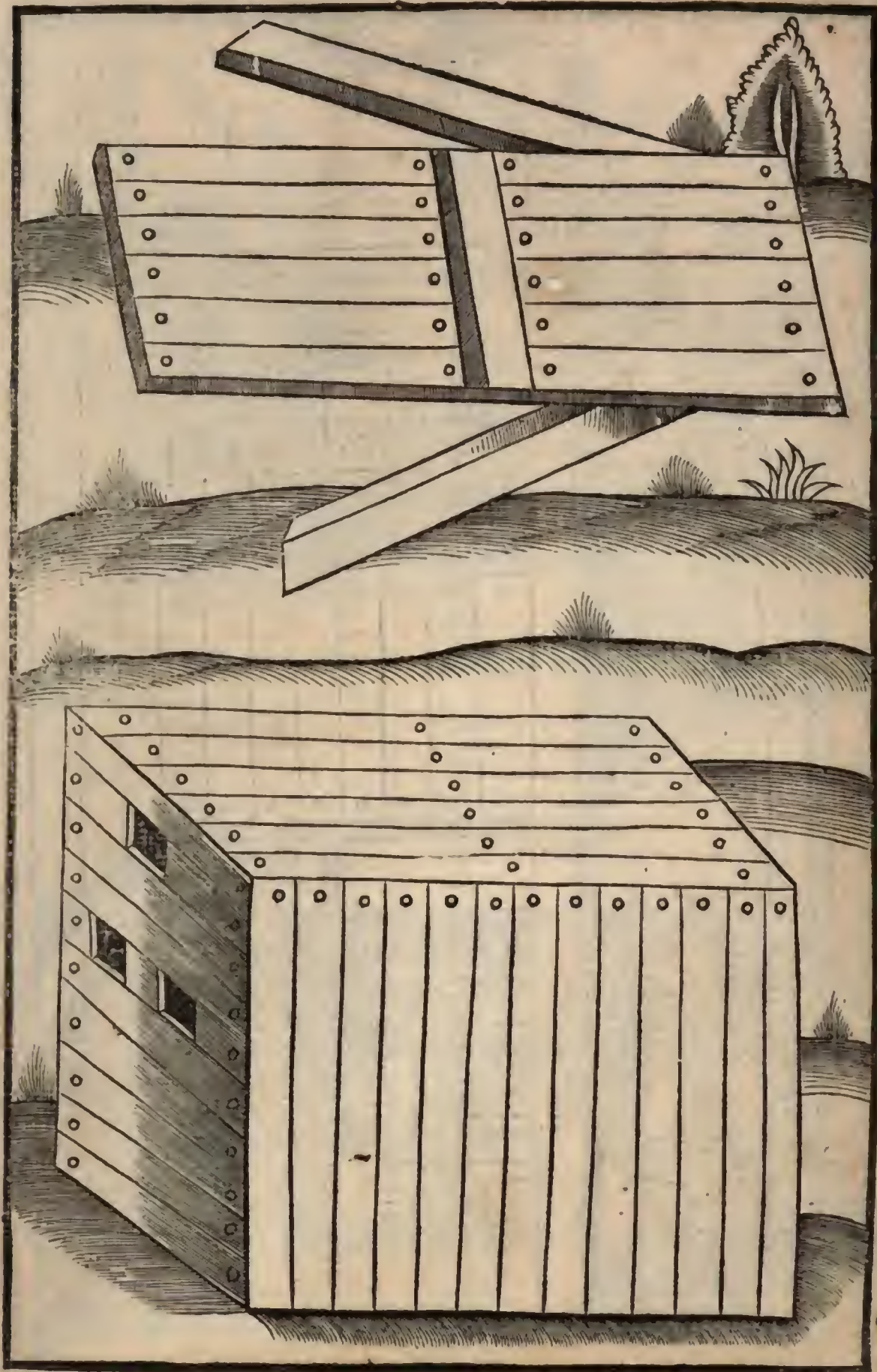

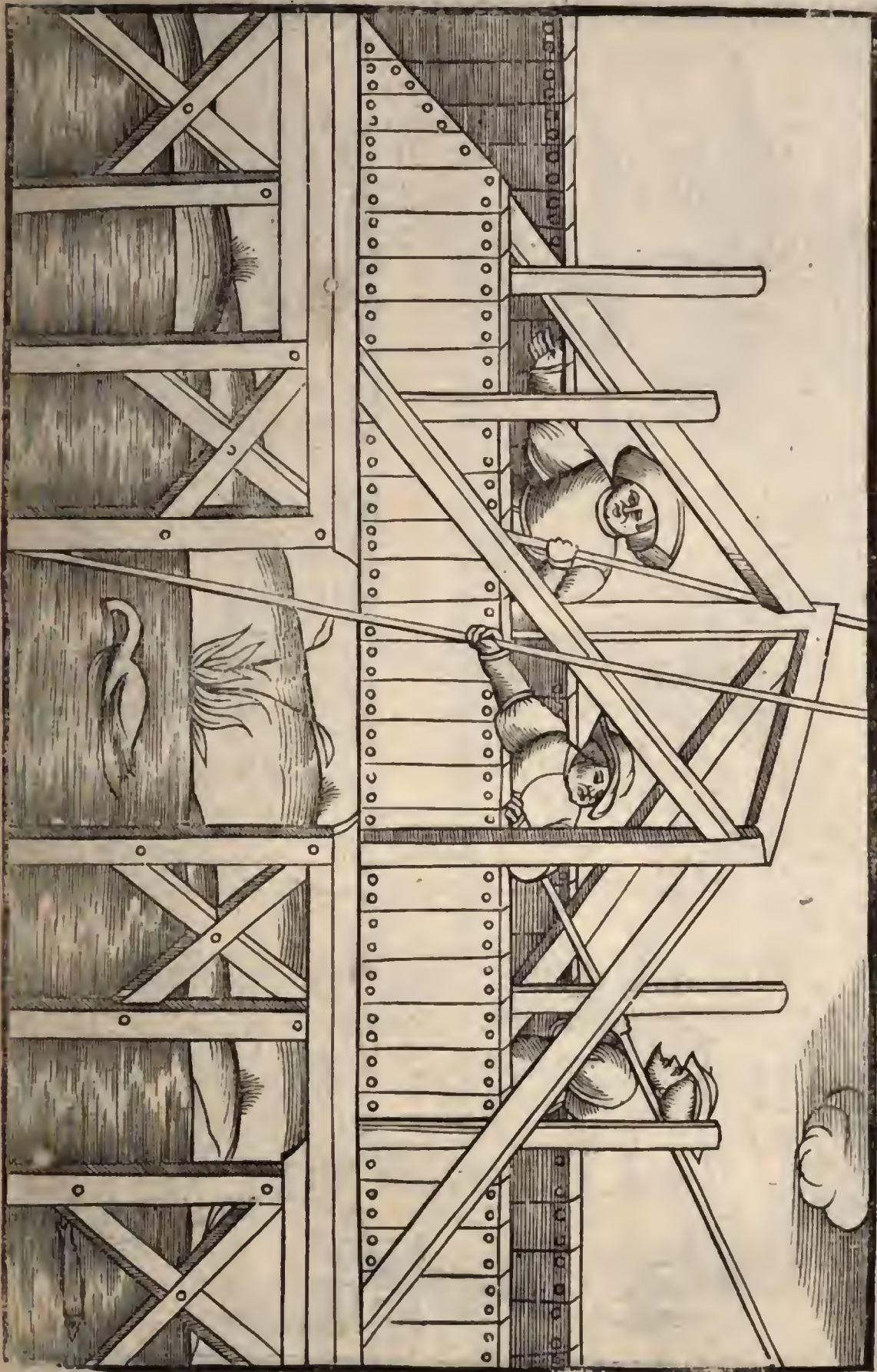

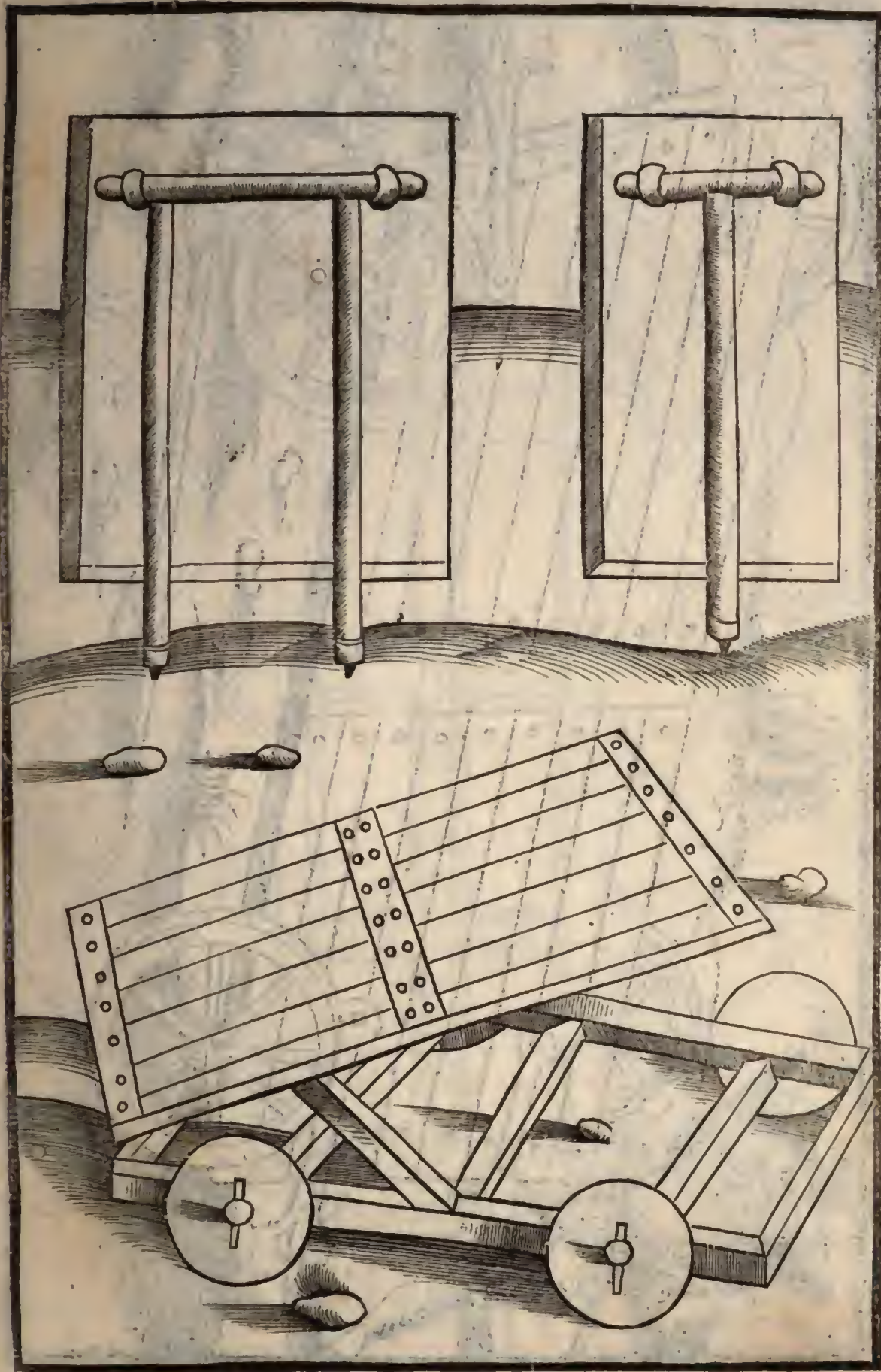
G

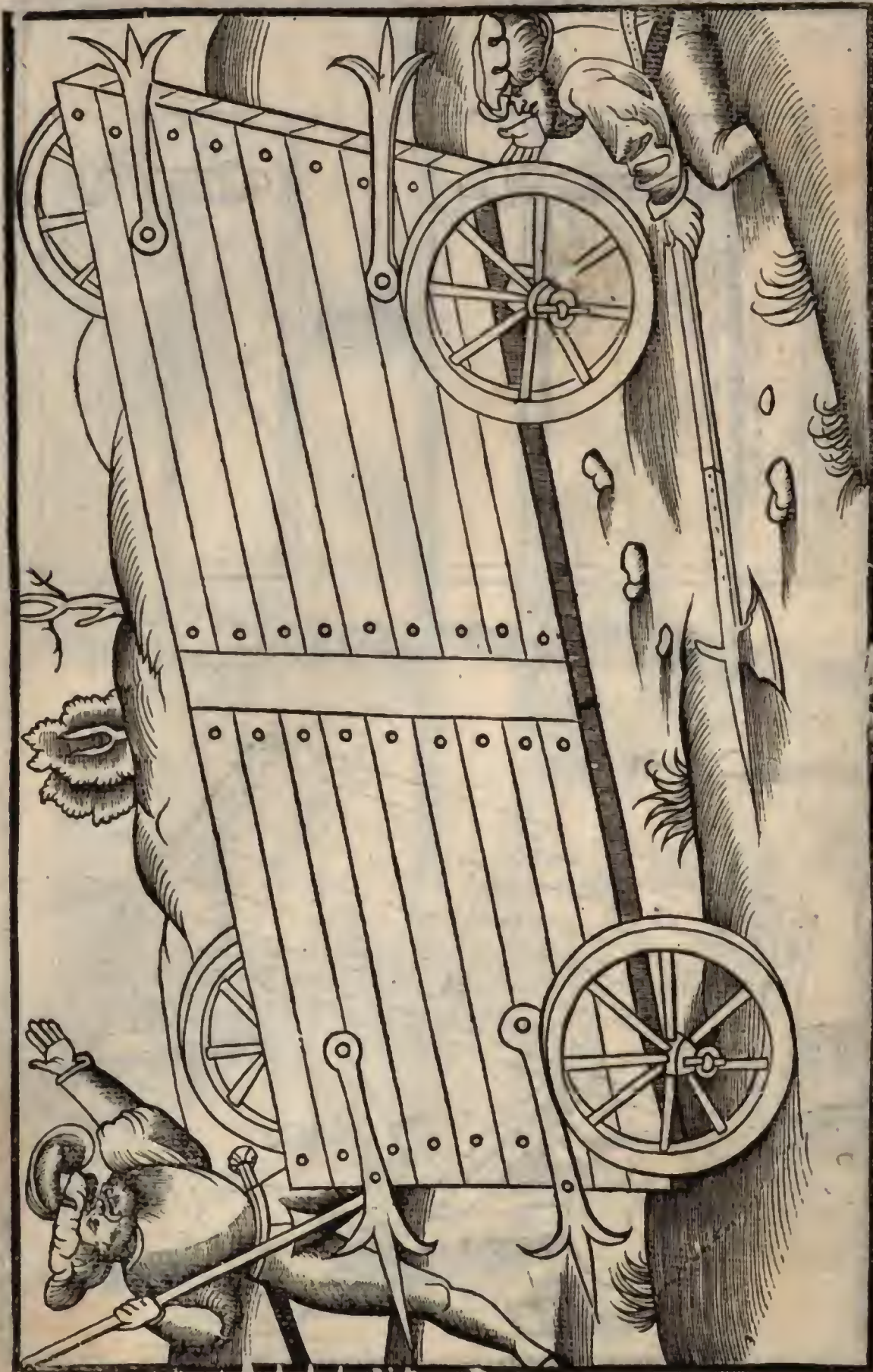

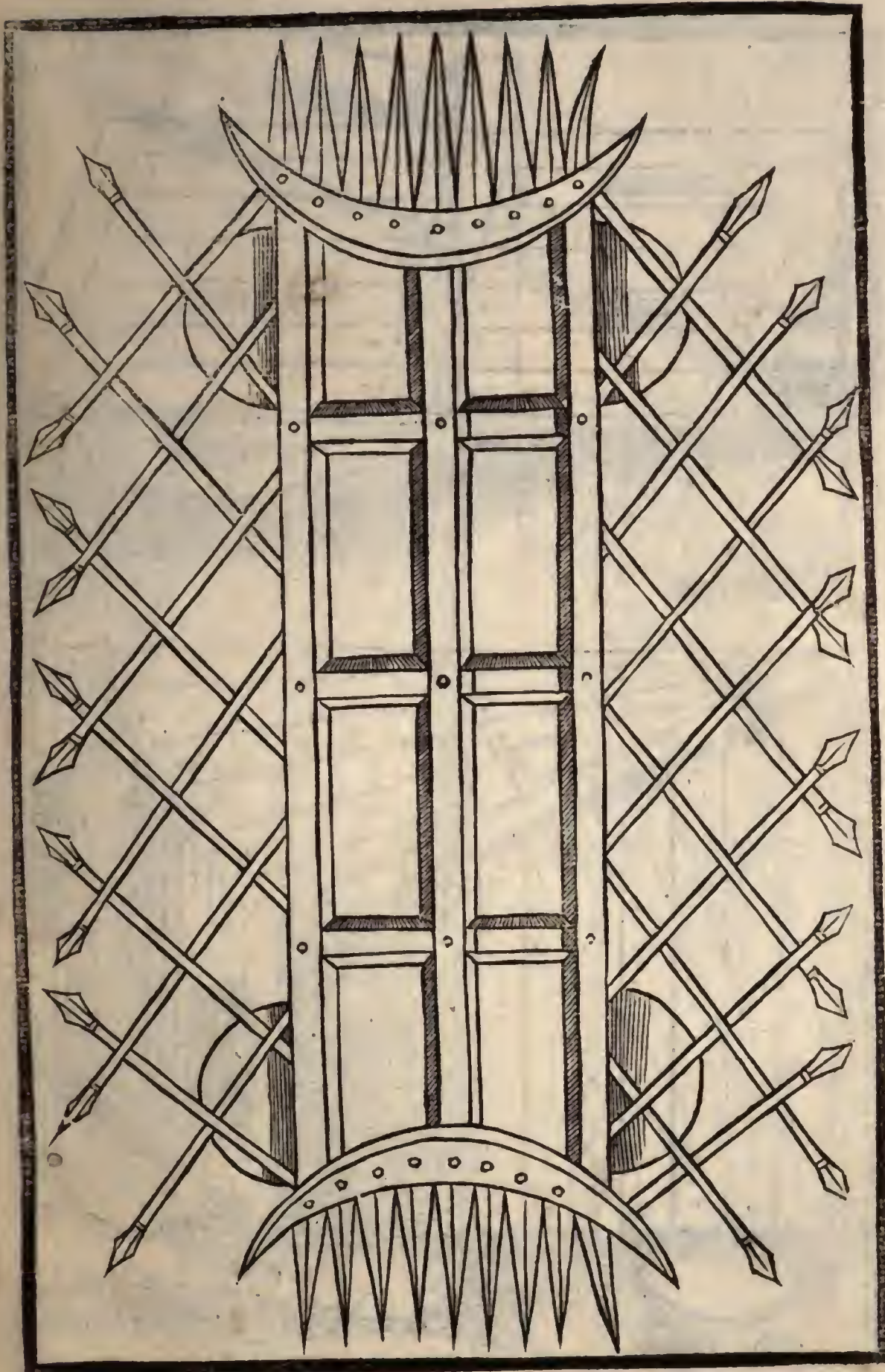
G ii

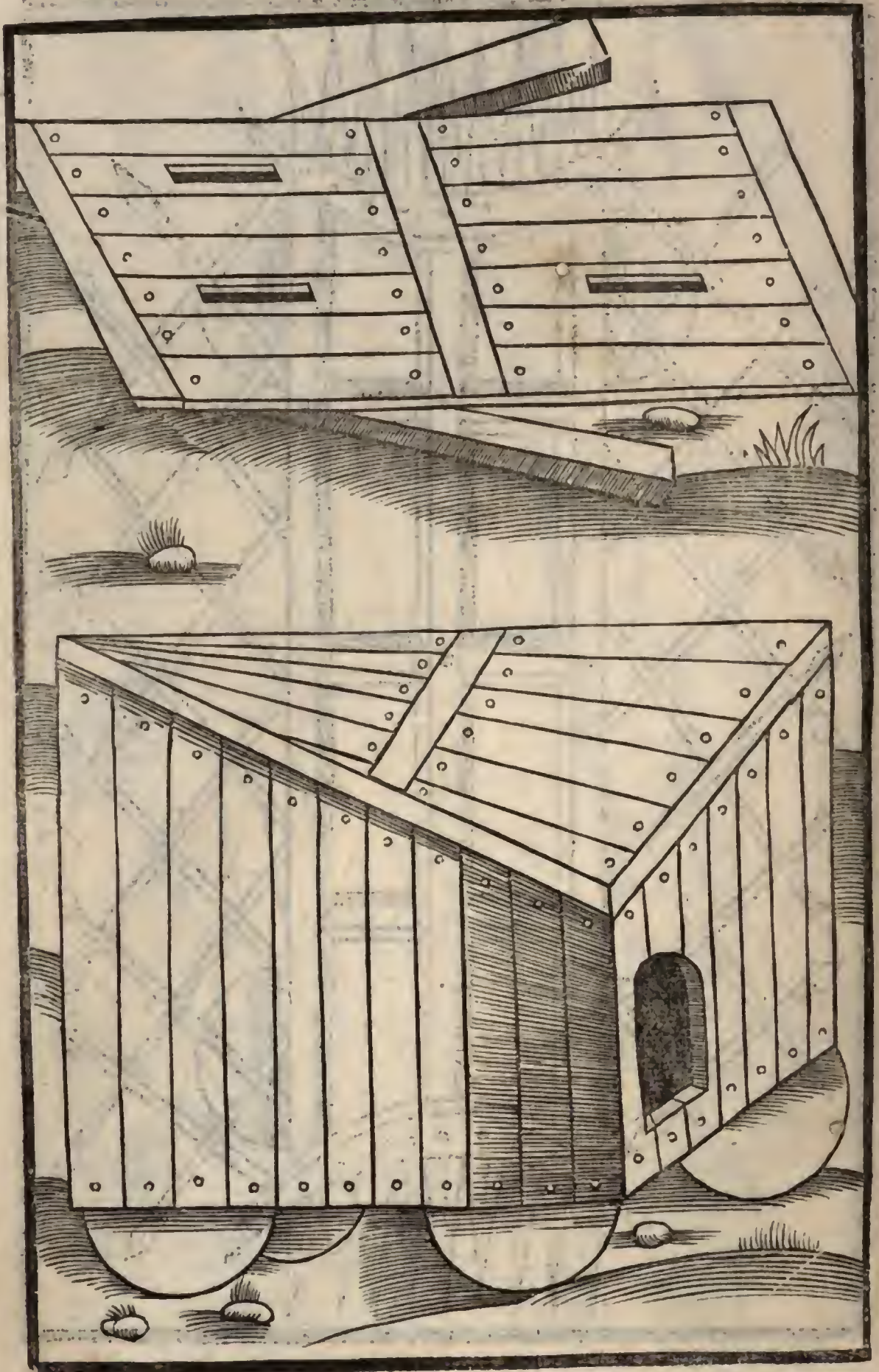

G iii

LIBRARIUS

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri Tertii prologus.

Thenienses & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, prisci testantur annales. Verùm apud Athenienses, non solum rei bellicæ, sed etiam diuersarum artium viguit industria, Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum scripsisse firmantur vsque eò vt rem militarem, quæ virtute sola, vel certè felicitate creditur contineri, ad disciplinam peritiæq; studia reuocarent: ac magistros armorum (quos *τακτικούς* appellauerunt) iuuentutem suam vsu varietatemq; pugnandi præciperent edocere. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipuè artè ediscere voluerunt, sine qua aliæ artes esse non possunt. Horum sequentes instituta Romani, Martii operis præcepta, & vsu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diuersos autores librosq; dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autè in præliis Lacedæmoniorum disciplina p̄fuerit (vt omittam ceteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulū, Romanumq; exercitum, sæpe victorè cum Carthaginensibus, non virtute, sed artis solo ferè auxilio, prostratis exercitiis, cœpit ac domuit, vnoq; congressu triumphas, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsiuit armorum: cuius monitis tot consules, tantasq; legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui desiderat pacem præparet bellū. Qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter. Qui secundos optat euentus, dimicet arte non casu. Nemo prouocare, nemo audet offedere, quem intelligit superiorem fore, si pugnet.

Lacedæmoniorum circa bellum cura.

Xanthippus rei militaris peritus.

Hannibal rei militaris studiosus.

Qui modus debeat esse exercitus.

Cap. I.

Primus liber tyronum delectum exercitiūq; deprompsit, sequens legionis institutionem disciplinamq; edocuit militarem. Hic autè tertius classicum sonat. Ideo enim illa præmissa sunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum & victoriæ summa cōsistit, disciplinæ ordine custodito, intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, q̄ etiam auxiliorū: nec non etiam equitum, ad gerendū bellū multitudo collecta. Huius modus à magistris quæritur armorū. Nam cum Xerxis & Darii & Mithridatis ceterorūq; regū, qui innumerabiles armauerant populos exēpla leguntur, euidenter apparet nimium copiosos exercitus, magis p̄pria multitudine, q̄ hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacet amplior multitudo

Exercitus.

multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine, etiam à paucis superuentum affolet pati. In locis autè asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque frumentariæ difficultas, quæ in omni est expeditione vitanda, citò maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio præparetur annonæ, tanto maturius deficit, quanto pluribus erogatur. Ipsa quoque aqua nimiam multitudini aliquando vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, ut semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autè, qui remedia difficultatù experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos armis habere exercitus voluerunt. Itaque in leuioribus bellis vnam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem milia peditum & duo milia equitum, crediderunt posse sufficere, quam manum prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostium copiæ dicerentur, consularis potestas cum xx milibus peditù, & quatuor equitù, tanquàm comes maior mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gètibus fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogète, duo duces & duo mittebàtur exercitus, cum eiusmodi præcepto, ut prouiderent ne quid respub. detrimèti capiat, consules ambo. Denique cum in diuersis regionibus còtra diuersos hostes à Pop. Rom. annis pene omnibus pugnaretur, ideo sufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos. Illa tamen ratione seruata, ne vnquam amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris, quàm ciuium Romanorum.

Exercitus
romani.

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus.

Cap. II.

NVnc (quod vel maximè prouidendum est) quemadmodum sanitas custodiatur exercitus admonebo, hoc est, locis, aquis, temperie, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentoriis æstate milites commorentur: ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbù, sed potius in æstate ante lucem ad loca, cæpto itinere destinata perueniant. Ne sæua hyeme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiã, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expediti oni idoneus miles est, qui algere còpellitur. Nec pniciosis nec palustribus aquis vtatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Iam verò ut hoc casu ægri contubernales oportunis cibis reficiantur, ac medicorù arte curentur Principù Tribunorùque & ipsius Comitum, qui maiore sustinet potestatem, iugis quæretur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incùbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorù exercitia ad sanitatem militum putauerunt prodesse, quàm medicos. Itaque pedites sine intermissione imbribus vel niuibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solum in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis seque & equos suos assidue exerce-re iusserunt, ut nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitum.

temperie

paludosis.

Ex quo

Ex quo intelligitur, quanto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cum ei & laboris consuetudo in castris sanitatem, & in conflictu possit præstare victoriam. Si autumnali æstiuoq; tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat, ex contagione aquarum & odore ipsius fœditatis vitæ hauribus & aëre corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

Quanta cura prouidenda sint atq; seruanda pabula & frumenta Cap. III.

ORdo postulat, vt de comæatu pabuli frumentiq; dicatur. Sapius enim penuria, quàm pugna cõsumit exercitû, & ferro seuior fames est. Deinde reliquis casibus potest in tempore subueniri, at pabulatio & annona in necessitate remedium non habent, nisi antè condantur. In omni expeditione vnum & maximû cõsiliû est, vt tibi sufficiat victus, hostes frâgat inopia. Antè igitur quàm incohetur bellum, de copiis expensisq; solers debet esse tractatus, vt pabula, frumentû, ceteraq; annonariæ species, quas à prouincialibus consuetudo deposcit, maturius exigantur, & in opportunis ad rem gerendâ ac munitissimis locis, amplior semper modus quàm sufficit aggregetur. Quòd si tributa deficiunt, prærogato auro comparanda sunt omnia. Neque enim diuitiarû securâ possessio est, nisi armorum defensione seruetur. Frequenter autè necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quàm putatur: cû aduersarii etiâ ipsi esuriètes circûsidere non desinant, quos fame sperât esse vincendos. Præterea quicquid in pecorè, vel quacûq; fruge vinóq; hostis inferens bellû ad victû suû poterit occupare, nõ solum admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores ad castella idonea & armatorû firmata præfidiis, vel ad tutissimas conferendum est ciuitates, vrgendiq; prouinciales, vt ante irruptionem seq; & sua mœnibus condant. Reparatio enim murorum tormentorûq; omnium, antè curanda est. Nã si semel hostes præueniunt occupatos, metu vniuersa turbantur. Et quæ ex aliis vrbibus petenda sunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis seruatorum custodia, & erogatio moderata, consuevit sufficere pro copia, maximè si ab initio procurentur. Cæterû sera parsimonia est, tum seruare cû deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militû quàm per dignitates ab antiq; præbebantur annonæ, ita vt post necessitatem eisdè à rep. redderentur. Hyeme lignorû & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas. Frumeti verò, vini & acetæ, nec nõ etiâ salis omni tẽpore necessitas declinanda: ita vt vrbes atq; castella ab iis militibus, qui minus prõpti inueniuntur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiâ & saxis, onagris, balistisq; defédatur. Præcipuèq; cauedû videtur ne aduersariorum dolo atq; puriis decipiatur prouincialiu incauta simplicitas. Frequenti enim cõventionû pacisq; simulatio credulis q; arma nocuerunt. Qua ratione famè collecti patiuntur hostes, dispersi verò crebris supuëtibus facile vincuntur.

Verum.

Annonariæ
Species.

Quemadmodum oporteat prouidere ne milites sedicionem faciant. Cap. IIII.

INterdû mouet tumultû, ex diuersis locis collectus exercitus: & cû pugnare nolit, irasci se simulat, vt non ducatur ad bellû: quod ii præcipuè faciunt qui in
H sedibus ocio

bus ociosè delicateq; vixerunt. Nā asperitate insoliti laboris offensi, quē in expeditione necesse est sustinere, præterea metuētes præliū, qui armorū exercitia declināt, ad eiusmodi præcipitantur audaciā. Cui vulnere multiplex medicina cōsuevit opponi, vt dū adhuc separati sunt in sedibus suis, tribunorū vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem disciplinā arctissima seueritate teneantur, nihilq; aliud, nisi deuotionē moderationēq; custodiāt, nullis cōmeatibus vacent. Ad nomen, ad signa obseruare nō desinant. Cāpi cursione (vt ipsi appellant) inspectionēq; armorū assiduè faciant. Ad sagittas iaciendas, ad missilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu. Ad armaturæ gestum, ad vectes iactādos: p similitudine gladiatorū, punctim cæsimq; feriendo, multo die vsq; ad sudorē sunt frequentissimè detinēdi. Cursu etiam & saltu ad †transmittēdas fossas nihilominus imbuēdi, si mare vel fluuius vicinus est sedibus. Aestiuo tēpore ad natādum cogēdi sunt omnes. Præterea syluam cadere, iter per dumosa & abrupta facere, materiem dolare, aperire fossam, occupare aliquē locum & ne à cōtubernalibus detrudantur, in scutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in sedibus milites Rhomani, siue legionarii, siue auxiliares, siue equites fuerint, cū ad expeditionē ex diuersis conuenerint locis, emulatio ne virtutis, prælium magis necesse habeāt optare p ociū. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autē esse debet attētus, vt in omnibus legionibus siue auxiliis, vel vexillationibus, à tribunis, vicariis, principibusq; si qui turbulenti vel seditiosi fuerint milites, non pro inuidia suggerentium, sed pro rerū veritate cognoscat, eosq; prudētiori consilio segregatos à castris, ad agendū aliqd quod ipsis propè videatur optabile: aut ad castella vrbēsq; deputent muniendas atq; seruandas, tanta subtilitate, vt cū abiiciuntur, videantur electi. Nunq̄ enim ad contumaciā parit consensu multitudo prorumpit, sed incitantur à paucis qui vitiorū scelerūq; impunitate sperāt peccare cum plurimis. Quòd si fieri medicinā necessitas extrema psuaserit, recti⁹ est more maiorū in autores criminū vindicari ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen duces sunt, quorū exercitus ad modestiā labor & vsus instituit, quàm illi quorū milites ad obediētiam, suppliciorum formido cōpellit.

Signa vocalia.

Signorum militarium quot sint genera.

Cap. V.

Mltra quidem sunt ediscenda atq; obseruanda pugnantibus: si quid emulla sit negligentia venia, vbi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriā proficit, quàm monitis obtēperare signorū. Nam cū voce soia inter præliorum tumultus regi multitudo nō possit, & cū pro necessitate rerū plura ex tempore iubenda atq; facienda sint, antiquus omnium gētium vsus inuenit, quomodo quod solus dux vtile iudicasset, per signa totus agnosceret & sequeretur exercitus. Tria itaq; genera constat esse signorum, vocalia, semiuocalia, muta. Quorum vocalia & semiuocalia percipiuntur auribus. Muta verò referūtur ad oculos. Vocalia dicuntur quæ voce humana pronūciantur, sicut in vigiliis vel in prælio p signo dicitur: vt puta, victoria, palma, virtus, deus nobiscum, triūphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerint dare ii qui in exercitu habent

habent maximam potestatem. Sciendum tamē est, ista vocabula quotidie debent variari, ne ex usu hostes signum agnoscant, & exploratores inter nostros versentur impunē. Semiuocalia sunt, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinā dantur. Tuba quæ directā est, appellatur Buccina, quæ in semetipsam arce circulo flexitur. Cornu quod ex vris agrestibus, argento nexum, temperatum arte, & spiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, vtrum stare aut progredi, an certē regredi oporteat: vtrum longē psequi fugientes, an recepturi canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ, pinnae. Quocunq; enim hæc ferri iusserit ductor, eò necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & etiam in ipsis armis, vt dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello more barbarico, vel certē mota qua vitur veste significat. Quæ omnia in sedibus, itineribus, in omni exercitatione castris, vniuersi milites & sequi & intelligere consuescāt. Cōtinuus enim vsus necessarius videtur in pace eius rei, quæ in prælii confusione seruanda sit. Item mutū & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit, hostiumq; prodit aduentum: similiter si diuisæ sint copiar, per noctem flammæ, per diem fumus significat focis quod aliter nuuciari non potest. Aliquando in castellorum aut urbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquādo depositis indicāt quæ gerūtur. Quanta sit seruāda cautela, cū vicinis hostibus mouetur exercitus. Cap. VI.

*Tessera
mutanda
Signa semi
uocalia.
Tuba.
Buccina,
Cornu.*

Signa muta

Qui rem militare studiosius didicerunt, asserunt plura in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes milites & hostem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt parati. In itinere autem minus armatus minusq; attentus est miles, & superuentus impetu vel fraude repente turbatur. Ideo omni cura, omniq; diligentia provide re dux debet, ne proficiscens patiatur incursum, vel si non facile at sine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionū, in quibus bellū geritur, plenissimè debet habere perscripta: ita vt locorum interualla, non solum passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem descripta consideret: vsq; eo, vt solertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus necessitas geritur, non tantum adnotata, sed etiā picta habuisse firmentur, vt non solum consilio mentis, verum aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorumq; gnaris, separatim debet vniuersa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, scientesq; percipere, eosq; custodiae mancipare, addita pœnæ contestatione vel præmii. Erunt enim vtilis, cū intelligent nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmii, perfidia parata supplicia. Prouidendum quoq; vt sapientes exercitatioq; querantur, ne duorum aut trium error discrimen pariat vniuersis. Interdū autē imperita rusticitas plura permittit, & credit se scire quæ nescit. Sed cautelę caput est, vt ad quæ loca vel quibus itineribus sit profecturus exercitus ignoretur. Tutissimū

Itineraria.

nanq̄ in expediti onibus creditur facienda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signū in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consiliū semper esset occultum. Securus iter agitur, quod agendum hostes minimē suspicantur. Verūm, quia exploratores altrinsecus missi, profectiōem suspicionibus vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoresq̄ non desunt, quemadmodum occurri ingruētibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimosq̄ cum equis probatissimis mittat, qui loca, per quæ iter faciendū est, in progressu & à tergo, dextra, leuaq̄ perlustrent, ne aliquas aduersarii moliantur insidias. Tutius autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipse sui proditor inuenitur, cuius speculator fuerit ab aduersariis deprehensus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites, impedimenta, sagittarii, calones, vehiculaq̄ in medio collocentur, ita vt expedita, pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulanti bus, interdum quidē à fronte, sed frequentius à tergo superuentus infertur. A lateribus quoq̄ pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulsant, transuersio frequenter incursum. Illud quoq̄ præcipuē obseruādū est, vt ea pars ad quam hostis venturus creditur, oppolitis electissimis equitibus & leui armatura, nec non etiam peditibus sagittariis muniatur. Quod si vndiq̄ circumfunduntur inimici, vndiq̄ præparata debent esse subsidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè commonēdi sunt milites vt parati sint animo, vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita quæ conterrent, prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissimē præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus & sagittariis clamore pauefactis, pugnantes milites turbarentur: ne dispersi longius aut conglobati, amplius quàm expedit impedirent suos, hostibusq̄ prodesse. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vsu legebant, quos non amplius quàm ducentis sagittariis puerisq̄ præficerent. Hisque vexilla dabant, vt scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatōres ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne constipati laxantur in prælio, ambulante exercitu: vt locorum varietas aduenerit, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare quàm pedites. At verò in locis syluestribus vel montosis, siue palustribus pedestres magis formidandæ sunt copiar. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis festinantibus, aliis tardius incedentibus, interrumpatur acies, aut fortè tenuetur. Continuò enim hostes inter prolata peruadunt. Præponendi ergo sunt exercitatissimi campi doctores, vicarii, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multū præcesserint, superuentu facto, non tam redire quàm fugere cupiunt. Qui verò extremi sunt, deserti à suis, vi hostium ac propria desperatione superantur. Sciendum est etiam, quod aduersarii in his locis quæ sibi oportuna intellegunt, subsellas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt.

Sed ne

Calones
Galearijinterpo-
nendi

subsella

Sed ne secreta noceant, ducis præstat industria, †que omnia prius cōuenit explo- quent
 rare. Deprehensa quoq; subseffa, si circumueniatur vtiliter, plus periculi susti-
 net quàm parabat inferre. Aperta autem vis si præparetur in montibus, altiora
 loca præmissis sunt præfidiis occupanda, vt cùm hostis aduenerit reperiatur in-
 ferior, nec audeat obuiare, cùm tam à fronte q̄ supra caput suū cernat armatos.
 Quòd si angustæ sint viæ, sed tamen tutæ, melius est præcedere cum securibus
 ac dolabris milites, & cum labore vias aperire, q̄ in optimo itinere periculum su-
 stinere. Præterea noscere debemus hostium consuetudinem: vtrum nocte, an in-
 cipiente die, an hora reficiendi lassis superuenire consueuerint: & id vitare quod
 illos facturos ex more putamus. Iam verò vtrum peditibus an equitibus, vtrum
 funditoribus, vtrū cōtatis, an sagittariis amplius valeant, vtrū numero hominū
 an armorū munitione præcellant, nos scire conuenit: & ordinare quod nobis vti-
 le, illis docetur aduersū. Tractare quoq; per diem an per noctē iter expediat in-
 choare: quæ & quāta locorū interualla sint, ad quæ cupimus pperare: ne æstate
 aquæ penuria obsit eūtibus, ne hyeme difficiles aut inuiæ occurrāt paludes, maio-
 resq; torrétes: & impedito itinere circūueniatur exercitus, priusq; ad destinata
 perueuiat. Vt nostra commoditas est, ista sapiēter vitare, ita si aduersariorū impi-
 tia vel dissimulatio occasionem nobis dederit, non oportet dimitti, sed explora-
 re sollicitè proditores, ac transfugas inuitare, vt quid hostis moliatur, in præsen-
 ti vel in futurum possimus agnoscere: paratisq; equitibus ac leui armatura am-
 bulantes eosdem, vel pabula victumq; quærentes, improuiso terrore decipere.

Quemadmodum flumina, quæ maiora sunt, transeantur. Cap. VII.

IN transitu fluuiorum grauis molestia negligentibus frequēter emergit. Nam
 si qua aqua violentior fuerit, aut alueus latior, impedimenta, pueros, & inter-
 dum ipsos ignauos solet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies
 equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus separata, vt
 per medium pedites & impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum
 impetum frangit: inferior, qui rapti submersiq; fuerint, colligit atq; transponit.
 At cùm altior fluctus nec peditem nec equitem patiat, si per plana decurrat,
 ductis multifariam spargitur fossis, diuisusq; facile transitur. Nauigio verò am-
 nes, hastilibus fixis, ac superpositis tabulamentis peruii fiunt: vel certè tumultu-
 ario opere colligatis inanibus cuppis, additisq; trabibus transitum præbent. Ex-
 pediti verò eqtes fasces de cannis aridis vel vlua facere consueuerūt, super quos
 loricas & arma, ne inundetur imponūt: ipsi equiq; natando transeūt, †colligatis
 que secū fasces ptrahūt sarcinis. Sed cōmodius repertū est, vt monoxylos, hoc colligatis
secū fasces
pertrahunt
ad locum
monoxyli
 est, paulò latiores scaphas, ex singulis trabibus excauatas, p genere ligni & sub-
 tilitate leuissimas, carpentis secum portet exercitus, tabulis pariter & clavis fer-
 reis præparatis. Ita absq; mora constructus pons, & funibus (qui propterea habē-
 di sunt) vinctus, lapidei arcus soliditatem præstat in tempore. Sed instant aduer-
 sarii ad transitus fluminum, insidiāsq; vel superuentus facere consueuerunt. Ob
 quam necessitatem in vtraque ripa collocantur armata præfidia ne alueo inter-
 ueniente, diuisi opprimantur ab hostibus. Cautius tamen est sudes ex vtraque

parte præfigere ac sine detrimento, si qua vis illata fuerit, sustinere. Quòd si pons non tantùm ad transitum, sed etiam recursum & commeatum necessarius fuerit, tunc in utroq; capite, percussis latioribus fossis, aggereq; constructo, defensores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quàm diu necessitas locorum postulabit.

Quemadmodum castra debeant ordinari. Cap. VIII.

CONsequens videtur, itineris obseruatione descripta, ad castrorum (in quibus manendum est) venire rationem. Non enim belli tẽpore ad statiuam vel ad málinoem murata ciuitas semper occurrit: & incautùm est plenùmq; discriminis, exercitùm passim sine aliqua munitione cõsiderere: cum militibus ad capiendùm cibùm occupatis, aut munera faciẽda dispersis, facilè nectãtur insidię. Postremò noctis obscuritas, necessitas somni, pascentium equorum dispersio, occasionem superuentibus præstat. In metãdis castris non sufficit bonùm locùm eligere, nisi talis sit, vt alter eo non possit melior inueniri: ne vtilior prætermisus à nobis, & ab aduersariis occupatus, apporet incõmodùm. Cauẽdùm quoq; ne per æstatẽ aut aqua morbofa in pximo, aut salubris aqua sit lógus. Hyeme, ne pabulatio desit aut lignorũ copia, ne subitis tẽpestatibus cãpus, in quo manendùm est, soleat inũdari: ne sit in abruptis ac deuuis, & circũsedẽtibus aduersariis difficilis præstetur egressus: ne ex superioribus locis, missa ab hostibus, in eum tela pueniãt. Quibus vt oportet cautẽ studiosq; prouisis, pro necessitate loci vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga castra constitues. Nec vtilitati præiudicat forma. Tamẽ pulchriora credũtur, quibus vltra latitudinis spaciũ tertia pars additur lógitudini. Ita autem ab agri mẽsoribus podismũ mensuræ colligi oportet, vt ad quãtitatẽ concludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant, & vltra quàm cõuenit latiora diffundũt. Tribus autem modis diffiniũt castra muniri posse. Primũ in vnus noctis transitum, & itineris occupationẽ leuiorẽ cum sublatis cespites circũdantur, & aggerẽ faciũt, supra quẽ valli, hoc est, sudes vel tribuli lignei per ordinẽ digerũtur. Cespes autẽ circũciditur ferramentis, qui herbarũ radicibus continet terram: fit altus semissem, latus pedem, longus pedẽ semis. Quòd si terra solutior fuerit, vt ad similitudinẽ lateris cespes non possit abscindi, tũ opere tumultuario fossa producit, lata pedes quinq;, alta tres: cuius intrinsecus agger exerescit, vt sine metu securus quiescat exercitus. Statiua autem castra æstate vel hyeme, hoste vicino, maiore labore ac cura firmantur. Nam singulæ centuriæ, diuidentibus campi doctoribus & principibus, accipiunt pedaturas, & scutis vel sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiunt, latam aut nouẽ, aut vndecim aut tredecim pedibus: vel, si maior aduersariorũ vis metuitur, pedibus decẽ & septẽ (imparẽ enim numerũ obseruari moris est) tũ sepibus ductis vel interpositis stipitibus ramisq; arborũ, ne facilè terra dilabatur, agger erigitur. Sup quẽ ad similitudinẽ muri, pinna, & propugnacula cõponũtur. Opus verò cõturiões decẽpedis metiũtur, ne qs minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiã tribuni circũeũt, nec antẽ discedũt qui strenui sunt, q̃ fuerint omnia perfecta. Ne tamẽ aliquis superuentus laboratibus

Cespes
semis pedẽ

Statiua
castra

tibus fiat, omnes equites & pars peditū, quæ non operatur, dignitatis priuilegio ante fossam in præcinctu armata consistit, vt ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Duci prætorium, eiusque comitibus præparatur. Tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales ad munia deputatos, aqua, lignum, & pabula ministratur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, qui excubitu noctibus faciunt, eliguntur. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisa vigiliae vt non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliae committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emerferit culpa, quos circuitores appellant. Nunc militiæ factus est gradus, & circuitores appellatur. Sciendum tamen est equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positus, alii mane, alii post meridiem propter fatigationem hominum equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere siue in castris, siue in ciuitate consistat, ut animalium pascua, subuectio frumenti, cæterarumque specierum, aquatio, lignatio, pabulatio, secura ab hostium reddatur incursum. Quod aliter non potest euenire, nisi per loca idonea, qua nostrorum ambulat commeatus, præsidia disponantur, siue illæ ciuitates sint, siue castella munita. Quod si non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quæ in angariis aliquanti pedites, equitesque degentes, tutum iter commeatibus præstent. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus à & fronte & à tergo nouit aduersarios commorari.

*Prætorium**Vigiliae**Circuitores,
Circuitores**Angariae**Castellum
à castris**Angariae*

Quæ & quanta consideranda sint, vt intelligatur vtrum superuentibus & insidiis, an publico debeat Marte configi. Cap. IX.

Quisquis hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breuiatos legere dignabitur, quamprimùm legendi prælii, depugnandi que cupit audire præcepta: sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine ditinuitur: postquam partis eius, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda sunt, antè tentanda, antè facienda, quàm ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte prælium in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, vt integris suis, quantum possint hostes interimant certè vel terreant: in qua parte quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis repta præscribam. Præcipua ars & utilitas ducis est, vt adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris, de suis & hostium copiis, sapius tractet: omni (quam plurimùm notet) adulatione summotam, vtrum maiorem numerum pugnantium ipse an hostes habeant, vtrum ipsius, an aduersariorum homines magis armati sint & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in
necessita

necessitatibus fortiores. Querendū est etiam, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendumq; in pedibus maximē consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui contatis, qui sagittariis antedant. Qui plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Postremo ipsa loca in quibus pugnandū est, vtrū inimicis an nobis videantur accōmoda. Nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montosa, cui magis victus abundet quā desit. Nam fames (vt dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius sine ferro. Maxime autem tractandum est, vtrū protrahi necessitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius expeditionem citò posse fini: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suarū reuocatur ad ppria: aut nihil magnū faciens, per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius vel eius comites optimatesq; sint: vtrum temerarii, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artem bellicam, an ex vsu temere pugnant: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnaverint: nostra auxilia cuius fidei qualiūq; sint, viriū, quos illius animos copie, quos habeat noster exercitus, quæ pars sibi magis victoriā repromittat. Eiusmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Desperantibus autem crescit audacia ad hortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus, si ex insidiis vel occasione aliquid fortiter fecerit, si hostibus aduersæ res cœperint euenire, si vel infirmiores aut minū armatos ex inimicis potuerit superare. Cauendum autem est ne dubitantem aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Interest vtrū tyrones an veteres milites habeas, vtrū ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare lōgo tempore desierunt. Sed cū legiones, auxilia, vel equites ex diuersis aduenerint locis, dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorum scitur industria, ad omnia genera exercere debet armorum: & post in vnū collectos, quasi depugnaturus conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit quicquid artis possit habere, quid virium, quemadmodū sibi ipsi consentiant, vtrū ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum diligēter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atq; doceantur quam diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in iaculando, in ordināda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temerē occasione captata, ad publicam deducēdi sunt pugnam, sed antè minoribus præliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquā de civili causa inter partes iudicaturus adhibito consilio, de suis, & aduersarii copiis iudicet. Et si multis rebus superior inuenitur, oportūnum sibi differat in ire conflictum. Si verò aduersarium intelligit potioem, certamem publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpe victoriam.

Quid

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem. Cap. X.

OMnes artes omniaq; opera quotidiano vsu & iugi exercitatione proficiunt. Quod si in paruis verum est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quis autem dubitat artem bellicam rebus omnibus esse potiore, per quam libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & conseruatur imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonii, postea coluere Romani. Hanc solam hodie quoq; Barbari putant esse seruandam. Cætera autem in hac arte consistere omnia, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur, cuius fidei atq; virtuti possessorum fortunæ, tutela urbium, salus militum, reip. creditur gloria, non tantum pro vniuerso exercitu, sed etiã pro singulis cõtubernalibus debet esse sollicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa & publica videtur iniuria. Ergo si tyronem, vel diu armis desuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, nec non etiã vexillationum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello, auctoritatemq; maximã seueritate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus omnium experimenta præcipiat. His (vt oportet) ita curatis, cum dispersi ad prædandum securi oberant hostes, tunc probatos equites vel pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occasione, fuis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad sylvarum angustias, ad paludum aut viarum difficultates, superuentus nullo sciente disponat: atq; iter suum ita temperet, vt aut cibum capientes, aut dormientes, aut vacantes certè, securos, inermes, discalciatos, districtis equis, nihil suspicantes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari vel occidi, cum primùm aspexerint perhorrescunt: & pauore confusi, de fuga magis quàm de cõflictu incipiunt cogitare. Præterea, si excurrant aduersarii, longo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimus aut certè insperatus superueniat. Eos etiam qui longè à suis aut pabuli aut prædæ gratia commorantur, subito occupet cum delectis. Illa enim antè tentanda sunt, quæ si malè cesserint, minus noceant: si bene, plurimum profint. Inter hostes discordiarum serere causas sapientis est ducis. Nulla enim, quamuis sit minima natio, citò potest ab aduersariis deleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit. Nam sic ciuile odium ad inimicorum perniciem præcepsest, ad vtilitatem suæ defensionis incautum. Vnum illud in hoc opere prædicandũ est, vt nemo desperet fieri posse quæ facta sunt. Dicat aliquis, Multi sunt anni, quibus nullus fossa, aggere, vallo, mansurũ circumdat exercitũ. Respondebitur, si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni superuentus hosti
Persarum mos in fossis ducendis
 ù nocere potuisset. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituunt: &
 quia

quia arenosa sunt propè omnia, saccos, quos inanes portauerant, ex puluerulenta (quæ ibi effoditur) terra complent, eorumq; cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum, securas à superuenientibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus, quæ à nobis alii didicerunt? Hæc ex usu librisq; discenda, quæ antea seruabantur, sed omissa diu nemo quaesuit: quia vigentibus pacis officiis, procul aberat bellorum necessitas. Sed ne impossibile videatur armorum disciplinam, cuius usus intercidit, reparari posse, doceamur exemplis. Apud veteres res militaris in obliuionem sapientis venit, sed à libris repetita est, postea ducû auctoritate firmata. Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit: hos disciplina regula custodita, omni opere fossisq; faciendis ita diligenter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui sanguine hostium maderere voluissent. Tum ipse deniq; Numantinos sic, capta ciuitate, † concremauit vt nullus euaserit. Metellus in Aphrica Albino imperante subiugatu accepit exercitû, quem ita emendauit veteribus institutis, & disciplina maiorum, vt postea eos, à quibus sub iugû missi fuerant, superarent. Cymbri quoq; Cepionis & Manilii & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarû reliquias cum C. Marius suscepisset, ita erudiuit scientia & arte pugnandi, vt innumerabile multitudinè non solû Cymbrorû, sed etiâ Teutonum & † Vmbrorum publico Marte dele-ret. Facilius autè est ad virtutè instruere nouos milites quàm reuocare pterritos.

Superant

Tigridos
Tunc

Quæ ipso die procuranda sint vel agantur, quo publica
committitur pugna.

Cap. XI.

PRAMISSIS leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis, ratio disciplina militaris inuitat. Nam in euentu aperti Martis victoriæ † plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior speratur diligetibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos: in quo momento peritiæ usus, pugnandi doctrina cõsiliumq; dominatur. Veteribus sæculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, vt citiores sumpta redderet esca, & longiore cõflictu non fatigarentur inedia. Præterea obseruandum est præsetibus hostibus, siue ex castris siue ex ciuitate producas ad prælium ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum est, vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem prius construunt, quàm hostis adueniat. Quòd si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egressus aut certè dissimuletur: vt quum aduersarii insultare cœperint his quos non putant exituros, cum ad prædam vel redeundû conuerterint animû, cum ordines soluerint, tunc illis stupentibus lectissimi quiq; prorumpât, & confestim aggrediâtur ignaros. Obseruatur autem ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus aduêtat? Hoc & veteres declinarût & superiori nostra atate, cum Romani duces p impitiã non cauisset (ne qd amplius dicã) exercitus pdiderût.

magnitudo

Impar

Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi.

Cap. XII.

Ipsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia ex vultu, verbis, iucessu, motibus cernitur. Nec confidas satis, si tyro praelium cupit: in expertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui virtus accrescit & animus: praecipue si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facile ad victoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia, vel error ostendendus est: vel si antea a nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduersariorum, in iram, & indignationem moueantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit, ut trepident cum ad conflictum venerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde & videre hostem & agnoscere consuescant. Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. Inimicorum mores, aduersariorum arma & equos recognoscant. Nam quae ex usu sunt, non timentur.

Formido.

Quibus dux exercitū moueat.

Remediū in formidatione militum

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

Cap. XIII.

Bonum ducem conuenit nosse magnam partem victoriae, ipsum locum in quo dimicandum est possidere. Elabora ergo, ut conferturus manum, primum auxilium capias ex loco, qui tanto utilior iudicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementius tela descendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerso nititur cliuo, duplex subit, & cum loco & cum hoste certat. Sed illa distantia est, quod si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inaequalia, montosa debes eligere. Si vero de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam quaeris, sequi debes paulo quidem editiora loca, sed plana atque patentia, neque syluis, neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari ut in conflictu reddatur inuicta,

Cap. XIII.

Ordinaturus aciem tria debet ante prospicere, solem, puluerem, & ventum. Nam sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimat, hostium adiuuat tela. Puluis a fronte congestus oculos implet & claudit. Hac momento eo quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare solent: sed duci prouido cauendum est in futurum, ne post paululum accedente die noceat solis mutata conuersio, nec ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines, ut haec post occipitium nostrum sint, & (si potest fieri) aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons quae aduersum hostes

numerum volueris tendere, duo milia passuum cōprehendes. Sed melius est plures acies facere, quàm milites spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus patere debere, & ipsi bellatores stantes singulos obtinēt *expandere* pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris, quadraginta & duos pedes in latum, & mille passus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autem in ternos ordinare volueris 20 pedes in latum, & duo milia passuum in longum, 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue 20000, siue 30000 peditum fuerint iuxta mensuram podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum sciat qui locus quantos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, iam inde nouem vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit vt conferti pugnent, quàm longius seperati à suis. Nam si nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduersariis facta impressione perumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autē numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui, in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum seruatur ex more, vel certe pro qualitate hostium commutatur.

De equitibus ordinandis.

Cap. XVI.

CONSTRUCTA acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricas non habēt longius euagentur. A fortioribus nanq; equitibus, peditū protegēda sunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua perfindenda sunt atque turbanda. Scire dux debet contra quos grumos, hoc est, globos hostium, quos *Grumi* equites oporteat ponere. Nā nescio qua occulta ratione, immo pene diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus saepe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdē miscendi sunt, quos expeditos velites nominabāt. Quo facto quàmuis fortissimi hostium venerint equites, tamē *Velites* aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerūt, vt assuefacerent iuuenes currētes egregiè, & inter binos eqtes, singulos ex his pedites collocarēt, cum leuioribus scutis, gladiis, atq; missilibus.

De subsidiis quæ post aciem collocantur.

Cap. XVII.

SED optima ratio est, & ad victoriam plurimùm confert, vt lectissimos de peditibus, equitibus, cum vicariis, comitibus, tribunisq; vacantibus, habeat dux post aciem præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, vt sicubi hostis vehementer insistit, ne rumpatur acies prouolent subito, & suppleāt loca: additq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati sunt Carthaginenses, Romani postea vbique seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus sit, aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias: si ducenda sit Serra, itē ex abundantibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuā, aut

partem aliquam vrgere cœperit, nisi superfluos habeas quos contra globos possis opponere, siue equites, siue pedites de acie tuleris, dum aliam vis defendere, aliam periculosius denudabis. Quòd si bellatorum tibi copia nò abundat, melius est aciem habere breuiorè, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatisq; equitibus ad hoc seruatis, & leui armatura peditù, alas hostium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus,
in quo tertius.

Cap. XVIII.

DVx qui præcipuam sustinet potestatem inter equites & pedites in parte dextra stare cõsuevit. Hic enim locus est in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est liberq; procurfus. Ideo autè in utrosq; consistit, vt & consilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugna possit hortari. Hic de equitibus supnumerariis, mixtis peditibus expeditis, aduersariorù sinistrum cornu, quod contra ipsum stat, circuire & à tergo semp vrgere debet. Secùdus dux in media acie ponitur peditù, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat & hostiù aciem rumpat: aut si aduersarii cuneum fecerint, ipse forcicè faciat, vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est & velut manca in acie cõsistit. Hic bonos eqtes supernumerarios & velocissimos pedites secù habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extèdat, ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem (quem quidam barritum vocant) prius nò debet attolli, quàm acies vtraq; se iunxerit. Imperitorum enim vel ignauorum est vociferari de longe, cum hostes magis terreàtur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, vt prior instruas aciem, quàm hostis, quia ex arbitrio tuo potest facere quod tibi vtile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auges cõfidentiam, & aduersariis fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident cõtra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusq; ordinatè & trepidum aduersarium præoccupas. Pars enim victoriæ est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatū

Quibus remediis virtuti vel dolis hostium resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quam nūquam dux exercitùs amittit, iam in itineribus, fatigatis, in fluminù trãsgressione diuisis in paludibus occupatis, in iugis montiù laboratibus, in cãpis sparsis, atq; securis in mansione dormientibus, oportunū prælium semper infertur: cum aliis negotiis occupatus hostis, prius interimatur quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt aduersarii, & insidiarù nulla sit copia, tunc aduersù præsertes, scientes, videtesq; æqua cõditione pugnatur. Inde ars belli, nò minus in hoc aperto conflictu, quàm in ocultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum vel

maximè,

maximè, ne ab ala, cornuq; sinistro (quod sapius euenit) aut certè dextro (quod tamè rarò contingit) circumueniantur tui à multitudine hostium, à vagantibus globis, quos grumos vocant. Quod si acciderit, vnum remedium est, vt alam cornuq; replicas & rotundes: quatenus conuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item aduersum cuneum hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior pcedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur: quam forcem vocant. Nam è lectissimis militibus confertis in V literam ordo componitur: & illum cuneum excipit, atq; ex vtraq; parte concludit, quo facto aciem non potest erumpere. Item ferra dicitur, quæ à strenuis directa, ante frontem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui à sua acie separatus, vago supuentu incurfat inimicos, contra quem alter populosior vel fortior immittitur globus. Obseruandum quoq; est, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia trāsferre. Statim enim nascitur tumultus atq; confusio & imparatis conturbatisq; facilius hostis incumbit.

*Cuneus.**Caput porcinum.**Forfex.**Serra.**Globus.*

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam qui inferior est numero & viribus, valeat victoriā obtinere. Cap. XX.

Depugnationum septem sunt genera, quum infesta ex vtraq; parte signa cōfligunt. Vna depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiā nunc ppè semper solet prælium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimum iudicant, quia cum in prolixo spacio tēditur acies, non æqualis semp campus occurrit, & hiat aliquādo in medio sinus aut curuatura fit, & ita in eo loco acies frequēter irrūpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrā aut sinistrā alā circumuenit, in quo periculū magnū est, nisi supnumerarios habeas qui sustineant, hosteq; repellat. Hoc genere solus debet cōfligere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, vt ex vtroq; cornu hostē circūueniat, & quasi in sinū sui concludat exercitus. Secūda depugnatio est publica, quæ plurimis melior. In qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiam si multitudine hostiū & virtute turberis, tamè poteris reportare victoriā. Huius talis est modus. Cum instructa acies ad congressū veniūt, tunc tu sinistrā alā tuā à dextta aduersarii tui longius sepabis, ne vel missilia ad eā vel sagittæ pueniāt. Dextrā autē alā tuā sinistræ alæ illius iunges, & ibi primū inchoa præliū: ita vt cum peditibus optimis, & pbatissimis equitibus sinistrā partē illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atq; circūeas, & detrudendo atq; supcurrendo ad hostiū terga puenias. Quod si semel aduersarios exinde pellere cœperis, accedētib; tuis indubitata victoriā cōsequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoueris, segura durabit. Ad similitudinem autem A literæ vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si te prior aduersarius fecerit, quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic aduersario resistes

magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secundæ: sed in hoc deterior, quod à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro cõfligere. Nam quæ si mancus impetus est eorum, & aptè cum difficultate aggrediuntur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod aptius explanabo. Si quando alam tuam sinistram longè habueris meliorem, tunc & fortissimos equites peditesq; coniuge, & in cõgressu ipsam primam applica ad alam hostium dexteram, & quantum potes ad uersarii dextram partem pellere & circuire festina. Tu autem aliam exercitus partem in qua deteriores bellatores habere te nosti, à sinistra illius longè sepa, ne vel gladiis inuadatur, vel ad eam tela pueniant. In hoc genere cauendum est, ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo vno casu vtiliter pugnabitur, si aduersarius infirmius dextera cornu habuerit, & tu longè fortius sinistram. Quarta depugnatio talis est, Cùm ordinaueris aciem, ante quadringentos vel quingentos passus, quàm ad hostem puenias, non sperante eo, subito ambas alas tuas incitare te conuenit, vt ex utroq; cornu improuisos hostes vertas in fugam, & celerius victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò superet, si exercitatos fortissimosq; produxerit, tamen periculosum est, quia mediam aciem suam, qui sic dimicat, denudare compellitur, & in duas partes exercitum separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus, habet postea occasionem, qua inuadat & diuisa cornua, & mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis. Sed hoc vnum amplius habet, quia leuem armaturam & sagittarios ante primam aciem ponit, vt illis resistentibus non possit acies irrupi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistram: & de sinistro cornu suo, illius dextram aggreditur. Quod si fugare poterit, statim vincit: sin minus, media acies illius non laborat, quia à leui armatura sagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima est, & propè similis secundæ, qua vtuntur qui de numero suorum & de virtute desperant. Et si bene ordinauerint, quauis cum paucioribus, semper victoriam consequuntur. Nam cùm instructa acies ad hostes accedit, dextram alam tuam sinistræ alæ hostium iuge, & ibi per equites probatissimos & velocissimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longissimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quasi verum. Nam si partem sinistram illius & à lateribus & à tergo cœperis eadere, sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subuenire, quia acies tua extenditur, & tota se porrigit ad similitudinem litteræ I, longissimeq; recedit ab hostibus. Quo genere in itineribus sæpe confligitur. Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hostis non possit accedere, reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tuuc securius pro tuo arbitrio cum hoste confliges, quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, vt siue de dextero cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue de sinistro

median

stro cum illius dextro, ibi strenuissimos colles: siue in medio facere cuneos uolueris, per quos hostium acies rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est ut electi à duce sapientissimo, in his locis in quibus ratio & utilitas postulat, ordinentur.

Viam abscedendi ab hostibus dandam, ut deleantur facilius fugientes.

Cap. XXI.

Plerique rei militaris ignari, pleniorē victoriā credūt, si aduersarios aut locorum angustiis, aut armatorum multitudine circumdederint, ut aditum non inueniant abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cum spei nihil est, sumit arma formido. Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se esse moriturum. Ideoq̄ Scipionis laudata sentētia est, qui dixit, viam hostibus qua fugerent, non esse muniendam. Nam cum abscedendi aditu patefacto, mentes omniū ad præbenda terga cōsenserint, multi more pecorū trucidantur. Nec insequentium ullū periculū est, cū victi (quibus defēdi poterāt) arma cōuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo prosternitur. Neq̄ enim ibi requirendus est numerus, ubi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm vultum. Cæterum clausi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperātes sciunt aliud sibi licere non posse. Nā vna salus victis, nullā sperare salutē.

Quemadmodum ab hoste recedatur, si consiliū pugnae displiceat. Cap. XXII.

Digestis omnibus quæ ratio militaris experimētis & arte seruauit, vnum superest docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinae bellicæ & exemplorum periti, nusquam maius periculum imminere testantur. Qui enim ante cōgressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verū quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutò possit fieri declarandum est. Primū ut tui nesciāt ideo te recedere, quia declinas inire conflictum, sed credant arte aliqua se ideo reuocari, ut ad oportuniorē locū inuiteretur hostis, ut facilius superetur: aut certē insequentibus aduersariis secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est ad fugā parati sint, qui ducē suū sentiunt desperare. Illud quoq̄ vitandū est, ne hostes te recedere sentiāt, & statim iruant. Propterea plerique ante pedites, suos equites posuerunt, ut discurrentes aduersarios videre non sinerent, quando pedites abscedebant. Item articulatim incipientes à primis, singulas acies subducebant, retroq̄ reuocabāt, in gradu suo manentibus reliquis: quos sensim postea cessimq̄ ad illos iungebant, quos subduxerāt. Primū aliquātū exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebāt: ut hostes die orto, cum intellexissent, non possent comprehendere præcedētes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à quo subito tutò reuocaretur exercitus: & si hostes insequi voluissent, à leui armatura, quæ antea occupauerat locum, additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculosius existimatur, quàm, si incōsultē insequentibus, ab his qui in subsesta fuerint, vel antè se parauerint, obuietur.

Hoc tempus est quo oportunè collocantur insidie, quia

I iiii aduer-

aduersum fugientes, maior audacia & minor cura est. Necessario autem amplior securitas grauius solet habere discrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere lassis, equos suos pascentibus, ac nihil tale suspiciatibus superuentus assolet fieri. Quod & nobis vitandum est, & hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo pdesse: quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum profit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui vero superuentus & subsestas insidias passus est, culpam suam non potest excusare: quia hoc euitare potuit, & per speculatores idoneos ante cognoscere. Cum receditur, talis fraus fieri consuevit. Recto itinere pauci equites consequuntur, valida manus occulte per alia mittitur loca: ubi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atque discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat praterisse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quae secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimit ignorantes. Multi cum ab hoste discedunt, si per syluas ituri sunt, praemittunt qui abrupta vel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersariis patiantur insidias. Et rursus post se praecisis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, ut aduersariis facultatem adimant persequendi, & pene utriusque parti in itinere ad subsestas communis occasio est. Nam qui praecedit, opportunis vallibus, vel syluosis montibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cum inciderit inimicus, recurrit ipse & adiuuat suos. Qui vero sequitur auersis semitis, longe ante destinat expeditos, & praecedendo aduersarium arcet a transitu, ut deceptum a tergo & a fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis, & qui praecesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumuis intersit, potest superuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum, qui praecedit, illam partem tentat opprimere, quae praemissa transierat, dum reliqui a lueo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transire, conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus.

Cap. XXIII.

Camelos aliquantae nationes apud veteres in acie produxerunt, ut Vrciliani in Aphrica, Macetes hodie quoque producunt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerandae siti aptum, confusas etiam in puluere vento vias absque errore dirigere memoratur. Caterum praeter nouitatem, si ab insolitis dimoueatur inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quae gerunt, a vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum & pondus armorum, capi eos facile est: & laqueis frequenter obnoxii, contra dispersos pedites, quam contra equites in certamine meliores: tamen aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, quando cominus (hoc est manu ad manum) pugnatur, acies hostium saepe rupunt.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit obsisti. Cap. XXIII.

Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quae ut primum magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur: vnoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac

Romano

Romanorū militū arte perierūt, Vbi ad pugnam ventum est, repente toto cāpo Romani tribulos abiecerūt, in quos currētes quadrigę cū incidissent, deletę sūt. Tribulus autē est quatuor palis confixū ppugnaculū, quod quoquomodo abieceris, tribus radiis stat & erecto quarto infestus est. Elephāti in praliis magnitudine corporū, barrhitis horrore, formę ipsius nouitate, homines equosq; conturbāt. Hos cōtra Romanū exercitū prius in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hānibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa resistendi excogitarūt genera armorū. Nam & Centurio in Lucania gladio manū (quā promūcidē vocant) vni abscidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currū, quibus insidētes clibanarii, sarissas, hoc est, lōgissimos contos in elephātos dirigebāt. Nam muniti ferro, nec à sagittariis (quos vehebāt) beluę lædebātur, & earū impetū equorū celeritate vitabāt. Alii contra elephātos cataphractos milites immiserūt: ita vt in brachiis eorū, & in cassidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu sua elephas bellatorē cōtra se venientem posset apprehendere. Præcipuē tamen velites antiqui aduersum elephantos ordinarūt. Velites autem erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, q ex equis missilia optimē dirigebāt. Hi equis præcurrentibus ad latiores lāceas vel maiora spicula beluas occidebāt: sed crescente audacia, postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephantos congerebant, eosq; vulneribus elidebant. Illud tamen additum est, vt funditores cum fustibalis & fundis rotundis lapidibus destinatis, Indos (per quos regebantur elephanti) cum ipsis turribus affligerent atq; mactarēt, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupissent aciem, spaciū milites dabant. Quæ cū in agmen medium peruenissent, circumfusis vndique armorum globis, cum magistris absq; vulneribus capiebātur illesæ. Carrobalistas aliquāto maiores (hæ enim lōgius & vehemētius spicula dirigūt) suppositas curriculis, cū binis equis aut mulis post aciē ordinari conuenit: & cū sub iactu teli accesserint, bestię sagittis balistariorū transfigūtur. Latius tamen & firmius contra eas præfigitur ferrū, cū in magnis corporibus maiora sint vulnera. Aduersum elephanthos plura exempla & machinamenta retulimus, vt si quando necessitas postulauerit, sciatur quæ sint tam immanibus beluis opponenda.

Quid fieri debeat, si vel pars pel totus exercitus fugerit: Cap. XXV.

Sciendum verò est, si pars exercitus vicerit & pars fugerit, minimē desperandum, cū in eiusmodi necessitate, ducis cōstantia totā sibi possit vindicare victoriā. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro superioribus sunt habiti qui minimē desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem aduersa non frangūt. Prior ergo de caelis hostibus spolia capiat, & quod ipsi dicunt colligat campum, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, ita suis fiducia geminabit, quasi victor ex omni parte descesserit. Quòd si aliquo casu omnis acie fundatur exercitus pniciosa clade, tamē reparationis multis fortuna nō defuit, & medicina querēda est. Dux ergo puidus sub ea cautela publico debet Marte cōfligere, vt si qd p varietate bellorū, vel cōditionis

Tribulus.

Pyrrhus
elephantos
primus in
Italiam
duxit,
Promuscis.

Sarissæ.

Velites.

in hos

Carroba
listæ.Colligere
campum.

onis

humanæ secus acciderit, absque graui detrimento liberet victos. Nam si vicini fuerint colles, si post terga munitio, si cæteris abscedentibus fortissimi quique restiterint, se suosque seruabunt. Frequenter iam fusa acies, dispersos ac passim sequentes, reparatis viribus interemit. Nam nunquam exultantibus maius solet esse discrimen, quam cum ex subita ferocia subito in formidinem commutantur. Sed quicumque conuentus fuerit, colligendi sunt superstites, bello erigendi adhortationibus congruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quaruntur auxilia: & (quod amplius prodest) captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit, cum pro felicitate superbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet euentus omnium præliorum, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

Regulæ bellorum generales.

Cap. XXVI.

IN omnibus præliis expeditionis cõditio talis est, vt quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, si volu erit imitari. In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plusque in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquam miles in aciem producendus est, cuius antea experimenta non ceperis. Aut inopia, aut superuenientibus, aut terrore melius est hostem domare, quam prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere quam virtus.

¶ Nulla cõsilia meliora sũt, quam illa que ignorauerit aduersarius anteq̃ facias.

¶ Occasio in prælio amplius solet iuuare quam virtus.

¶ In sollicitandis suscipiendisque hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt quam precepti.

¶ Melius est post aciem plura seruare præsidia, quam latius militem spargere.

¶ Difficile vincitur, qui vere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare.

¶ Amplius valet virtus, quam multitudo.

¶ Paucos viros fortes natura præcreat, bona institutione plures reddit industria.

¶ Exercitus labore proficit, ocio consenescit.

¶ Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, nisi cum eum videris sperare victoriam.

¶ Subita conterrent hostes, vsitata vilescunt.

¶ Qui dispersis suis incõsultè insequitur, quam ipse acceperat, aduersario vult dare victoriam.

¶ Qui frumentum necessariumque cõmeatum non præparat vincitur sine ferro.

¶ Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus est modus.

¶ Qui imparè se iudicat, dextro cornu suo sinistrum cornu pellat inimici, qui est secundus

cundus modus.

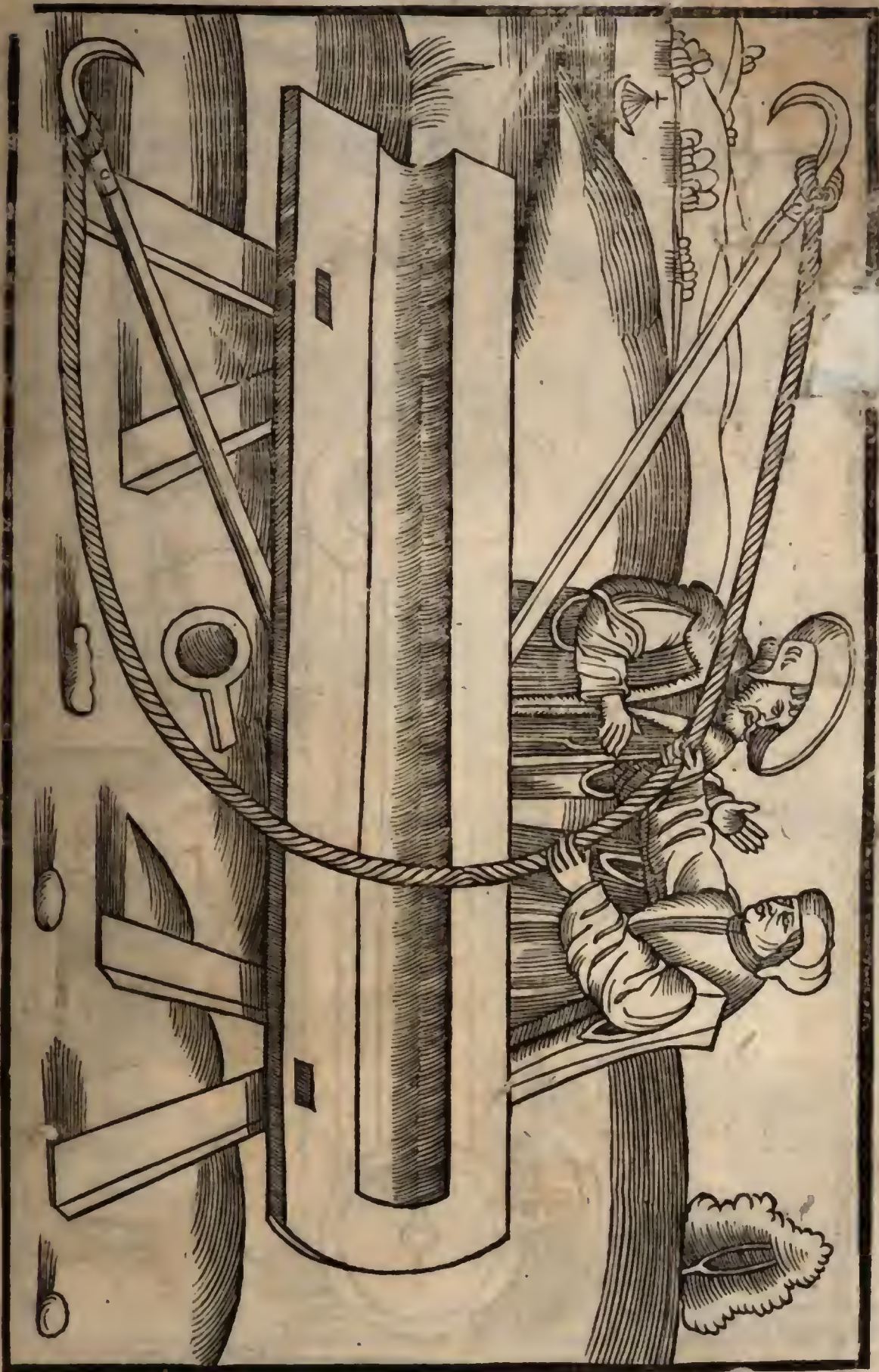
- ¶ Qui sinistram alam fortissimam habere se nouerit, dextram alam hostis inuadat, qui est tertius modus.
- ¶ Qui habet exercitatissimos milites, iu utroq; cornu pariter prælium debet incipere, qui est quartus modus.
- ¶ Qui leuem armaturam optimè regit, utranq; alam hostis inuadat, ferentariis ante mediam aciem constitutis, qui est quintus modus.
- ¶ Qui nec numero militum, nec virtute confidit, si depugnaturus est, de dextra sua sinistram alam hostium pulset, reliquis suis porrectis in similitudinem veru, qui sextus est modus.
- ¶ Qui pauciores infirmioresq; habere se nouit, septimo modo ex vno latere aut montè, aut ciuitatè, aut mare, aut fluuiù, aut aliquod debet habere subsidium.
- ¶ Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.
- ¶ Qui confidit pedestribus copiis, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.
- ¶ Cùm explorator hostium latenter oberret in castris, omnes ad tétoria sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.
- ¶ Cùm consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit.
- ¶ Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.
- ¶ Milites pœna & timor in sedidus corrigunt, in expeditione spes & præmia faciunt meliores.
- ¶ Boni duces publico certamine nunquam nisi ex occasione aut nimia necessitate conflagunt.
- ¶ Magna dispositio est, hostem fame magis vrgere quàm ferro.
- ¶ De equitatu sunt multa præcepta, sed cùm hæc pars militiæ, vsu exercitii, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præsens doctrina sufficiat.
- ¶ Quo genere depugnaturus sis nesciant hostes, ne aliquibus remediis resistere moliantur.

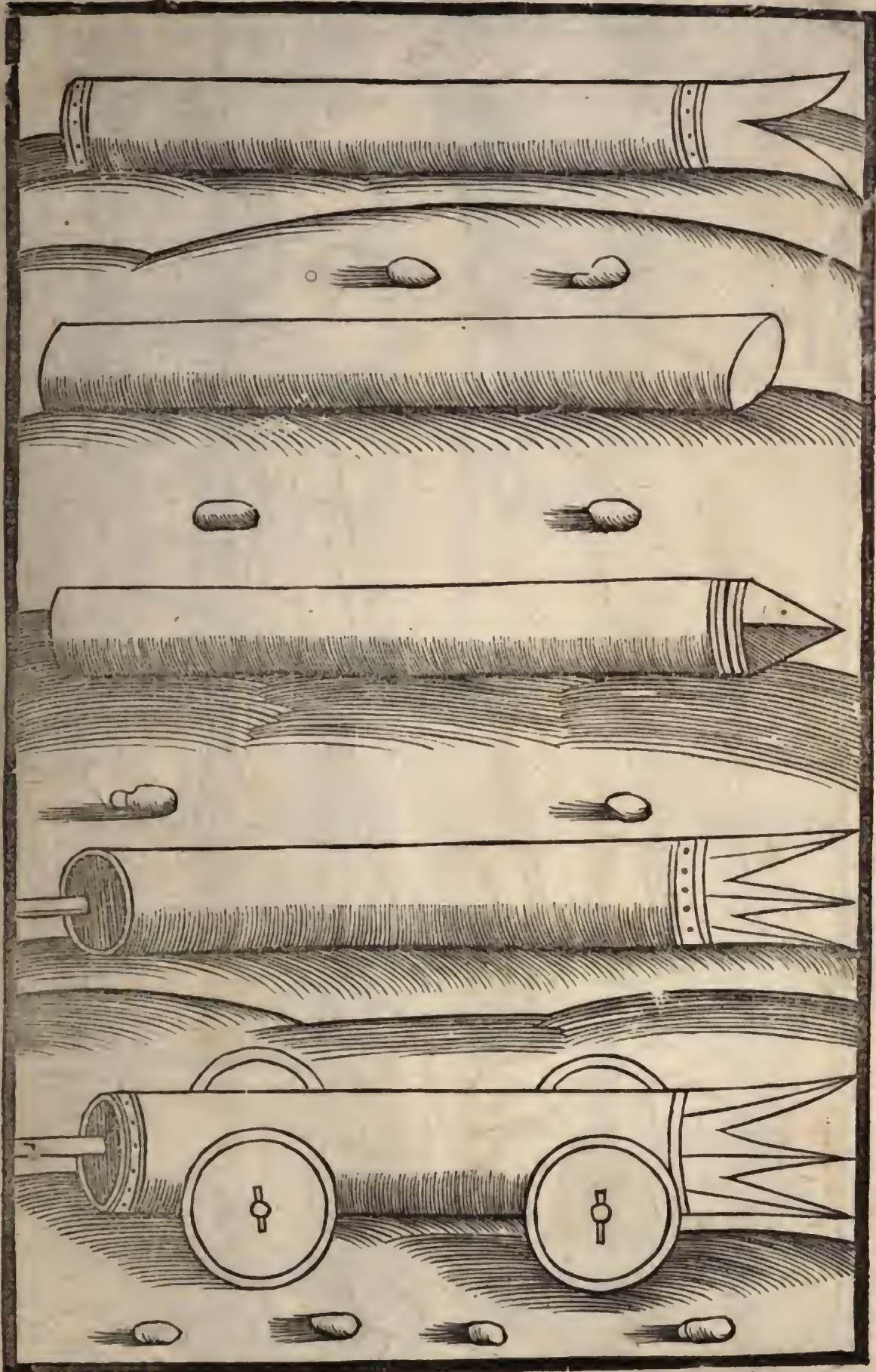
Digesta sunt Imperator inuicte, quæ nobilissimi autores, diuersis probata tēporibus, per experimentorum fidem, memoriæ tradiderunt, ut ad sagittadi peritiam, quam in serenitate tua Persa miratur: ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumq; natio velit imitari, si possit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse se gaudent, regula præliandi, immo vincendi artificium ingeratur, quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, reip. tuæ & imperatoris officium exhibeas & militis.

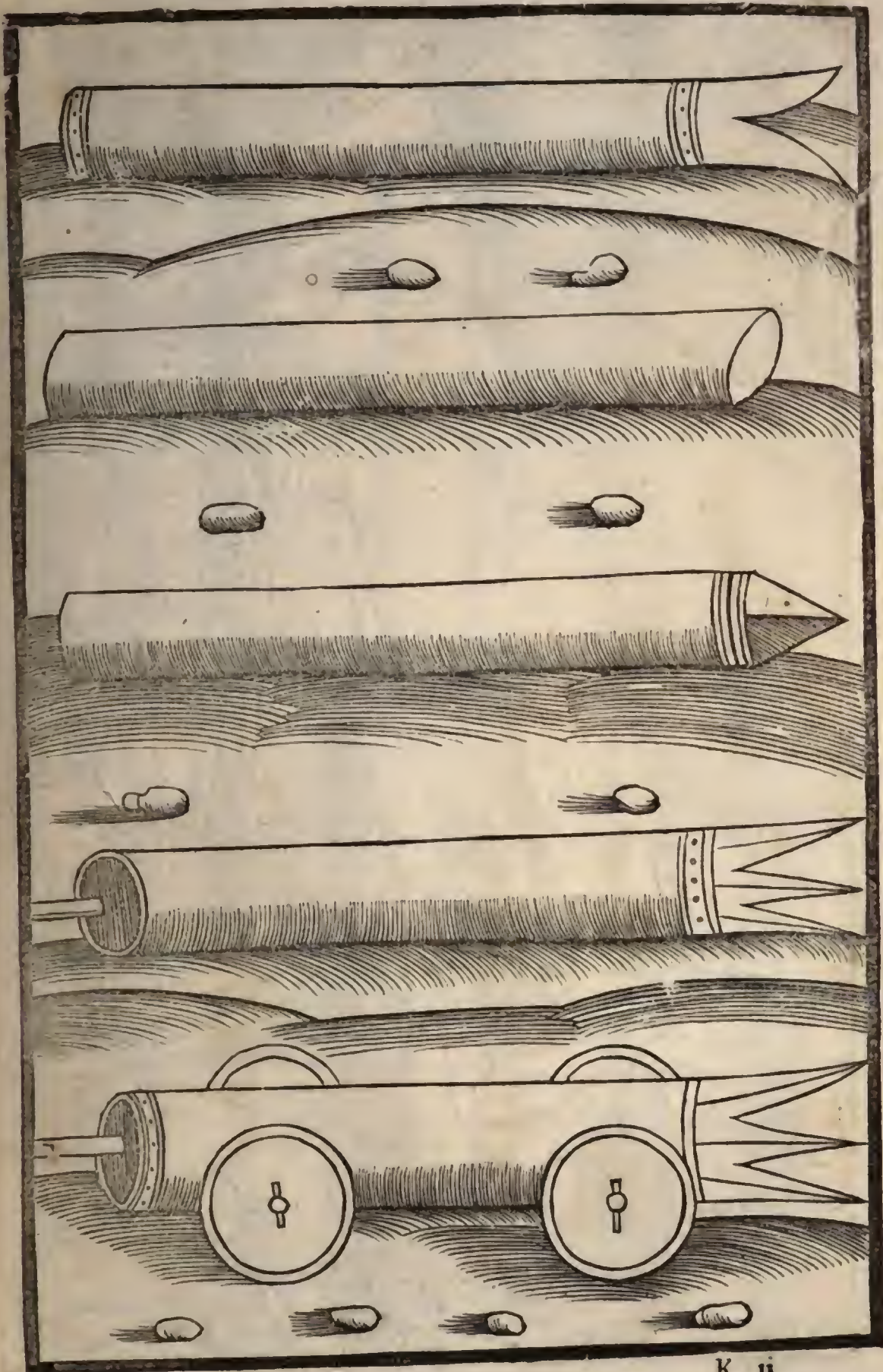

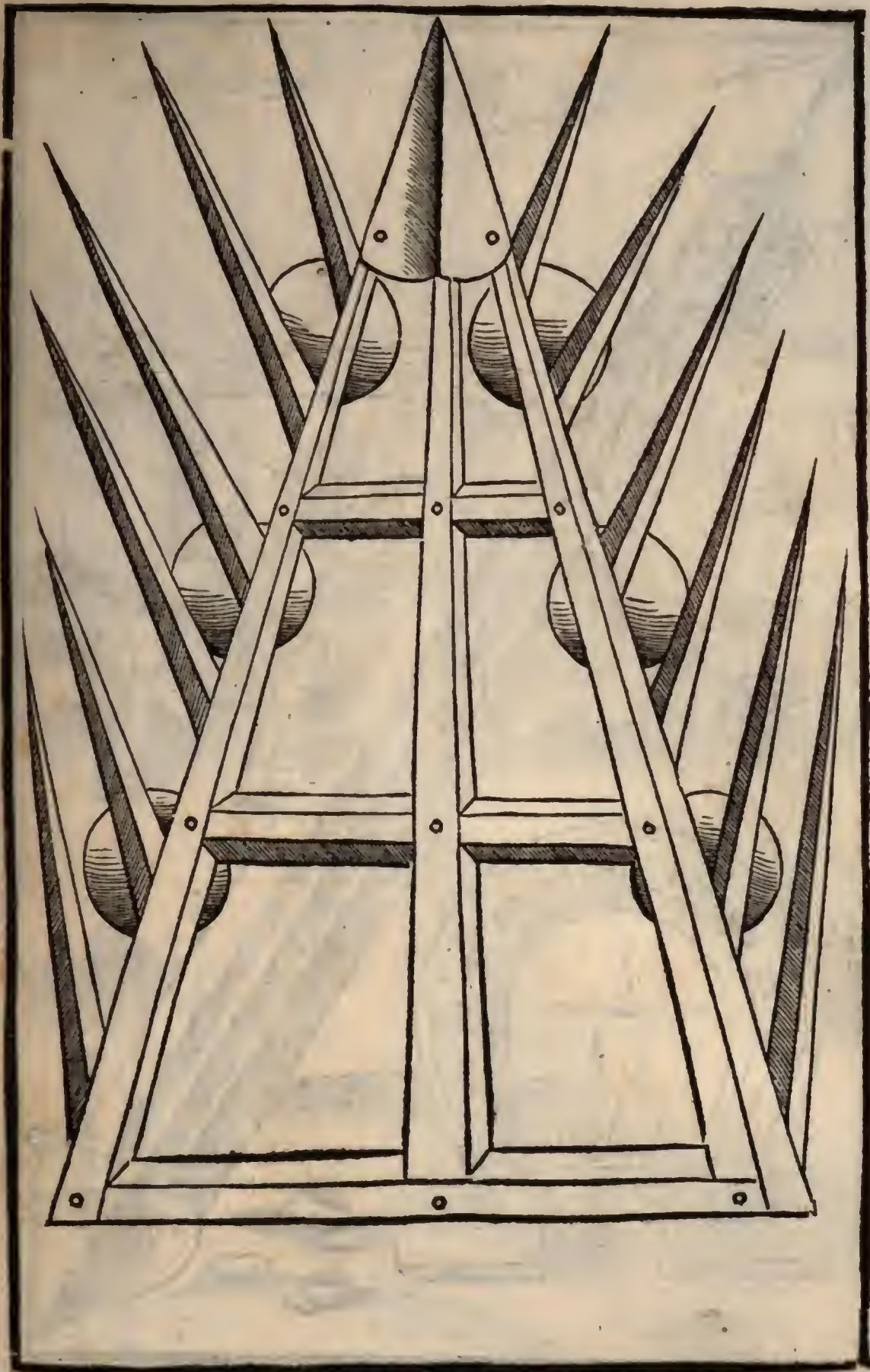

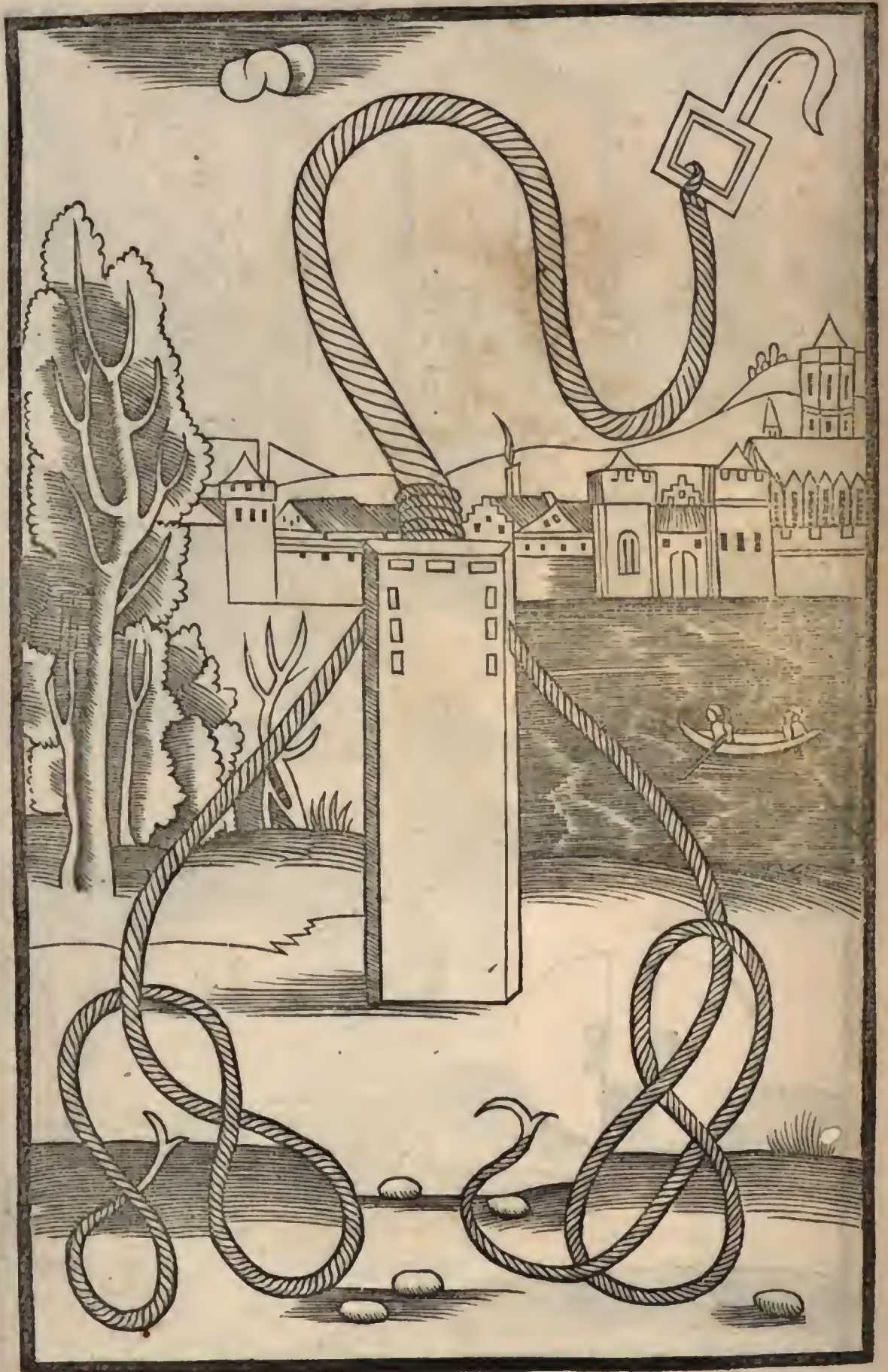
K iii

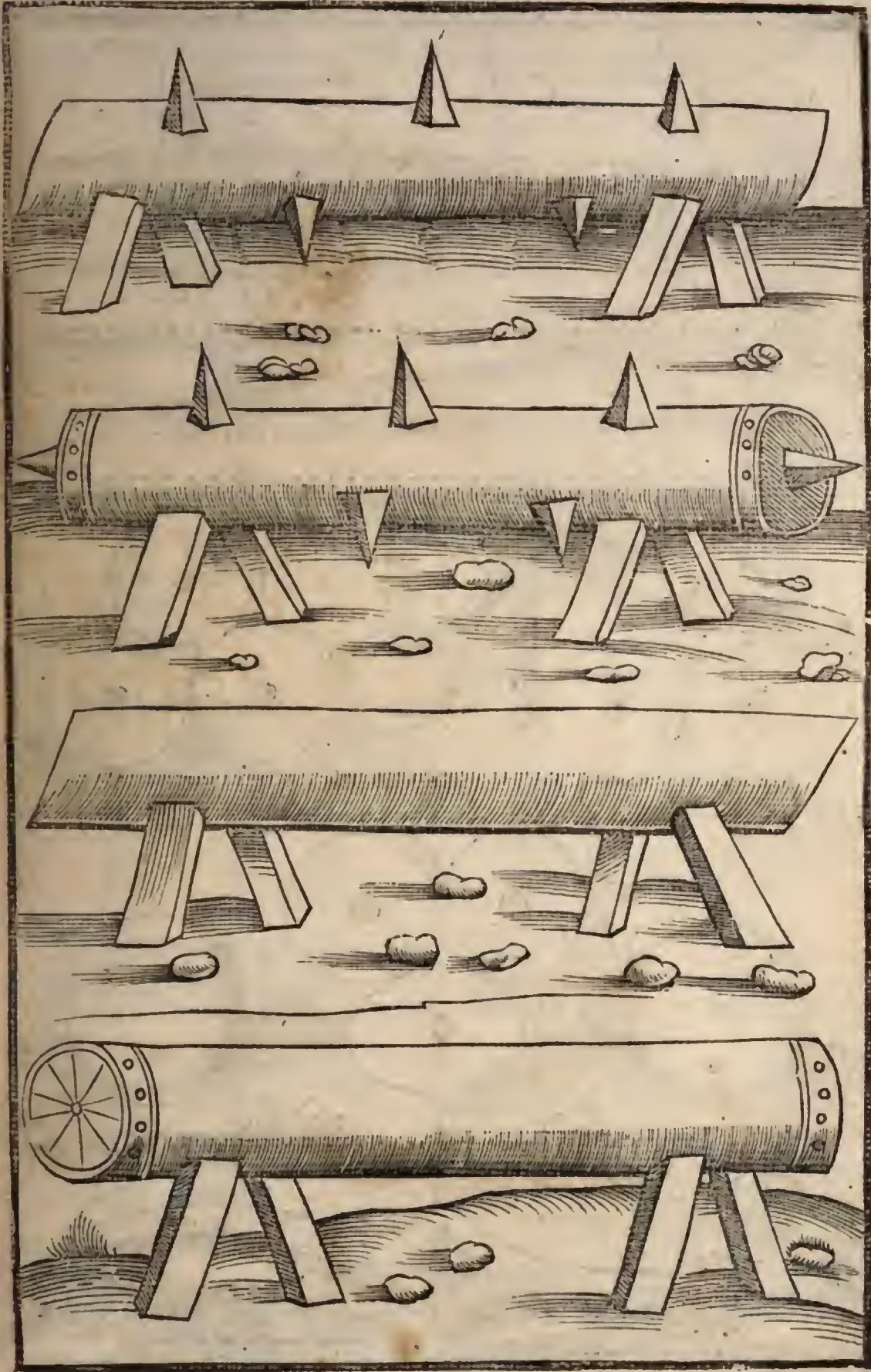

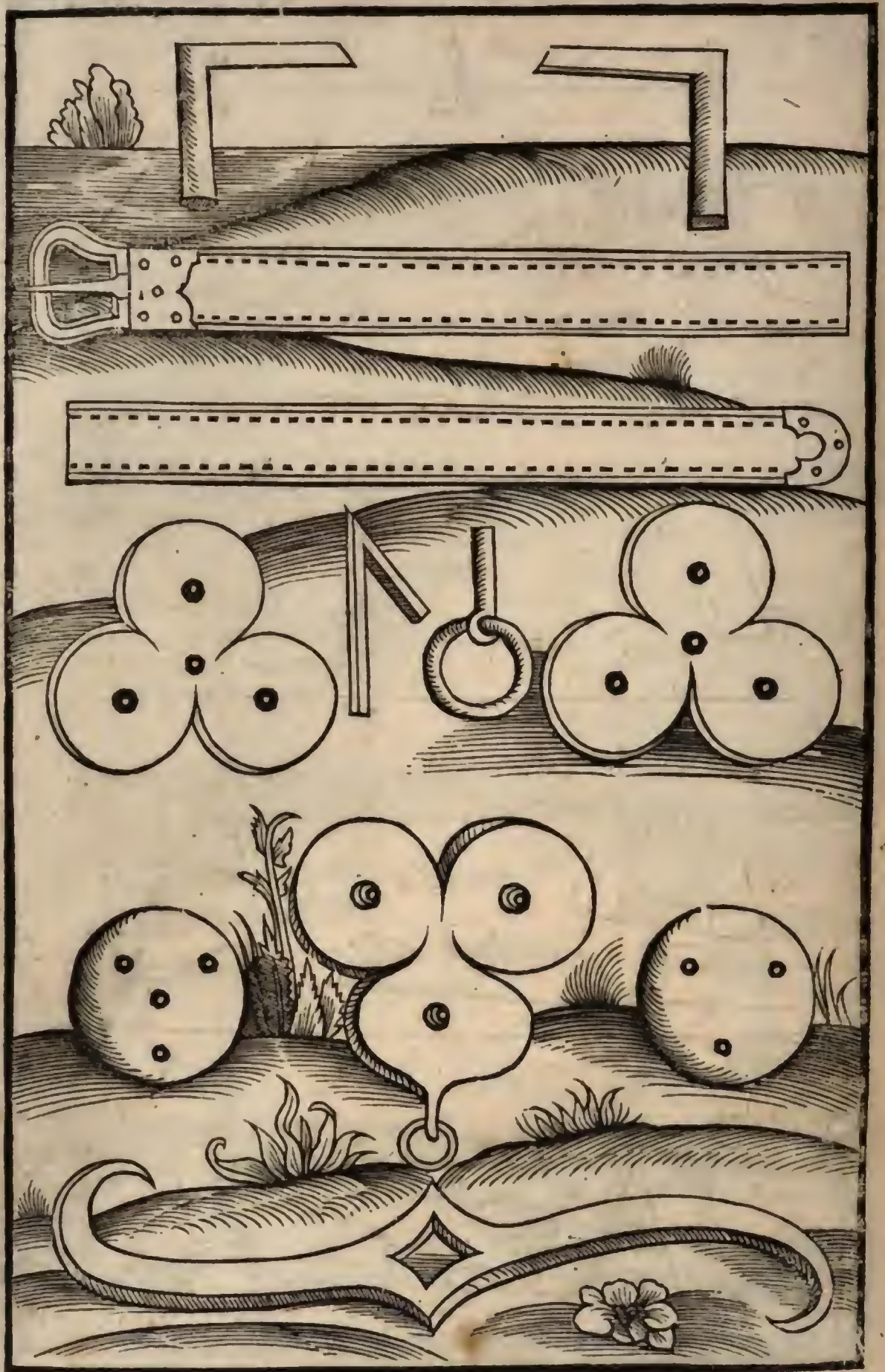

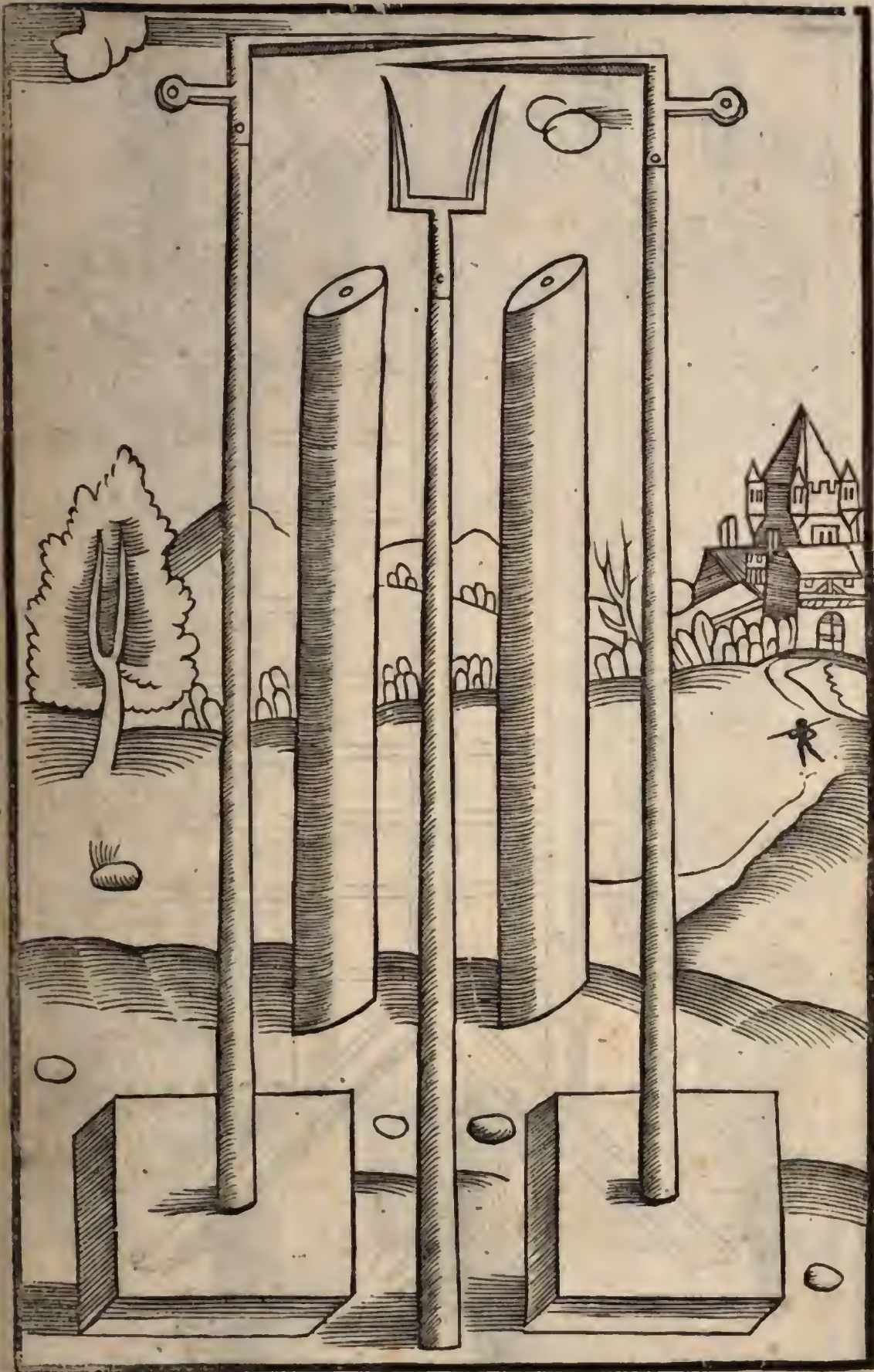

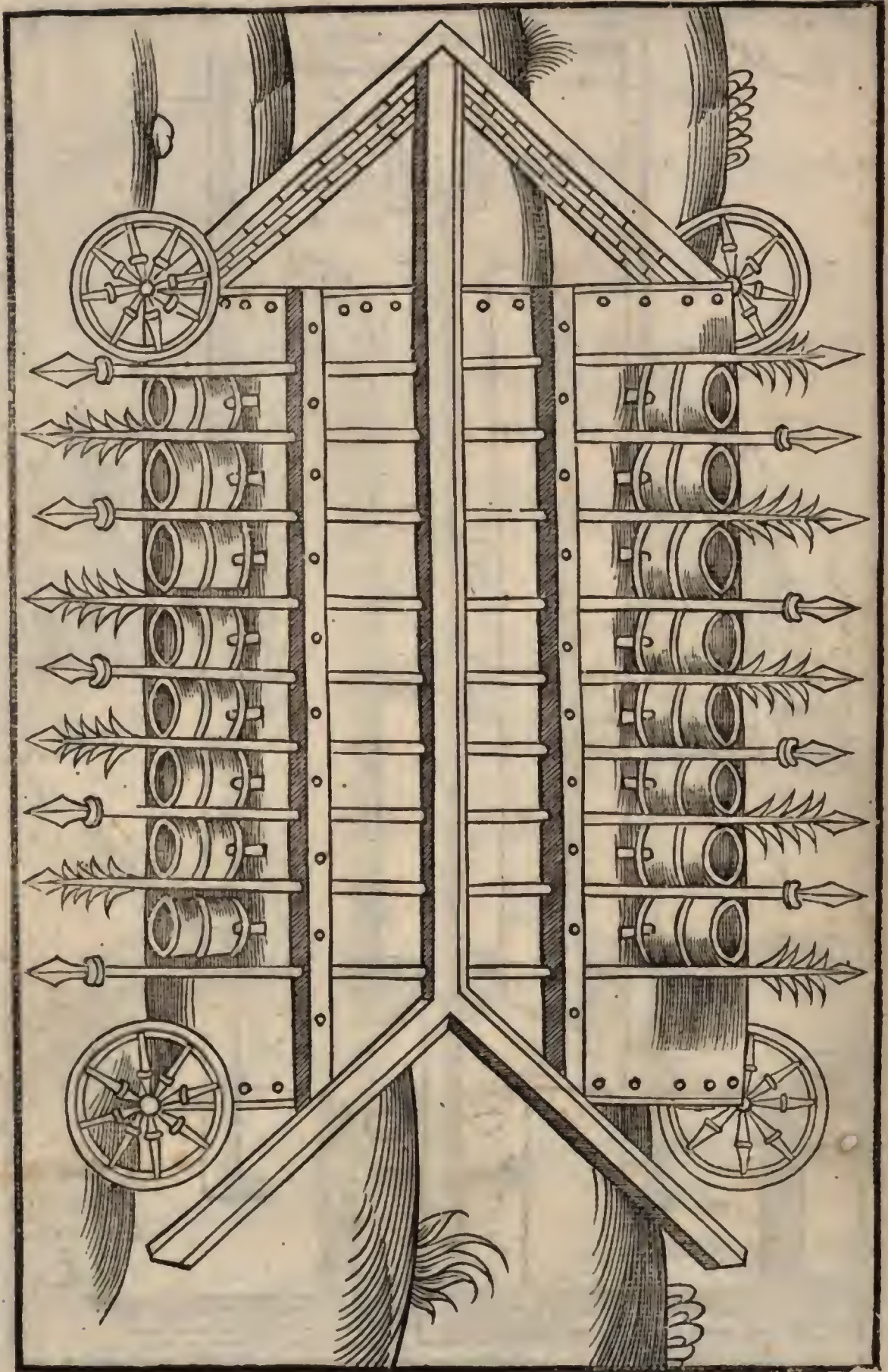

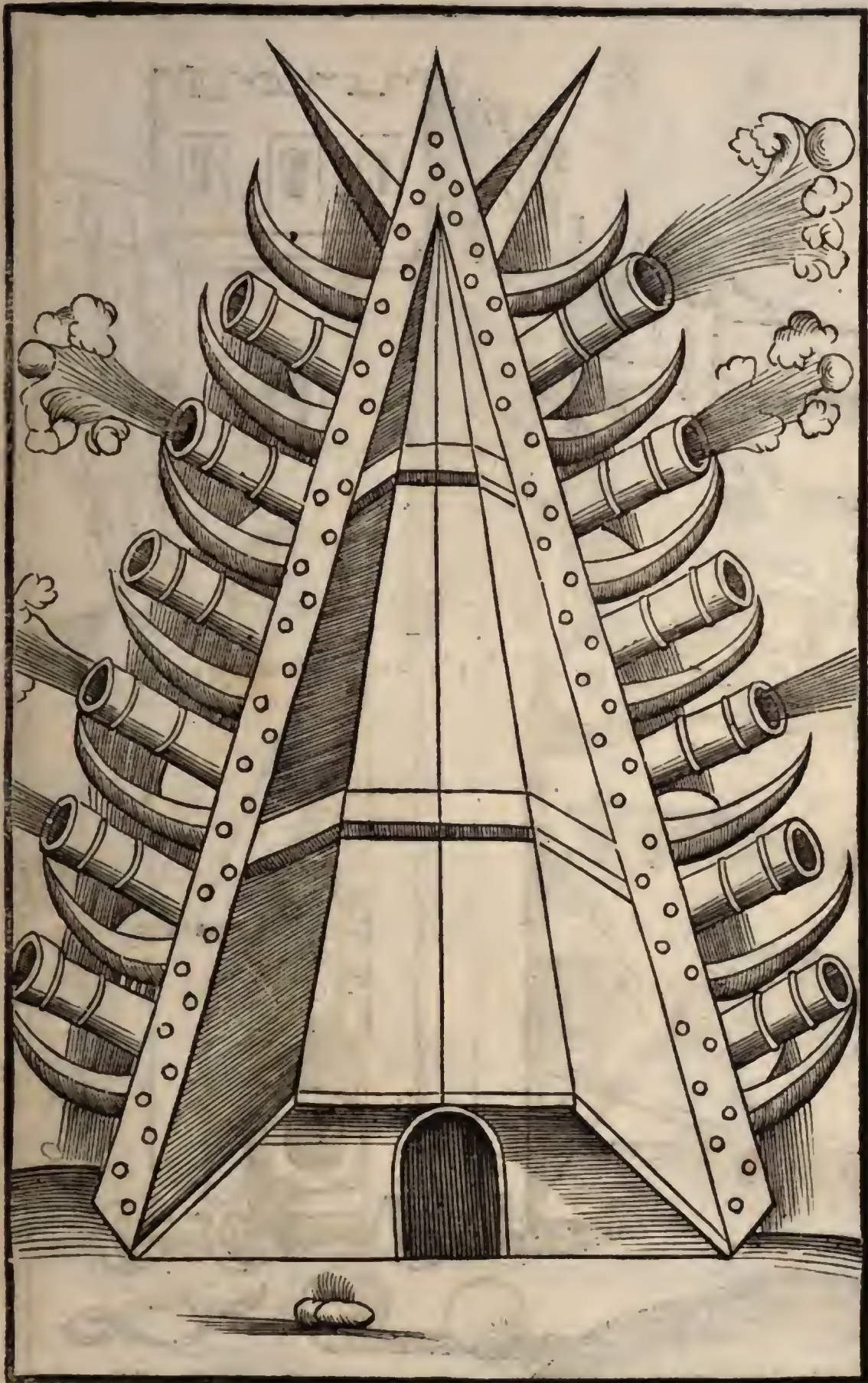

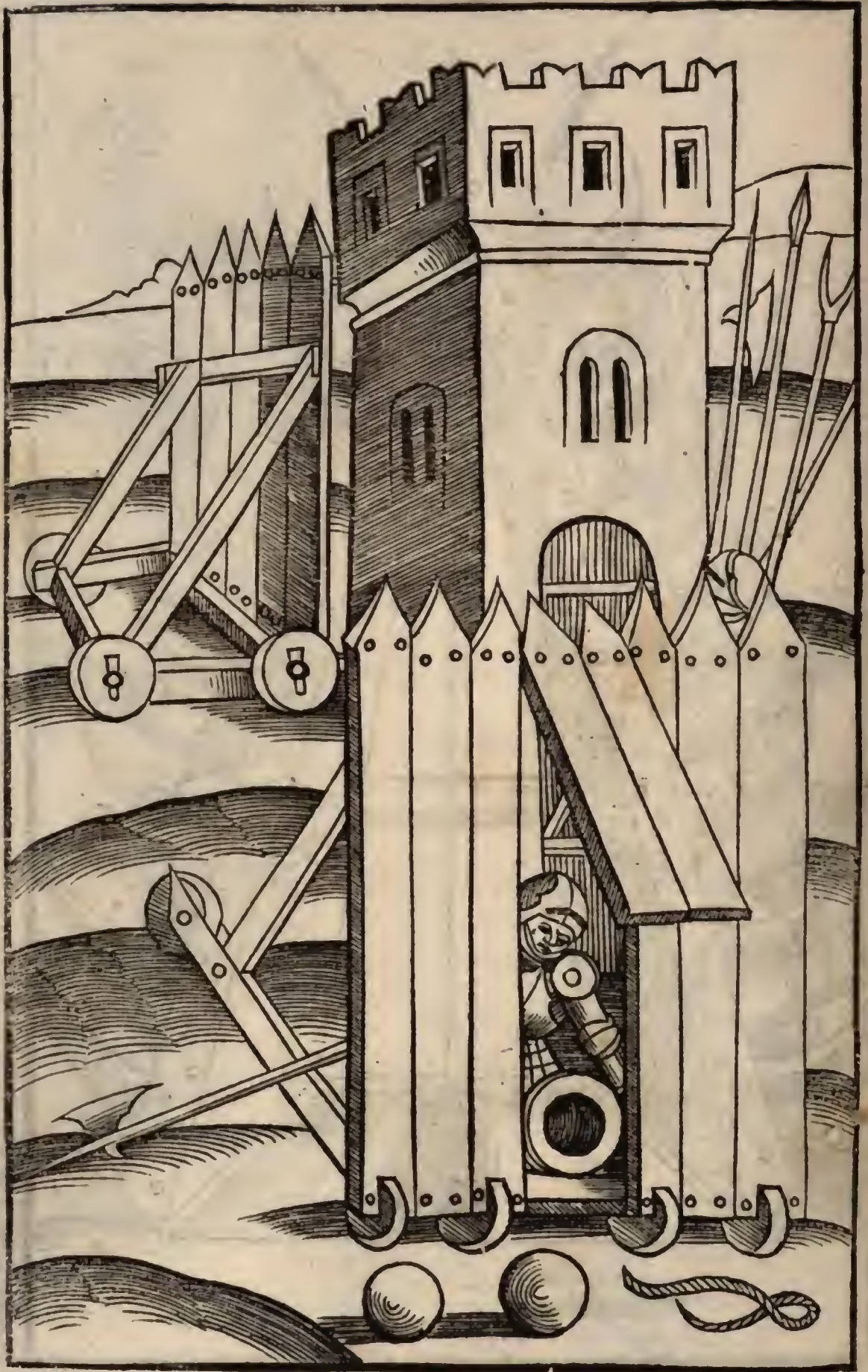

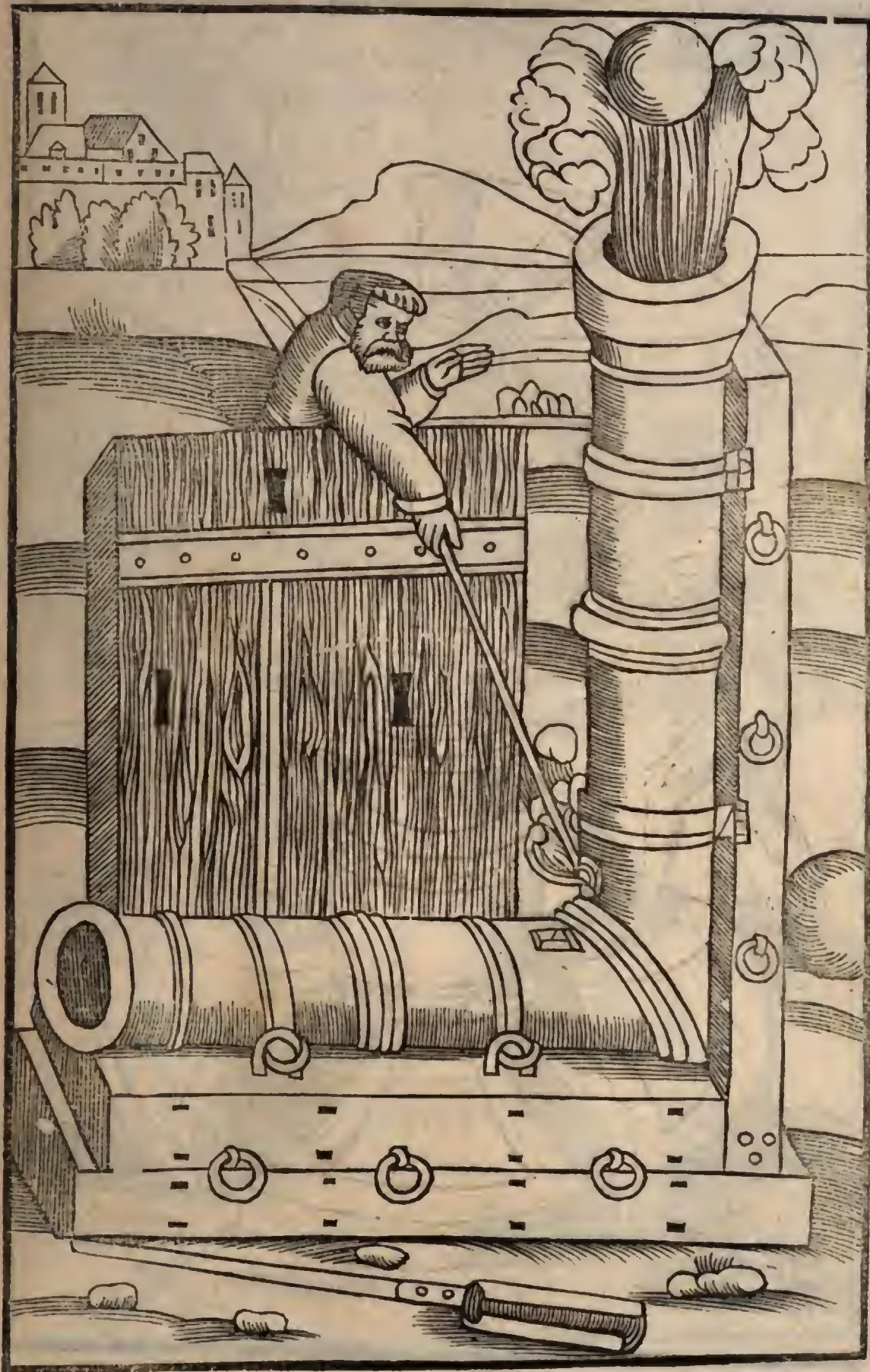
L

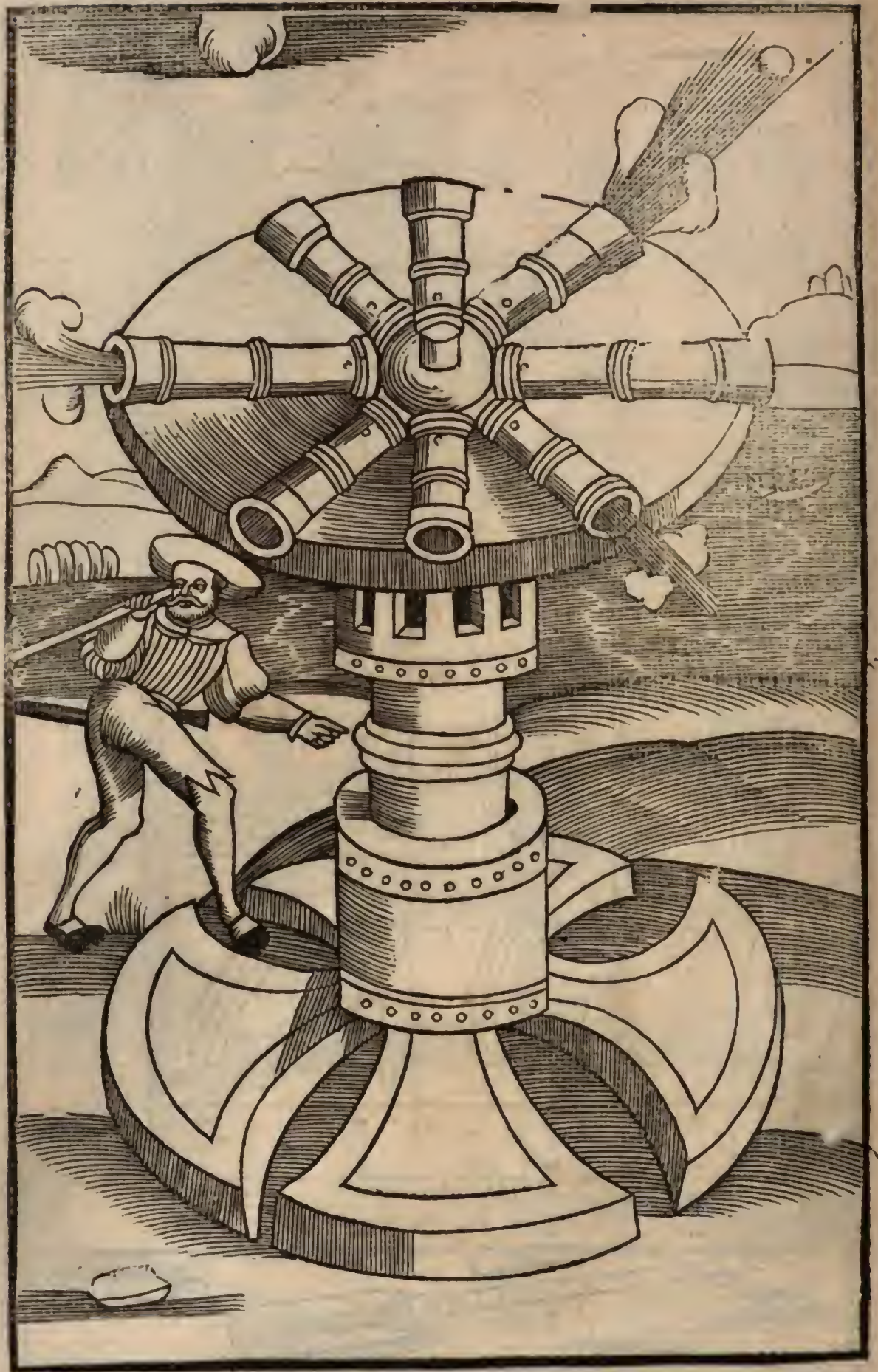

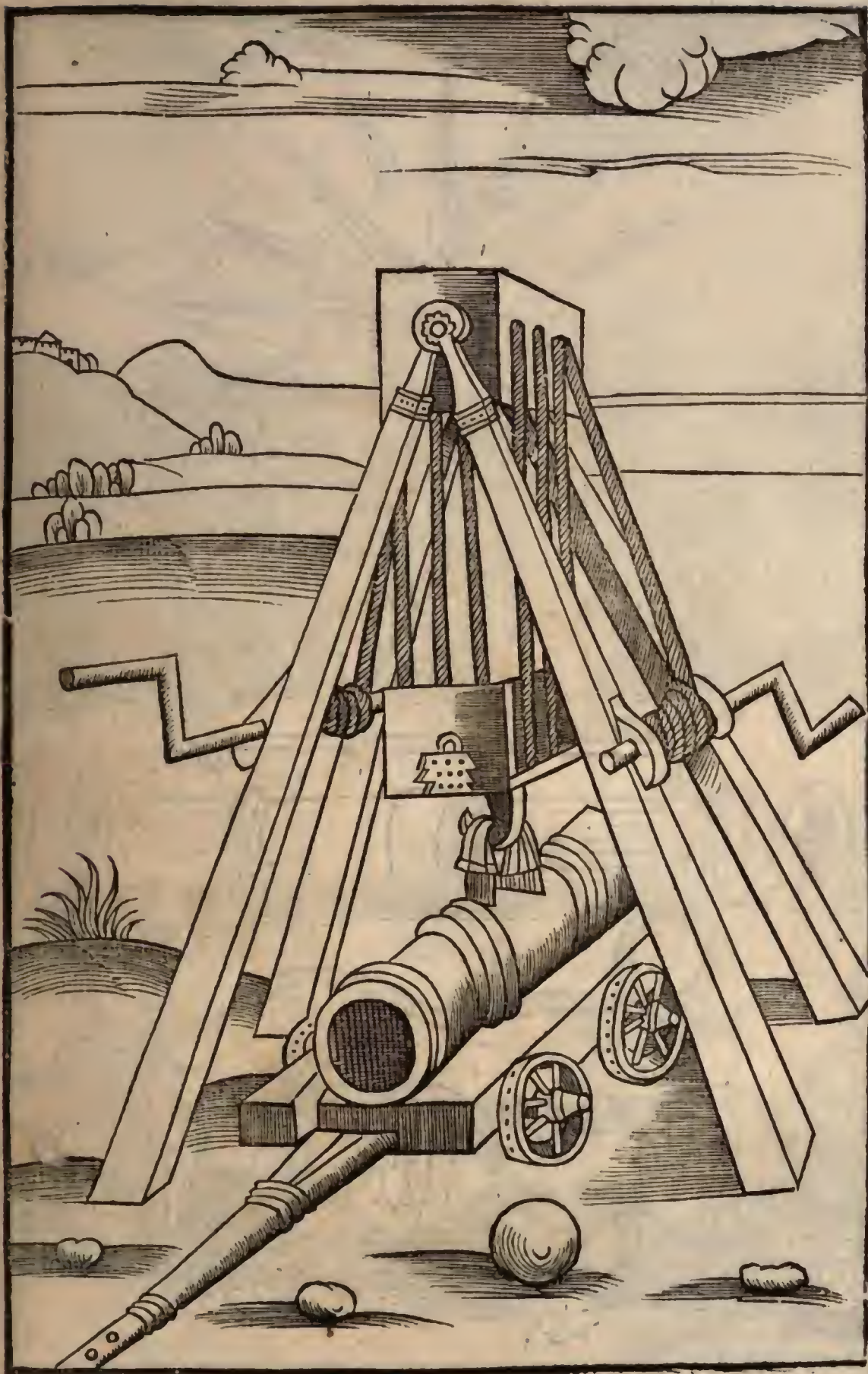

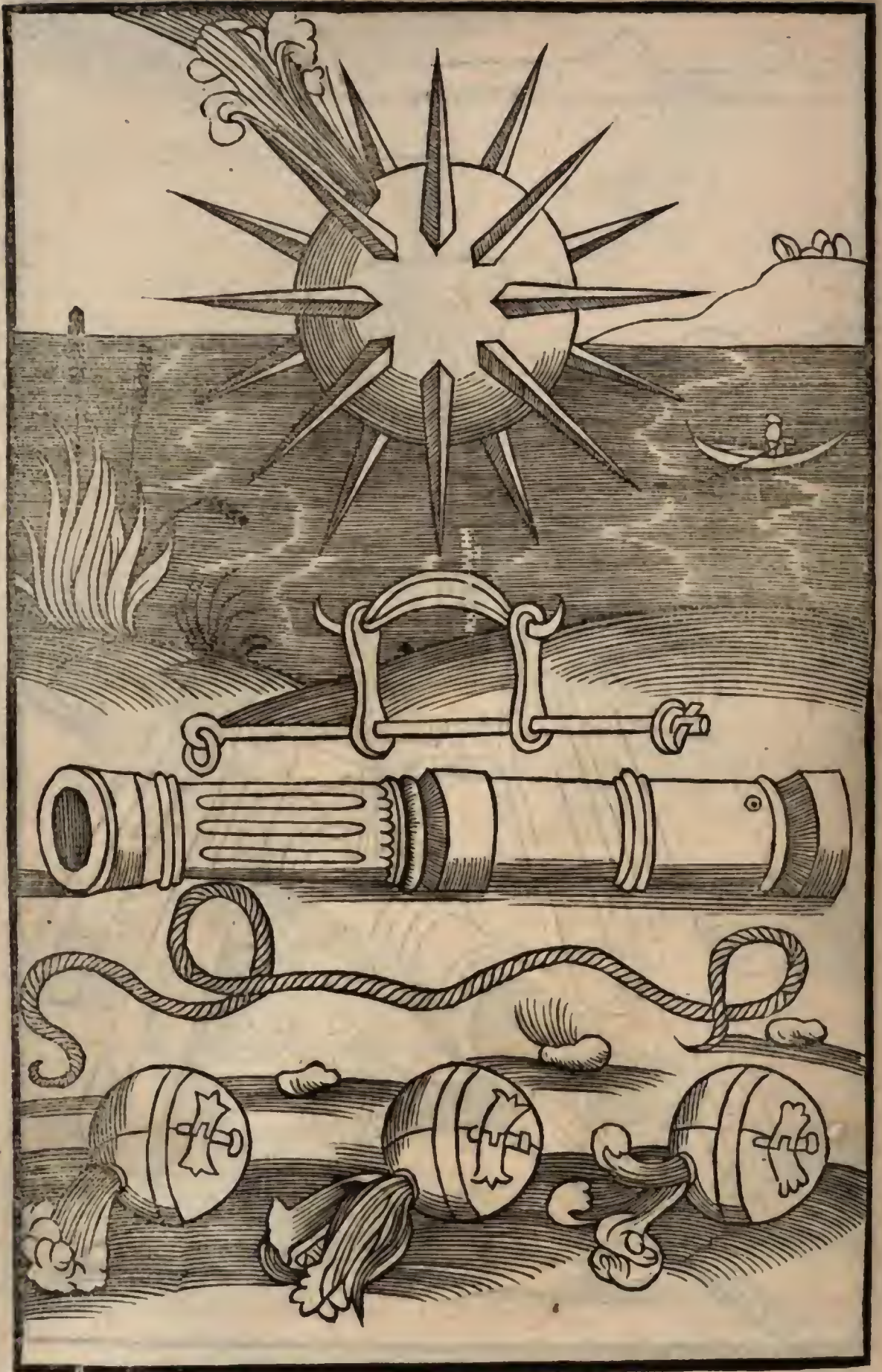
L. II

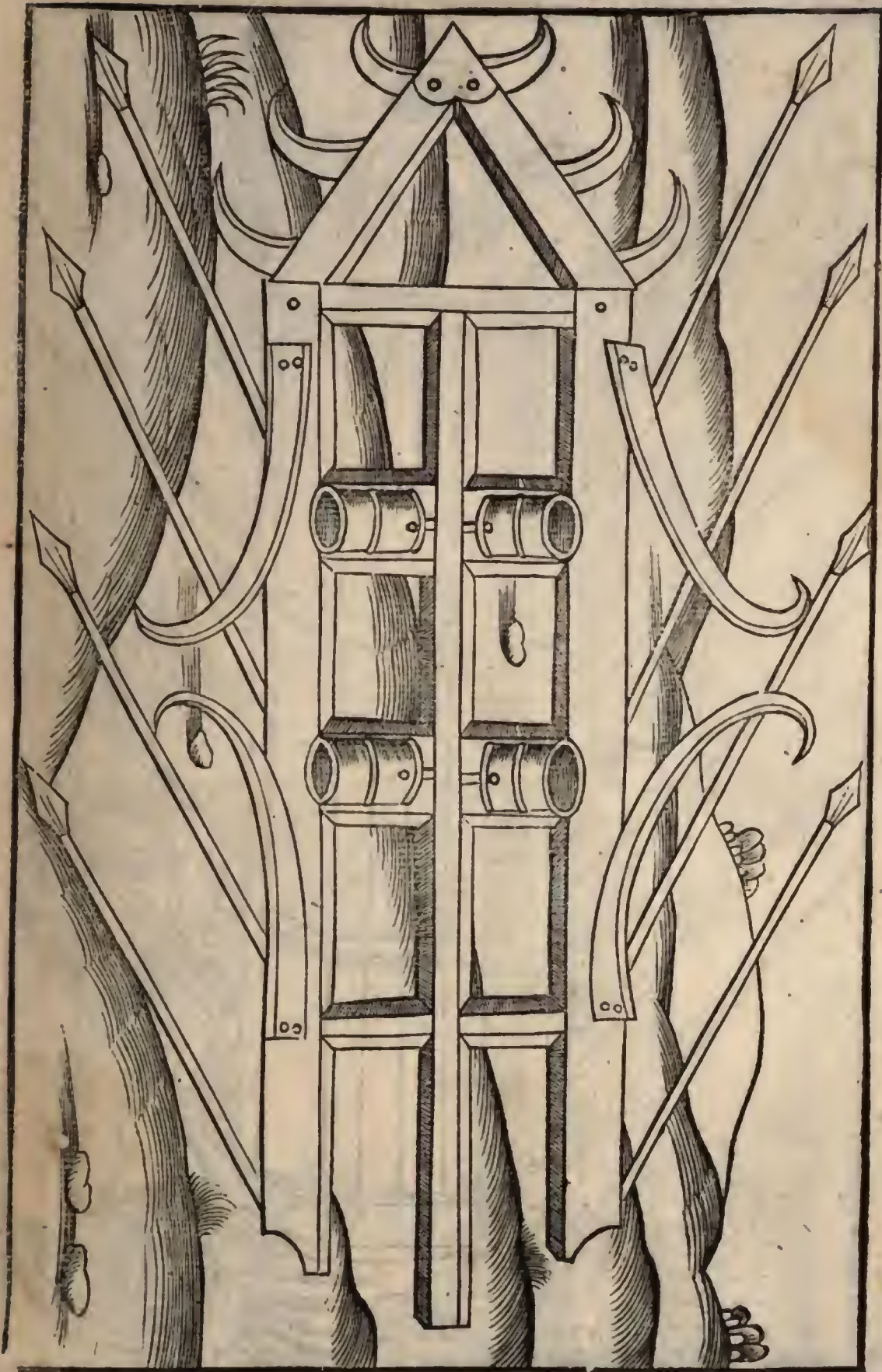

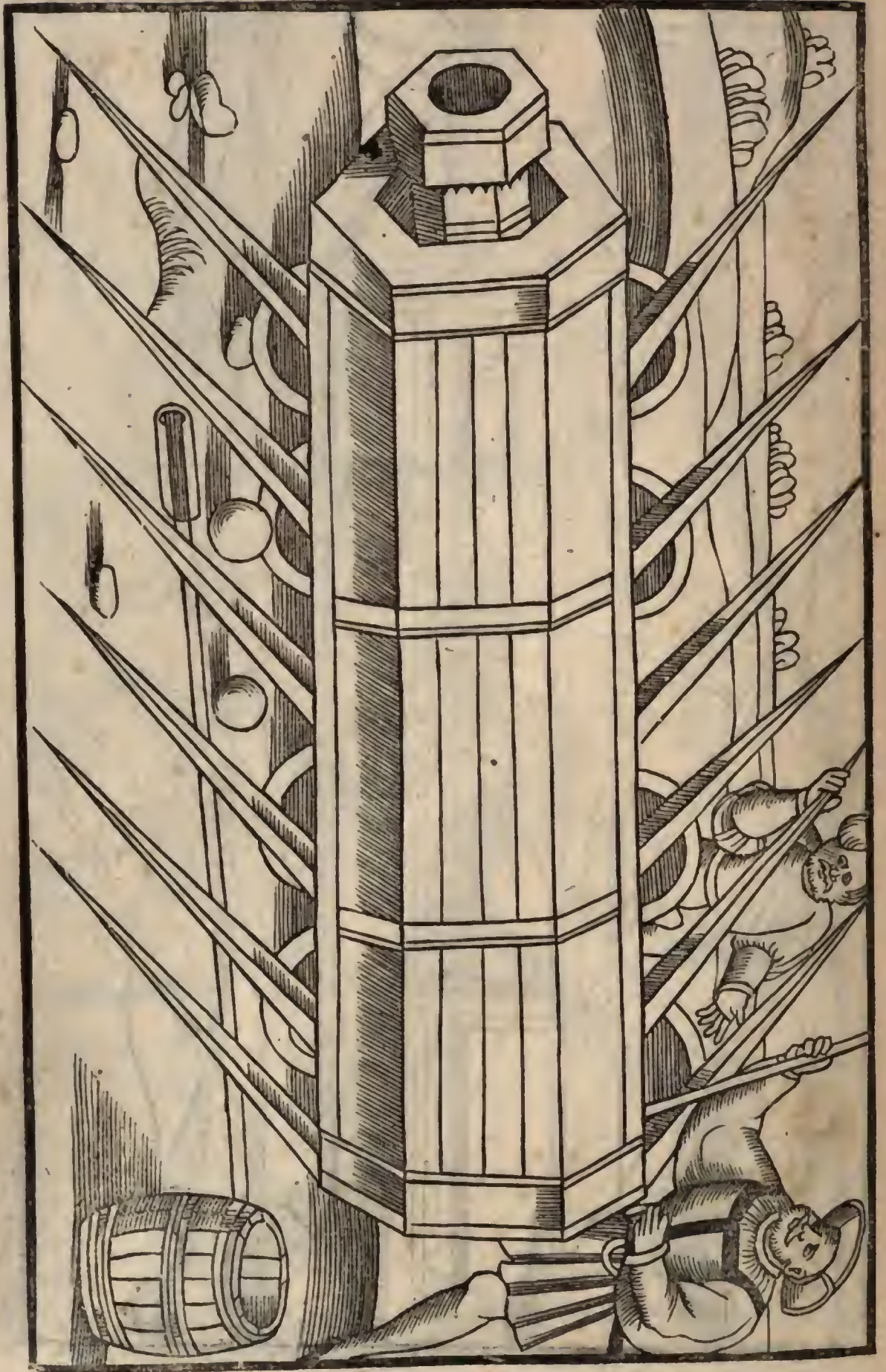

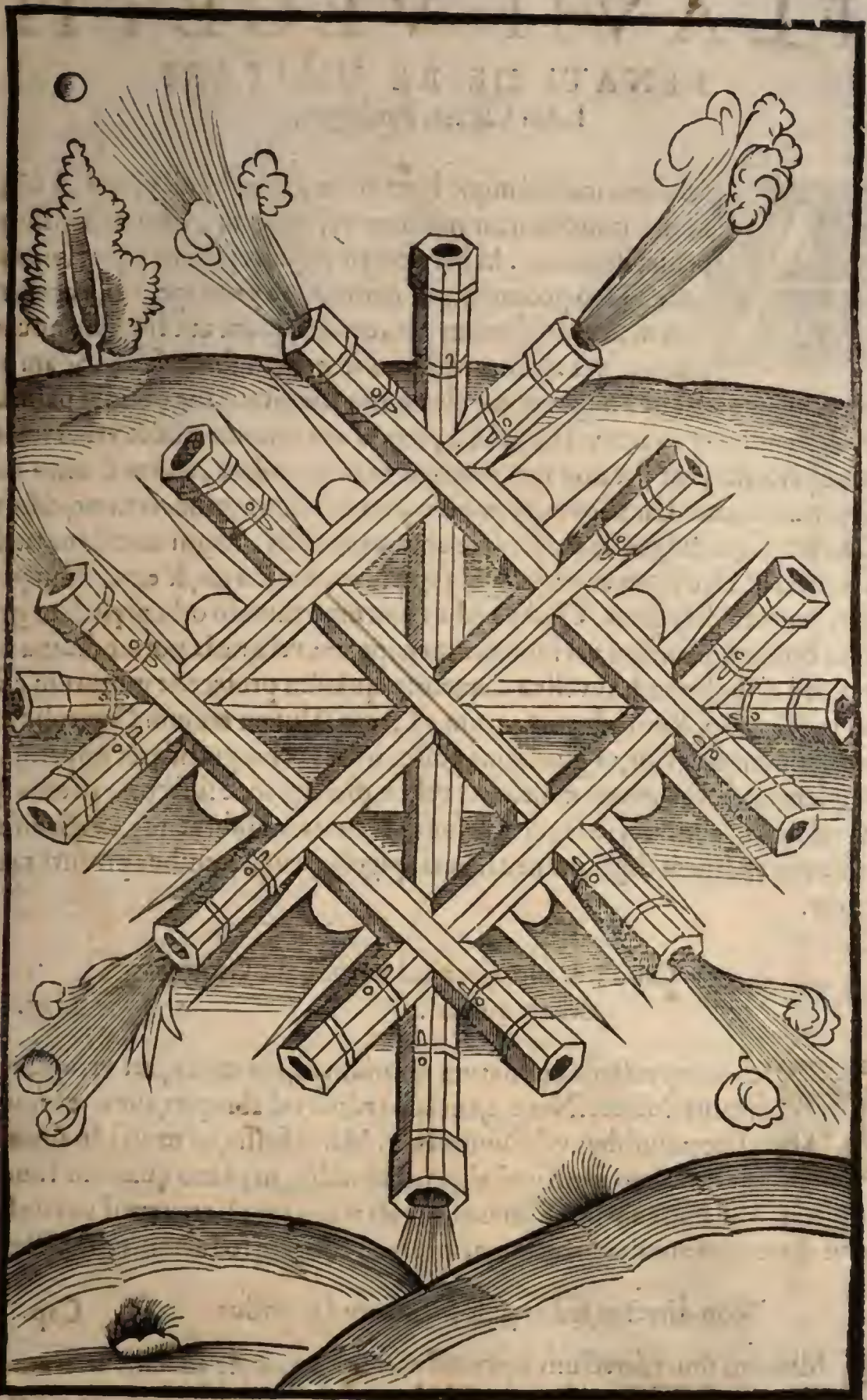

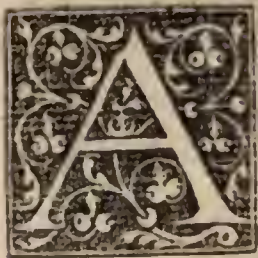

M

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI
Libri Quarti Prologus.

Res
publica

Grestem incultamque hominum initio sæculi vitam, à cõmunionem mutorum animalium vel ferarum, vrbium constitutio prima discreuit. In his nomen reipub. peperit communis utilitas. Ideo potentissimæ nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, vel ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia serenitatis tuę obtinet palmam. Ab aliis enim vel pauca vel singula à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ sunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratæ. Cunctos itaq; imperatores fœlicitate, moderatione, castimonia, exemplis, indulgentia, studiorum amore præcellis. Regni animique tui bona cernimus. Hęc enim anticipare & superior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura desyderat. Quibus rebus tantum vniuerso orbi præstitum gratulamur bonum, quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementię, quatum profecerit murorum elaborata constructio, Roma documentum est, quæ salutem ciuium Capitolinæ arcis defensione seruauit, vt gloriosius postea totius orbis possideret imperium. Ad complementum ergo operis maiestatis vestræ præceptione suscepti rationes quibus vel nostrę ciuitates defendendę sunt, vel hostium subruendę, ex diuersis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque
debere muniri.

Cap. I.

Vrbes atq; castella aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroq; quod firmiter ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, aut circumfuso mari siue paludibus vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio tutissimum eligitur consilium, in plano quaritur fundatis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Non directos, sed angulosos muros faciendos.

Cap. II.

si alicui **A**mbitum muri directum veteres ducere voluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausere vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt. Propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas vel machinas voluerit admouere, non solum à fronte, sed etiam à lateribus & propè à tergo veluti in sinum circumclusus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggestus, vt nunquàm possit elidi. Cap. III.

MVrus autè vt nunquàm possit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicenùm pedũ interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibusq; defatur: ita vt à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad similitudinè graduum quasi cliuo molliùsq; ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus vllis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obstitit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius prædest quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum. In cuius ingressu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectũ extinguat incendium.

De fossis faciendis. Cap. V.

FOssæ autè ante vrbes altissimæ latissimæq; faciendæ sunt, vt nec facile possint corquari repletiq; ab obsidentibus, & cum aquis cœperint inundari, ab aduersario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro. Cap. VI.

Formidatur ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisq; scalis, occupet murum. Aduersum quod cataphractas atq; scuta in ciuitatibus debent habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciæque tendantur, impetumq; excipiant sagittarũ. Nec enim facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentũ quoque remediũ est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusq; complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, vt si per scalas ascēdissent hostes, & partem aliquam ipsius contigissent, supra caput suum ierberent saxa.

Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi. Cap. VII.

Multa defensionum oppugnationumq; sunt genera, quæ locis competentibus inferemus. Nunc sciendum est obsidendi duas esse species. Vnã cum aduersarius opportunis locis præliis ordinatis, cõtinuis insultibus impugnat obsessos. Alterã cum vel aqua prohibet inclusos, vel deditiõnem sperat à fame, quando omnes prohibuerit cõmeatus. Hoc enim cõsilio, ipse ociosus ac tutus fatigat inimicũ. Ad quos casus, possessores, quàmuis leui suspitione pulsati

M ii omnem

omnem alimoniã victus intra muros debet studiosissimè collocare, vt ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autem porci
nō poterit nū, sed & omne animalium genus, quod inclusum seruari potest, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur, & propter egrotates sunt necessaria. Pabula equis congerenda precipue, & quæ apportari nequiuerint exurenda. Vini, aceti, ceterarumque frugum vel pomorum congerendæ sunt copiam, nihilque quod suis proficiat, hostibus relinquendum est. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum, vel aries exerceatur, utilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare ceperunt. Imbellis quoque ætas ac sexus propter
peritus necessitatem victus foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus sepe mœnia seruabantur.

Quæ species preparandæ sint pro defensione murorum. Cap. VIII.
EXurimenta, bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, conueit preparari. Ad arma facienda ferrum vtriusque temperaturæ, & carbones seruatur in cõditis: ligna quoque hastilibus sagittisque necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis que pro rotunditate grauiora sunt & aptiora, mittentibus diligentissimè colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis siue fustibalis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pōdere, formaque volubili, in propugnaculis diriguntur, vt dimissa per præceps, nō solum hostes obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) vt sint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterrere. Trabes quoque & tabulata vel diuersæ magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu (Nā talibus, oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obsisti) Præcipue cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres superemineant & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX.

Neruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri vel balistæ ceteraque tormeta, nisi funibus neruinis inteta, nihil profunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas vtilis asseruntur. Indubitatum verò est crines fœminarum in eiusmodi tormentis nō minorem habere virtutem, Romanæ necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolii corruptis iugi ac longa fatigatione tormetis, cum neruorum copia defecisset, matronæ abscissos
Mulierum Romanorum crines. crines viris suis obrulere pugnantibus, reparatisque machinis aduersariorum impetum repulerunt, Maluerunt enim pudicissimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberè viuere cum maritis, quam hostibus integro decore seruire. Cornua quoque vel
 cruda

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaq; machinamēta siuo munimina.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obsessi. Cap. X.

Magna vr̄bis vtilitas est, cū perennes fontes murus includit. Quòd si natura non præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumq; haustus funibus extrahendi. Sed interdū sicciora sunt loca, quæ mōtibus sunt saxisq; munita, in quibus superposita castella extra murum inferiores reperiūt fontiu venas, ac de ppugnaculis vel turribus destinatis ptegunt telis, vt aquatoribus liber præstetur accessus. Quòd si vltra iactū teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit vena, castellū paruulū (quē Burgum vocant) inter ciuitatē et fō. *Burgus.* rem cōuenit fabricari, ibiq; balistas sagittariosq; cōstitui, vt aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisq; priuatis, cisterne sunt diligentissimè substituēda, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis effluunt præstent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potū tantū in obsidione sunt vti.

Si sal defuerit quid faciendum sit. Cap. XI.

Si maritima sit ciuitas et sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alueos aliaq; patula vasa diffunduntur, qui à calore solis duratur in salē. Quòd si hostis ab vnda prohibeat (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare superfuderat, aliquando colligunt & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salem.

Quid faciendum cū primo impetu venitur ad muros. Cap. XII.

Violenta autē impugnatio, quando castellis vel ciuitatibus preparatur, multo vtrinq; periculo, sed maiore oppugnantiu sanguine exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expostis copiis, in spem deditiois formidinem geminant, tubarū strepitu hominūq; permixto. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, dum admotis scalis inuaditur ciuitas, resistere debēt omni virtute. Quòd si à fidentibus siue militaribus viris repellatur prima congressio, statim claulis crescit audacia, & iam nō terrore, sed viribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur, Cap. XIII.

Admouentur etiā testudines, arietes, falces, vineæ, plutei, muscoli, turres, de quibus singulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto pralientur vel repellantur edisseram.

De ariete, falce, testudine. Cap. XIII.

DE materia ac tabulatis testudo cōtextitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusq; vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ ad

Falx. unco præfigitur ferro, quod Falx vocatur, ab eo quòd incurua est, vt de muro
Aries. extrahat lapides, Aut certè ipsius caput vestitur ferro, et appellatur Aries. Vel
Testudo. quòd habet durissimã frontẽ, quę subruat muros: vel quòd more arietũ retroce-
 dit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autẽ à similitudine veræ testu-
 dinis vocabulum sumpsit, quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita
 machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cadat.

De vineis, pluteis, & aggere.

Cap. XV.

*castos**Plutei.
castidis*

Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricòq; vsu *†causias* vocat.
 E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus 8, lata pedibus 7, lon-
 ga pedibus 6. Huius tectum munitione duplici, tabulatis cratibusq; cõtexitur.
 Latera quoq; vimine sepiuntur, ne saxorum telorumq; impetu penètrantur. Ex
 trinsecus autem, ne immisso concremetur incendio crudis ac recentibus coriis
 vel centonibus operitur. Istę, cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem,
 sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamẽta. Plu-
 tei dicuntur, qui ad similitudinem *†absidis* contexitur è vimine & ciliciis vel
 coriis proteguntur, ternisq; rotulis, quarum vna in medio, duę in capitibus ap-
 ponuntur, in quacunq; partem volueris admouentur more carpenti: quos obsi-
 dẽtes applicant muris, eorumq; munitione protecti, sagittis siue fundis vel mis-
 silibus defensores omnes de *†pugnaculis* ciuitatis exturbant, vt scalis ascẽden-
 di facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra
 murum, de quo tela iactantur.

De Musculis.

Cap. XVI.

Musculi.

Musculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores si lutum of-
 fuerit aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, nõ solũ
 cõplent, sed etiam solidant, vt turres ambulatoriæ sine impedimento iungan-
 tur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nã quẽadmodum
 illi, cùm minores sint, tamen balenis auxiliũ adminiculumq; iugiter exhibent:
 ita istę machinæ breuiorẽs, deputatę turribus magnis, aduentui illarum parant
 viam, itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis.

Cap. XVII.

Turres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, ex trabi-
 bus tabulatisq; compacta: et ne tantum opus hostili concremetur incẽdio,
 diligentissimẽ ex crudis coriis vel cẽtonibus communitur, quibus pro modo la-
 titudinis additur altitudo. Nã interdũ tricenos pedes per quadrum, interdum
 quadragenos vel quinquagenos late sunt. Proceritas autem ipsarum tãta sit, vt
 nõ solũ muros, sed etiã turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ
 mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam alta moue-
 tur. Præsens autem periculũ ciuitatis est, si ad murũ fuerit turris admota, Plu-
 res enim accipit scalis, & diuerso genere conatur irrumpere. Nam in inferiori
 bus habet arietẽ, cuius impetu destruit muros. Circa verò mediam partem acci-
 pit

pit pontem, factum de duabus trabibus, septuq; de vimine, quem citò prolatū inter turrim murūq; cōstituunt, & per eum ingredientiē de machina bellatores in ciuitatē transeunt, & occupāt muros. In superioribus autē turris illius partibus contati & sagittarii collocantur, qui defensores vr̄bis contis, missilibus, saxisq; ex alto prosternant. Quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxilii superest, cū hi qui de murorum altitudine sperabant, repentē supra se aspiciant altiore m̄ hostium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. Cap. XVIII.

HVic tam manifesto discrimini occurritur multis modis. Primū si cōfidentia vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorū & vi hostibus pulsus machinamentū illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destināt, vt perruptis coriis vel centonibus, intrinsecus flamma cōdatur. Malleoli velut sagittæ sunt, & vbi adhæserint (quia ardentēs sunt) vniuersa conflagrant. Phalarica autem ad modum hastæ valido præfigitur ferro, inter ^{Malleoli.} tubum & hastile sulphure, resina, bitumine, stuppisq; conuoluitur infuso oleo, ^{Phalarica.} quod incendiarium vocant: quæ balistæ impetu destinata, prærupto m̄nimine ardens figitur ligno, turritamq; machinam frequenter incendit. Depositi quoq; homines funibus cum hostes dormiunt in laternis portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

PReterea partem muri, ad quam machina conatur accēdere, cæmento atq; lapidibus vel luto siue lateribus, postremò tabulatis extruendo faciunt altiore, ne defensores mœnium desuper vr̄bi v̄tura possit opprimere. Cōstat autem inefficax machinamentum reddi, si inueniatur inferius. Verum obsidentes eiusmodi dolum adhibere cōsueuerunt. Primò talem extruunt turrem, quæ p-pugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde secretò aliā de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt, & cū muris fuerit machina sociata, subitò funibus trocleisq; de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati (quia alti: inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiat terra, vt machina nocere non possit. Cap. XX.

INterdum longissimas ferratasq; trabes opponunt machinæ venienti, eamq; ^{Rhodiorū} à muri vicinitate propellunt. Sed cū Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab ^{astutiā.} hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinē ac turrium omnium pararetur, mechanici ingenio inuētum est tale remedium, Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra canauit intrinsecus: & cum rotis suis moles fuisset impulsa, atq; ad locū qui subtus cauatus fuerat venisset, tanto pondere solo cedente subsedit, vt nec iungi muris, aut moueri vltius poterit. Ita ciuitas liberata est, derelictaq; machina.

De sca:

De scalis, sambuca, exostra, & tolleno

Cap. XXI.

Admotis turribus funditores lapidibus, sagittarii iaculis, manubalistarii vel arcubalistarii sagittis, iaculatores plúbatis ac missilibus, è muris submouent hostes. Hoc facto, scalis appositis occupant ciuitatem. Sed qui scalis nituntur, frequenter periculú sustinent, exemplo Capanei, à quo primú hæc scalarú oppugnatio perhibetur inuenta: qui tãta vi occisus est à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo sambuca, exostra, & tolleno obsidentes in murum hostium penetrant. Sambuca dicitur ad similitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui ponté de superiore parte trochleis laxat, vt ascédat ad murú, statimq; de turri exeunt bellatores, & per eã tráseuntes mœnia vrbs inuadút. Exostra dicitur pons quæ superius exposuimus, qui de turri in murú repente pten ditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terrá præaltè defigitur, cui in summo vertice alia trásuersa trabs longior dimensa medietate cōnectitur, eo libramento, vt si vnum caput depresseris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contextitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depressoq; alio capite eleuati imponuntur in murum.

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

Cap. XXII.

Balista **A**Duersum hæc obsessos defendere cōsueuerunt balistæ, onagri, scorpiones, arcubalistæ, fustibalis, sagittarii, fundæ. Balista funibus, neruis, chordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit tanto spicula longius emittit: quæ etsi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcúq; percusserit. Onager autè dirigit lapides, sed pro neruorum crassitudine & magnitudine, saxorum pondera iaculatur. Nam quãto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus **Scorpiones** nulla tormentorum species vehemétior inuenitur. Scorpiones dicebãtur quas nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quòd paruis subtilibusq; spiculis inferant mortem. Fustibalos, arcubalistas, & fundas describere superfluum puto, quæ præsens vsus agnoscit: saxis tamé grauioribus per onagrú destinatis, nõ solum equi eliduntur & homines, sed etiã hostiú machinaméta franguntur.

Aduersum arietes profunt culcitre, laquei, lupi, & columnæ grauiores.

Cap. XXIII.

ADuersum arietes etiam vel falces sunt plura remedia. Aliquantum centones & culcitræ fustibus calcant, & illis opponunt locis quæ cadit aries, vt impetus machine materia molliore fractus nõ destruat murú. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquú trahunt, & cum ipsis testudinibus euertunt. Plures in modum forcicis dentatum funibus alligãt ferrum, quod lupum vocant, apprehensumq; arietem aut euertunt, aut ita suspendunt,

dunt vt impetum non habeat feriendi. Interdum bases columnę marmoreę vibrato impetu iaciuntur è muris, arietésque confringunt. Quòd si tanta vis fuerit, vt murus arietibus perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis vna spes superest, vt destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostésq; inter binos parietes (si penetrare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur. Cap. XXIII.

Aliud genus oppugnationis est subterraneum atq; secretum, quod Cuniculum vocant: à leporibus qui casulas sub terras fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorū, in quibus auri argenti-que venas bestorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cauatoq; specu in exitiū ciuitatis inferna quęritur via: quę fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant urbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculū, referatísq; portis suorum agmen ducunt, hostésque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certè cū ad murorū fundamenta peruenerint, suffodiunt eorū maximam partē, appolitis siccioribus lignis, ruinamq; muri tumultuario opere suspendunt. Sarmēta insuper iungunt, aliáq; fomenta flammarum. Tunc preparatis bellatoribus subter ignis immittitur, cōbustisq; columnis ligneis atq; tabulatis, muro subito corruente, irruptioni additus referatur.

Quid facere debeant oppidani, si hostis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

Innumerabilibus declaratur exēplis, sæpe casōs ad internicionem hostes, qui inuaserāt ciuitatē. Quod sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de fenestris ac tectis omnes ac sexus irrumpentes obruūt saxis, aliisq; generibus telorū: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire cōsueuerunt, vt resistere disinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quędā virtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diē, siue per noctē hostis intrauerit, vt muros turrésque teneant, ac loca superiora conscendat, hostésque per vicōs & plateas vndique obruant dimicantes.

Quę sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum.

Cap. XXVI.

Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed vbi post metum, murorū vigiliis detelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculū veniūt, murosq; cōscendūt. Propter quod maior est adhibēda custodia cū hostis abscesserit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locāda, in qbus vigiles hybernis mensibus ab hymbribus vel frigore, æstiuis defendātur à sole. Illud quoq; vsus inuenit, vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriāt, qui aduentum hostium odore præsentiat, latratúq; testentur. Anseres quoq; non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinā arcē Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore anserum excitatus Manlius restitisset

stitisset. Mira diligentia siue fortuna viros, qui vniuersum orbem erant missuri sub iugum, auis vna seruauit.

Quomodo oppidanis inferantur insidiae.

Cap. XXVII.

Non solum in obsidionibus, sed in vniuerso genere bellorum, super omnia ducitur, hostium consuetudinem explorare diligenter ac nosse. Oportunitas enim insidiarum aliter non potest inueniri, nisi scias quibus horis aduersarius a laboris intentione discedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad vespertinum, saepe nocte, aliquando eo tempore quo sumitur cibus, cum vtriusque partis milites ad quietem aut curanda corpora disperguntur. Quod in ciuitate cum coeperit fieri, obsidentes astu se a praelio subtrahunt, ut aduersariorum negligentiam licentiam tribuant. Quae ipsa impunitate cum creuerit, repetite admotis machinis, vel apposis scalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris saxa caeteraque tormenta ponuntur in praespectu, ut cognitis insidiis occurrentes, ad manus habeant quod supra capita hostium euoluant atque iaculentur.

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias. Cap. XXVIII.

Cum negligentia interuenerit paribus insidiis subiacent obsidentes. Nam siue cibo siue sono fuerint occupati, siue ocio aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas, ipsosque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter hoc obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt, eamque non solum vallis & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpentibus ex ciuitate possint obistere, quod opus Loriculam vocant, et saepe cum obsidio describitur, inuenitur in historiis Loricula urbem esse circumdatam.

Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates.

Cap. XXIX.

Sed ex alto destinata missilia, siue plumbata, vel lancea, veruta, vel spicula in subiectos vehementius cadunt. Sagittae quoque arcibus missae, & saxa manibus, fundis, siue fustibalis directa, quanto de excellentiori loco exeunt, tanto longius penetrant. Balistae vero & onagri, si a peritis diligentissime temperentur, vniuersa praecedunt, a quibus nec virtus vlla, nec munimina possunt defendere belatores. Nam more fulminis, quicquid percusserint, aut dissoluere, aut irrumperere consueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas
vel machinas faciendas.

Cap. XXX.

Ad capiendos muros scala vel machinae plurimum valent, si ea magnitudine compacte fuerint, ut altitudinem exuperent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, vno capite nectitur in sagitta, quae cum ad muri fastigia directa peruenerit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus umbram turrium murorumque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersariis, umbrae illius spatium mensuratur.

ratur, Itemq; decempeda figitur, & umbra illius similiter mēsuratur, Quo colle-
cto numero, nemo dubitat ex umbra decempede inueniri altitudinem ciuita-
tis, cum sciatur quāta altitudo, quātum umbræ mittat in longum. Quæ ad op-
pugnandas vel defendendas vrbes autores bellicarum artium prodiderunt, vel
quæ recentior necessitatū vsus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate diges-
si, illud iterum iterūque commonens, vt solertissimè caueatur, ne quando aut
potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideòq; intra
muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausuræ tempus in obsiden-
tium potestate consistere.

Præcepta belli naualis.

Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuæ, imperator inuicte, terrestri prælii rationibus abso-
lutis, naualis belli residua (vt opinor) est portio: de cuius artibus ideo pauci-
ora dicenda sunt: quia iam dudum pacato mari, cum barbaris nationibus agi-
tur terrestre certamen. Romanus autē populus pro decore & vtilitate magni-
tudinis suæ, non propter necessitatē tumultus alicuius classem parabat ex tem-
pore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit preparatam. Nemo
enim bello lacessere, aut facere audet iniuriam ei regno vel populo, quem expe-
ditum & promptum ad resistendum vindicandūq; cognoscit. Apud Misen-
num ergo & Rauennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus sta-
bant, ne longius à tutela vrbis abscederent: & cum ratio postulasset, sine mora,
sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenum
classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam,
atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatum, Epiron, Ma-
cedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum pe-
tere directa nauigatione consueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius so-
let prodesse quàm virtus.

Nomina iudicum qui præerant classi.

Cap. XXXII.

Liburnis autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenum præ-
erat. Eas verò quæ Ionio in mari locatæ fuerant, præfectus classis Rauenn-
atum retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constitu-
ti. Singulæ autem Liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habe-
bant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus & ^{Nauarchi.} ^{Nauicularij}
militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Vnde appellantur Liburnæ.

Cap. XXXIII.

Diuersæ autem prouinciæ quibusdā temporibus mari plurimum potuerunt,
& ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicante Acti-
aco prælio cum Liburnorum auxiliis præcipuè victus fuisset Antonius, experi-
mento tanti certaminis patuit Liburnorum naues ceteris aptiores. Ergo simi-
litudine & nomine vsurpato, ad earundem instar classem Romani principes
texuerunt. Liburnia namq; Dalmatiæ pars est Iaderting subiacens ciuitati, cu-
jus exemplo nunc naues bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ. ^{Liburnæ.}

Qua diligentia fabricentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

Sed cum in domibus struendis harenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quaerenda sunt, quanto maius periculum est nauē vitiosam esse quàm domum. Ex cypressō ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipuè liburna cõtexitur, vtilius æreis clauis quàm terreis cõfigenda. Quæ licet grauior aliquãto videatur expensa, tamè, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies. Cap. XXXV.

Obseruandum præcipuè, vt à quintadecima luna vsq; ad vigesimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contextendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in puluerem vertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus vsus edocuit, & cõtimplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari.

Religio. p
æternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes. Cap. XXXVI.

Cæduntur autem trabes vtiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium vsque ad calendas Ianuarias. His nanque mensibus arescente humore sicciora & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò vt deiecta fuerint trabes seruentur, vel statim vt secta fuerint mittantur in nauē: Siquidè & adhuc solidæ arbores & iam diuisa per tabulas duplices ad maiorem siccitatem † mercantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cum natiuū humorē exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus.

mercatur.

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

Quod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburnæ remorum habent singulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mësura ternos vel quatuor, interdum quinos sortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquã enorme videtur, cum in Actiaco pralio longè maiora referantur cõcurrisse nauigia, vt fenorū etiam vel vltra ordinum fuerint. Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ sociantur, quæ vicenos prope remiges in singulis partibus habeant, quas Britanni pyctas vocant. Per has & superuentus fieri & com meatus aduersariorum nauium aliquãdo intercipi assolet, & speculandi studio aduentus earum vel consilium deprehendi. Ne tamè exploratoriæ naues candore prodantur, colore veneto (qui marinis est fluctibus similis) vela tinguntur et funes: ceteram qua vngere solèt naues, inficitur. Nautæ quoq; vel milites Venetâ vestem induunt, vt nō solum per noctē, sed etiam per diem facilius lateant explorates.

Color Venetus

Nomina

Nomina ventorum & numerus.

Cap. XXXVIII.

QUICŪQ; exercitū armatis classibus vehit, turbinū signa debet antē prae-
scere. Procellis nanq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hostium sæpe
perierūt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibēda solertia, qua ven-
torum & tempestatum cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pela-
gi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligētes extinguit incuria. Igi-
tur ventorum numerum atq; vocabula ars nauigādi primum debet inspicere.
Veteres autem iuxta positionem cardinū tantū quatuor ventos principales à
singulis cœli partibus flare credebant, sed experimēto posterior ætas duodecim
cōprehendit. Horum vocabula ad submouendam dubitationē non solū Græ-
ca, sed etiā Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ip-
sis dextra leuāq; iuncti sunt indicemus. A verno itaq; solstitio, id est, ab oriētali
cardine, sumimus exordiū, ex quo vētus oritur ἀπὸ λιώτης, id est, subsolanus. Huic
à dextra adiūgitur κακία. A sinistra εἴρος siue vulturnus Meridianū autē cardinē
possidet ἤνους, id est, auster. Huic à dextra iūgitur λευκόνους, id est, albus notus. A
sinistra λιβονότος id est corus. Occidentalem verò cardinem tenet ζέφυρος. Huic ^{Circius si-}
à dextra iungitur λιβή siue Aphricus. A sinistra, ἰάπωνξ siue Fauonius. Septen-
trionalē verò cardinē sortitus est Aparētias siue septērio, cui adhæret à dextra ^{æcius}
τρασκία siue Ἰρριός. A sinistra βορᾶς, id est, aquilo. Hi sæpe singuli interdū duo,
magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum im-
petu maria, quæ sua sponte tràquilla sunt & quieta, vndis æstuantibus sauiūt.
Horum flatu pro natura temporum vel locorū ex procellis serenitas redditur,
& rursus in procellas serena mutatur. Nā secundo spiramine optatos classis in-
uenit portus, aduerso stare vel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et
ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligēter inspexit.

Quibus mensibus tutius nauigetur

Cap. XXXIX.

SEquitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acer-
bitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidam dubii,
reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phœnitæ decursu, id est, post or-
tū Pleadū à die sexto Kalendas Iunii vsq; ad arcturi ortū, id est, in diem 18te Kalē-
das octobris secura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorū acerbitas
mitigatur. Post hoc tempus vsq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio
est, & discrimini prior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus
vehementissimū sidus. Octauo Kalendas octobris æquinoctiales euenit acerba
tempesta. Circa nonas verò octobris Hædi pluuiales, quinto Idus eiusdē Tau-
rus. A nouembri autem mēse crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergili-
arum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vsq; in diē se-
xtum Iduum Martii maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; proluxa, nubi-
um densitas, æris obscuritas, ventorum, hymbrium, vel niuium geminata sequi-
tia nō solū classes à pelago, sed etiam cōmeantes à terrestri itinere deturbat. ^{Natalis na-}
Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui solenni certamine publicoq; ^{nigationis}

N. spectaculo

spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum ipsiusque temporis ratione usque in Idus Maias periculose maria tentantur: non quod negotiatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quam cum priuatorum mercium festinat audacia.

Quemadmodum tempestatum obseruentur signa. Cap. XL.

Proche-
masis.
Epiche-
masis
Metache-
masis

Interme-
dios

PRæterea aliquorum ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commouent, in quibus licet certi dies auctorum attestacione signentur, tamē quia diuersis calibus aliquādo mutantur, confitendum est quod cœlestes causas humana conditio ad plenū scire prohibetur. Nauticæ igitur obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, vel postea tempestates fieri compertum est. Vnde præcedentes *προχίμασις*, nascentes pie solēni *ἐπιχίμασις* subsequentes *μεταχίμασις*, græco vocabulo nūcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum videtur, aut longum, cum auctores plurimi, nō solū mensium, sed etiam dierum rationem diligenter expresserint, transitusque siderum, quos planetas vocant, quum præscripto cursu diei arbitrio creatoris suscipiunt signa vel deserunt, frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quāmaximē metuendos, non solū peritiæ ratio, sed etiam vulgi vsus intelligit.

De prognosticis quibus noscitur serenitas
& turbatio aëris.

CAP. XLI.

MVltis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ velut in speculo lunæ orbis ostendit. Rubicundus enim color ventos, cæruleus indicat pluuias. Ex utroque commixtus, nimbos & furētes procellas. Lætus orbis ac lucidus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipuē si quarto ortu neque obtusis cornibus rutilat, neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens vel diem cōdens, interest vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum solido splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, nēve pallidus vel pluuias sit impēdente maculosus. Aër verò & mare ipsū nubiumque magnitudo vel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta significantur à piscibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penē cōprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores sese scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitiæ vsus instruit, non altior doctrina firmavit.

De astuariis, hoc est, de rheumate.

Cap. XLII.

Rheuma

ELEMENTUM pelagi tertia pars est mundi, quod præter ventorum flatum suo quoque spiramine motuque vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æstu quodā (quod rheuma vocant) vltro citroque pcurrit, & more torrentium fluminū nunc exundat in terras, nūc refluit in altitudinē suā. Hęc reciprocatū meatus ambiguitas, cursum nauium secūda adiuuat, retardat aduersa: quæ dimicaturō magna sunt cautione vitāda. Neque enim auxilio remorū rheumatis

matris impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis minuentisq; statu, certis horis ista variatur, ideo prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet agnoscere.

De locorum notitia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorumq; solertia est, loca in quibus nauigatur, portusq; cognoscere, vt infesta prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tràquillo committitur mari, liburnarumq; moles nõ vétorũ flatibus, sed remorũ pulsu aduersarios pcutit rostris, eorumq; rursũ impetus vitat. In quo opere lacerti remigũ, & ars clauũ regẽtis magistri victoriã præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIII.

Multa quidẽ armorum genera prælium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solũ plures armorum species, verũ etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquã in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, vbi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet tegminũ cura, vt cathapacti vel loricati, galeati etiam & ocreis *remigum* muniti sint milites. De onere namque armorũ nemo potest cõqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora, ppter ictus lapidũ, & apliora sumantur ppter falces, et harpagones aliãq; naualia genera telorũ. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem diriguntur & saxa: & (quod est grauius) qui de virtute præsumunt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum trãseunt naues, ibique gladiis manu ad manũ (vt dicitur) cominus dimicant. In maioribus etiã liburnis propugnacula turresque constituunt, vt tanquã de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolutæ & ardentes sagittæ per balistas in hosticarũ nauium alueos infiguntur, inuictasq; cera et pice & resina tabulas tot fomẽtis igniũ repete succendunt. Alii ferrum interimuntur & saxo, alii ardere coguntur in fluctibus: inter tãta tamẽ mortuum genera, qui acerrimus casus est, absumẽda piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ. Cap. XLV.

AD instar autem terrestris prælii superuentus fiunt ignorantibus nautis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur vt imperati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendę sunt manus, & ex opportunitate prælium conferendum. Quod si cautela hostium, cuitatis insidiis, publico Marte conflagat, tunc liburnarum instruendę sunt acies, nõ directę vt in cãpo, sed incuruę ad limi

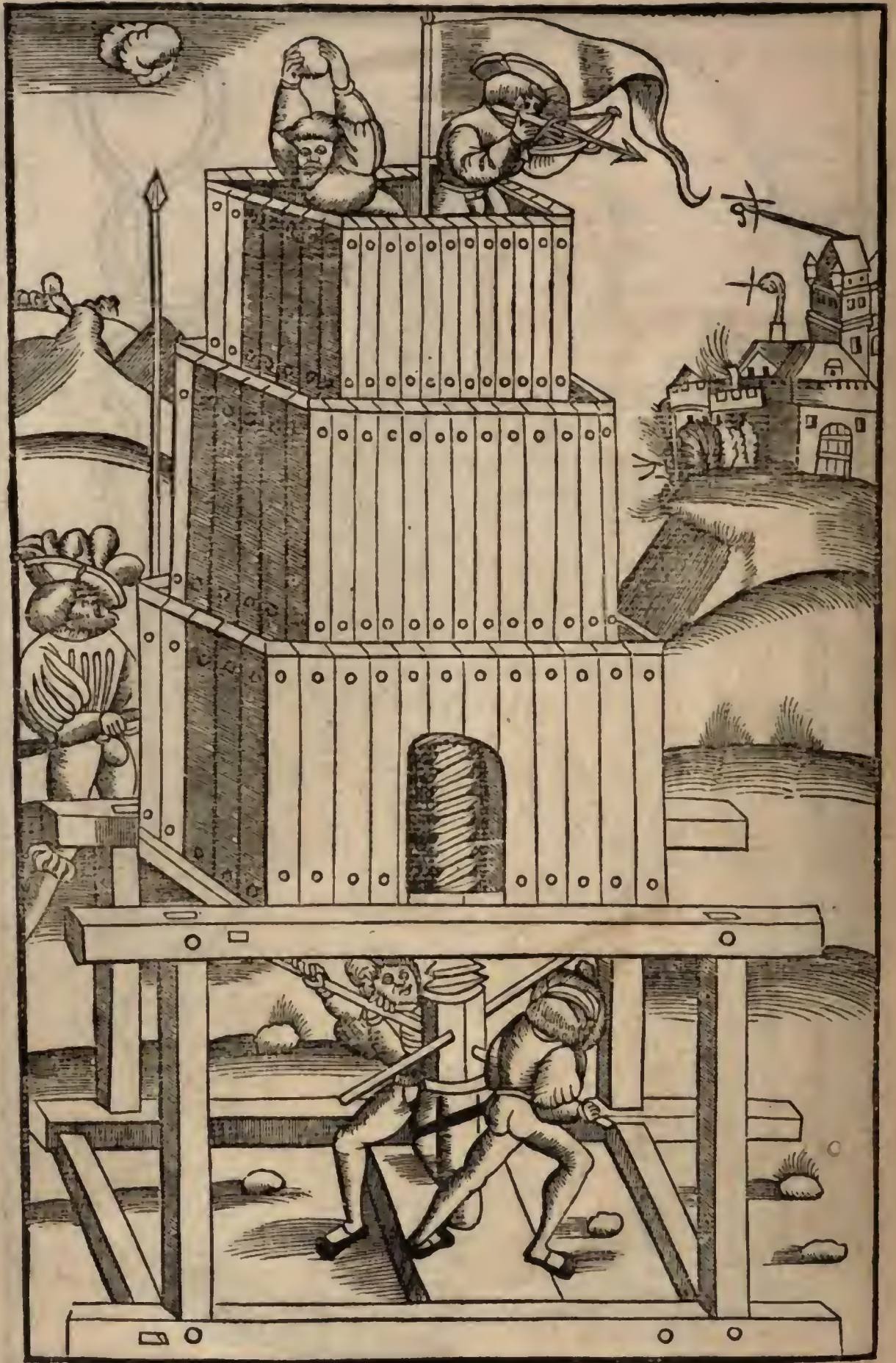
litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii prorumpere tentauerint, ipsa ordinatione circūdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

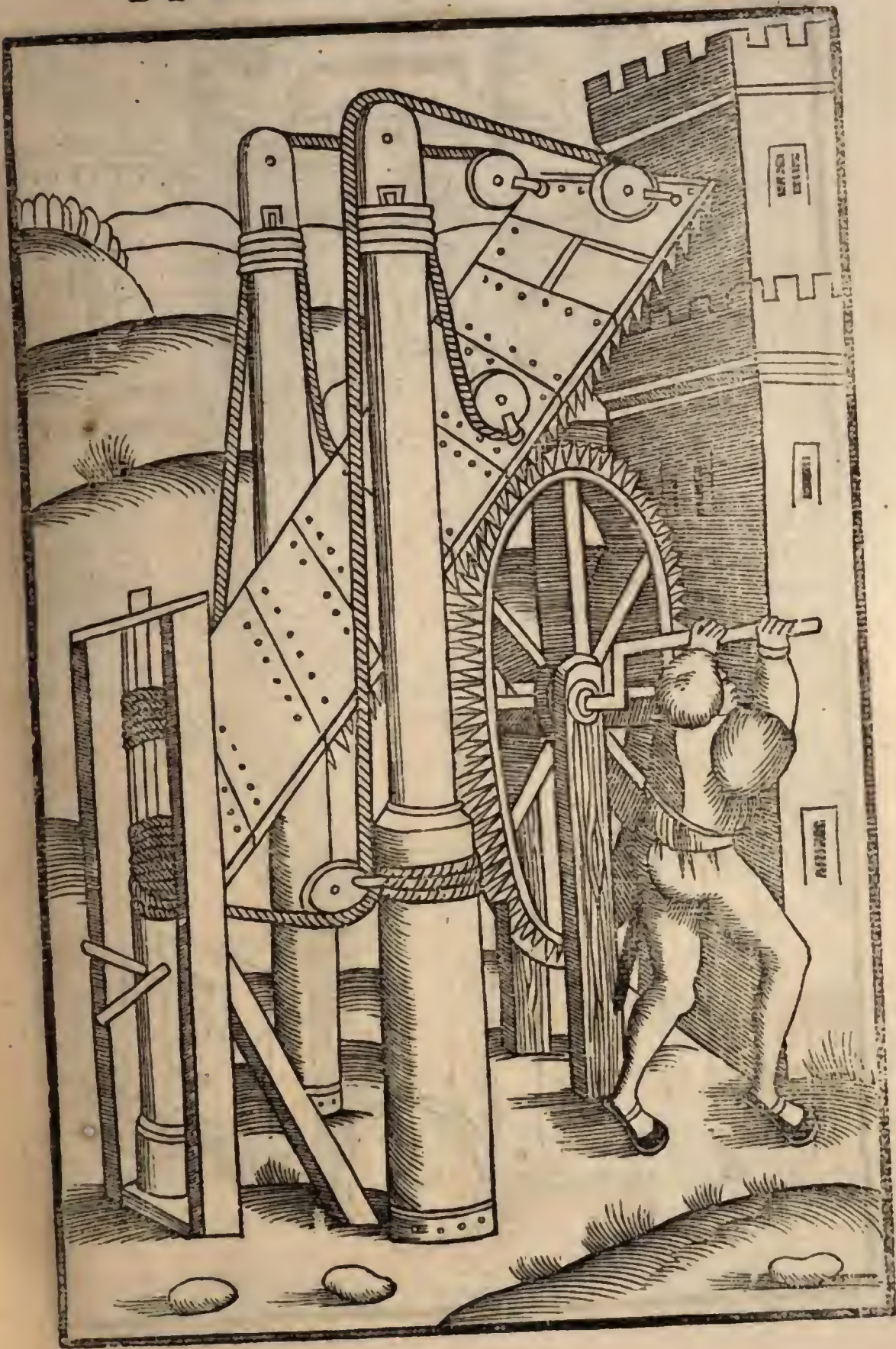
Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

PRÆTEREA utile est, vt alto et libero mari tua semper classis vtatur, inimicorū verò semper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruuntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimū prodesse, asseres, falces, bipennes. Asser dicitur cū trabs subtilis ac lōga ad similitudinē antēnæ pendet in malo, vtroque capite ferrato. Hūc siue à dextra siue à sinistra parte aduersariorū se iunxerint naues pro vice arietis vi impellūt, qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prosternit ac perimit ipsamque nauē sæpius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrū curuatum ad similitudinē falcis, quod contis lōgioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repentē præcidit, collapsisq; velis liburnā pi-griorē & inutile reddit. Bipennis est securis habens ex vtraque parte latissimū & acutissimū ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nauæ vel milites cum minoribus scaphulis secretò incidūt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo factò, statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim salutis superest ei q̄ amiserit clauū? De lusoriis, queis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reicēdum puto, quia artis amplius in his frequentior vsus inuenit, quàm vetus doctrina monstrauerit.

N iii

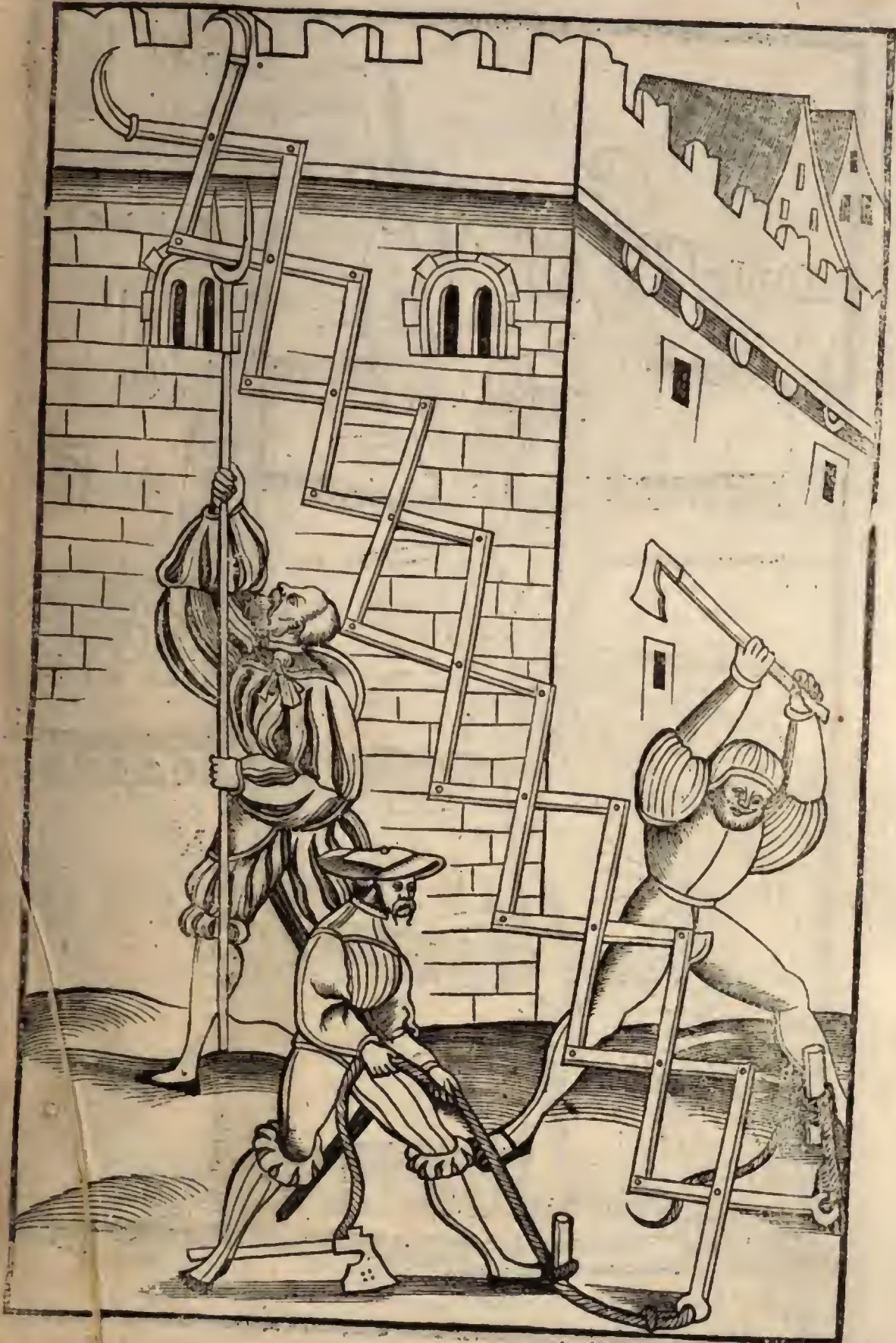

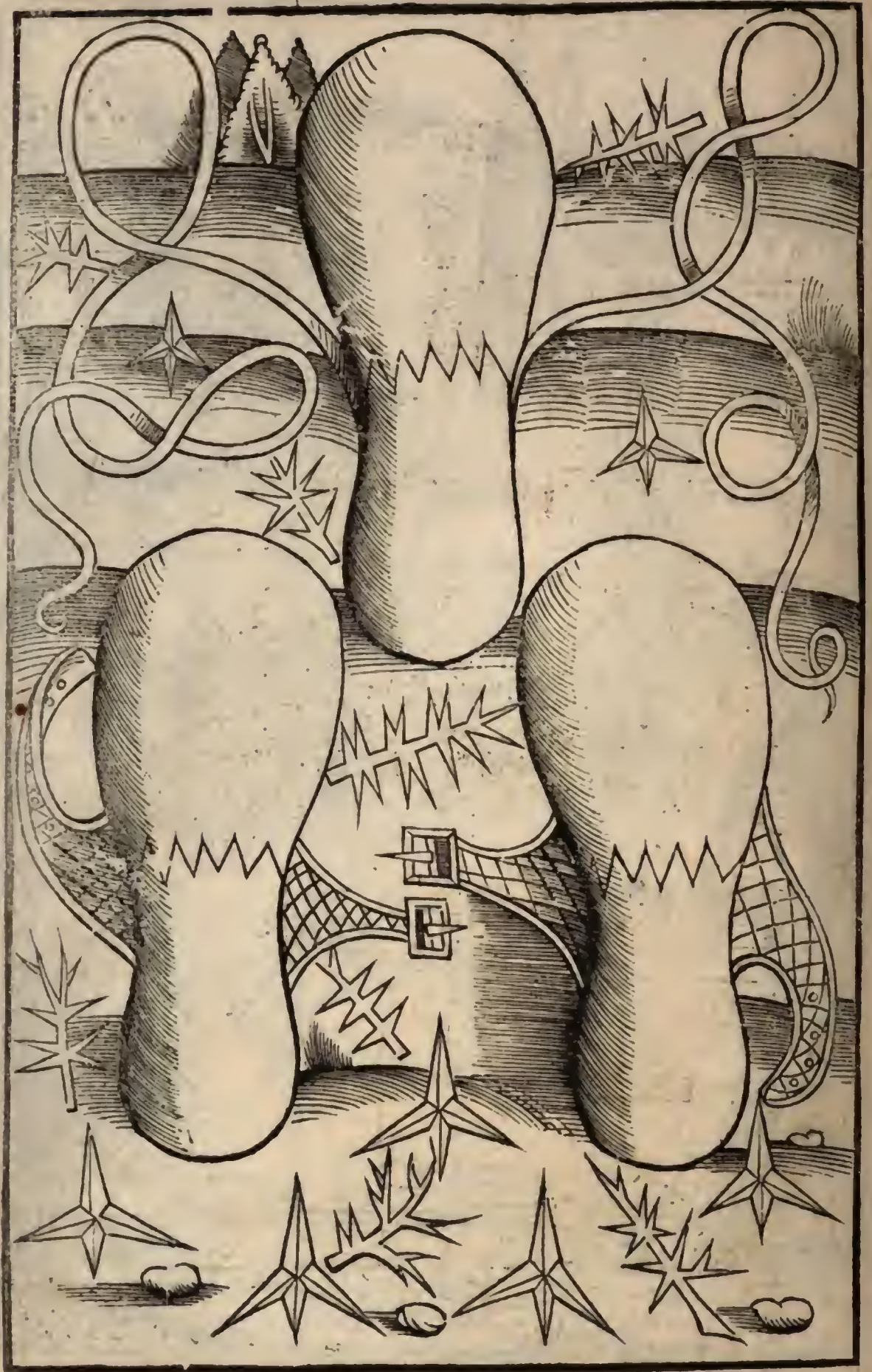

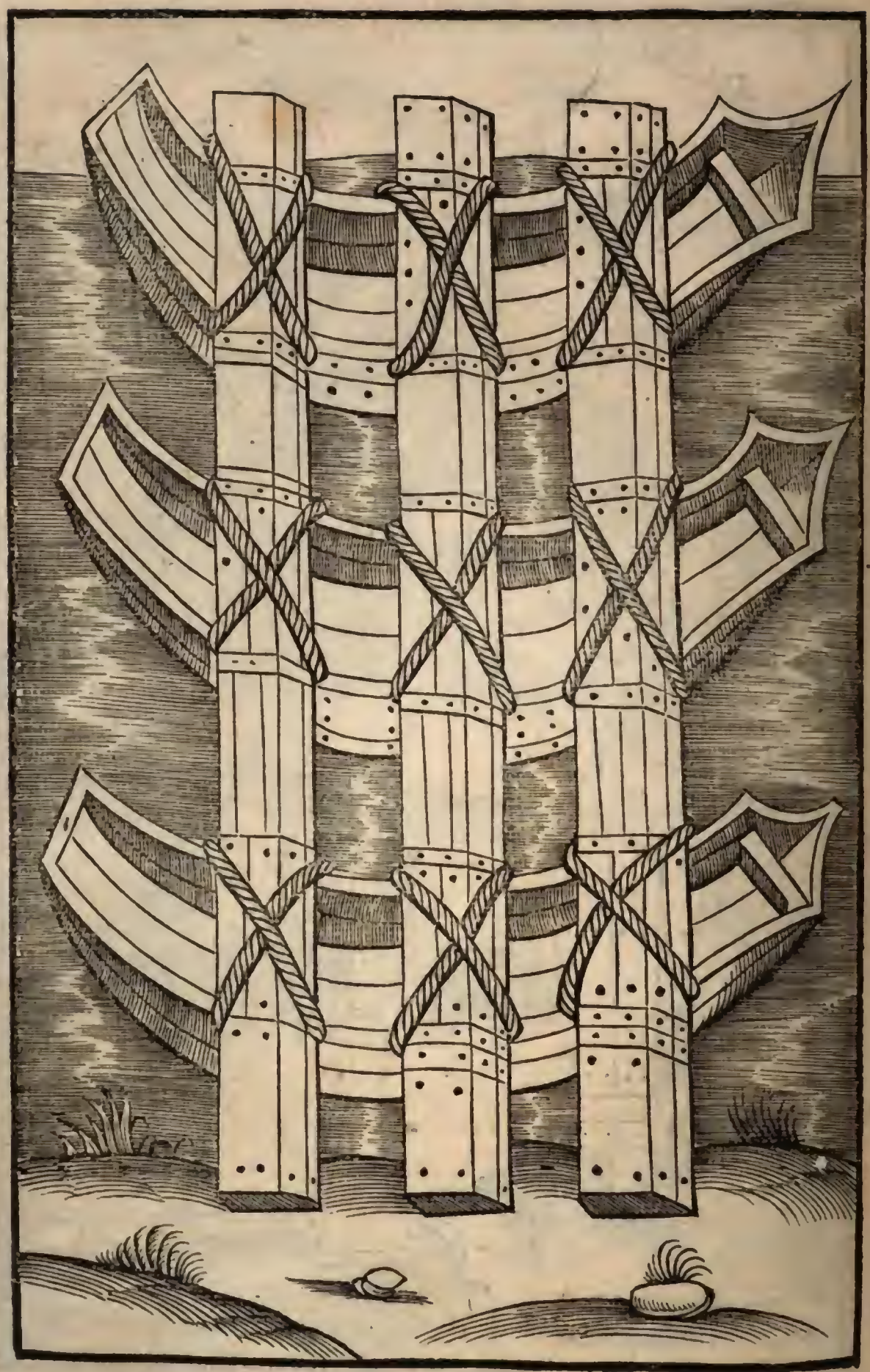

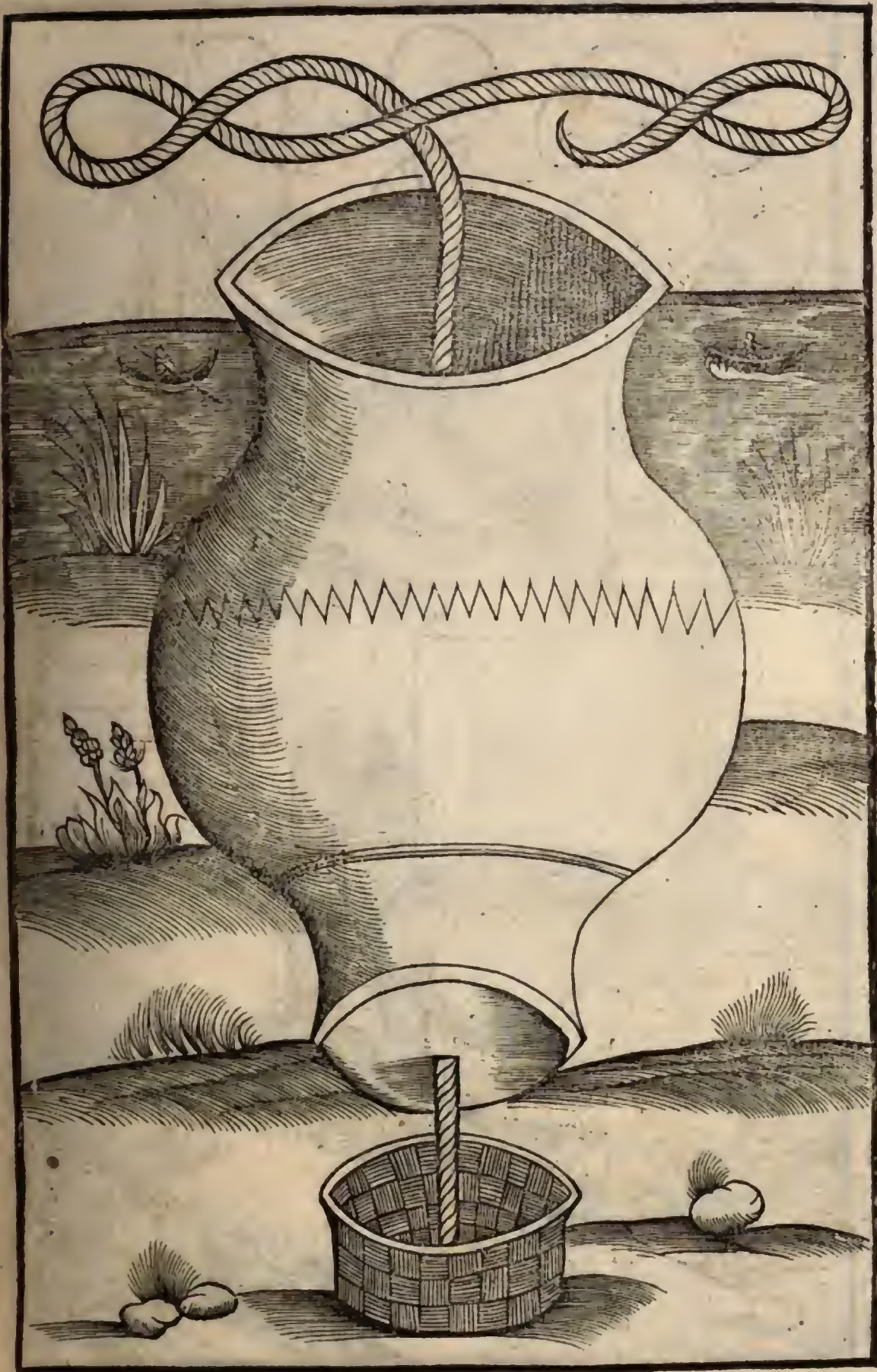

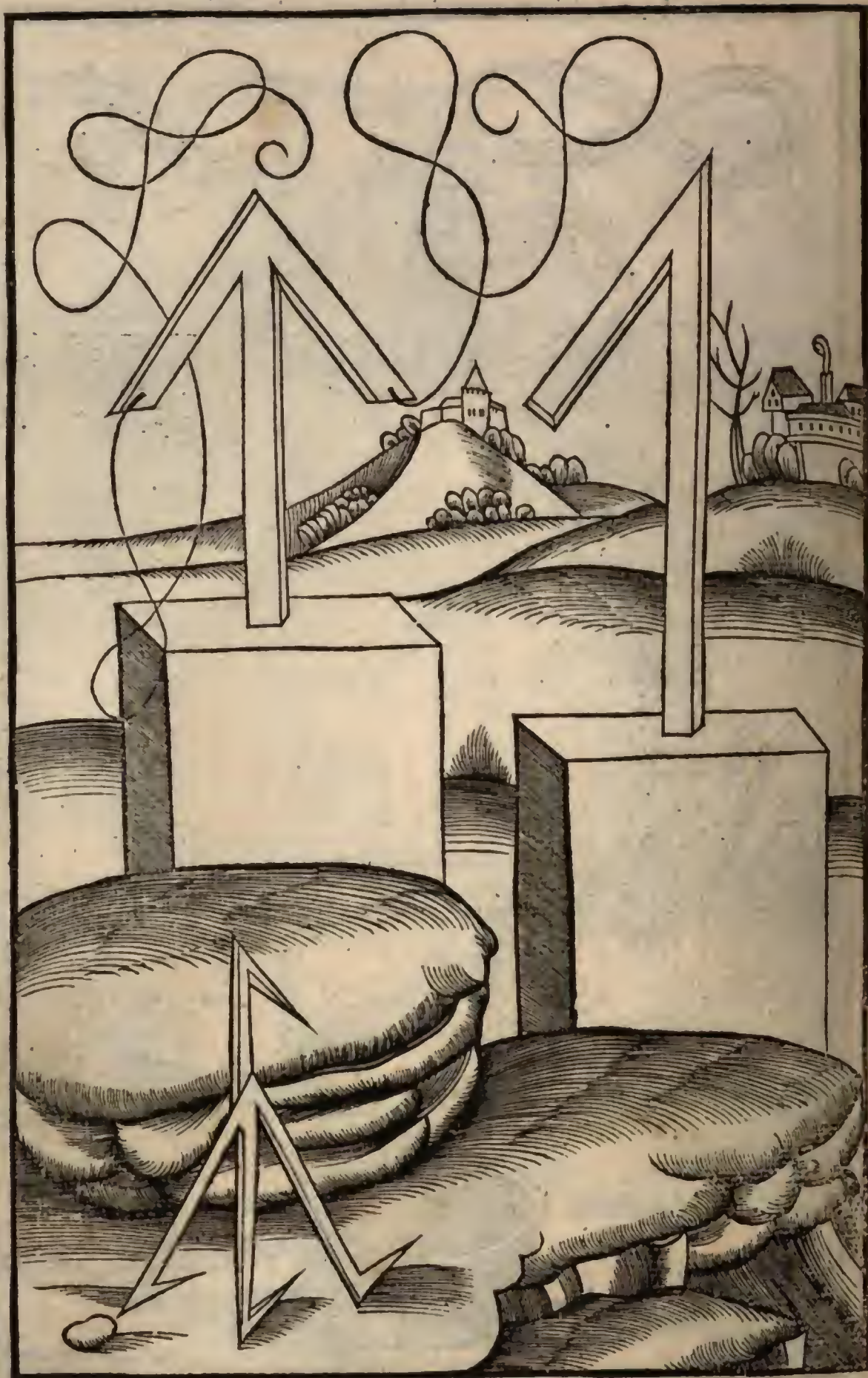

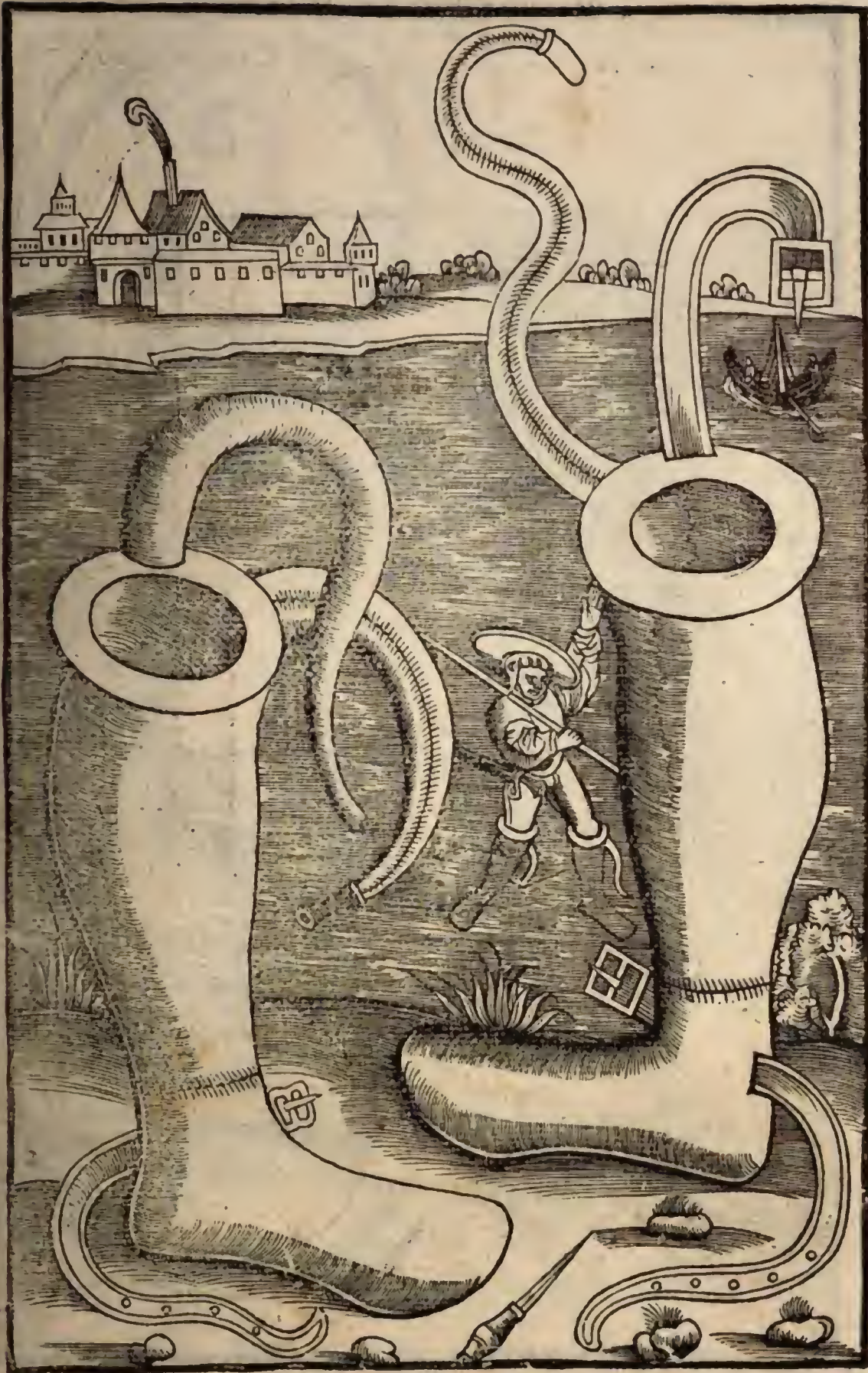

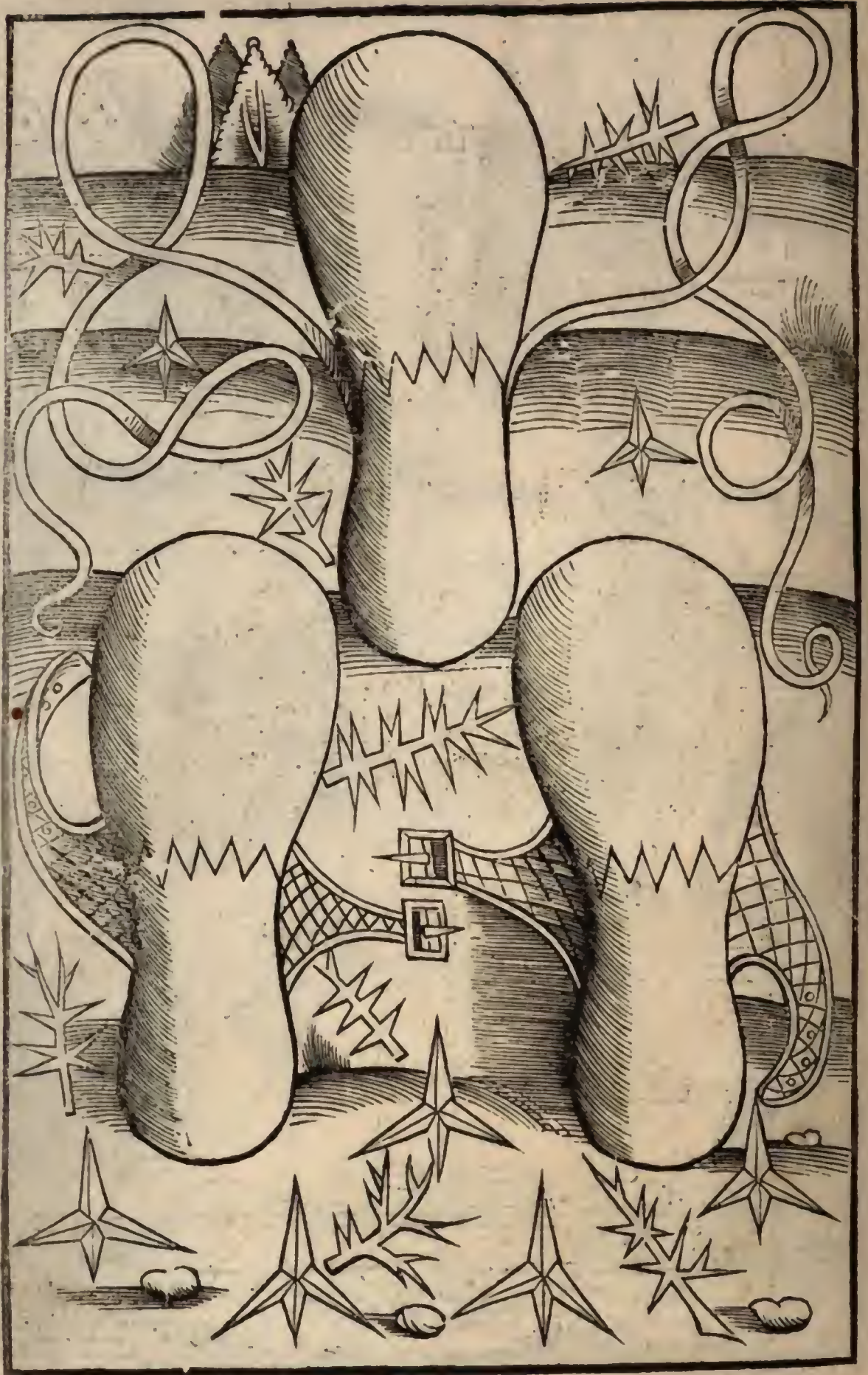

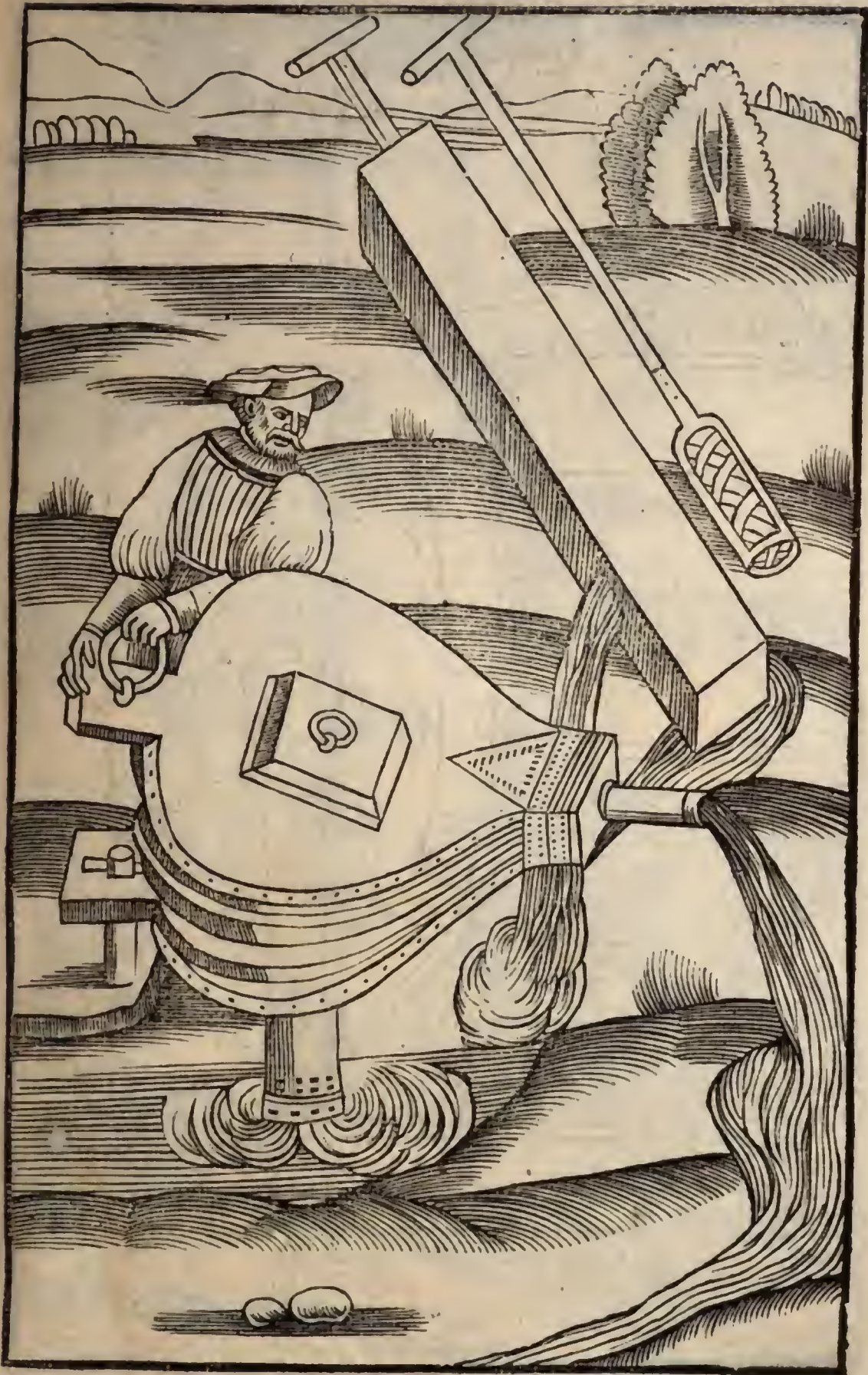

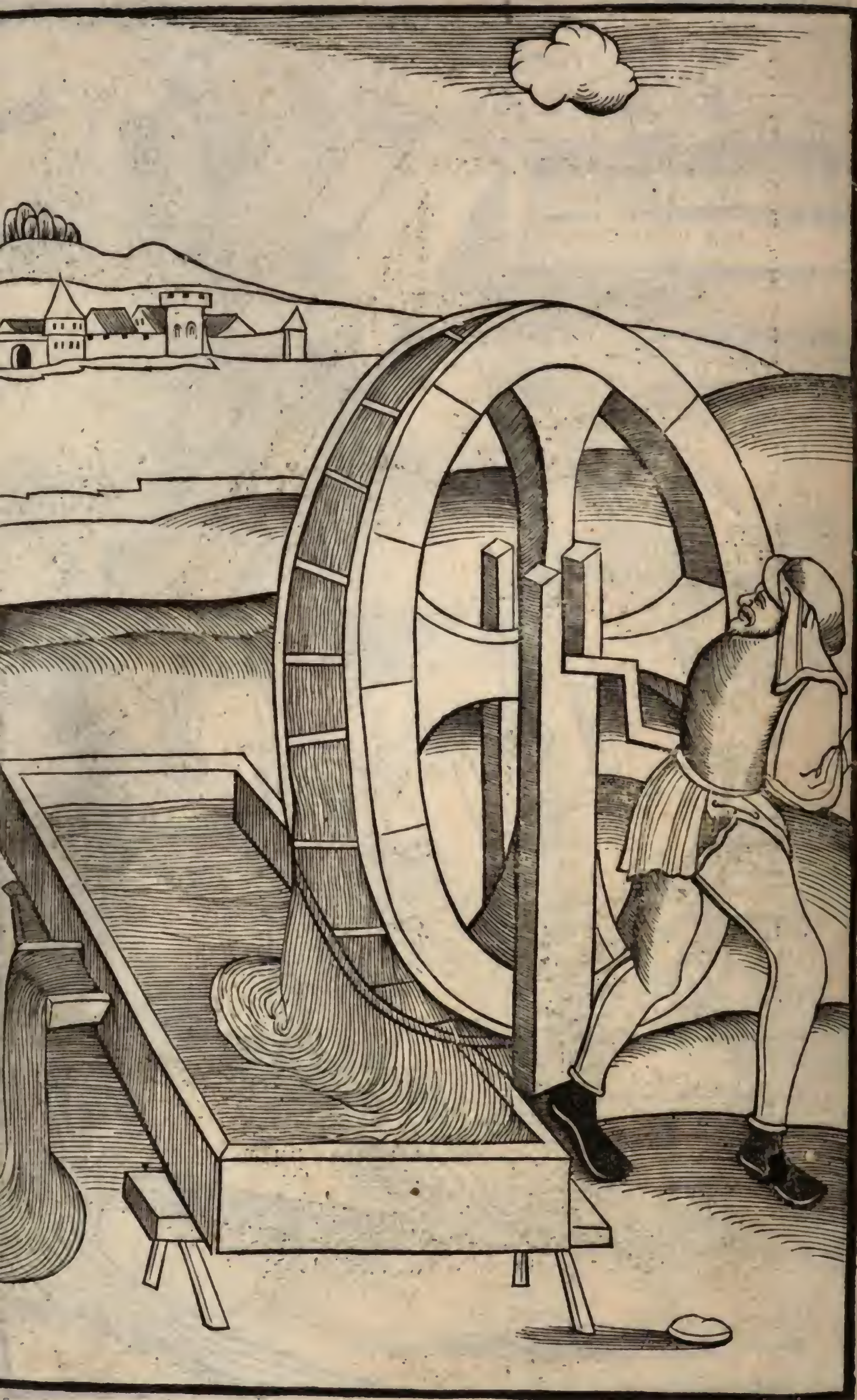

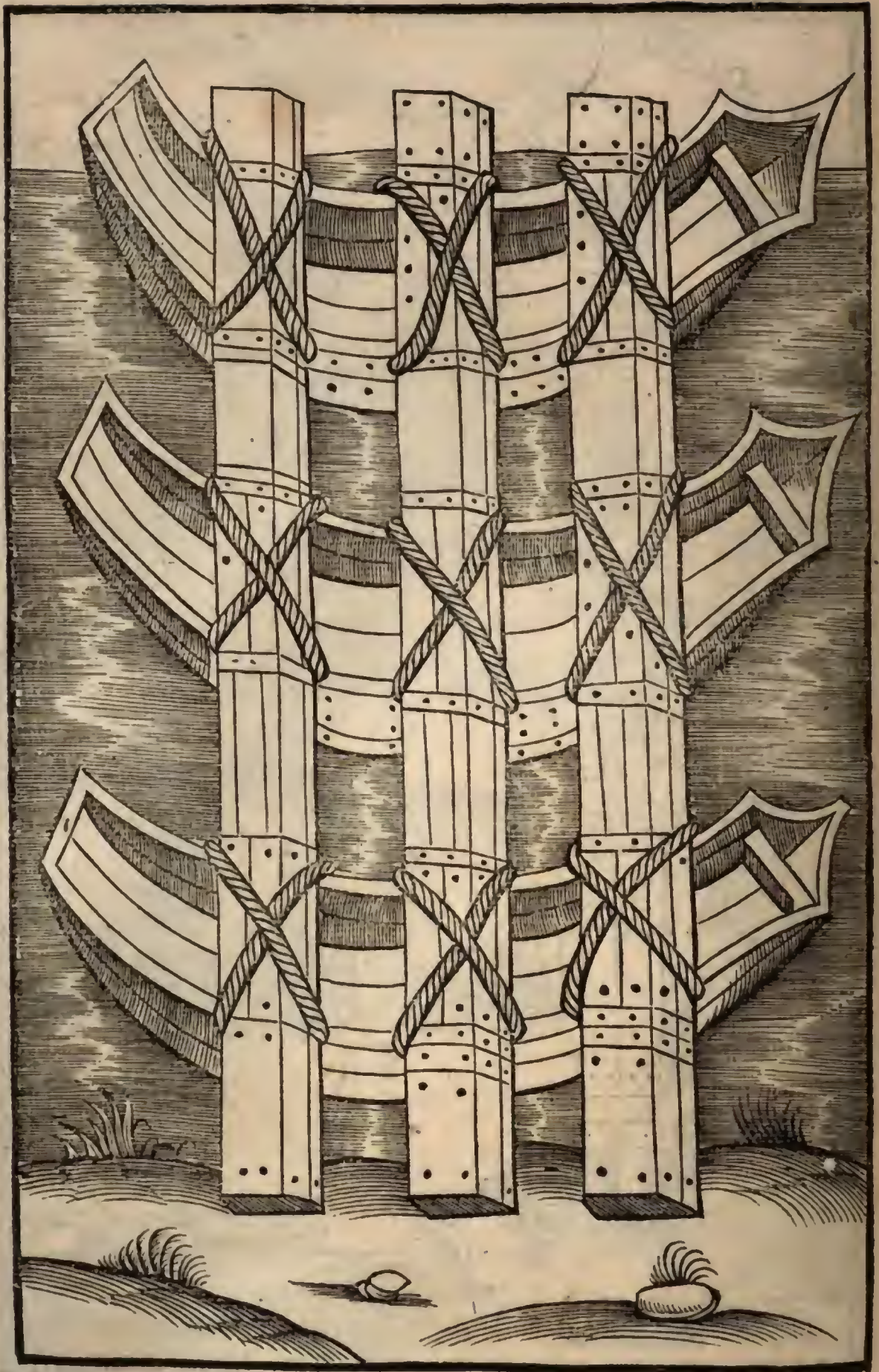

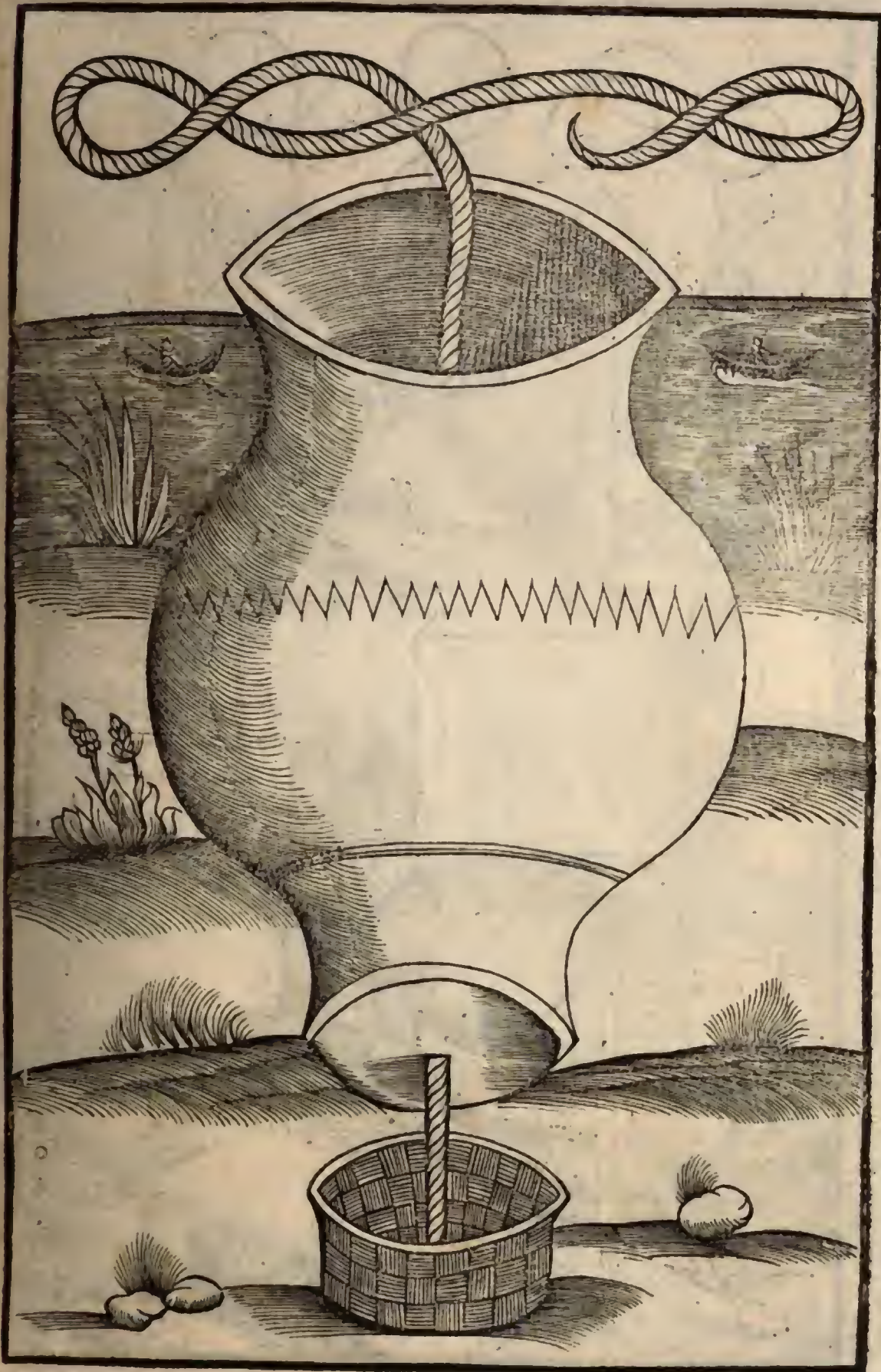

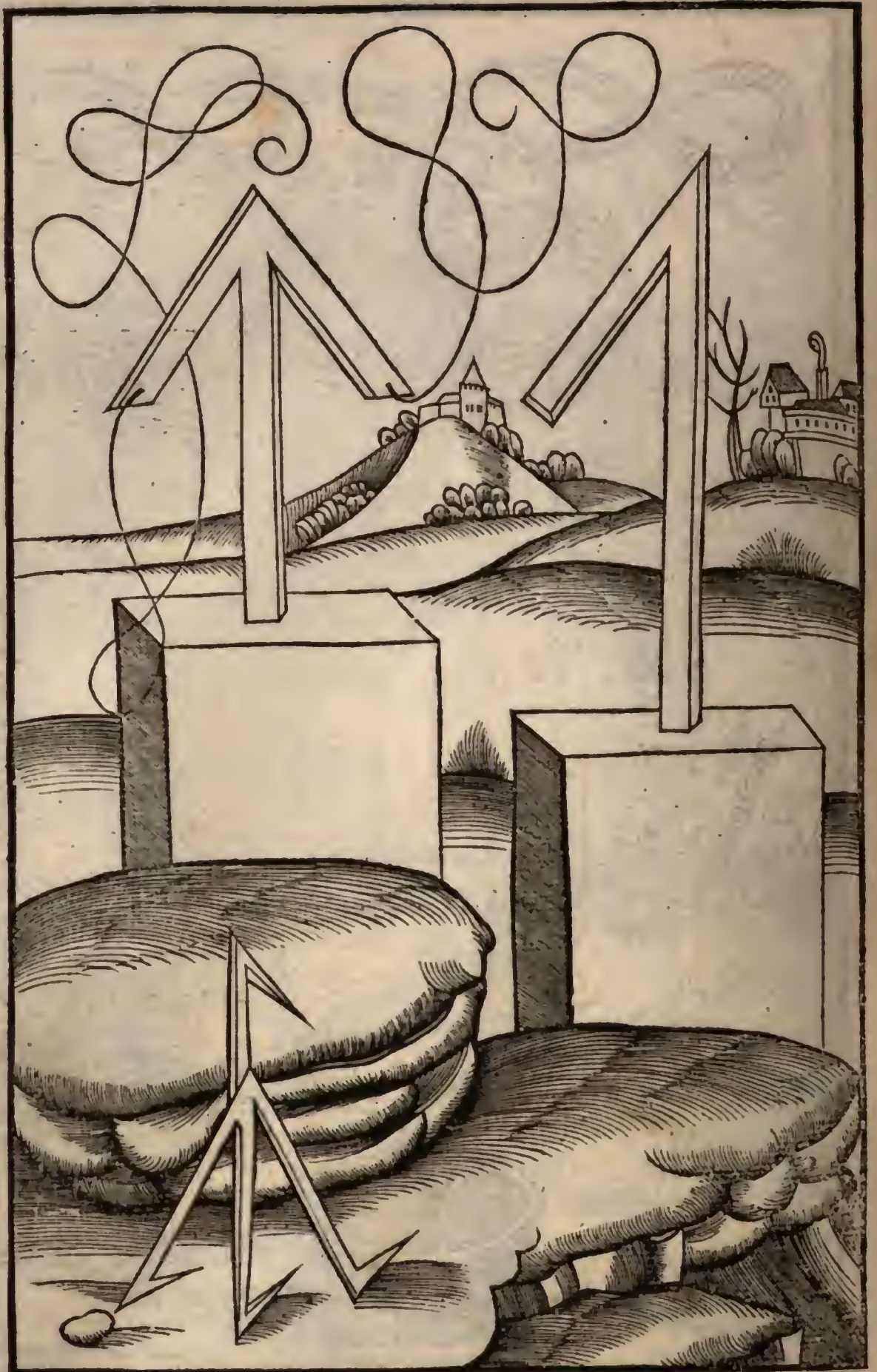

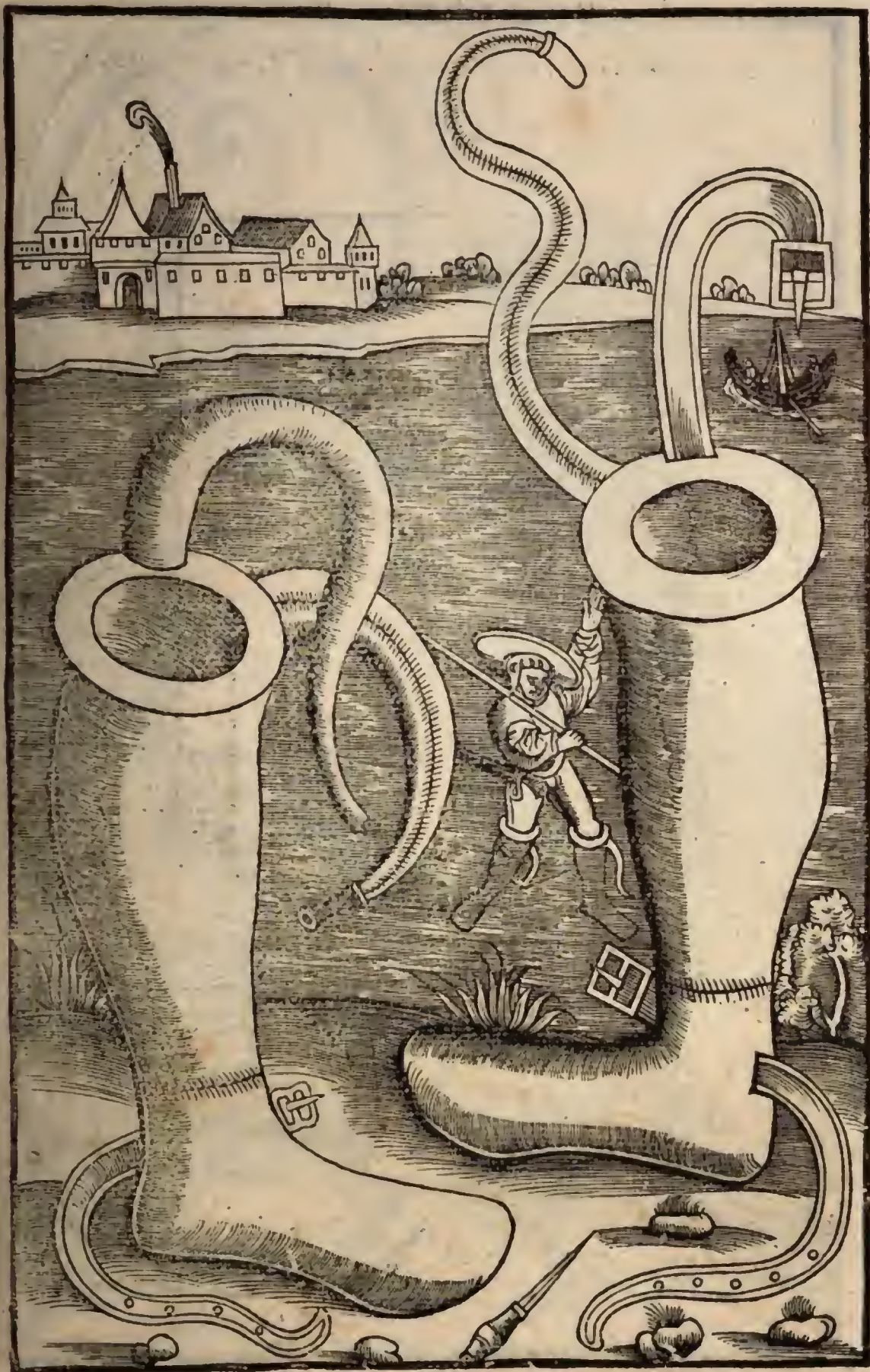

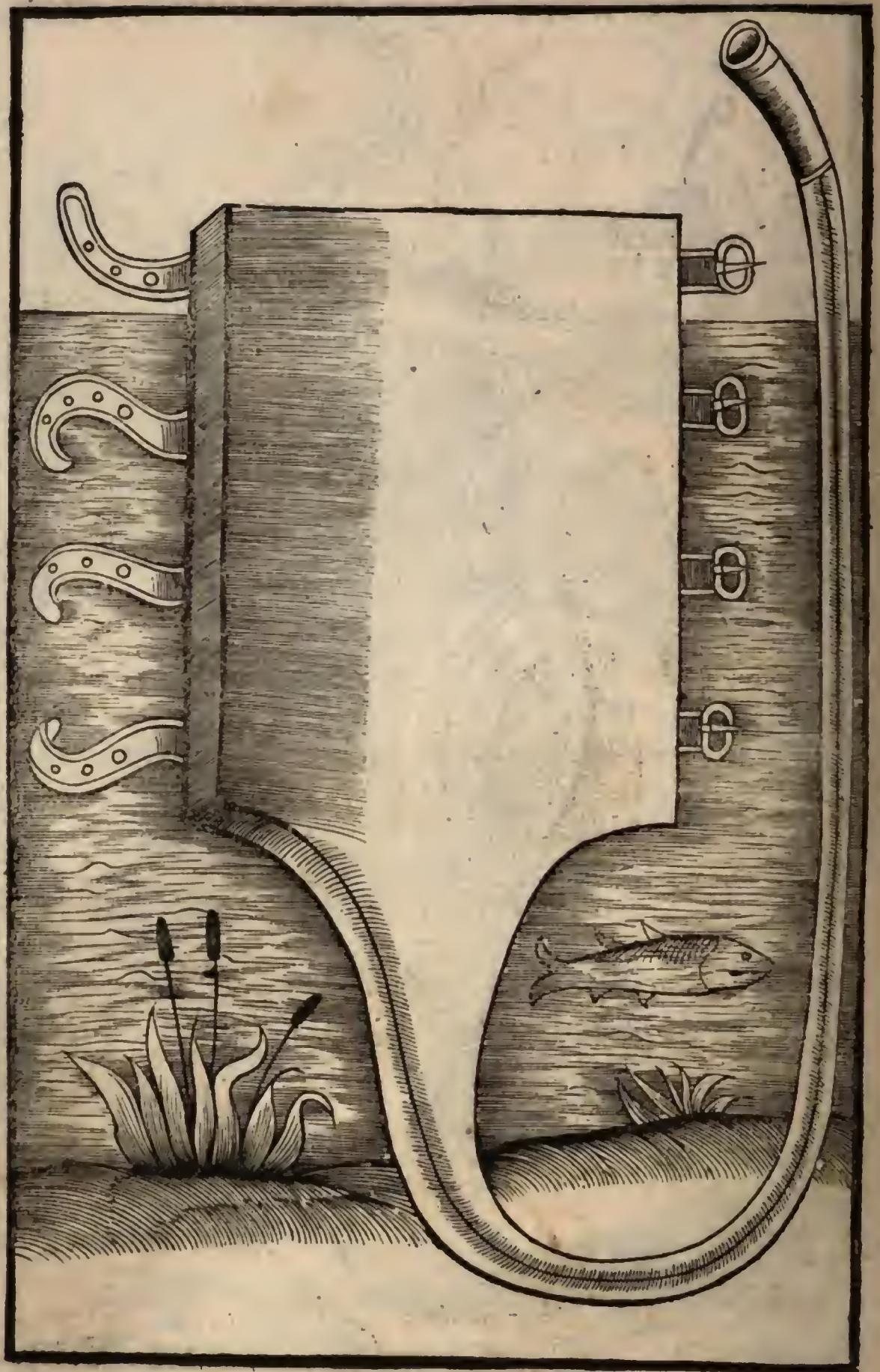

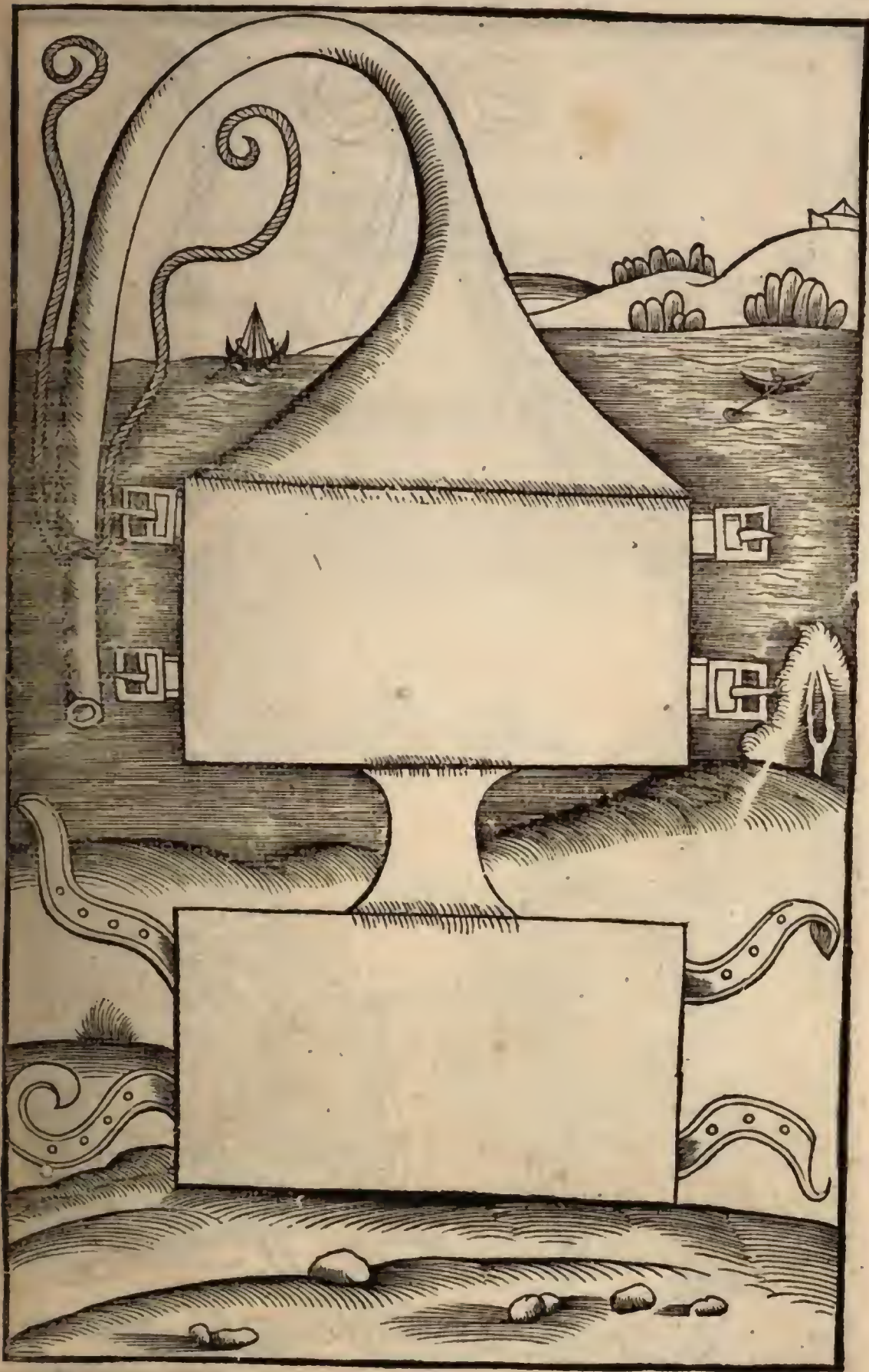

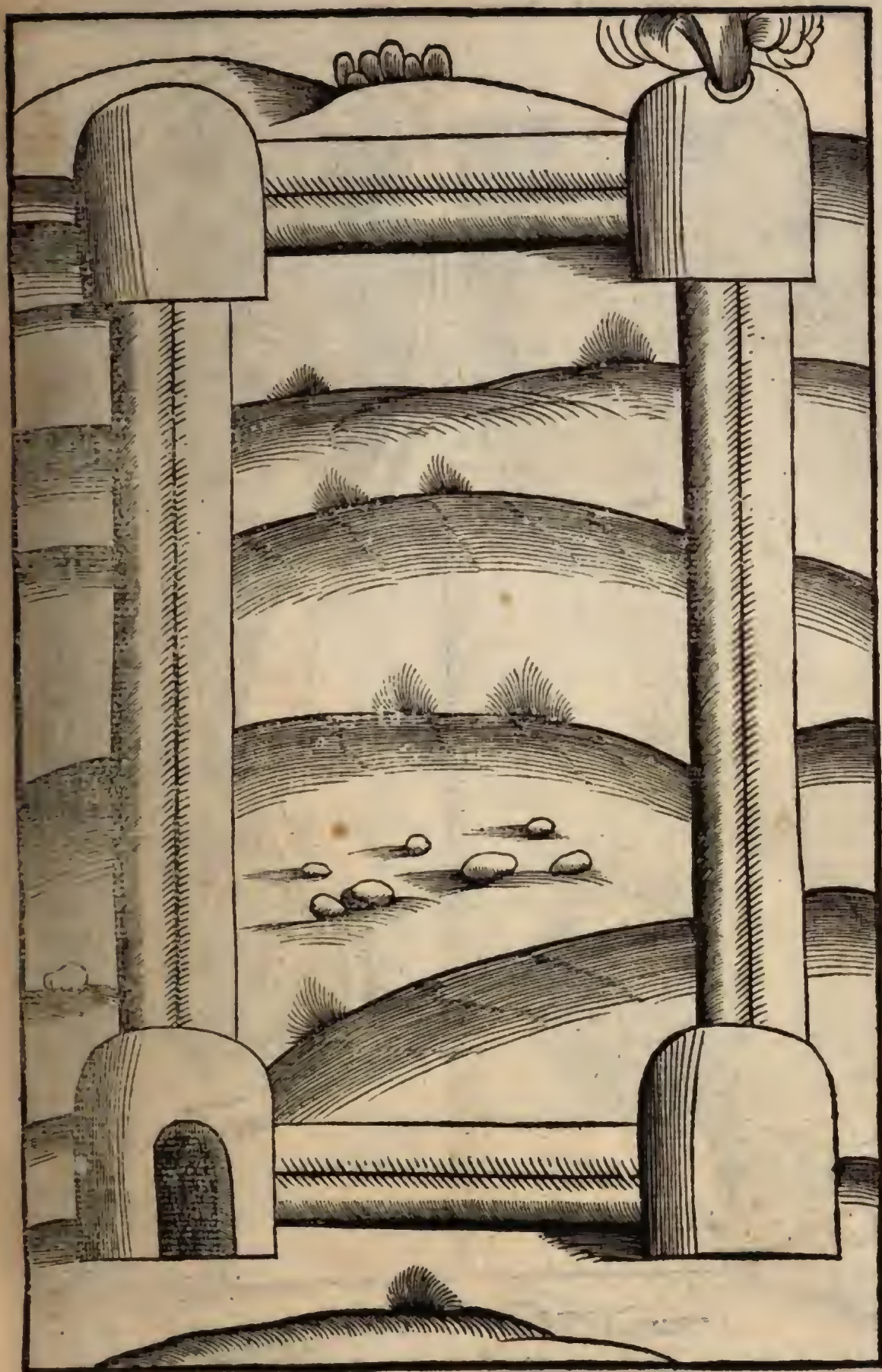

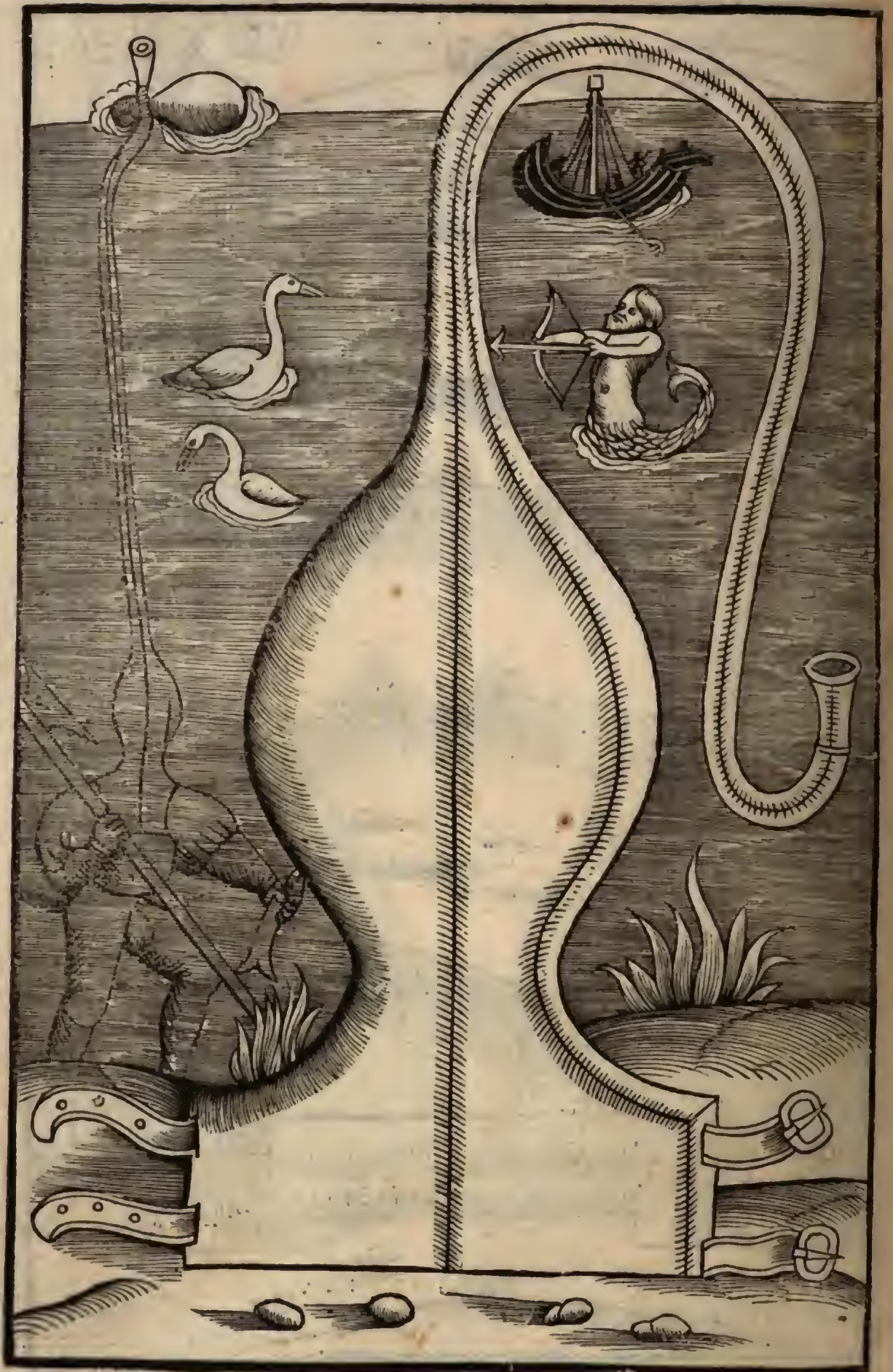

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

SEXTI IULII FRON TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematicôn Præfatio.

Um ad astruendam rei militaris scientiam, vñus ex numero studioforum eius accesserim, eiq̄ destinationi, quantum cura nostra valuit, satisfecisse visus sim, deberi adhuc instituta arbitror operę, vt solertia ducū facta, quæ à Græcis vna στρατηματικῶν appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim consilii quoque, & prouidentia exemplis succincti duces erūt, vnde illis excogitadi gerēdiq̄ similia facultas nutriatur. Preterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis suæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neq̄ ignoro, neq̄ inficior, etiam rerum gestarum scriptores indagine operis sui, hanc quoq̄ partem esse cōplexos: & ab autoribus exemplorū, quicquid insigne aliquo modo fuit traditū: sed (vt opinor) occupatis velocitate consuli debet: longum est enim singula & sparsa per immensum corpus historiarū profsequi: & hi q̄ notabilia excerpserūt, ipso velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeatur: circū spectis enim generibus, præparavi oportuna exemplorum veluti consilia. Quo magis autem discreta, ad rerum varietatē aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quę competant prælio nondum commissio. In secundo, quæ ad prælium, & confectam pacationem pertineant. Tertius, inferendæ soluendæq̄ obsidionis habebit στρατηματικῶν, quibus deinceps generibus suas species attribui. Huic labori non iniuste veniam paciscar, ne me pro in-curioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplū. Quis enim ad percensenda omnia monumenta, quæ vtraq̄ lingua tradita sunt, sufficiat? vnde multa transire mihi ipse permisi, quod me non sine causa fecisse sciēt qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verūm facile erit sub vnaquaq̄ specie suggerere. Nam cū hoc opus, sicut cætera, vsus potius aliorum, q̄ meę cōmendationis causa aggressus sim, adiuuari me ab his, q̄ aliqd̄ illi astruent, non argui credam. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi sint, meminerint, vt parent gratiam στρατηματικῶν & στρατηματικῶν, per quam possimus similem naturam discernere. Nam tum omnia, quę à duce prouidē, vtiliter, constanter, magnificè sunt στρατηματικῶν habebuntur, si in specie eorum sunt στρατηματικῶν. Eorum propriè vis in arte solertiaq̄ posita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hostis sit. Qua in re, cū verborum quoq̄ illustris extiterit effectus, vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

Trium librorum diuisio.

id est, gesta seu consilia militaria.

Finis præfationis.

Q ii

SEXTI IVLII FRONTINI
SPECIES EORVM QVAE INSTRVNT
ducem in his quæ ante prælium gerenda sunt.

De occultandis consiliis

Cap.

I.

Arcus Porcius Cato, deuictas à se Hispaniæ ciuitates existimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorū: scripsit itaq; singulis, vt diruerent munimenta, minatus bellum, nisi confestim obtemperassent: epistolasq; vniuersis ciuitatibus eodem die reddi iussit: vnaquæq; vrbi ūsibi soli credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denunciari notum fuisset.

Hamilcar dux Pœnorum, vt in Siciliam inopinatus appelleret classē, non ꝑ nunciauit quò proficisceretur, sed tabellas, in quibus scriptum erat, quam partem peti vellet, vniuersis gubernatoribus dedit signatas, præcepitq; ne quis legeret, nisi vi tempestatis à cursu prætorix nauis abductus esset.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quosdam ex tribunis & centurionibus, per speciem seruitutis ac ministerii exploratores secū duxit, ex quibus, L. Statorium, quia sæpius in eisdem castris fuerat, quidā ex hostibus videbantur agnoscere, occultandæ conditionis eius causa, baculo vt seruum castigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus quia hoc nemini volebat innotescere cōmissum, nihil nūcio respondit, qui ad eum à consilio erat missus: tamē virga, eminētia papauerū capita, cū fortē in horto ambularet, decussit. Nūcius sine respōsione reuersus, renūciauit adolescenti Tarquinio, qd agētē patrē vidisset: ille intellexit idē esse eminētibus faciēdū.

C. Cæsar qui suspectam habebat Aegyptiorum fidem, per speciem securitatis, inspectione vrbis, atq; operū, ac simul licentioribus conuiujs deditus, videri voluit captū sese gratia locorū, & ad mores Alexádrinos vitáq; deficere, atq; inter eam dissimulationem præparatis subsidijs, occupauit Aegyptum.

Tyriestem. Ventidius Parthico bello aduersus Pachorum regem, non ignarus Pharnum quēdam, natione †Cyrresten, ex his qui socii videbantur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidiā barbari ad vtilitates suas cōuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat, ea vereri se ne acciderēt: quæ timebat, ea vt euenirent optare se simulabat. Sollicitus itaq; ne Parthi antè transirent Euphraten, quàm sibi superuenirent legiones, quas in Capadocia trans Taurum habebat, studiosè cum proditore egit, vt solenni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traicerent exercitum, quā & breuissimum iter est, & omisso alueo Euphrates decurrit. Nanq; si illac venirent, asseuerabat se oportunitate collium vsurum, ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri, si se in patentes cāpos proiecissent. Iuducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumq; fusiores ripas, & ob hoc operosiores pontes iungunt, instrumentaq; moliuntur, xl amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad contrahenda vsus est copias: eisq; triduo antequàm Parthus adueniret receptis, acie commissa vicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens,
huius

huius consilii obscurandi causa, latius & vsq; ad applicitas hosti valles, pabulatus, colloquia quoq; cum pluribus, auertendæ suspicionis causa, in posterum constituit. Ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda deinde vigilia præter ipsa castra hostium, agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug. Germanicus, cum Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, si aduentum tanti ducis præsensissent, profectioem suam censu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affusus, cõtusa immanium ferocia nationum, prouinciis consuluit.

Cl. Nero, cum cuperet Hasdrubalem, copiasq; eius antequam Hannibali fratri iungerentur occidere, iccircoq; festinaret, se L. Livio Salinatori collegæ suo, cui bellum mandatum fuerat (parum fidens viribus, quæ sub ipso erant) adiungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale, cui oppositus erat, sentiri vellet, X milia fortissimorum militum delegit, præcepitq; legatis quos relinquebat, ut eadem stationes & vigiliae æque agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies castrorum seruaretur, ne quid Hânibal suspicatus, auderet aduersus paucitatem relictorum. Cum deinde in Umbria, occultatis itineribus, collegæ se iunxisset, vetuit castra ampliari, ne quod signum aduentus sui daret Pæno, detestaturum pugna, si consulû iunctas vires intellexisset. Igitur insciû duplicatis aggressus copiis superauit, & velocius omni nuncio, rediit ad Hannibalé. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pænorû, eodê cõsilio alterum celauit, alterum oppressit.

Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respondit venturum se ad diluendam hanc existimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo aliquantum temporis extraxit, & postquam intellexit suspectam esse tergiuersationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit, ut mitteret aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clam scripsit, ut eos qui venissent retinerent, donec relictis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorû redire posse, quam ipse remissus foret quod facile præstiterunt Lacedæmonii, ne vnus interitum multorum morte pæsaret.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cum constituisset occultare solitudinem suam, ne reliqui trepidarent, paulatim se inflectens, tanquam circuitu maiore hostem aggressurus, conuerso agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui possem (inquit) comburerem.

M. Licinius Crassus, percontanti quo tempore castra moturus esset, respondit, Vereris ne tubam non exaudias?

*uereri se
ne tuba id
audiat.*

De explorandis consiliis hostium.

Cap. II.

SCipio Aphricanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum L. Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit quibus curæ esset perspicere regias vires: hi, ut liberius castrorum positionem

Quii scrutar-

scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquam fugientem perfectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nunciassent, incendio confectum est bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cum adhuc incognita foret Romanis du-
cibus sagaciores explorandi via, fratrem Fabium Catonem, peritum linguæ He-
truscæ, iussit Hetrusco habitu penetrare Ciminiam syluam, antè militi nostro
intentatam: quod is adeo prudenter atque industriè fecit, ut transgressus syluam,
Umbros Camertes cum animaduertisset non alienos nomini Romano, ad so-
cietatem compulerit.

Carthaginenses cum animaduertissent Alexandri ita magnas opes, ut Aphri-
cæ quoque immineret, unum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rho-
dinum, iusserunt simulato exilio ire ad regem, omniq; studio in amicitiam eius
peruenire, qua is potitus, consilia eius nota ciuibus suis faciebat.

Iidem Garthaginenses miserunt, qui per speciem legatorum longo tempore
Romæ morarentur, exciperentq; consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alia via peruenire non poterat,
iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium, raptumq;
vnum ex his in castra pferre incolumem: tortus ille, omnia suorum arcana confessus est.

signata
C. Marius cos. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum &
Lygurum fidem, literas eis misit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores
quæ præsignata erant, ante tempus certum aperirentur, easdem postea ante
præstitutum diem repetiit, & quia resignatas repererat, intellexit hostilia agitari.

agmina in itinere
Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio,
per se prouident. Sicut Aemilius Paulus cos. bello Hetrusco apud oppidum
Coloniam dimissurus exercitum in planiciem, cõtemplatus procul auium mul-
titudinẽ, citatiore volatu è sylua consurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarum
latere, quod & turbata aues, & simul plures euolauerat. Præmissis igitur explo-
ratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiendo ibi Romanorum agmini im-
minere: eaque, alio quam expectabatur latere missis legionibus, circumfudit.

Similiter Thyamenus Horestis filius, cum audisset iugum ab hostibus natura
munitum teneri, præmisit sciscitatos quid rei foret, ac referentibus eis non est
se verum quod opinaretur, ingressus iter, ut vidit ex suspecto iugo magnam vim
auium simul euolasse, neque omnino residere, arbitratus est latere illic agmen ho-
stium: itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.

Hasdrubal frater Annibalis, tunc Liuii & Neronis exercitum (quanquam
hoc illi non duplicatis castris dissimularent) intellexit, quod ab itinere strigosi
ores notabat equos, & coloratiora hominum, ut ex via, corpora.

De custodiendo statu belli.

Cap. III.

Alexander Macedo cum haberet vehementem exercitum, semper eum
statum belli elegit ut acie confingeret

C. Caesar bello ciuili cum exercitum veteranum haberet, hostium autem ty-
ronem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab.

Fab. Maximus aduersus Annibalem, successibus præliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam constituit, Cunctatorisq; nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzantii aduersus Philippum omne præliandi discrimen vitates, ommissa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt: assecutiq; sunt, ut Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius, secundo Punico bello in Hispaniam ductum exercitum (cum P. Scipio instaret) per vrbes diuisit: itaq; factum est, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

Themistocles aduentante Xerxe (quia neq; prælio pedestri, neq; finium tutela, neque obsidioni credebat, sufficere Athenienses) autor fuit eis liberos & coniuges Træzena, & in alias vrbes emittendi, relictoque oppido, statum belli ad nauale prælium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios. subsidioni

Scipio manente in Italia Hannibale, transmissio in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginensibus imposuit reuocandi Hannibalem: sicq; à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cum Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii comunissent, & frequentius vexarentur, classem, quæ Peloponesum infestaret miserunt: consecutiq; sunt, ut exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, reuocaretur.

Imperator Cæsar Comitianus Augustus, cum Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumq; ingressum in profunda sylvarum haberent, militibus per centum viginti milia passuum actis, non mutauit tantum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta Cap. III.

A Emilius Paulus Cos. cum in Lucanos iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent, captiuis latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhibere tela captiuos lateri

Agésilas Lacedæmonius, cum præda onustus ex Phrigia rediret, insequerenturq; hostes, & ad locorum opportunitatem lacefferent agmè eius, ordinem capiuorum ab utroq; latere exercitus sui applicuit: quibus dum parcutur ab hoste, spacium traseundi habuerunt Lacedæmonii. Idem, tenentibus angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digressisq; ad tutanda mœnia, repetitum iter quod destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Aetolorum aduersus Epirotas, cum ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua non expectabatur aditus intrauit. aditum

Autophrauda

Autophras
tes.

Autophrades Perſes, cū in Piſidiā exercitū duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione traiciendi, inſtituit reducere: quod cū Piſidæ credidiſſent, ille nocte validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Aetolorū veniſſent acturi de pace, retētis eis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit, ſecuriſq; cuſtodibus, & legatorū reditus expectantibus inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Athenienſium, aduerſus Anaxibiū Lacedæmonium in Helſponto circa Abydon, cum trāſducendum exercitū haberet per loca quaſta tionibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus eius tranſitus abſciſſi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquamdiu moratus, cum incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſq;: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit vt ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atq; ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

Cn. Pompeius cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne vllam viam ad progreſſum Romanorum tene ret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traici exercitum per flumen Hydaspem, aduerſus aquā aſſiduè procurrare iuſſit ſuos: & vbi eo more exercitationi aſſuetus eſt (quia Porus aduerſa ripa caueret) per ſuperiorem partem ſubitò tranſmiſit exercitum. Idemq; Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoſte, diuerſis locis in flumine equites inſtituit immittere, & tranſitum minari: cūq; expectatione barbaros teneret intentos, inſulam paulo remotiorem, primum exiguo, deinde maiore præſidio occupauit, atq; inde in vltioriē ripam trāſmiſit. Ad quam manum opprimendam; cum vniuerſi ſe hoſtes effudiſſent, ipſe libero vado tranſgreſſus, omnes copias coniunxit.

Xenophon, vltioriē ripam Armeniis tenentibus, duos iuſſit quæri aditus: & cum à citeriore repulſus eſſet, tranſiit ad ſuperiorem. Inde quoq; prohibitus hoſtium, occurſu repetiit vadū inferius, iuſſa ibidem militum parte ſubſiſtere, ex qua cum Armenii ad inferioris vadi tutelā rediſſent, per ſuperius tranſgredetur: armenii credentes decurſuros omnes, decepti ſunt à remanentibus. Hi cum reſiſtente nullo vadū ſuperāſſent, tranſeuntiū ſuorum fuere ppugnatores.

P. Claudius Coſ. primo bello Punico, cum à Rhegio Meſſanam traicere militem nequiret, cuſtodiētibus fretum Pœnis, ſp arſit rumorē, quaſi bellū iniuſſu populi incepū gerere nō poſſet, claſſemq; Italiā verſus ſe agere ſimulauit: digreſſis deinde Pœnis, q; pfectioni eius habuerāt fidē, circūactas naues appulit Sicilię

Lacedæmoniorum duces cum Siracufas nauigare deſtināſſent, & Pœnorū diſpoſitam penitus claſſem timerent, X punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iuſſerunt agi, à latere iūctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Philippus cū anguſtias maris, quę Cyanæ appellātur, trāſnauigare ppter Athenienſium

Atheniensem classem, quæ opportunitatem loci custodiebat, non posset, scripsit Antipatro Thraciam rebellari præsidii, quæ ibi reliquerat, interceptis, ut sequeretur omissis omnibus, quæ epistolæ ut interciperentur ab hoste, curauit. Athenienses arcana Macedonum excepisse visi, classem abduxerunt: Philippus nullo prohibente angustias freti liberauit. Idem quia Cherronesum, quæ iuris Atheniensium erat, occupare prohiberetur, tenentibus transitum non Byzantium tantum, sed Rhodiorum quoque & Chiorum nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atque Byzantios, qui causa belli erant: tractaque per magnum tempus postulatione, cum de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tempus præparauit: eaque in angustias freti imparato hoste subito euasit.

Chabrias Atheniensis, cum adire portum Samiorum obstante nauali hostium præsidio non posset, paucas è suis nauibus præter portum missas, iussit transire, arbitratus qui in statione erant, persecuturos: hisque per hoc consilium euocatis, nullo obstante portum cum reliqua adeptus est classe.

De euadendo ex locis difficillimis.

Cap. V.

Q. Sertorius in Hispania, cum à tergo instante hoste flumen traicere haberet, vallum in ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita exclusis hostibus fluuium liberè transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theffalico transitum quaesuit: namque castris ampliorem locum supra ripam complexus, vallum ceruolis & alio materiæ genere constructum incedit: dumque ignibus submouerentur hostes, ipse fluuium superauit.

Q. Lucretius Catulus, cum à Cymbris pulsus unam spem salutis haberet, si flumen liberasset, cuius ripam hostes tenebant: in proximo monte copias ostendit, tanquam ibi castra positurus: ac præcepit suis ne sarcinas soluerent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus aut signis discederet: & quo magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in conspectu erigi iussit, ignesque fieri, & quosdam vallum struere, quosdam in lignationem, ut conspicerentur exire: quod Cymbri verè agi existimantes, & ipsi castris delegerunt locum: disperfique in proximos agros ad comparanda ea quæ necessaria sunt mæsuras, occasionem dederunt Catulo non solum flumen traicendi, sed etiam castra eorum infestandi.

Cræsus cum Halim vado transire non posset, neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa superiori parte post castra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus sui reddidit.

Cn. Pompeius, Brudusii, cum excedere Italia & transferre bellum proposuisset, instante à tergo Cesare, conscensurus classem, quasdam obstruxit vias, alias parietibus intersepsit, alias intercidit fossis, easque sudibus erectis præclusas operuit cratibus, humo aggesta, quosdam aditus qui ad portum ferebant trabibus transmissis, & in densum ordinem structis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad speciem retinendæ vrbs raras pro mœnibus sagittarios reliquit, cæteras copias sine tumultu ad naues reduxit: nauigantem eum mox sagittarii quoque per itinera nota digressi paruis nauigiis consecuti sunt.

Cn. Duillius cos. in portu Syracusano, quæ temerè intrauerat, obiecta ad ingressum

psferunt. Hic cum dimissum exercitum in eam vallem videret, cuius latera omnia superiora hostis infederat, depoposcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus ut virtute sua exercitum seruarent, in mediam vallē decurrit, & ad opprimendos eos vndique descendit hostis, longoque & aspero praelio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius cos. in Lyguria dimisso in angustias exercitu, cum iam omnibus obuersaretur Caudinę cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipsorum quam propter equorum deformitatem despiciendos, iussit ad equitare faucibus quę tenebantur. Primò intenti hostes ne lacerarentur, stationem obiecerunt: de industria Numidę ad augendum sui cōtemptum, labi equis, & per ludibrium spectaculo esse affectauerunt, ad nouitatem rei laxatis ordinibus, Barbari in spectaculum vsque resoluti sunt. Quod ubi animaduertent Numidę, paulatim succedentes, additis calcaribus per intermissas hostium stationes eruperunt: qui deinde cum proximos irruerēt agros, necesse Lyguribus fuit auocari ad defendenda sua, inclusosque Romanos emittere.

L. Sylla bello sociali apud Eserniā inter angustias deprehensus, ad exercitū hostiū, cui Duillius pręerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat sine effectu: hostem tamen propter inducias negligentia resolutum animaduertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentiū diuideret, & quarta vigilia commissa, eum sequeretur, iucolumes suos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit.

Idem aduersus Archelaū præfectū Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hostium præssus, fecit pacis mentionem: interpositoque tempore etiam induciarum, & per hæc auocata intentione, aduersarium euasit.

Hasdrubal frater Annibalis, cum saltum euadere non posset, faucibus eius obsessis, egit cum C. Nerone, recepitque dimissum se Hispania excessurum: cauillatus deinde conditionibus, dies aliquot extraxit, quibus omnibus, non emisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circumdatus, castris captiuorum pecorumque corporibus noctu repleuit, & supergressus est. Idem cum in † Lesbio obfessus, ea parte qua mons asperrimus erat, ideoque custoditus, ex vimine syluestri athenas conseruit, quibus demissus non solum euasit, verum etiam ex alio latere † gladio ita terruit, ut aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & septuaginta cesserint. Idem cum à L. Varino Procos. præclusus esset, palis per modica intervallo fixis ante portam, erecta cadauera, adornata veste atque armis, alligauit, ut procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine vana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Brasidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Atheniensium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se præstitit, ut per longum coronę ambitum extenuaret hostilem frequentiam, quaque rarissimi obstabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cum depresso loco castra posuisset, explorasset autem ab hoste proximum teneri collē, ex quo vnus ad opprimendum ipsos descensus erat,
nocte

noctē paucis intra castra relictis, imperavit ut multos ignes faceret, eductoq; exercitu & disposito circa latera praedicta viae, passus est transire Barbaros: locorumq; iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius Dareus, ut falleret Scythas discessu, canes atq; asinos in castris reliquit, quos cum latrantes rudentesque hostis audiret, remanere Dareum credidit.

Eundem errorem obiecturi nostris Lygures, per diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium prebebant hostium.

certos Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maxime aptum, aggestis leuibus materiis incendit, tamen hoste ad ceteros exitus custodiendos auocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contingere.

certa Annibal, ut iniquitatem locorum, & inopiam instante Fabio maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat, sarmentorum subiecto igne, dimisit, cumq; ipso motu adolecente flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustravit: Romani qui ad speculandum concurrerant, primo prodigium opinati sunt, deinde cum cuncta Fabio renunciaissent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, Barbari obsistente nullo profecti sunt.

De insidiis in itinere factis.

Cap. VI.

ultima Fulvius Nobilior, cum ex Samnio in Lucanos exercitum educeret, & cognouisset a perfugis, hostes nouissimum agmen eius aggressuros, fortissimam legionem primo ire, ultimo sequi iussit impedimenta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas coeperunt. Fulvius legionis de qua supradictum est, quinque cohortes in dextram partem viae direxit, quinque ad sinistram, atque ita praedationi intentos hostes, explicato per utraque latera milite, clausit, ceciditque. Idem hostibus tergum eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno ut transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hostes paucitate contempta audacius sequerentur: quod ubi factum est, legio que ob hoc disposita erat, ex insidiis hostem aggressa vastavit.

sufferre Iphicrates in Thraciam cum propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nunciatum ei esset hostes summum id aggressuros, cohortes in traque latera secedere, & consistere iussit, ceteros fugere & iter maturare. Transiente autem toto agmine, lectissimos quosque retinuit, & ita passim circa praedam occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exiitq; praeda.

Latina Boii in sylva Litana, qua transiturus erat noster exercitus, succiderunt arbores, ita ut ex parte exigua sustentate starent, donec impellerentur, delituerunt deinde ad extremas ipsi, ubi, ingresso syluam hoste, proximas ulteriores impulerunt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt.

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficiunt, videatur non deesse,
aut vsus eorum expleatur. Cap. VII

L. Cæcilius Metellus, quia vsus nauium, quibus elephantes transportaret deficiebatur, vinxit dolia, constrauitq; tabulamentis, ac super ea positos, per Siculum fretum transmisit.

Annibal cum ad præalti fluminis transitum elephantes non posset pellere, neq; nauium aut materiarum, quibus rates continerentur, copiam haberet, iussit ferocissimum elephantum sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset, transfuso statim flumine procurrere: elephātus exasperatus ad persequendum doloris sui autorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplum.

Carthaginensium duces instructuri classē, quia sparto deficiebatur, crinibus tōsarū mulierū ad funes efficiēdos vsi sunt. Idem Massilienses & Rodii fecerūt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro scutis militibus suis dedit.

Spartaco copiisq; eius, scuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur.

Nō alienus (vt arbitror) hic locus est referēdi factū Alexādri Macedonis illud nobile, qui per deserta Africę itinera, grauissima siti cum exercitu affectus, oblatam sibi à milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit, vtilior exemplo temperantię, quàm si communicare potuisset.

De distringendis hostibus.

Cap. VIII.

Coriolanus cum ignominiam damnationis suę bello vlceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatisq; plebeiorum: vt discordiam moueret, qua consensus Romanorum distringeretur.

Annibal Fabium, cui neq; virtute neq; artibus bellandi par erat, vt infamia distringeret, agris eius abstinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne suspecta ciuibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.

Fab. Maximus quintò Cos. cum Gallorum, Vmbrorum, Etruscorum, Samnitiumq; aduersus P. R. exercitus coisissent, contra quos & ipse trans Apenninū montem castra communiēbat, scirpsit Fuluio & Posthumio, qui in præsidio vrbi erant, copias ad Sitium mouerent: quibus assecutis ad sua defendenda Etrusci, Vmbriq; descenderunt: relictos Samnites Gallosq; Fabius & collega Decius aggressi vicerunt.

M. Curius aduersus Sabinos, qui ingēti exercitu conscripto, relictis finibus suis, nostros occupauerant, occultis itineribus manū misit, quæ desolatos agros eorum vicosq; per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatem recesserunt, Curio contigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio auertere, sparsumq; cedere.

T. Didius paucitati suorum diffidēs, cum in aduentum earū legionū, quas expectabat, trahere bellum & occurrere eis hostē cōperisset, cōcione aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligētius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugere, nūciauerūt suis pugā imminere. At illi, ne suspicione prælii deducerent vires, omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt.

Bello Punico quædā ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destinauerant,

R

rant,

rant, cùm obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebant, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, missosq; eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipsi recuperarent suos.

missi essent

Legati Romanorum cùm mississent ad Antiochum regem, qui secū Annibalem victis iam Carthaginēsisibus habebat, consiliūq; eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerūt vt is regi fieret suspectus cui gratissimus alioqui erat & vtilis propter calliditatem & peritiam bellandi

Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerens, missos ad se legatos eius corripuit, vt sibi proderent regem. Cùm etiam alii venissent, idem fecit. Eodem consilio vsus est & aduersus tertios. Sed de captiuitate Iugurthę res parum profecit: viuum enim tradi sibi volebat, plurimū tamen consecutus est: nam cùm interceptę fuissent epistolę eius ad regios amicos scriptę, in omnes eos rex animaduertit, spoliatusq; consiliis, amicos postea parare non potuit.

uirum

C. Cęsar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperisset Afranium Petreiumq; castra noctu moturos, vt citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites, & pręter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum iussit continuare, quos retentos volebat, & arbitrari castra Cęsarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum com meatibus, Annibali Veticium Termum dimisit, ipse subuenturus.

Dionysius Syracusanorū tyrannus, cùm Aphri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum castella pluribus locis cōmuniit, custodibusq; pęcepit, vt ea adueniēti hosti dederent, dimissiq; Syracusas occultè redirēt. Aphris necesse fuit capta castella pęsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatē, penē iam par numero aggressus vicit, cùm suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

Agefilus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis, aduersus hostem equitatu pęualētem pugnaturus. Per hanc consilii ostētionem, aduocato in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, vbi caput hostium regni erat, irrupit: oppressisq; qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda.

Cap. IX.

*Liu. lib. 7
ab urb. con
CL. Mar
tium Ruti
habet.*

A. Manlius Cos. cùm comperisset cōiurasse milites in hybernis Campanię vt iugulatis hospitibus, ipsi res corū inuaderēt, rumorē sparsit eodem loco hybernatos: atq; ita cōiuratorum consilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occasione nocentes puniuit.

Prope

Lucius Sylla cùm legiones ciuium Romanorum, perniciofa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis: Prope enim annunciari iussit, hostē adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, vniuersis aduersus hostem consentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultum moueret, si solos euocasset nocētes, mixtos eis qui extra delictū erant, venire iussit: ita

&

& noxii minore cum metu, quia non segregati, ideoque non ex causa culpæ videbantur accersiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat consciëntia, custodiendis quoque nocentibus attendere, ne illorum fuga inquinarentur.

Caesar cum quædam legiones eius seditionem mouissent, adeo ut in perniciem quoque ducis viderentur consurrecturæ, dissimulato metu, processit ad milites, postulantibusque missionem, vltro minaci vultu dedit: exauctoratos penitentia coëgit satisfacere Imperatori, obsequentiorisque in reliquum operas adere.

accesserunt

Quemadmodum intempestiua postulatio pugnae inhibeat. Cap. X.

Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem se vniuerso Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsulte pugnam exposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, altero præualido, altero admodum exili, duos admouit iuvenes similiter affectos, robustum & gracile: ac robustiori imperavit equo exili vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valentiorum per singulos vellere: cumque gracilis fecisset quod imperatum erat, validissimus cum in infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc vobis exemplum ostendi) milites insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

singula

Idem cum videret suos pugnae signum inconsulte flagitantes, crederetque rupturos imperium nisi congregarentur, permisit turmae equitum ad laceffendos hostes ire, laboratque submisit alias, & sic recepit omnes: tutisque vtrisque & sine noxa ostendit quod exitus flagitatae pugnae mansisset: obsequētissimis inde eis usus est.

Agésilæus Lacidæmonius cum aduersus Thebanos castra super ripam posuisset, multoque maiorem hostium manum esse intelligeret, & ideo suos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit respõso deum se ex collibus pugnare iussum: & ita exiguo præsidio ad ripam posito accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen, & cum facile depulissent præsidium, cæteros insecuti auidius, iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorum cum sciret dissociatum armis civilibus populum Romanum neque tamen tentandum arbitraretur, quia externo bello posset concordia in ciues coalescere, duos canes in conspectu popularium commisit, hisque acerrime inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes, ommissa inter se ira, aggressi sunt, quo exemplo, prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Scorio

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Manlius Coss. aduersus Hetruscos propter seditiones detrectante prælium exercitu, vltro simularunt cunctationem, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerent, iurarentque se ex ea victores redituros.

Fulvius nobilior cum aduersus Samnitium numerosum exercitum, & successibus tumidum, paruis copiis necesse haberet decertare, simulavit vnam legionem hostium à se corruptam ad proditionem: imperavitque (ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus, quantum quisque numeratae pecuniae, aut auri argentique haberet, conferret, ut representari merces proditoribus posset: se autem his qui contulissent pollicitus est, consummata victoria, ampla insuper præmia daturum. Quæ suâ persuasio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde

R ii etiam

etiam præclara victoria, commisso statim bello peracta est.

*deciman
cogeret, et
ceteros pu
deret*
C. Cæsar aduersus Germanos & Ariouistum pugnaturus, confusis suorum animis, pro concione dixit, nullius se eo die opera nisi decimæ legionis vsurum: quo cosecutus est, vt ð decimani, tanquàm præcipuè fortitudinis testimonio ð co gerentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Q. Fabius, qui egregiè sciebat, & Romanos eius esse libertatis, quæ contumelia exasperaretur, & à Pœnis nihil iustum aut moderatum expectabat, misit legatos Carthaginem, de conditionibus pacis: quas cùm illi iniquitatis & insolentiæ plenas retulissent, exercitus Romanorum ad pugnandum cõcitatus est.

Agésilæus Lacedæmoniorum dux, cùm propè ab Orchomeno socia ciuitate castra haberet, comperissetq; plerosq; ex militibus præciosissima rerum depone intra munimèta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitû suû ptinens reciperetur, quo ardētius dimicaret miles, qui sciret sibi p omnibus suis pugnādû.

Epaminundas dux Thebanorû aduersus Lacedæmonios dimicaturus, vt non solû viribus milites sui, verùm etiã affectibus adiuuarètur, pñunciauit in concione, destinatû Lacedæmoniis si victoria potirètur, omnes virilis sexus interficere, vxoribus autè corû & liberis in seruitutè adductis Thebas diruere, qua denûciatione cõcitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerû.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die, qua classe vicerant socii, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam sibi victoriam partium, quo constantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Posthumius prælio quo cum Latinis confligit, oblata specie duorum in equis iuuenum, animos suorum erexit, Pollucem & Castorem adesse dicens, ac sic prælium restituit.

Archidamus Lacedæmonius aduersus Arcadas bellum gerens, arma in castris statuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorû vestigia manè (tanquam Castor & Pollux perequitasent) ostendens, ad futuros eosdem ipsis præliantibus persuasit.

locum

Pericles dux Atheniensium initurus prælium, cùm anima aduertisset ð lucû, ex quo vtraq; acies conspici poterat, densissimæ opacitatis, vastû alioqui & Di-ti patri sacrum, ingentis illic staturæ hominè, altissimis cothurnis, & veste purpurea, coma venerabilem in curru candidorum equorum sublimen constituit, qui dato signo pugnæ, proucheretur: & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretq; deos Atheniensibus adesse: quo penè ð primo coniectu teli hostes terga dederunt.

*ante conie
ctum*

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnādum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremò etiam in conspectu exercitus, priusquàm in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat orabat, petebátque vt promissam victoriam maturaret.

*magnam
Scythia*

C. Marius ð sagam quandam ex ð Syria habuit, à qua se dimicationum euentus prædiscere simulabat.

Q. Sertorius cùm barbaro, & rationis indocili milite vteretur, ceruam candidâ insignis formæ per Lusitaniã ducebat, & ab ea, quæ agèda aut vitáda essent,

prænoscre

preſcendere ſe aſſeuerabat, vt barbari ad omnia tāq̄ diuinitus imperata obedirēt.

Hoc genere Strategematicōn non ea tantū parte vtendum eſt, qua imperi-
tos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtetur, ſed multò magis ea, quæ talia
erunt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis ma-
num, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexan-
dro dari, quas cū iecur calidum rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſū, auxit
animum, tanq̄ deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Innideſtaruſpex, prælium Eumene, cum Gallis commiſſuro.

Indas

Epaminundas, Thebanus aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religi-
one adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in tēplis erant, nocte ſub-
traxit, perſuaſitq̄ militibus, deos iter ſuū ſequi, vt præliantibus ipsis adeſſent.

Agelilaus Lacedæmonius, cū quosdā Perſarū cœpiſſet, quorū habitus mul-
tum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba cor-
pora & vmbatica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarū tyrannus bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cū multos cœ-
piſſet, infirmiſſimum quenq̄, præcipuè ex auxiliariis qui nigerrimi erant, nu-
datum in conſpectu ſuorum produxit, vt perſuaderet contemnendos.

*auxiliato-
ribus*

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos popularium, tota die in exciden-
da quadā ſylua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas,
& interrogauit, vtro magis gauderent: cūq̄ ei præſentia probaſſet, Atqui per
hæc (inquit) ad illa perueniendum eſt. Nam liberi beatiq̄ eſſe, niſi Medos vice-
ritis, non poteſtis: atq̄ ita eos ad cupiditatem prælii concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pi-
grioribus ad prælium militibus vtēbatur, opere eos fatigando, compulſit ad po-
ſcendum vltro pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, mi-
nus conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas priuſquàm iniret prælium iuſſit.

De diſſoluendo metu quo milites ex aduerſis omnibus

conſiderunt.

Cap. XII.

SCipio ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cū egrediens nauē
ſprolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem
afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem conuertit. Et ludi-
dite (inquit) milites, Aphricam oppreſſi.

C. Cæſar cū fortè conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater
(inquit) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas à quibus proficiſceba-
tur terras videretur. T. Sempronius Gracchus Coſ. acie aduerſus Picētes directā
cū ſubitus terræ motus vtraſq̄ partes cōfuſiſſet, exhortatione cōfirmavit ſuos,
& impulit, vt conſternatū ſuperſtitione hoſtē inuaderent, adhortatusq̄ deuicit.

Sertorius, cū equitum ſcuta extrinſecus, equorumq̄ pectora cruenta ſubi-
to prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniā illæ par-
tes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus contriſtatis militibus, q̄ ex hafta eius ornamentū

R iii infulæ

infulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonii cuiusdam depulerat, Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapsa eos qui aduerterunt terruisset, Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cùm fedile in quo refederat, succubuisset, & id vulgò pro tristi significatione confusi milites interpretarentur, Immo (inquit) vetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum lunæ imminentem, ne pro ostento exciperet milites, prædixit futurum, additis rationibus causisq; defectionis.

Agathocles Syracusanus aduersus Pœnos simili eiusdem sideris diminutione, qua sub diem pugna, vt prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cùm in castra eius fulmen decidisset, terruissetq; milites, aduocata concione, lapidibus in conspectu omnium collisis ignem excussit, sedauitq; turbationem, cùm docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

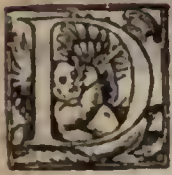
Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus aduersus Corcyreos, gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus, quendam sternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot milibus ^{vnus} *militibus* perfrixisse.

Chalabrias Atheniësis classe dimicaturus, excusso ante nauē ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potissimum iucunda pugna est, cùm decorū maximus Iupiter adesse numē suum classi nostræ ostendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IULII FRON- TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematum libri secundi præfatio.

Dispositis primo libro exemplis instructuris (vt mea fert opinio) du-
cem in his quæ ante commissum prælium agenda sunt, deinceps red *instum*
demus pertinētia ad ea quæ in ipso prælio agi solēt, & deinde ea quæ
post prælium: & eorum quæ ad prælium pertinent species sunt.

DE TEMPORE AD PVGNAM

eligendo.

Cap. I.

Publius Scipio in Hispania, cùm comperisset Hasdrubalem Pœ-
norum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, con-
tinuit in horam septimam suos: quibus præceperat, vt quiesce-
rent, & cibum caperent: cumq; hostes, inedia, siti, mora sub ar-
mis fatigati, repetere castra cœpissent, subito copias eduxit, &
commissio prælio vicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cùm ille oriente protinus
die instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni, in
tra castra suos continuit, in horam diei sextam, atq; ita fatigatos æstu, facile in-
tegris & recentibus vicit suorum viribus.

Idem iunctis cum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cùm se-
pe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebat, pugnam detrectã
te: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertisset ma-
gno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerosq; exercentes, & lanceas
vibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepitq; exercitũ, & Pom-
peio idem faciendi autor fuit.

Posthumius Cos. in Sicilia, cùm castra eius à Punicis trium milium passu-
um spacio distarent, & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa muni-
menta Romanorum dirigerent aciem, exigua manu leuibus assidue præliis pro
vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omni-
bus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinu-
it incursum aduersariorum, ac solito diutius detinuit, quibus fatigatis post se-
xtam horam, etiam se recipientibus, & cùm inedia quoq; laborarent, per recen-
tes suos hostem, quem prædicta profligauerant, incommoda fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodẽ assidue tempore hostes ci-
bum capere, maturius vesci suos iussit, & eduxit in aciem, aggressusq; hostem
ita detinuit, vt ei nec conflagendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato de-
inde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non
statione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum fe-
stinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

Idem

Idem cùm aduersus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & vtraq; pars certis temporibus assiduè pabulatum lignatumq; procederet, quò dā die militū habitu, seruos lixasq; dimisit ad munera, milites retinuit, & cùm hostes dispersi † essent ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

Verginius Cos. in Volscis cùm procurrere hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, suorū autem infatigabiles spiritus, inter moras decertādi etiam incallescere, imperauit militibus, vt contenti essent primo congressu sustinere, vt hostem mora fatigaret: quod vbi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie vniuersis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cheroniam, memor sibi esse militem longo vsu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed inexercitatum & impetu tantū violentum, ex industria prælium traxit: moxq; languentibus iam Atheniensibus, concitatus intulit signa, & ipsos cecidit.

Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti, Messenios in eam exarsisse rabiem, vt in præliū cum coniugibus ac liberis descenderēt, pugna distulerūt.

C. Cæsar bello ciuili cùm exercitum Afranii & Petreii circumuallatum, siti angeret, isq; ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quò aduersarios & ira & desperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti se opponeret: atq; ita præparatus, subitam hostibus necessitatem † decertandi iniecit. Præterea sic constituit acie, vt Ponticorum quidem oculos aduersa luna perstringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

Iugurtham autem cōstat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, vt si fugarentur sui, oportunam noctem haberent ad delitescēdum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cùm ipse non amplius xv milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eòq; ipso inhabilem, vsus hoc eius incommodo, nondum ordinatam hostium aciem inuasit, atq; ita protinus dissipauit, vt ipso quoq; reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tyberius Nero aduersus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusq; est suos nebula & hymbribus qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt fessum stando & pluuia non solū animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus superauit.

C. Cæsar in Graia, quia compererat Ariouisto Germanorum regi institutū, & quasi legem militibus non pugnandi decrecente luna, tum potissimū acie commissa

commiffa impeditos religione hoftes vicit.

D. Aug. Vefpafianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eft quicquàm feriæ rei agere, adortus fuperavit.

Lysander Lacedæmonius aduerfus Athenienfes apud † Aegopotamon in- ^{Aegospota}
ftituit certo tempore infeltari naues Atheniefium, deinde reuocare claffem, qua- ^{num}
re in confuetudinem perducta, cùm Athenienfes poft digreffum eius ad con-
trahendas copias difpergerentur, extendit ex confuetudine claffem, & recepit.
Tum hoftium maxima parte ex more dilapfa, reliquos adortus occidit, & vni-
uerfas naues cepit.

De loco ad pugnam eligendo.

Cap. II.

MArcus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicitæ refifti non poffe ani-
maduertebat, dedit operam, vt in anguftiis confligeret, vbi conferta sibi
ipfa efferet impedimento.

Cn. Pompeius in Capadocia elegit locum castris æditum, vnde adiuuante
procliuius impetum militum, facile ipfo decurfu Mithridatem fuperavit.

C. Cæfar aduerfus Pharnacem Mithridatis filiũ dimicaturus, in colle inſtru-
xit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex adito in fubeun-
tes barbaros emiffa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerfus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud
Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum co-
piarum parte adeptus, in fubieftos hoftes decurrit, & equitatum eorum à latere
inuafit, aduerfumque, & eorundem partem peditum perturbatam inſequutus,
clariffimam victoriam retulit.

Ventidius aduerfus Parthos non antè militẽ eduxit, quàm illi quingẽtis nõ
amplius paffibus abeffent, atq; ita procurfione fubita ad eò fe admouit, vt fagit-
tas quibus ex longinquo vfus eft, cominus applicitus eluderet: quo cõfilio, quia
quandam fiducia etiam fpeciem oftentauerat, celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud † Numiftronem, contra Marcellũ pugnaturus, cauas & præ ^{Numiftrone}
ruptas vias obiecit à latere, ipfaq; loci natura pro munimẽtis vfus, clariffimum
ducem vicit.

Idem apud Cannas cùm comperiffet Volturnum amnem, vltra reliquorum
naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarũ & pulueris ver-
tices agerent, fic direxit aciem, vt tota vis à tergo fuis, Romanis in ora & oculos
incideret: quibus incommodis mirè hofti aduerfantibus, illam memorabilem
adeptus eft victoriam.

Marius aduerfus Cymbros ac Theutonos conſtituta die pugnaturus, firma-
tum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpacti, quo aduerfa
rii dirimebantur, exercitus hoftium potius labore itineris profligaretur: fatiga-
tioni eorum deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata fuorum acie, vt
aduerfo ſole, & vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerfus Hippiam Athenienſem, qui equitatu
præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit,
& inuiam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Aphrica ingenti hostium multitudine excepti, timétesq; ne circúirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defensi, & subinde cùm virtute præstarét, incurfando in proximos, omnem hostium exercitum strauerunt.

Xantippus Lacedæmonius sola loci cõmutatione, fortuná Punici belli conuertit: nam cù desperátibus iá Carthaginésibus mercede sollicitatus, animaduerfisset Afros quidē qui equitatu & elephantis præstabát, colles sectari: à Romanis autem, quorú robur in peditibus erat, campeftria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi p̄ elephátos, dissipatis ordinibus Romanorú, sparsos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra mariq; victorem.

Epaminundas dux Thebanorú, aduersus Lacedæmonios directurus aciem, p̄ frõte eius decurrere eq̄tibus iussis, cù ingentē puluerē oculis hostiú obiecisset, expectationēq; equestris certaminis prætedisset, circúducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersá hostiú acie ferebat, inopinantiú terga adortus cecidit.

Lacedæmonii ccc. contra innumerabilem multitudinē Persarum, Thermopylas occupauerunt, quarum angustia non amplius, quàm parem numerú cominus pugnaturum, poterant admittere: eaq; ratione quantùm ad congressus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præstátes, magná corú partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset:

Themistocles dux Atheniensium cùm videret vtilissimú Græcię, aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustiis Salaminis decernere, idq; persuadere ciuibus non posset, solertia effecit vt barbaris, ad vtilitates suas Græci compellerentur. simulata nanq; proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremq; rem ei futurá, si singulas ciuitates obsidione aggrediretur. Qua ratione effecit vt exercitus Barbarorum primùm inquietaretur, dum tota nocte in statione custodię est: deinde, vt sui mane integris viribus, cum dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua præstabat, vti non posset.

De acie ordinanda.

Cap. III.

Cneus Scipio in Hispania aduersus Hannonē ad oppidum Indibilem, cùm animaduertisset Punicá acie ita directam, vt in dextro cornu Hispani cõstituerentur, robustus quidē miles, sed qui alienum negotium ageret: in sinistro autem Afri minus viribus firmi, sed animi cõstantioris, reducto sinistro latere, suorú dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste conflixit. Deinde, fuis fugatisq; Afris, Hispanos, qui in recessu spectantiú more steterant, facile in deditiõnem compulit.

Philippus Macedonú rex aduersus Illyricos gerens bellum, vt animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium inuasit, turbatáque acie tota, victoriam profligauit.

Parmenes Parmenes Thebanus, cõspecta Persarú acie, quæ robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinauit, omnēq; eq̄tatú,

&

& fortissimum quenq; peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitq; vt ad primum impetum eorum sibi fuga consulere, & in syluestria confragosaq; loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, dextro cornu, totam circuiuit aciem hostium & euertit.

P. Cor. Scipio, cui postea Africano cognomē fuit, aduersū Asdrubalem ducē Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortissimis fundaretur: sed cū hostes quoq; eadē ratione assiduē ordinati procederent. Scipio eo die quo statuerat decernere, cōmutauit instructionis ordinē, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, sed retractatā: ita cornibus quibus ipse præualebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facile fudit.

Metellus in Hispania eo prælio quo Herculeiū deuicit, cū comperisset cohortes eius, quæ validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum acie reduxit, ne eam partem antè cum hoste confligeret, quàm cornibus cōfligatis, medios vndiq; circunuenissent.

Artaxarxes aduersus Græcos, qui Persidam intrauerant, cū multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructa, in fronte equitem, leuemq; armaturam in cornibus collocauit, atq; ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit ceciditq;.

Contrà Annibal ad Cannas reductis cornibus prod uctaq; media acie, nostros primo impetu protrusit. Idem conferto prælio, paulatim inuicem sinuātibus, procedētibusq; ad præceptū cornibus, auidè insequentem hostem in mediam acie suam recepit, & ex vtraq; parte compressum cecidit, veterano & diu edocto vsus exercitu, hoc enim genus ordinationis exequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

Liuius Salinator & Cl. Nero cū Asdrubal bello Punico secūdo decertādi necessitatē euitās, in colle confragoso post vineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraq; parte circumuenerunt eum, atq; ita aggressi superauerunt. Annibal quum frequentibus præliis à Cl. Marcello superaretur, nouissimè sic castrametabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut simili locorum aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincētib; quidem Romanis, penè indemnem recipere posset intra munimēta exercitum, cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduersus M. Attilium Regulum leuē armaturam in prima acie collocauit, in subsidio autem robur exercitus, præcepitq; auxiliariis, vt emissis telis cederent hosti: & cū se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erūperēt, exceptumq; iam hostem à robustioribus & ipsi circumirent.

Sertorius idem in Hispania aduersus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduersus Lycaonas dēsam instruxit aciem, vt longè minoris exercitus speciem præberet: securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines

dines à lateribus & circumuentos eos fudit.

Castronius Lacedæmonius. cùm in auxilium Aegyptiis aduersus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcum militem, magisq; à Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cùm illi æquo Marte pugnarent submisit Aegyptiorû manû: Persæ cum Græcis, quos Aegyptios opinabatur, restitissent, superueniente multitudine, quam vt Græcorum expauerant, cesserunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & numero & equitatu præualebant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit equites: deinde in æquum procedere, ac velut prætendente peditibus, præcepitq; eis vt ad primum impetum hostium refugeret, & simul ac ad pedites ventum esset, in latera discederet: quod vbi explicitum est, patefacto loco subita peditum surrexit acies, inuectosq; temere hostes, inopinato interfusa prælio cecidit.

M. Antonius aduersus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum exercituum eius obruebant, subsidere suos, & testudinem facere iussit, supra quam transmissis sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

Annibal aduersus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliariis, quorum pars non solum ex diuersis partibus, sed etiam ex Italiciis constabat, post elephantos lxxx qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem, auxiliares Gallos & Lygures & † Baleares Maurosq; posuit, vt non fugere possent, Pœnis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, at certe fatigarent, tum suis & Macedonibus, qui iam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis, nouissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem, & segnitiam verebatur, quoniam plerosq; eorum ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hanc formam, robur legionis, triplici acie in fronte ordinatum per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephanti ab hostibus acti facile transmitti sine perturbatione ordinum possent: ea ipsa interualla expeditis velitibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, vt ad impetum elephatorum, vel † retro vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Masinissam præposuit, quæ tam prudens ordinatio, non dubie causa victoriae fuit.

Archelaus aduersus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hostem, falcatas quadrigas locauit, in secunda acie phalangem Macedonicam, in tertia Romanorum more armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicae gentis, quorum † peruicacia plurimum fidebat, leuem armaturam in ultimo statuit. In utroq; deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circumuendi hostis causa posuit. Contra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in utroq; latere duxit, & capitibus earum castella communiuit: qua ratione, ne circumiretur ob hostem, & peditum numero, & maxime equitatu supante consecutus est. Triplicem deinde peditum aciem ordinauit, relictis interuallis, per leuem armaturam, & equitum, quem in nouissimo collocauerat, vt cum res exegisset, emitteret eum: † tum plignanis, qui in secunda acie erat, imperauit, vt defos numerososq; palos firme in terram defigeret, interq; eos, appropinquantibus quadrigis ante signa, nostram aciem recepit, tum demum sublato-

vniuersorum

Barbaros

rostra

pernicitati

cum post signis

vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit, quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telisq̃, in suos conuersæ sunt, turbaueruntq̃ Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subito emissi auerterunt eos consummaruntque victoriam.

C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

Alexander ad Arbela cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare possent.

Paulus aduersus Persem Macedonum regem, cum phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamq̃ leui armatura cinxisset, & equitem in vtroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde velites emisit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere instituit, vt hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca quæ ex industria captauerat. Cum sic quoque suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectis, vt obiectis armis ipso impetu præfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrhus pro Tharentinis apud Asculum secundum Homericum versum quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotasq̃, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contrà Coss. aptissimè diuisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Vtrinque xl. milia constat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque milia desiderata sunt.

Cn. Pompeius aduersus C. Cæsarem † palustri prælio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusque firmissimas in cornibus & in medio collocavit, spacia his interposita tyronibus suppleuit, dextro latere de equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo suo & alluue regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, vt inde Iuliam exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationem Iulius Cæsar & ipse triplice acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circui possent, ad mouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditem, & ad morem equestris pugne exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res futuras: sed dextro latere conuersas in obliquum, vnde equitatum hostium expectabat, collocavit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum namq̃ Pompeii equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt, cadendumque tradiderunt.

Imperator Cæs. Germanicus, cum subinde Catii equestre prælium, in sylvas refugiendo † reducerent, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestriq̃ pugna confligere: quo genere consequutus est

S ne quis

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius cū videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, iritāmq; virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hostilem apprehenderent nauem, supiecto ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda.

Cap. III.

Papyrius Cursor, filius consulis, cū æquo Marte aduersus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, vt pauci Calones, & agasones mulis insidentes, ramosq; per terram trahentes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam vt occuparent ipsi præsentis prælii gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulere, propulsi terga vertere.

F. Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perumpere, nouissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitq; collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod vbi factū est, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp. cū à Scordiscis Dacisq; premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites vnā cum æneatoribus: præcepitq; vt cū vidisset contractum prælium, subitus ex diuerso se ostenderet, iuberetq; æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis, offusa est hostibus, qua perterriti dedere terga.

Agellius

Acilius Glabrio Cos. aduersus Antiochi regis aciē, quam is in Achaiam per angustias thermopylarum direxerat iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoq; repulsus esset, nisi circummissus ab eo Porcius Cato qui tū tribunus militū à populo factus in exercitu erat, deiectis iugis Callidromi mōtis.

Callidromiacolis

† Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminentem castris regiis collem, à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinq; irruere Romani, & fusis fugatisq; castra ceperunt.

C. Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit muliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto iam prælio, velut equis insidentes ostetare se pugnantibus: quare Galli existimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cū in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellū cum parua manu equitum peditūmq; noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasq; armatos simul ire iussit, iumentorumq; magnam partem instratorum cum cētum cūlis, vt per hoc facies equitatus obiciretur, præcepitq; vt cū animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt asperrimi hostes in fugam versi sint.

Calamatiū
Castrum
Tanonicū.

Licinius Crassus fugitiuorum bello apud † Calamarcum educturus militem, aduersus Castū & Canimocū duces Gallorū xii cohortes cū C. Prōptino & cū Q. Marcio Ruffo legatis post montem circummisit: quæ cū cōmisso iam prælio, à

tergo

tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna caperent.

Marcellus cum vereretur ne paucitatem eius militum clamor detegeret, simul lixas calonisque, & omnis generis sequelas conclamare iussit, atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinius aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utriusque persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati a mendacio, se pauidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latine quoque lingue usum ei conuersatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum a se C. Marium Latine clamare cepit, atque ita multos nostrorum auertit.

Myronides Atheniensis dubio praelio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu prosiluit, & exclamauit se iam sinistro vicisse: quare & suis alacritate & hostibus metu iniecto vicit.

Cræsus præualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit: quorum nouitate & horrore consternati equi, non solum insidetes præcipitauerunt, sed peditum quoque suorum ordines pertriuerunt, vincendosque hosti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduersus Ro. eodem modo elephantibus ad perturbandam aciem usus est.

Pœni quoque aduersus Romanos idem fecerunt frequenter. Volscorum castra cum prope virgulta sylvasque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incedit, & sic aduersarios exiit castris.

M. Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interemptus est.

Hispani contra Hamilcarem boues vehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt, vehiculaque tædæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem pertruperunt.

Phalisci & Tarquinienses, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cum aduersus ampliolem Triballorum exercitum confugeret, iussit a feminis & pueris omnique imbelli turba, greges asinorum, ac bouum ad postremam hostium aciem admoueri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab vltioribus Scythis aduentarent, qua asseueratione auertit hostem.

De insidiis.

Cap. V.

Romulus per latebras copiarum parte disposita cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insequutos eò perduxit ubi occultos habebat milites, qui vndique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effuseque subeuntes aggressus, non aciem tantum superauit sed etiam castris exiit.

S ii Sempronius

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacefferet, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, vsque eò cecidit vt etiam castra caperet.

Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Paenorum copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephatos habebat, præcepit hastatis, tela in beluas iacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum cõcitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo vt primũ illaqueati sunt, partim magnitudine telorũ cõfecti, partim retro in suos acti, totã acie turbauerunt. Tũc Metellus, hanc operies occasionẽ, cũ toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsisq; vt elephatis potitus est

Tomiris

Tamiris Scytharum regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certantẽ, simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptii cõsisturi acie in eis campis quibus iunctæ paludes erant, alga eas cõtexerunt, commissioq; prælio fugã simulantes in insidias se uocauerunt, qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæserunt, circumuentiq; sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorũ cedere se Romanis equitibus simulans, vsq; ad locum voraginosum & præaltũ eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi tráitus euaderet, Romanos ignaros locorũ immerosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, laceffitiscq; barbaris, simulata fuga recessit: hoc cùm per aliquot dies fecisset, auidẽ insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus, effusisq; eis ex more repente adortus, & desertum proruit vallum & castra cepit.

Cn. Fuluius cùm in finibus nostris exercitus Faliscorum, longẽ nostro maior castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, vt Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

Alexãder ex Epirotis aduersus Illyricos collocata in insidiis manu, quosdã ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam, id est, Epiroticam, regionem: quod cùm Illyrii viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securius quod præcedentes veluti pro exploratoribus habebãt, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatq; sunt.

Leptenes quoque Syracusanus aduersus Carthaginenses vastari suos agros & incendi villas castellãque quædam imperauit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquã in adiutoriũ exierunt, exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt.

Hannibal

Maharbal missus à Carthaginens. aduersus Afros rebellantes, cũ sciret gentem auidã esse vini, magnũ eius modũ mádragora permiscuit, cuius inter venenũ ac soporem media vis est, tunc prælio leui commissio, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis. & omni vino infecto fugam

fugam simulauit: cùmq; barbari occupatis castris, in gaudium effusi, medicatū auidè merum hausissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cùm sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebātur, ex industria in regione deserta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem † commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptum hostē & repertis intemperatè repletum, grauemq; reducto exercitu subito oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebant, speculatorem eorū in loco adito deprehensum occiderunt, & vestem eius militi suo dederunt, qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes, cùm esset nota consuetudo eorum, qua de aduētū hostium interdium fumo, nocte igne significare instituerant, vt sine intermissione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduersariis intermitteret: qui cùm cessantibus luminibus existimarent, ignari aduentum suum, auidius ingressi oppressiq; sunt.

Alexander Macedo, cùm hostis in saltu aditiore castra communisset, seducta parte copiarum, præcepit his quos relinquebat, vt ex more ignes excitarent, speciemq; præberent totius exercitus: ipse per auias regiones circumducta manu, hostem superiore aggressus loco depulit. citarent

Memnon Rhodius rex, cùm equitatu præualeret, & hostem in collibus se continentem, in campos vellet deducere, quosdam ex militibus suis, sub specie perfugæ misit in hostium castra, qui affirmarent exercitum Memnonis iam perniciose seditione furere, & vt subinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidem faceret, passim in conspectu hostium iussit parua castella muniari, velut in ea se recepturi essent qui diffidebant: hac persuasione sollicitati qui in montibus se continuerant, in plana descenderunt, & dum castella tentant, ab equitatu circumuenti sunt.

Harridas rex Molossorum bello petitus ab Ardic Illyrico maiorem aliquāto exercitum habente, molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Aetoliae samam sparsit, sic tanquàm vrbes ac res suas Aetolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant insidias in montibus, & locis confragosis distribuit. Illyrii timentes ne quæ Molossorum erant, ab Aetolis occuparentur, velut ad prædam festinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt: quos dissipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex insidiis fudit fugauitq;.

T. Labienus C. Caesaris legatus aduersus Gallos, ante aduentum Germanorum quos auxilio his venturos sciebat, conflagrare cupiens, diffidentiam simulauit, positiq; in diuersa ripa castris, profectioem edixit in postea unum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod mediū erat, instituerunt transmittere. Labienus circūacto exercitu, inter ipsas superadi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cùm explorasset negligenter castra Fuluii Roducis munita, ipsū

preterea multa temerè audere , prima luce cùm densiores nebula præstarent obscuritatem, paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit, quo Fulvius repente movit exercitum. Hannibal per diuersam partem castra eius occupavit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortissimorum militum cum ipso duce trucidavit.

Idem Hannibal , cùm inter Fabium dictatorem & Minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus, & Fabius occasionibus immineret, Minutius pugna di cupiditate flagraret, castra in campo qui medius inter hostes erat, posuit: & cùm partem peditum in confragosis rupibus celasset, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cùm eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subito consurrexerunt, & delesterent Minutii exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cùm ad Trebiã in conspectu haberet Sempronii longi Cos. castra, medio amne interfluente seuissima hyeme Magonem & electos in insidiis posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii crudelitatem, ad equitare vallo eius iussit: quibus præceperat, ut ad primum nostrorum incursum per nota refugerent vada. Hos consul & adortus temerè, & secutus, ieiunum exercitum in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoq; & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus caderet.

Idem ad Trasimenum, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibiq; castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collè qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoq; adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cùm angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad interuentionem cum exercitu caderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorem, nocte intempesta sexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo, statione ac pluvia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq; cùm receptui signum iam Iunius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cùm Lacedæmonii Ath. non vallo ducto Peloponneson tueretur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietavit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis, cùm Lacedæmonii se recepissent, subito vniuersum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas de. equites Numidas iussis transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & scuta nostris tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primum concurrere cepit, strictis minoribus (quos occultauerant) gladiis, scutis iacentium assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio procôsuli pagos quoq; sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio

Scipio Aphricanus cùm aduersa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis vbi multa incendiis alimenta erant aggredi nocte, ignemq; iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes cederet: Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procururos, insidiis dispositis exciperet, vtrūq; ex sententia cessit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus, iusidiis eum appetiit, Adathante quodā eminente viribus subornato, vt trās fugeret: & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine euentu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregē equitum, non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequentibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumq; secretius præstabant: casus adiuuit Lucillum. Nam qui ad vigilantē vsq; admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cùm deinde, tāquā nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare veller, & pertinaciter à seruis valetudini domini consulētibus excluderetur, veritus ne suspectus esset, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hispania cùm apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompei castris haberet, & duæ tantummodo regiones essēt, ex quibus pabulum peti posset, vna in propinquo, altera longius sita, eam quæ in propinquo erat subinde à leui armatura infestari, vltiorem autem veruit ab vlllo armato adiri, donec per suasis aduersariis, tutiorem esse quæ erat remotior: quam cùm petiissēt Pompeiani Octauium Græcimum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium priscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina sylua nocte prædictas copias abscondunt, ita vt in prima parte leues Hispanos, aptissimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio seruato in horā tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani securi seruatiq; pabulo de reditu cogitarent, & hi quoq; qui in statione fuerant, quiete inuitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primū Hispani, velocitate gentili in planis effunduntur, & cùm vulnerant confunduntq;, nihil tale expectantes, prius deinde q̄ resisti his inciperet scutati erumpunt è saltu, & redeuntes in ordinē consternū, vertuntq;: fugientibus equites immissi toto eo spacio quo rediebatur in castra persecuti caduntur: curatum quoq; ne quis effugeret, nam reliqui cel. equites præmissi, facilè per compendia itinerum effusis habenis, antequā ad castra Pompei perueniretur conuersi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sēsū Pompeio immittentē legionem cum Lælio in prælidium suorū, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites, deinde & cùm in legionem hanc tergo infestarent, cùm iam etiam à frōte qui pabulatores persecuti erant incurfarent, sic legio quoq; inter duas acies hostium cum legato suo elisa est, ad cuius præsidium

sidium Pompeio totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque ne Pompeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem solertia illatum, spectatorem quoque eum cladis suorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta, L. Iulius autor est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggredierentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res poposcerunt, conuersos & in fronte & vtrisque lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualentem, tria milia leuis armaturæ, & d. equites nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cum vniuersus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatim ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent consergendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquam ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eoque prælio fiduciam regi quam in tequestribus copiis habebat, detraxit.

*capitribus
Cathenam
commutatis*

Crassus bello fugitiuorum apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallauit: nocte deinde communicis copiis manente prætorio in maioribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit: diuisoque equitatu præcepit. L. Quintio partem Sparta co obiceret, pugnaque eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosque ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, nisi ipse aciem instruxerit. Quos cum barbari insequuti essent, equite recedente in cornua subito acies Romana adaperata cum clamore cucurrit, xxxv milia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus L. Iulius tradit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & xx, multa spolia, inter quæ quinque fascis cum securibus.

ubi

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte cum à tergo peditem in confragoso loco occultasset, dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienum alacres successibus victoriarum, dum suos ipse per simulationem metus continet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeo debellauit, ut destituti Labieno puincia excederent Parthi.

Idem aduersus Pharnastanis Parthos, cum ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increfcere, ad latus castrorum xviii cohortes in obscura valle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulata fuga hostem effuse sequentem, ultra locum insidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

peditem

C. Cæsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cum
vtriusque

vtriusq; partis plurimum interesset colles proximos occupare, idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retro agmē ordinauit, faciente inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad mōtes occupādos. Quo viso perturbati Afraniani, velut captis castris, & ipsi effuso cursu eisdem montes petiere: quod futurum cum prædestinasset Cæsar, partim peditatu, quē præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus. *prædiuinasset*

Antonius apud forum Gallorum cū Panfam Cos. aduentare comperisset, insidiis per syluestria Aemiliae viæ dispositis, agmen eius excepit, fuditque: & ipsum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum simulato regressu impulit in vapam alacritatem: cuius spei vanitate deceptus Curio, dum tanquā fugientem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patentes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perduto exercitu cecidit.

Melanthus dux Atheniensium cū prouocatus à rege hostium Xantho Bœotio descendisset ad pugnam, vt primum cominus stetit, iniquè (inquit) Xanthæ, & contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti: cūmq; admiratus ille quisnam se comitaretur, respexit, auersum vno ictu confecit.

Iphicrates Atheniēs. ad Cherronesum cū sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autem omnium, tanquā onustas milite, palàm transnavigare iussit, ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit fuditq;.

Liburni cum vadosa loca obsedissent, capitibus tantū eminentibus, fidem fecerūt hosti alti maris, ac triremē, quæ eos psequeretur, implicatā vado ceperūt.

Alcibiades dux Atheniens. in Hellesponto aduersus Numidarū & Lacedæmoniorum ducē, cū amplū exercitū & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoq; nauium post quadam promontoria occulta ipse cum paucis profectus, ita vt contemptu sui hostem inuitaret, eundem insequentē fugit, donec in præparatas insidias perduceret: tãdũ *auersum* sum deinde, & egrediētē in terrā, per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit.

Idem nauali prælio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio, præcepitq; his quos ibi relinquebat, vt cū prælium commissum sensissent, paderent vela. Quo factò consequutus est, vt hostes aliam classem in auxilium su peruenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio cū haberet cc nauium classem & hostiū naues elicere ad prælium vellet, ita ordinauit suos, vt paucarum nauium malos crigerent, easque primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium quotq; coniectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatiq; sunt.

Thimotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus cū instructa classis eorū ad pugnandū processisset, ex velocissimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte variōq; flexu eluderent hostē: vt autē primū sensit, de
inde mi-

missio iam praelio ad hostes transfugisset, pronunciauit iussu suo id factum, eaq̄ ratione militum animos tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis, quæ id consilium secutura esset † consummauit.

cōfirmavit

Idem cum auxiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus & interfecti essent, verereturq̄ ne propter hoc damnum, vniuersus trepidaret exercitus, pronunciauit † auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, cōsilio à se in loca iniqua deductos, ita manifestissimam cladem, vltionis simulatione velauit, & militum animos hac persuasione confirmauit.

auxiliaribus

Scipio, cum Syphacis legati nunciarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Africam trāsiret, veritus ne confunderetur animi suorum abscissa peregrina societate, dimisit tunc legatos, & famam diffudit, tãquàm vltro à Syphace accerseretur:

per relegatos

Q. Sertorius cum acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse, pugione traiecit, ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Atheniens. cum ab † Abydenis praelio vrgeretur, subitoq̄ magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus praelium finit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

idenis

Hannibalem venientem in Italiam tria milia Carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei, paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L. Lucullus, cum animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ os sequerentur immisit, hosti committi praelium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cum viderent neq̄ recipi se ab aduersariis, & premi ab his quos diserebant, necessario ad iustum praelium conuersi hostem inuaserunt.

† Datames dux Persarum aduersus Authofradatem in Capodocia, cum partem equitum suorum transfugere comperisset, cæteros omnes venire secum iussit, assecutusq̄ transfugas collaudauit, q̄ cum alacriter præcessissent, hortatusq̄ est eos etiam, vt fortiter hostem adorirentur: pudor transfugis attulit penitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt.

Natares

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis emētus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cn. Manilius aduersus Hetruscos, vulnerato collega Fabio, qui sinistrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occisum crederent consulē cum turmis equitū occurrit, clamitans & collegā viuere, & se dextro cornu vicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum vicit.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos, cum metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent, vt sub potestate barbarorum esset aqua, flagitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu assecutus est, vt protinus barbari tollerentur.

T. Labien

T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis, & non celato exitu pugnae, aequatam partium fortunam, graui vulnere Caesaris finxit, & hac assimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato cum Ambraciam, eo tempore quo sociarum naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appulisset, quanquam nihil secum praesidii haberet, cepit signum voce gestuque dare, quo videretur subsequentes suorum naues vocare: eaque assueuatione hostem terruit, tanquam plane appropinquarent, qui quasi e proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanae classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie.

Cap. VIII.

Seruius Tullius adolescens, proelio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos conflixit, signiferis segnis dimicantibus, raptum signum in hostem misit, cuius recipiendi gratia Romani ita ardentem pugnaverunt, ut & signum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo facto eius praedium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. signum in hostes Phaliscos eiecit, militesque id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptum manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, caeteros pudit non sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit

Q. Furius auerso exercitu, cum occurisset affirmavit non recepturum se in castra quenquam nisi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus est.

aduersus

Scipio apud Numantiam, cum trauersum suum videret exercitum, pronunciauit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cum signa legionum ferri in hostes Phaliscos iussisset signiferum cunctantem occidi imperavit, quo exemplo perterriti hostem inuaserunt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatisque equis procurrere & prorumpere aciem iussit.

M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicatuos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit:

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellatisque milites dixit, si quis quaesisset vbi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniversi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci a conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt praedium.

Philippus veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum

equitū à tergo posuit, præcepitq; ne quem commilitonū ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarēt. Qua denūciatione cum effecisset, vt etiam timidissimi mallent ab hostibus quàm à suis interfici, victoriam acquisiuit.

De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint,
& de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, victis prælio Teutonibus, reliquias eorū (quia nox circūuenerat) circūsedens, sublatis subinde clamoribus, p paucos suorū territauit, in somnēq; hostē detinuit, ex eo consecutus vt postero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Asdrubale duce in Italiā ex Hispania traiciētes exceperat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit: quo factū est vt & Annibal luctu (nā frater occisus erat) & exercitus desperatione aduentātis præsidii affligeretur.

Lucius Sylla his qui præneste obsidebantur occisorum in prælio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorū, capita eorum quos occiderat similiter præfixa, ad vallum hostium admoueri iussit.

Domitius Corbulo cū Tygranocertam obsideret, & Armenii pertinaciter viderentur † tolerare obsidionem, in quendam ex Megistanis quos ceperat animaduertit, caputq; eius balista excussum, intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium concilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditonem festinauerunt. *tolerantur*

Hermocrates Syracusanus, supatis acie Carthaginen. veritus ne captiuus, quorū ingentē manū in potestatē redegerat, parū diligēter custodirētur † q; euētus dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturū: qua expectatione assecutus est, vt solito attētius vigiliæ agerētur. Idem rebus prosperè gestis, & ob id resolutis suis in nimiā securitatem somnōq; & mero pressis, in castra transfugā misit, qui præmoneret se fuga elapsū, dispositas † etiā vbiq; à Syracusanis insidias, quarum metu recepit acie. Illi cū aduētarēt persecuti in fossas deciderūt, & eo modo victi sunt. *quod enim*

Si res durius cesserit de aduersis emendandis. Cap. X.

Titus Didius in Hispania, cū acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero vtrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepelenda curauit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quàm ex Romanis cæsos repererant, victos se esse secundū eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderūt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cū in propinquo bina castra Pœnorum paucis milibus passuum distaret, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cū hostem victoriæ fidūcia incompositum aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili vsus euentu deletis vbiq; Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

T

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorū perfidiā, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos pcul ab vrbe apparauit. Quò cū omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Catineses

Cn. Pompeius cū suspectos haberet †Causenses, & vereretur ne præsidium non reciperent, petiit ab eis vt agros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuítque.

Alexander deuicta perdomitaq; Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum præfectosq; & omnes quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: cōsecutus vti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellent: plebs verò non possset quidē spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad intestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mēte venissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecitq; id se regi scripturum. Cæterum ipsos quia sibi opera eorū in præsentia nō esset necessaria, abirēt domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cū inter captiuas eximia formæ virgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumq; oculos in se conuerteret, summa custodia habitā, sponso nomine †Alicio reddidit: insupérq; aurū quod parētes eius redēpturi captiuā domū Scipioni attulerant, eidē spōso p nuptiali †munere dedit: qua multiplici magnificētia vniuersa gēs victa impio po. Ro. accessit.

Luceio

gratia restituit

Alexandrum quoq; Macedonem traditum est eximia pulchritudinis virginis captiuæ, cū finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita pepercisse, vt illam ne aspexerit quidem. Quia mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit sibi.

Galliarum

Imp. Cæsar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hostibus cognomen Germanici meruit, cū in finibus †Cubiorū castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprahendebat, præcium solui iussit: atq; ea iustitiæ fama omnium fidem astrinxit. Quæ facienda sint pro castris si satis fiducia in præsentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

Titus Quintius Cos. cū Volsci castra eius aggressuri forent cohortem tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit: æneatoribus præcepit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerentq; Qua facie & simulatione cū propulsasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repente facta eruptione, facilè superauit.

Quintius Sertorius in Hispania hostiū equitatu maxime impar, q; vsq; ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cū demum turmales secundum consuetudinem redire vellēt, pronunciauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: id circo ne discederent à signis néve laxarent agmen. Quod cū soluere ex disciplina fecisset, exceptus, fortè veris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Phares

Phares dux Atheniensiu cum expectaret auxilia, & vereretur ne interea cō- *Chares*
temptu presentis paucitatis hostes castra eius oppugnarēt, cōplures ex iis quos
habebat, per aduersam partem nocte missos, iussit quā prācipuē conspicui forēt
hostibus, redire in castra, & adcedentium nouarum virium speciē prābere: atq;
ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Atheniensis cum cāpestribus locis castra haberet, explorassetq;
Thraces ex collibus, p quos vnus erat descēsus, nocte ad diripiēda castra vētuos
clām duxit exercitū, & in vtroq; viā latere p quā trāsituri erāt Thraces distri-
butū collocauit: hostēq; decurrētē in castra, in qbus multi ignes p paucorū curam
instituti, speciē manētis ibi multitudinis seruabāt, à lateribus adortus oppressit.

De effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus *fusi essent*
tradiderunt, quibus si acie † fugissent parceretur, quo facilius colligenda
prāda hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit: teumq; *eiq; in se-*
sectantes Antiochi equites moratus effugit. *ctandē*

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugā quidē sibi tu-
tā arbitratus, milites dispsos abire iussit, admonitos in quē locū vellet cōuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorumq; iniquitatem euasit ea
dem qua Sertoritus ratione, sparso exercitu deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgēte Porſennæ exercitu iussit suos per pontem redire in
urbem, eumq; (ne casu sequeretur hostis) intercidere. Quod dum efficitur, in ca-
pite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito deniq; fragore pontis
abrupti, deiecit se in alueū: eumq; non armis, sed vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdā, cum Cæsare fugeret, instāte eo castra posuit:
cum idē Cæsar fecisset, & pabulatū suos dimisisset, ille signū repēte itineri dedit

Antonius cum ex Parthis sibi instantibus reciperet exercitū, & quoties pri-
ma luce moueret toties vrgentibus Barbarorum sagittis infestaretur, abeūtium
agmen in quintam horam continuit: suisq; fidem constantiorem fecit: qua per-
suasione digressis inde Parthis, iustū iter † alio die sine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientē eum Romani premerēt, inducias ad se- *reliquo*
peliendū eos qui cæsi erant impetrauit: & ob id remissioribus custodibus euasit.

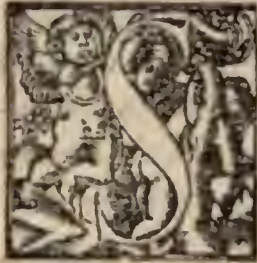
Publius Cl. nauali prālio superatus à Pœnis, cum per hostiū prāsidia necesse
haberet erumpere, reliquas viginti naues tanq; victrices iussit ornari, atq; ita Pœ-
nis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

Pœni classe superati quia instantem auertere Romanum studebant, simulaue- *à uentisq;*
runt in vada naues suas incidisse, † hærentesq; imitati effecerūt, vt victor eorum *mutari*
timens casum, spacium ad euadendum daret.

Comminius Atrabas cum victus à D. Iulio ex Gallia in Britaniā fugeret, &
fortē ad oceanū secūdo vento quidē, sed æstu recedēte venisset, quā naues in sic-
cis littoribus hærerēt, pādi nihilominus vela iussit. Quæ cum persequēs eum Cæ-
sar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidisset, ratus prospero sibi eripi cur-
su recessit.

SEXTI IULII FRON- TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematum libri Tertii præfatio.

In priores libri responderunt titulis suis, & lectorem hucusque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes urbium defensione sc̄q̄ strategemata: nec morabor, vlla prælocutione, prius traditurus quæ oppugnâdis urbibus vsui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorû expleta iam pridem inuentione, nul- lam video vltra artium materiam, has circa expugnationem species stratege- matôn fecimus.

De repentino impetu.

Cap. I.

Quintius Cos. victis acie Equis & Volscis, cùm Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem vocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si non differretur: eoq̄ impetu, quem exhortatio concitauerat, aggressus est urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hispania potiri se quodâ oppido posse, si inopinantes inuaderet: quatridui itaq̄ iter biduo, per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obsidentur.

Cap. II.

Lucianum

Domitius Calvinus cùm obsideret † Lucam oppidum Lygurum, situ non tantùm & operibus, verùm etiam ppugnatorum præstâtia tutum, circui- muros frequenter omnibus copiis instituit, easdemq̄ reducere in castra. Qua cõsuetudine inductis ita oppidanis, vt crederêt exercitationis id gratia facere Romanû, & ob hoc nil ab eo conatu cauētibus, morem illû obambulâdi in subitû direxit impetû: occupatisq̄ mœnibus † oppressit, vt seipso dederêt & oppidum.

expressit

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigesq̄, consecutus est vt securis Carthaginensibus vsq̄ in id tempus innoxia consuetudinis, subitò admo- ta classe murum occuparet.

Annibal in Italia multas vrbes cepit, cum Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli vsu latinè quoq̄ loquentes præmitteret.

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo successura alia præsidia his explorauerat, instructi eorum qui expectabâtur ornatu, admissiq̄ per hunc errorem vt socii, possessionem loci strage hostium adepti sunt.

Cimon dux Atheniensium in Caria insidiatus cuidam ciuitati, religiosum incolis templum Dianæ lucumq̄ qui extra muros erat noctu improuisus incendit: effusisq̄ oppidanis ad opem aduersus ignes ferendam, vacuam defensoribus cepit urbem.

Alcibiades

Alcibiades dux Athenien . cùm ciuitatem Agrigentinarum egregiè munitam obsideret, petito ab eis consilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus differuit in teatro, vbi ex more Græcorum locus consultationi præbeatur, dùmque consilii specie tenet multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam urbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus in Arcadia die festo effusè extra mœnia vagantibus hostiũ fœminis, plerosq; ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctè recepti, ceperunt oppidũ, & suis aperuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineræ sacrum vrbe egressa erat, iumenta fassis frumētariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agentibus ea militibus, qui negociatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello †Suenda quod obsidebat, iumēta frumentatum egressa interceptit: occisisq; calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerunt, admiseruntque milites Antiochi. Sueda

Thebani cùm portũ Sycioniorum nulla vi redigere in potestatem suam possent, nauem ingentem armatis compleuerunt, exposita supèr merce, vt negociatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorũ, quæ longissimè remota erat, apparere paucos disposuerunt, cum quibus è naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt, Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis. Thebanæ naues & portum vacantem & urbem occupauerunt. Thymarcus Aetolus occiso Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicum ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit. Carneade

De eliciendis ad prodicionem.

Cap. III.

PApyrius Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epirotarũ urbem obtinebat salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus præmiis ille corruptus persuasit Tarentinis vt se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam urbem Cursori tradidit.

Marcellus cùm Syracusanum quendam Sosistratum ad prodicionem sollicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularumq; copiam, insidiatus igitur hilariati, & quæ eam sequebatur socordia, munimenta concendit, vigilibusq; cæsis, aperuit exercitui Romano, urbem nobilibus victoriis claram. Pbicides

Tarquinius Superbus cùm Gabios in deditioem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquiniũ cæsum virgis ad hostem misit, is incusata patris sæuitia persuasit Gabinis vt odio suo aduersus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Persarum rex suum comitem Zopyrum explorata eius fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante iniuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cùm hęc persuasionē adiuuaret, procurrendo propius quo-

T iii tiens

tiens acie decertaretur, & in eum tela dirigēdo commissam sibi Babiloniorum urbem tradidit Cyro.

Apollonio

Philippus oppido Samiorum exclusus† Apollonide præfecto eorum, ad prodicionem corrupto persuasit, vt plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portæ poneret: confestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra oppressit trepidantes.

Arcem

Annibal apud† Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liuiο tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum quem ad prodicionem sollicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, vt ille per causam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabāt, quos ille tanquam ex captura Liuiο offerret, idq; cū sapius factum esset, & ideo minus obseruaretur, quadam nocte Annibal venatorum habitu, Pænos comitibus eius immiscuit: qui cū onusti venatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem præfugerant.

Lyfimachus rex Macedonum, cū Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronē Archipiratam, qui plerunq; oneratus præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad prodicionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret: qui postea rapitis ex arce armis urbem Lyfimacho tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. III.

FAbius Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dyonisius multis vrbibus captis, cū Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabāt, simulq; pacem, petiitq; ab eis, vt com meatus exercitui ipsius subministrarent: quod cū impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus urbem alimentis destitutā superauit. Idem & aduersus Himeræos fecisse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam com meatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesq; ex his Lucadiam passus est confugere, vt alimenta inter multos celerius absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cū quadam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera vt tectorum camera, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia cōditi cōmeatus, proprio tritico abusus initio astatis aggressus inopia compulit ad deditiōem.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permansuram.

Cap. X.

CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, vna quoque ope sustentari, quod crederent cum com meatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum ventu-

ros

ros opinabatur, aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi, & membratim tanquam alimēti causa in contubernia distribuit. Thraces nihil nō facturū per seuerantiæ causa eum credētes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset, experiri, in deditionem venerunt.

Tyberius Gracchus Lusitanis dicentibus in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionem nō expauescere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Qua voce perterriti Lusitani quanquam instructi cōmeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Gracam urbem oppugnanti, cū diceretur iuuentutē ibi studiosè iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

De destructione præsidiorum hostium.

Cap. VI.

SCipio Annibale in Africam reuerso, cū plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis præsiidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea, nouissimè etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu refugiebat: Annibal ratus veram esse eius trepidationem, deductis vndique præsiidiis tanquam de summa rerum dimicaturus insequi cœpit: ita consecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus vrbes, per Masinissam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminum, quia omnium concursu defendebatur aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Delminum cepit. Delminum

Pyrrhus Epirotarum rex, aduersus Illyricos cū ciuitatem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam vellet, eius desperatione cæteras vrbes petere cœpit: consecutusq̄ est, vt hostes fiducia velut satis munita vrbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo factō ipse rursus reuocatis omnibus suis, vacuam eam defensoribus cepit. Illyrios

Cornelius Ruffinus Cos. cū aliquanto tempore Crotonam oppidum frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in præsidia Lucanorum manus, simulauit se cœpto desistere: captiuum deinde magno præmio sollicitatum, misit Crotonam, (tanquam ex custodia effugisset) qui persuasit discessisse Romanos, id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destitutique propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti sunt.

Mago dux Carthaginensium victo Cn. Pisonem, & in quadam turre circumsepto suspicatus ventura ei subsidia, per fugam misit qui per suaderet appropinquantibus captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummauit.

Alcibiades in Sicilia cū Syracusanos capere vellet, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submitit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit infestissimos esse Catanenses Atheniensibus, & si adiuuarentur à Syracusanis, futurum vt opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani vniuersis viribus Catanam peturi processerunt, relicta ipsorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatam, vt sperauerat, afflixit.

Cleonymus Atheniensis Træzenios qui præsidio Craterum tenebant aggressus,

gressus, tela quædam (in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rempub.) intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, qui Craterum detrectarent. Per hoc consiliū seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu potitus est ciuitate.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum. Cap. VII.

PVblius Seruilius Isauram oppidum flumine (ex quo hostes aquabatur) auerso, ad deditiōem siti compulit.

C. Cæsar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis auertisset, & fluminis vsum per sagittarios arcuisset.

L. Metellus in Hispania citeriore, castra hostium in humili loco posita, fluium ex superiore parte immisit: & subita inundatione turbatos, per dispositos in hoc ipsum insidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Eufrate diuidebatur, fossam pariter & aggerem instituit, vt in vsum eius extimarent hostes aggeri terram, atque ita subito flumine auerso, per alucum veterem (qui siccatus ingressū præbebat) urbem intrauit.

Semiramis aduersus eosdē Babylonios eodē Eufrate auerso, idē fecisse dicitur.

Clisthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criseorū ferentem rupit. Mox affecti siti restituit aquam elleboro corruptam, qua vfos profluuiō ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obsessis pauore.

Cap. VIII.

Tennassum

Philippus cum Trinassum castellum nulla vi capere posset, terram ante ipsos muros aggressit, simulauitq; agi cuniculum: castellaniq; quia subrutos se existimarant, dederunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida simul oppugnaturus, non ita longo spacio distantia quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, vt ex cõposito ab aliis castris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriã nunciantes venirent: ad cuius simulationē curauit vt sylua quæ in medio erat incenderetur, præbitura speciē vrbis ardentis: præterea quosdam captiuorum habitu eodē iussit perducere. Qua asseueratione perterriti, qui obsidebantur dum in parte iam se superatos existimarent, defecerunt.

Cyrus rex Persarum incluso Sardibus Cræso, qua præruptus mons nullum aditum præstabat, ad mœnia malos exequantes altitudinē iugi subrexit, quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuq; eos moti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, vbi orto sole simulachra illa, armatorum referentia habitum, refulserunt, oppidani capram urbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

De irruptione ex diuersa parte quàm expectamus.

Cap. IX.

Scipio apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi secutus deum (vt dicebat) ducem, ad muros vrbis accessit: & cedente stagno, quæ non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cūctatoris filius, apud Arpos præsidio Annibalis occupatos, considerato

considerato situ vrbis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eoque minus frequentem oppidi partem scalis euecti in murum, portas reuel-
 rent: hi adiuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat, ius-
 sa peragunt, ipse dato signo ab alia parte aggressus cepit Arpos. *frequentatum*

C. Marius bello Iugurthino apud flumē Mulucham, cum oppugnaret castel-
 lum in monte saxeo situm, quod vna & angusta semita adibatur, cetera parte
 velut cum saltu precipiti, nunciato sibi per Lygurem quendam ex auxiliis gre-
 galem militem, qui fortē aequatum progressus, dum per saxa montis cochleas le-
 git, ad summum peruenerat, eripi posse castellū, paucos centuriones, quibus per-
 fectissimos cum velocissimis militibus aeneatores immiscuerat, misit: capite pe-
 dibusque nudis, ut prospectus visusque per saxa facilius foret, scutis et armisque a tergo
 aptatis, hi Lygure duce et telis et clavis quibus in ascensu nitentur adiuti, cum
 ad posteriora et ob id vacua defensoribus castelli peruenissent, concinere et tu-
 multuari, ut preceptum erat ceperunt: ad quod constitutum Marius constanti-
 us adhortatus suos, acrius instare castellanis cepit: quos ab imbelli multitudine
 suorum reuocatos tanquam capti a tergo essent, insecutus castellum cepit. *consulto*
gladijsque

Lucius Cornelius Cof. complura Sardiniae cepit oppida, dum fortissimas
 partes copiarum noctu exponit, quibus precipiebat, ut delitescerent, operiren-
 turque tempus, quo ipse noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hosti-
 bus, et ab ipso per simulationem fugae longius ad persequendum auocatis, illi in
 relictas ab eis vrbes impetum facerent. *firmissimas*

Pericles Atheniensium dux cum oppugnaret quandam ciuitatem magno con-
 sensu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum quae mari adiacebat clas-
 sicum canis, clamoremque attolli iussit: hostes penetrari illac in oppidum rati, re-
 liquerunt portas, per quas Pericles destitutas praesidio irrupit. *penetrati*

Alcibiades dux Atheniensium Cyzicum oppugnandi eius causa nocte im-
 prouisus accessit: et ex diuersa parte moenium cornicines canere iussit: sufficere
 oppugnationi murorum poterant ad id latus, a quo solo se tentari putabant cum
 confluerent, qua non obsidebantur muros transcendit.

Thrasylbulus dux Milesiorum, ut portum Sycioniorum occuparet, a terra sub
 inde oppidanos tentauit: et illo quo lacebantur conuersis hostibus, classe in-
 spectata portum cepit. *absistebatur*

Philippus in obsidione cuiusdam maritimae vrbis, binas naues procul a con-
 spectu contabulauit, superstruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus a ter-
 ra, domibus oppugnatores distinxit, turritas naues a mari applicauit, et qua
 non resistebatur subiit muros.

Pericles Peloponnesorum castellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant
 accessus, alterum fossa interclusit, alterum munire instituit: castellani securiores ab
 altera parte facti, eam solam qua muneri videbant custodire ceperunt. Pericles
 praeparatis potibus iniectisque super fossam a qua non cauebatur subiit castellum.

Antiochus aduersus Ephesios, Rodiis quos in auxilio habebat praecipit, ut
 nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam partem omni multi-
 tudine cum tumultu decurrente, nudatis defensore reliquis munitionibus ipse
 aggressus

aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi.

Cap. X.

CATO in conspectu Lacetanorum quos obsidebat reliquis suorum submotis Suesfanos quosdam ex auxiliariis, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cum facta eruptione Lacetani facilè auertissent, & fugientes auidè insecti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finxit

Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdam ciuitatis per tumultū relicta oppugnatione quam instruxerat, speciè fugiētis † præstitit: insectisq; temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat oppidum iuuasit.

Annibal cum obsideret ciuitatem Hymerā, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis, tanq̄ praualeret hostis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulsī relicta vrbe procurrerent ad Punicum vallum, Annibal vacuam urbem per eos quos in insidiis, ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit, interpositoq; exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidauit.

acerbis

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum: iuxta oppidum partem copiarū in insidiis posuit: præcepitq; his, vt cum processissent oppidani ligna humida incēderēt, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciēdos hostes progressus, simulata fuga persequētes oppidanos longius cedēdo præxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem † acerbum subiecerunt vnde obortum contemplati fumum Agrigentini incensam ciuitatem suam existimauerunt: defendendaq; eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui insidiati iuxta muros erant, & à tergo instantibus quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt.

Viriatus disposito per occulta milite, paucos misit qui abigerēt pecora Sobrigentium, ad quæ illi vindicanda cum frequentes percurrisset, simulantesq; fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsiq; sunt.

Scordisci equites cum Heracleæ duarum partium præsidio ppositus esset Lucullus pecora abigere simulātes, puocarunt eruptionē: fugam deinde mētiti, sequētē Lucullū in insidias deduxerūt, & octingētos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, ciuitatem aggressurus littori appositā, post quædam p̄montoria occultè habita classe, è nauibus velocissimam præter Larthia præsidia ire iussit: qua visa, cum omnia nauigia quæ pro custodia portus agebantur ad persequendam euolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Lartha

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum nostris terra mariq; obsidētibus partē classis suæ p̄cul armatā iussit ostēdi, ad eius cōspectū cum euolassent nostri ipse reliquis quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybæi portū occupauit.

De simulatione regressus.

Cap. XI.

admissurus

PHORMION dux Atheniensium, cum depopulatus esset agros Calchidensium legatis eorum de ea requirentibus benignè respondit: & nocte qua † dimissurus illos erat, finxit literas sibi superuenisse ciuium suorū, propter quas redeundum

Cyzicenos

L. Lucullus†Cyzicenos obsessos à Mithridate, vt certiores aduentus sui faceret, cùm præsiidiis hostium teneretur introitus vrbs, qui vnus & angustus pōte modico insulam continenti iungit, militem è suis sciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iussit insidentem duobus inflatis vtribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem milium passuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, vt cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, & procul visentes, qui in statione erant, marinæ specie beluæ deciperet.

Scultenans

Hircius cos. ad Decimum Brutū, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites†Scultellam amnem transnabant.

Idem columbis (quas inclusas antè tenebris & fame affecerat) epistolas seta ad collum religabat, easque à p̄p̄inquo in quantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibiq̄ auidæ, altissima ædificiorum petentes excipiebântur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtiq̄ postquàm disposito quibusdam locis cibo columbas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis & com̄meatibus suggerendis. Cap. XIII.

Arceus

Bello ciuili, cùm†Ategua vrbs in Hispania Pompeianarum partium obsideretur, Maurus interrex, tanquam Cæsarianus Tribuni cornicularius vigiles quosdam excitauit, è quibus aliquos euitans, constantia fallaciæ suæ per medias Cæsaris copias præsidium Pompei traduxit.

Annibale obsidente Casilinum Romani farinam doliis secunda aqua Vulturi fluminis demittebânt, vt ab obsessis exciperetur, quibus cùm obiecta per medium amnem cathena Annibal obstitisset, nuces sparsere, quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerēt, eo com̄meatu sociorum necessitatem sustentauerunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio salem, quo maxime indigebant, cuppis conditum, per amnē Saniturnum intromisit. Idem pecora secunda aqua dimisit, quæ excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur vt abundare videantur

quæ deerunt.

Cap. XV.

Romani cùm à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema iam fame panem in hostem iactauerunt: consecutiq̄ vt abundare com̄meatibus viderentur, obsidionem donec Camillus subueniret tolerauerunt.

Athenienses aduersus Lacedæmonios idem fecisse dicuntur

Hi qui ab Annibale Casilini obsidebantur ad extremam famem peruenisse crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Annibal sæpe arato loco qui erat inter castra ipsius & mœnia præriperet, semina in præparatum locum iecerunt: consecuti vt habere viderentur, quo victum sustentarent vsque ad satorum prouentum

deficere

Reliqui ex Variana clade, cùm obsiderentur, quia†defici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præcisibus manibus dimiserunt, hi circumfidentibus suis persuaserunt, ne spem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

Thraces

Thracæ in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq; cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrasylbulus dux Milesiorum cum longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatte, qui sperabat eos ad deditiorem fame posse compelli, sub aduentum legatorum Aliattis frumentum omne in forum compellere iussit: & conuiuiis sub id tempus institutis per totam urbem epulas præstitit: atq; ita persuasit hosti superesse ipsis copias, quibus diurnam sustinerent obsidionem. *instructis*

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.

CL. Marcellus cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectiorem populares studebat, & Annibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, acersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, quod antea ignorasset: hortatusq; est, ut secum moraretur: & super verborum honorem, equo quoque donauit. Qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam popularium qui ex illo pendebant, sibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos transferrent, etiam ex consuetudine, ut socii exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad dissimulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos ceciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantum ad presentem profuit successum, sed in posterum præstitit, ut Romanis veri quoque transfugæ forent suspecti. *occiderunt*

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quod aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis iniuriam, liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium cos. misit: qui tanquam rationibus interuersis transfugisset, nunciauit nocte proxima Gallorum quatuor milia, que prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfuge, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit insidiis lectissimam manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter, Hannonis consilio satisfecerunt & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt. *dicitur pollicitus*

Annibal simili consilio se à transfugis vltus est. Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploratores hostium in castris suis esse, palam pronunciauit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis que pronunciauit, retulerunt exploratores ad suos. Tum comprehensi à Romanis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt. *compressi*

Diodorus cum præsidio Amphipolim tueretur, & duo milia Thracum suspe

Et a haberet, quæ videbantur urbem direptura, metitus est paucas hostium naues proximo littori applicuisse, easque diripi posse. Qua spe simulatos Thraca emisit, ac deinde clausis portis non recepit.

De eruptionibus.

Cap. XVII.

Romani, qui in praesidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerunt defensores: quorum paucitate contempta, cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilius Paulus vniuersis Lyguribus improvisò adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis eruptione facta stravit cepitque Lygures.

Velius praefectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, misit ad Hasdrubalé legatos, ut abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumfessos ad Dyrrhachium non tantum obsidione liberavit suos, verum etiam post eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Caesarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auidè irrumpentem, exterior ipse circumfusus corona obligavit, ut ille inter eos quos obsidebat, & eos qui extra circumuenerant medius, non leue periculum & detrimentum senserit.

*didiacum
alias rhyndacum*

Flavius Fimbria in Asia apud † Hildinacum aduersum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde fossa in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc eruptione facta sex milia eorum cecidit.

C. Caesar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorum copiis, cum à Q. Cicerone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuersis hostibus metum simulauit, militesque in castris quæ ampliora solito industria fecerat tenuit: Galli praesumpta iam victoria, velut ad praedam castrorum tendentes, fossas implere, & vallum detrahere ceperunt: qua re praelio aptatos, Caesar emissio repente vndique milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduersus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta, praestitit eis suspensionem metuentis: cuius augendæ causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugam cogitare: Barbari oblata victoriae spe concitati, lignis sarmentisque se onerauerunt, quibus fossas complerent: ingenti que cursu castra nostra in colle posita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuersas immisit copias, multisque Gallorum caesis plurimos in deditioem accepit.

Asculani oppugnato opidum Pompeio cum paucos senes agros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem, adeoque se continuerunt, ut Popilio Lenati fiducia fieret, scalis opidum aggrediendi. Quo deinde suspicante insidias (quia ne tunc quidem obsistebatur) ac suos reuocante, eruptione facta auersos & descendentes adorti sunt.

De constantia

terdixit, equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: peditibus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent in aestiua exeuntibus, xxx. dierum farinam collo portare imperavit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: vnde & in prouerbum

Muli Mariani tractum est Muli mariani.

Theogenes Atheniensis cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit ibi se daturum: dein clam equites præmisit, eosque hostium specie impetum in suos retorquere iussit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hostium occursum prepararentur, permisit ita ordinari aciem, ut quo quis voluisset loco consisteret, & cum inertissimus quisque retrò se dedisset, strenui autem in fronte prosiluissent, ut quenque inuenerat stantem, ita ad ordines militie puenit.

Lysander Lacedæmonius, egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit, ne speciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus cum suum filium diuertisse audisset in eius domum cui tres filie insignes specie essent, Audio, inquit, fili anguste habitare te, pluribus dominis domum possidentibus, hospitium laxius accipe: iustoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matris familias vteretur.

Q. Metellus Cos. quàmuis nulla lege impediretur, quin filium cõtubernalem perpetuum haberet, maluit tamen cum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cum secundum leges in cõtubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

T. Scaurus filium, quod in saltu Tridentino loco hostibus cesserat, in conspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominie pressus mortem sibi conficiuit.

Castra antiquitus Romani cæteraque gætes passim per corpora cohortium velut mapalia constituere soliti erant, cum solos urbium muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus eorum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde victo eo in Campis Arusinis, circa urbem Statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc usque metationem, quæ nunc effecta est peruenerunt.

P. Nasica in hybernis, quàmuis classis usus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumperetur, aut per ocii licetiam fociis iniuriam inferret, naues adificare instituit.

M. Cato memoria tradidit, in furto comprehensis inter comilitones dextras esse precisas: aut si lentius animaduertere voluisset in principes, sanguinem missum.

Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quàm hostem metui debere, significans eos, qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

Appii Claudii sententia, senatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuam armaturam, omnibus

omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostiũ spolia singuli referrẽt.

Otacilius Crassus Cos. eos q̄ ab Annibale sub iugũ missi redierãt, tẽdere extra vallũ iussit, vt immuniti assuescerẽt piculis, & aduersus hostẽ audẽtiores fierẽt.

P. Cornelio Nasica, Decimo Iunio Coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgis cæsi publicẽ venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellũ initio hostibus cesserant, extra vallũ iussit tendere, donec assiduo labore & p̄speris excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cùm ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere, eorumq̄ pars detrectasset imperium, questus apud censores, effecit vt notarentur à patribus, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoq̄ plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq̄ consensu stabilita disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri.

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

Senatus cùm turpiter fugati eius milites essent, decreuit ne auxilia ei submitterentur, nisi captis eius legionibus, quæ punico bello militiam detrectauerant: at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordeũ ex senatuscõsulto datum est.

L. Piso cùm Titium præfectũ cohortis, quò loco fugitiuus cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit conuiuuis & balneo abstinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discunctos perstare in principiis iussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Acilio Rufo præfecto equitũ quia hostibus cesserat, & parũ instructã armis alam habebat, vestimenta per licitorẽ scidit: eidemq̄, vt erat sedato habitu, p̄stare in principiis donec mitterẽtur, imperauit,

Attilius Regulus cùm ex Samnio in Lucernã transgrederetur, exercitũsque eius obuuis hostibus aduersus esset, opposita cohorte iussit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idẽ P. Aureliũ sanguine sibi iunctũ, quẽ obsidioni Lipararũ ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cùm ager incensus, & capta castra essẽt, virgis cæsum in numerũ gregaliũ peditũ referri, & muneribus fungi iussit.

Fulvius Flaccus Censor Fulvium fratrem suum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis dimiserat, à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cùm tradito profectiois signo classem soluisset, & relictus è militibus quidã alta voce & gestu expostularet, vti tolleretur, circumactõ ad littus vniuersa classe comprehẽsum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exẽplo

potius impendit . Appius Claud. ex his qui loco cesserant decimum quemque militem, sorte ductū, fuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, que loco cesserant sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Aquirius ternos ex centuriis quorum statio ab hoste perrupta erat securi percussit. M. Antonius cum ager ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimavit, & in singulos ex his centuriones animadvertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit. In legionem, quæ Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita ut quatuor milia tradita custodia necaretur. Præterea senatusconsulto cautum est, ne quem ex eis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutiliū, magistrum equitum, quod aduersum dictum eius, quamuis prosperè pugnauerat virgis poposcit casum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, cumque profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quam ad genua eius & Fabius cum patre prouolueretur & pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius cui imperioso postea cognomen fuit, filium quod is contra edictum patris cum hoste pugnauerat, quamuis victorem, in conspectu exercitus virgis casum securi percussit,

Manlius filius, exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante negavit tanti esse quenquam, ut propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit ut ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dyrachium, cum ex quinque legionibus vna seditione facta, militiam detrectasset, secuturamque se temeritatem ducis in expeditionem asperam & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas & consistere in ordinibus, detectis armis velut in acie, iussit: post hæc seditionem legionem inermem procedere, & distinctamque in conspectu armati exercitus, stramenta coegit secare: postero autem die similiter fossam distinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret, nomenque aboleret, milites autem in supplementum cæterarum legionum distribueret.

omnibus

distinctisque

Q. Fulvio, Appio Claudio Coss. ex pugna canensi in Sicilia à Senatu legati postulauerunt à Cos. M. Marcello ut in prælium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negavit sibi placere committi his rempub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur, neve quod præmiū ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo, quod prædam non æqualiter diuiserat militibus.

Cum ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, uti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infreques referretur, stipedium ei annum non daretur, æraque rescinderentur.

numeroque
re scindere
retur.

De effectu

De effectu disciplina.

Cap. II.

BRuti & Cassii exercitus, memoriae proditum est, bello civili cum una per Macedoniam iter facerent, priorque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat peruenisset, Cassii tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in transitu maturando praecessisse: qui vigor disciplinae effecit, ne solum in operibus, verum etiam in summa belli praestarent Cassiani Brutianis.

C. Marius, cum facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus qui sub Rutilio, & qui sub Metello, ac postea sub seipso meruerant. Rutiliarum quendam minorem, qui certiores disciplinae arbitrabatur praeprouit.

punctauit

Domitius Corbulo, duabus legionibus & paucissimis auxiliis disciplinae correpta Parthos sustinuit.

Alexandro Macedo xl milibus hominum, iam inde a Philippo patre disciplinae assuefactis, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias vicit.

Cyrus bello adversus Persas, xiiii milibus armatorum immensas difficultates superavit.

Epaminundas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc, tantum equites erant, Lacedaemoniorum exercitum, xxiiii milium peditum, equitum mille sexcentorum vicit. A xiiii milibus Graecorum, qui numerus in auxiliis Cyri adversus Artaxerxem fuit, centum milia barbarorum, praelia supata sunt.

Eadem Graecorum praelio xiiii milia, amissis ducibus reditus sui cura vni ex corpore suo Xenophonti Atheniensi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuersa sunt.

Xerxes a ccc Lacedaemoniorum ad Thermopylas vexatus, cum vix eos conficisset, hoc se deceptum aiebat, quod multos quidem homines haberet, viros autem disciplinae tenaces nullos

De continentia.

Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem quo remiges contentum fuisse traditur. Fabricius cum Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, malle se habentibus id imperare quam habere.

Attilius Regulus cum summis rebus praefuisset, adeo pauper fuit, ut se, coniugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum, cuius audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse praesentiam suam.

C. Scipio, post res prosperè gestas in Hispania in summa paupertate decessit nec ea quidem relicta pecunia, quae sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotaui senatus.

Idem praestiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimarum rerum administrationem, in maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebanorum tantae abstinentiae fuit, ut in supellectili eius, praeter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal surgere de nocte solitus, ante noctem non quiescebat, crepusculo demum ad cenam vacabat: neque amplius quam duobus lectis discubebatur apud eum.

uocabat

Idem cum sub Hasdrubale Imperatore militaret, plerumque super nudam humum in sagulo tectus, somnos capiebat.

Aemilium ^{sacculo}

L. Marcellus cum in manus Gallorū imprudens incidisset, circumspicende regionis, qua euaderet causa, equum in orbem flexit: deinde cū omnia esse infelita vidisset, precatus deos in medios hostes irrupit, quibus inopinata audacia percussis, ducem quoq; eorum trucidauit, atq; vbi spes salutis vix superfuerat, inde opima retulit spolia.

L. Paulus amisso ad Cannas exercitu, offerente equū Lentulo quo fugeret, superesse cladi (quanquam non per ipsum contracta) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinauerat, persedit, donec ab hostibus oppressus cōfoderetur.

Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladē vixit, gratiaq; ei à senatu & populo actę sunt, quòd non desperasset temp. Non autem vitę cupiditate sed reipub. amore se superfuisse reliquo aetatis suę tēpore approbavit. Nam & barbā capillumq; submitit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cum ei deferrentur à pop. renunciauit, dicens fœlicioribus magistratibus reip. opus esse.

Sempron. Tuditanus, & C. Octavius Trib. militū omnibus fuis ad Cānas, cum in minoribus castris circūsiderentur suaserunt cōmilitonibus, vt stringerent gladios, & per hostiū præsidia erūperent secū, id sibi esse animi, etiā si nemi nī ad erūpendum audacia fuisset, affirmans: de cunctātibus xii omnino equitibus vel peditibus q; comitari sustinuerāt reptis, incolumes Canusiū peruenerūt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus milibus hominum prædatum profectus, locoq; iniquo circūuentus ab Asdrubale ad primos tantū ordines relato consilio, incipiente nocte (quo tempore minimē expectabatur) per stationes hostium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio cōsuli iniquis locis deprehenso ab hostibus suasit, vt ad occupandū collē, qui in p̄p̄inquo erat, modicam manum mitteret, seq; ducem his, qui mittebātur obtulit, auocatus in diuersa hostis emisit consulē: Decium autem cinxit obseditq;: illas quoq; angustias, nocte eruptione facta, cū eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem fecit sub Attilio Calatino cōsule cuius varie tradūtur nomina, alii Laberium, nonnulli Cędicium, quā plurimi Calphurniūm Flammā vocitatum scripserunt. Hic cum demissum in eam vallem videret exercitum, cuius omnia latera, quæ erant superiora hostis infederat, depoposcit, & accepit à cōsule trecētos milites, quos hortatus vt virtute sua exercitū seruarēt, in mediam vallē decurrit: ad opprimendos eos vndique descendit hostis, lōgōque & aspero prælio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæsar aduersus Germanos & regem Ariouistum pugnaturus confusior animis pro cōcione dixit, nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis vsurum: quo affecutus est, vt & decumani tanquā præcipuæ fortitudinis testimonio cōcitarentur, & ceteri pudore, ne penès alios gloria virtutis esset.

Lacedæmonius quidā nobilis, Philippo denunciante multis se prohibiturum, nisi ciuitas sibi traderetur, Num inqt & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Persæ sagittarum multitudine
nubes

nubes esse facturi, fertur dixisse, melius in umbra propugnabimus.

Cælius prætor urbanus, cum ei ius dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respōdissent, dimissa aue, hostiū victoriam fore: necata, populū Romanum superiorē, ac Cælium cū familia periturum, auem occidit, qua occisa, nostro exercitu vincēte, ipse cū xiiii Cæliis ex eadē familia in prælio est occisus: hūc quidam non Cælium sed Lælium fuisse, & Lælios non Cælios perisse credunt.

P. Decius primo pater, postea filius, in magistratu se pro re publica deuouerūt. admissisq; in hostem equis, adepti victoriam patrię contulerunt.

P. Crassus, cū bellum aduersus Aristonicum in Asia gerēs, inter Aeliam & Myrinam in hostium copias incidisset, viuusq; abduceretur, execratus in cōsule Romano captiuitatē, virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atq; ab eo per dolorē concitato transfuerberatus, dedecus seruitutis vt voluerat effugit.

M. Cato Censorii filius, in acie decidēte equo prolapsus, cum se recollegisset, animū auertissetq; gladium excidisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio, demū reuersus est ad suos.

Perthini à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerūt, ipsi coriis mē defactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium vitam trahentes xi. menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiam perpeffi sunt, vt centū denariis murē vānisse, proditū memorię sit, eiusq; venditorē fame periisse, emptorē autem vixisse, fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cum oppugnaret Mithridates, captiuos eius vrbis produxit, ostenditq; obsessis arbitratus futurū vt miseratione suorum compelleret ad deditiōnem oppidanos: at illi cohortati ad patiendū fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viathotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum, quàm à Romanis deficere.

Numantini ne se dederēt, fame mori præfixis foribus domuū suarū maluerūt.

De affectu & moderatione.

Cap. VI.

Quintus Fabius hortāte filio vt locū idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophō cū equo veheretur, & pedites iugum quoddā occupare iussisset, num ex eis obmurmurantē, quōd diceret, facile tā laboriosa sedentē imperare, desiluit, & gregalē equo imposuit, cursūq; ipse pedestri ad destinatū iugum conuersus puenit, cuius facti ruborē cum perpeti miles nō posset, irridentibus commilitonibus spōte descendit. Xenophontem vix vniuersi perpulerunt vt cōscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reseruaret.

Alexander cum hyeme duceret exercitū, residens ad ignē recognoscere prætereuntes copias cœpit, cūque conspexisset quendam propè exanimatum frigore, cōsidere loco suo iussit: deditq; ei, Si in Persis natus esses, in regia sella rese-

dis

diffe tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honestè natū militiè inhabilem, angustiarum rei familiaris causa reductum, ad longiorem ordinem rescisset, censu constituto, honesta missione exauctorauit.

De variis consiliis.

Cap.

VI

CAesar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem, quòd plerisque dicitur contra vitia corporum, fame potius quàm ferro superandi.

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus, hostè vincendum esse dicitur.

L. Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significatiora sequenda consilia.

Scipio Africanus fertur dixisse, cum eum parum quidam pugnanticerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & postulanti vt prodiret, respondit: si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cumq; demonstraret gladiatorem contemptè staturæ & propè exactæ ætatis, obiecit ei, dixitq; si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se imparem vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoq; inconsultè pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum præualido alteri, alteri admodum exili, duos admouit iuuenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valentioris per angulos pilos vellere: cumq; gracili successisset quod imperatū erat, validissimus cum infirmi equi cauda sine effectū luctaretur, naturā (inquit) Sertorius Romanorum virium per hoc vobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Cos. cum intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamq; copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit: terrendiq; hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, quæ acti es voluissent patere.

Cælius Primpilaris, qui in germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, veritus ne barbari ligna, quæ congesta erant vallo admouerent, & castra eius incenderent, simulata lignorum inopia missis vndiq; qui ea furarentur, effecit vt Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quæ conuenerant alimētum præstarent incendio.

Annibal regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cum transiisset, deturbat ea Pœnis, eorumq; armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat, merfit.

Athenienses, cum subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros

facros Mineræ extra urbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expresserunt, armis tantùm & veste celatis: peracto ritu suo, non statim Athenas reuersi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore, quo minimè timebãtur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerãt, litro depopulati sunt.

Cassius onerarias naues, non magni ad alia vsus, accensas, oportuno vento classem hostium misit, & incendio eam consumpsit.

Liuius fuso Asdrubale hortantibus eum quibusdam, vt hostem ad interem persequeretur, respondit. Aliqui & supersint, qui de victoria nostrabus nuncient.

Scipio Africanus dicere solitus est, hosti nõ solam dandam esse viam fudi, sed etiam muniendam.

Pericles Atheniensis affirmavit incolumes futuros testes, si deponerët ferunt: eiusq; obsecutos conditionibus, vniuersos qui in sagulis ferreas fibulas habuissent, interfici iussit. Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmavit, ad capiendos se venisse elephantos, quibus ferax est Numidia: vt hoc permetterent, poscentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione auocatos ad ortus sub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum comitum facilius ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis nauibus, tanquam vnã omnino haberet triremem, vicibus in eam remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos transnauigantes immisit, & comitatibus eorum potitus est.

Ptolomæus aduersus Perdiccam exercitu præualem ipse inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites, ipse prægressus cum copiis quas habebat effecit, vt puluis, quem pecora excitauerant, speciem magni sequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hostem.

Myrodines Atheniësis aduersus Thebanos equitatu præualem pugnaturus, in cãpis suos edocuit, manentibus esse spem aliquã salutis, cedentibus autem perniciosissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Sicilia præsidio Hennæ præpositus, clauis portarum, quas penes se habebat, reposcentibus magistratibus Hennensium, quod suspectos eos tamquam transitionem ad Pœnum pararent habebat, petiit vnus noctis ad deurbationem spacium: indicataq; militibus fraude Græcorum, cum præcepisset vt parati postera die signum expectarent, prima luce assistentibus militibus redditurum se clauis dixit, si idem omnes Hennenses censuissent: ob eam causam vniuersa multitudo conuocata in theatrum, & idem flagitante, manifesta deficiendi voluntate, signo militibus dato vniuersos Hennenses cecidit.

Iphicrates dux Atheniensium, classem suam hostili habitu instruxit, & ad eos quos suspectos habebat inuectus, cum effuso studio excipiretur, deprehensa eorum perfidia oppidum diripuit.

Tigracus cum edixisset futurum, vt ex Volonum numero, fortibus libertatē daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor milia ex his, quia segnius pugnant

rant metu pœnæ in quendam munitum collem coissent, misit qui eis diceret, totum sibi exercitum Volonum vicisse videri, quod hostes fugissent: & sic eos & suis sua fide & ipsorum metu exolutos recepit.

Hannibal post prælium, quo ingentem cladem ad Trasimenum Romani acceperunt, cum sex milia hostium, interposita pactione, in potestatem suam redegit, socios Latini nominis, benignè in ciuitates suas dimisit, dictitans se Italiae liberandæ causa bellum gerere, eorumque opera aliquot populos in ditionem accepit.

Mago cum Locri obsiderentur à Crispino, classis nostræ præfecto, diffudit ad Romana castra rumorem, Hannibalem casu Marcello ad liberandos obsidione Locros venire: clam deinde equites emissos iussit à montibus, qui in conspectu erant se ostendere: quo facto effecit ut Crispinus Hannibalem adesse ratus, conscenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantum, sed centuriis sagittarios & funditores interposuit.

Pelopidas Thebanus, cum à Thessalis in fugam versus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberasset, ne sequentibus hostibus idem transitus maneret, nouissimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani cum Campanis equitibus nullo modo pares essent, Q. Neuius Centurio in exercitu Fuluii Elacci Procôf. excogitauit ut delectos ex toto exercitu, qui velocissimi videbantur, & mediocris stature erant, parmulis non amplis, et galericulis gladiisque, ac septenis singulos hastis quaternorum circiter pedum armare, eosque adiunctos equitibus iuberet usque ad mœnia prouehi: deinde ibi positis nostris equitibus incipere inter hostium equitatum præliari: quo facto, vehementer & ipsi Campani afflicti sunt & maximè equi eorum, quibus turbatis prona nostris victoria fuit.

P. Scipio in Lydia cum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque maledentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem, ut postero, quamuis re suo ligioso die, committeretur prælium: quam sententiam secuta victoria est.

Catonem vastantem Hispaniam, legati Illygetum, qui sociorum populus erat, adierunt oraueruntque auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio socios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem milium cibaria parare, & naues ascendere iussit, dato præcepto, ut causati ventos retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilii rumor, ut Illygetum excitauit animos, ita hostium consilia discussit.

C. Cæsar cum in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficerent, ora oculosque eorum gladiis peti iussit, et sic aduersam faciem cadere coegit.

Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis signis vrgerentur, vniuersas copias cinxere plaustris, quæ impleuerat fortissimis viris, muliebri veste tectis. Sempronium quoque, tanquam aduersus fœminas, audētius ad obsidendos hostes consurgentem, hi qui in plaustris erant aggressi fugauerunt.

Eumenes Sardinianus ex successoribus Alexandri, in castello quodam clausus

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, ut posterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cum naturalem assistendi appetitum consuetudinem, ad sudorem vimque crura iactarent.

andique

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & insuper praesidium, si magna summa eis promitteretur, non dubitavit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exolvebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobile claræ operæ equitem, vocari ad se iussit: eique excusavit, quod invidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo, pecuniâ insuper largitus obtinuit, ut quem ex conscientia trepidum accerierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quam fortem haberet equitem.

Philippus cum audisset Pythiam quendam bonum pugnatorem alienatum sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibusdam uti eum caueret, Quid si, inquit, partem ægram corporis haberem, abscinderem potius quam curarem? deinde familiariter secreto elicito Pythiâ, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fidelioremque habuit, quam habuerat antequam offenderet.

Quin. Ser
torius.

T. Quintus Crispinus, post infausam aduersus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cum comperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiae dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatæ perferrentur, monitione consecutus, ut Salapia & aliæ vrbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deferendæ Italiae iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodum, impetu facto in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset, non esse sibi mentem destituendæ reipublicæ: cumque ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, cæteros etiam exemplo coegit ad iurandum.

Volscorum castra cum prope à virgultis sylvaque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, usque in vallum perferre poterant incendit, & sic aduersarios exiit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumque confecit.

Milciades cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes compulsi ut festinarent ad opem vrbi ferendam, quam classis Persarum petebat, cumque præcurrisset impleissetque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circum-

ctis ex

etis extemplò nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis, cùm excepisset Megarésium classẽ, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Cereris sacro fœminas Atheniensium raperent, magnâque ædita cede eorum vltus esset suos, eadem quæ ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis: qua facie decepti Megarenses, tâquàm suis & cum successu renauigantibus effusi obuui, inermesque rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium, victa classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphiliam apud flumen Eurymedonta. Persæ quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent, nil cauerunt, subito itaq; oppressi, eodem die, & nauali & pedestri pralio victi sunt.

Finis.

X ii

AELIANI DE INSTRV

ENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM HA-
drianum, à Theodoro Theſſalonicenſe latinum factum, &
Antonio Panormitæ Alphonſi regis præceptori
dicatum.

PRAEFATIO.

Scientiam Græcis acierum instruendarum solitam, diuè Hadriane, quam ab Homeri vsq; temporibus sumplisse initium certum est, literis complures mādauerunt autores superiores, qui parùm eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, disciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita persuasus, de hac eadem tractare scientia volui, vt posteros nostra potius quàm illorum antiquorù præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanam huiuscemodi rei facultatem ac peritiã, vt verum fatear, ignorarè, diu dubitavi an rem repetere in vsumq; reuocare deberem, iam lapsam, desitam, & forsan minimè propterea vtilem, ob eam doctrinã quam tui Romani inuenere: sed cùm ad diuum Neruam patrem tuum salutan di visendiq; gratia Formias venissem, diesque nonnullos apud Frontinũ virũ consulare insignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi sanè nõ minus studii ab eo iplo græcè impendi quàm Romanè scientiæ militari, atq; ita negligendum, præterea quòd de acierum instructione more Græcorum docere nõ censui, ratus scilicet nunquàm apud Frontinũ posse id studiũ seruari, nisi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercèt, haberetur. Formã igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis, sed nõquàm edere ausus sũ, propter tuam summam peritiã & virtutem, qua facile omnes qui copiis vnquàm imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliẽdãq; repetii ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum autorũ Græcorum operibus posset meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinateq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, lögè & plenius possint doceri & facilius, quàm ex iis quæ antiquiores reliquerunt: sed quanquàm hoc ita est, tamen nõ sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magistrum atq; Imperatorẽ: haud enim fieri potest quin hæc tenuiora videantur, si cum tuis cõferri volueris. At si vt peregrinam scientiam & rationum elegantiusculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præsertim si in his vel Alexãdri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præposui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere posses, et quæ placuerit legere, facile sine vlla iactura temporis inuenires.

Primus

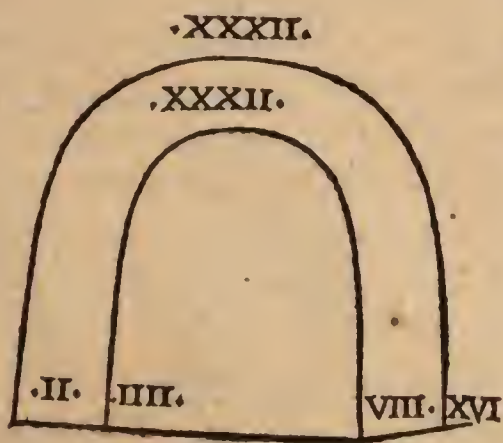
Primus omnium, quos nouerimus, poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse, ac homines ea præditos facultate probasse laudauisseq; videtur. *Homerus.* Quale illud de Menestheo carmen legimus, Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas. Ordine qui Martis turmas equitèq; locaret. Et quidè de Homèrica disciplina armorù legimus opera Stratoclis, Hermiæ, & Frontini, nostræ ætatis viri cõsularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoq; re militari satis operum edidit, quæ Cyneam Theffalum redegisse in breuitatem cõstat. Pyrrhus etiam Epirota, quemadmodum copiæ instrui deberent, scripsit: & Alexander eius filius, Clearchus, itemq; Pausanias, Euangelus, & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarù studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atq; Iphicrates, Posidonius Stoicus etiã artè instruendarum acierù scripsere, pluresq; alii, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere, vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verùm enumerare omnes, qui de re militari scriptum reliquerunt, longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de iis iudicè dicam: omnes ferè ita mihi vnanimiter scripsisse videtur, quasi docere homines vellèt nõ ignaros, sed satis earù rerum peritos, quas explicare statuerèt. Quod igitur nobis incommodum cùprimùm rei huiuscemodi disciplinam affectarem, occurrebat, vt neq; præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neq; satisfacere posse veterum illa præcepta putarem, id pro viribus enitemur, ne aliis eueniat cõmittamur: quamobrem quoties minus sententiã nostrã verbis satis exprimere possumus, adiuuamur vtimur figurarum descriptionis: vt ipse conspectus visu intelligentiæ subueniat. Nusq; tamen antiquorum autorum vocabulis vti omittam, vt qui primus his nostris erudimentis imbuatur, nihil postea peregrinũ sibi sonare arbitretur, cum illorum opera audiet. Credo autem neminem fore, qui nostra hac via & ratione institutus, non facile veterum quoq; omnia possit opera intelligere. Vtilè omniũ maximè disciplinã hanc esse intelligi ex iis licet, quæ Plato philosophus in eo opere quod edidit de legibus, differit. Cretesium enim legumlatorè ita leges cõdidisse affirmat tanq; homines semper parati essent ad bellum, atq; in procinctu dimicandi consisterent: omnibus namq; inter se vrbibus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, sed ab ipsa rerum natura indicetur. Quod cum ita sit, quænam alia esse potest disciplina vel potior, vel humane vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Initium verò sumendum ab iis cõseco quæ absolutè ad bellum atq; perfectè apparantur, quarum duplices esse copias nouimus: Aut terrestres enim, aut nauales. Terrestres quæ terra præliantur. Nauales quæ mari aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis aliàs, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constat, vt partim bellatores sint, partim imbelles, tãtum ad vsus necessarios bellatorum & ministeria ac-

commodati. Bellatores ii sunt qui ad decertandum instruuntur, armisq; aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, ut medici, ut tabernarii, ut ferui, & ceteri qui exercitum ministerii causa sequuntur. Bellatorum alii pedites, alii vectores. Pedites qui pedibus in terra enituntur: Vectores qui aliquo ferantur vehiculo, quorum duplex est genus. Nam alii equis, alii elephantis vehuntur: quinetiam qui equo utuntur, seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus constant, aut equis ipsis insideant: hæ sunt vniuersi generis differentia. Membrum pedestre atq; equestre multiplex est: quod verò in elephantis & curribus versari proposui, nulla euariat differentia. Pedestris itaq; ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armatis grauissimis inter pedites armis uti consueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armatis speciale accipiunt. Nam scutum amplius & rotundum gerunt, & hastam longiorem, Velites leuissimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eosdem licuit: non lorica induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut scutum graue gerere soliti sunt: sed telis tantum utuntur aut sagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum est. Peltatis similis Macedonicæ armatura in usu est, sed leuior. Nam & pelta scutum paruum leueq; est, & conti eorum longè Sarissis sunt breuiores: deniq; genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum est, videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem sunt complures qui eos cum velitibus iungant, & utrosque vocare velint leuem armaturam. Equestres copiarum quæ à quadrigis sciungi & per turmas locari debent, modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsecta est, & hinc cataphracti nomen sortita est, pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non solum sua corpora, sed etiam equos lorica vndiq; muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii hastati habentur, alii ferentarii. Hastati qui manus conserunt, & cominus hasta decertant, quorum alii scutum gerunt, & inde scutati dicuntur. Alii sine scuto hasta impugnant, qui nomine speciali, Hastati vocantur, & Contati. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminus solent dimicare: quorum alii iaculis, alii arcu utuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu utuntur qui equites sagittarii, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo sunt genera, nam alii longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini speciali vocabulo. Alii cum semel aut bis iaculum miserint, quo leuiori utuntur, manus de cætero cum aduersario conserunt, & cominus pugnare incipiunt, non secus quàm quos hastatos appellari retulimus. Leues hos nominari solitum est. Ergo Tarentinorum alii Tarentini nomine suo vocantur, quæ de longè iaculari consueuerunt: alii leues, quæ pugnam cominus subeunt. Exposui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, velites, equites hastatos, equites iaculatores, equites sagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: sed cum phalanx quæq; collegia, præfecturas, ordines, numerumq; idoneum contineat, atq; etiam verba sortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum ad prælium ipsum accommodentur, de his singulis doceamus necesse est. Primum igitur in hac disciplina & præcipuum est, ut ex multitudine hominum

minum quam fufam inordinatamq; acceperimus, idoneos elegamus, & locis cõuenientibus inſtruamus, hoc eſt, & decuriemus & condecuriemus, atq; vt numerum ſtatuamus copiarum, qui modicè commodeq; ad belli rationem & uſũ ſuppeditet: quippe cùm & in itinere, & in caſtris, & in præliis iſtis inſtructũ haberi exercitum ſit perquã utile. Iam ſapius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus proſtigatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id diſciplinæ definit, vt ſcientia ſit bellicæ motionis. Polybius verò ſcientiã eſſe inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, condecurientur, deniq; aptentur & erudiantur ad belli uſum & rationem. Decuriare igitur eſt decurias inſtituere. Eſt autè decuria numerus hominum, qui à duce vno poſitione ſimplici ſubinde deductus ferie, ceſſet vel in octauum vel in duodecimum vel in decimum ſextum. Numerus enim decurię variè ad hunc modũ à diuerſis autoribus datur. Verũ in re nobis propoſita ſexdecim deſcribantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinẽ modicè habeat, tum, ſi uſus aliquãdo exigat altitudinẽ, vel duplicari in xxxii, vt augeatur, vel dimidiari, vt in viii diminuatur, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nam ſiue iaculètur, ſiue funda aut arcu vtãtur, facile ſuo iactu altitudinẽ phalangis exuperèt. Optimus cuiuſq; decurię præponi, & ductor cæterorũ omniũ eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præſtes nũcupatur. Vltimum decurię tergiductorem vocamus. Totam verò ipſã decuriã, ordinẽ, verſum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quali auctorationem à ſacramẽto militari appellant. Sed ſunt qui enomotiam quartam eſſe decurię partem aſſerant, præfectumq; enomotarcham præponãt. Duas item enomotias dimæriam quali bipartitam vocant, & principem Dimæritam, ita vt ſemidecuriam dimæriam quoq; liceat vocitare, & ſemidecurionem Dimæritam, qui ſecũdus decurię eſt: nam qui proximè decurionem poſtponitur, ſubſtes dicitur, qui verò hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modum præſtes ſubſtesq; locatur, vt ordo totus ex præſtitibus & ſubſtitibus poſitis alternatim conficiatur. Vnde meritò decuriam ita quoq; deſiniunt, vt verſus ſit ex primis ſecundisq; pro virtute inſtitutis, atque vni decurioni obtèperantibus. Condecuriare eſt primæ decurię ſecundam ita apponere, vt lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, ita lateri ſubſtitis, primi decurionis, ſubſtes primus ſecundę decurię ac deinceps ad hũc modũ. Aſtes vero is dicitur qui ita appoſitus viget, verbi gratia, decurionis primæ, decurię aſtes, decurio ſecundæ, decurię eſt, & ſubſtitis primæ, ſubſtes ſecundę, itaq; deinceps: quoties igitur poſt ſecũdã decuriã, tertia & quarta & reliquę deinceps adiiciũtur, talis conſtructio cõdecuriatio dicitur, totaq; coagmẽtatio phalanx, ſiue legio. Cuius lōgitudō prima decurionũ ordinatio eſt, quę & frõs, & facies, & acies, & iugũ, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarũ vocari ſolita eſt. Quãtũ verò phalãgis pone frõtẽ ad tergi uſq; ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites iugare dicitur. Stare per directum in latum præſtites ſubſtitesq;, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummãſque partes duas à fronte

per

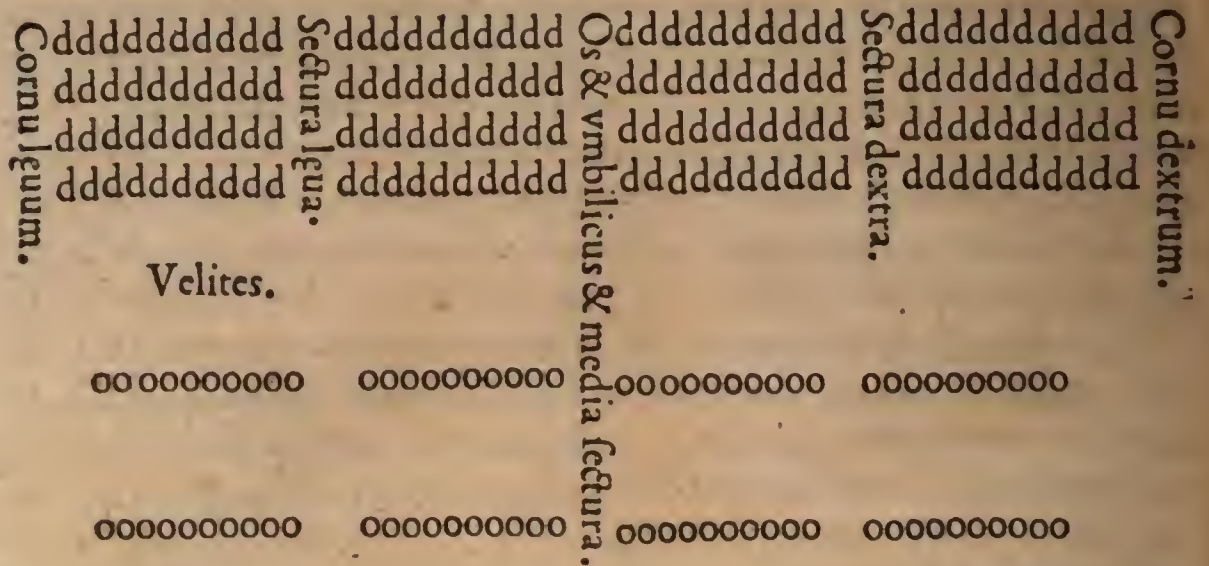
nulli strategiã, id est, præturã hũc ordinẽ vocant: et Strategũ, id est, prætorẽ eius principẽ nominãt. Duã simplares phalãges duplarẽ phalangẽ reddũt hominũ viii mil. cxcii, decuriarũ d xii. Sũt q ordinẽ hũc meros, id est, partẽ appellari velint, qd' modò cornu et alã diximus nominari. Duã duplares phalãges quadruplarẽ phalangẽ coagmẽtat, decuriarũ M xxiiii. hominũ xvi M cclxxxiiii. Sũt itaq; in tota phalãge siue legione cornua duo, phalãges simplares quatuor, partes octo, cohortes miliaria xvi, quingentaria xxxii, manipuli lxiiii. Centuria cxxviii. Cẽturie quadruplares cclvi. Decurie duplares d xii. Decuria M xxiiii. Optimus quisq; præfectorũ phalangum simplariũ in prima simplari, hoc est, in dextro cornu statuitur: secũdus virtute, in secũda, hoc est, in læuo cornu locatur, tertius cũ secũda in flẽuã ponitur mediã versus secturã, quartus cum prima in læuũ cornu dextrã, hic etiã mediã versus secturã. Quod cũ prima & quarta præfectos habeãt, primũ virtute & quartũ, secũda autẽ & tertia secundũ virtute & tertiũ pares vtiq; virtute suorum principũ cõstant. Nam si in quatuor magnitudinibus in- sunt proportionẽs æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei esse æquale quod fit à secũda & tertia, apertũ in disciplinis mathematicis est.

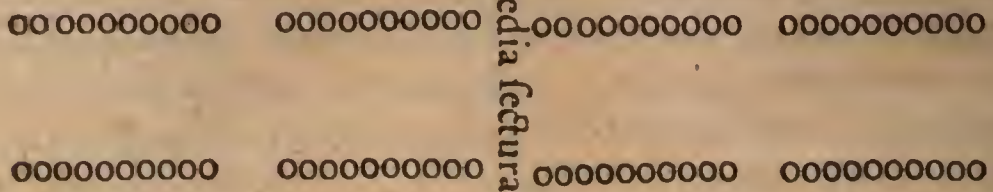
*ib. a propo. lib
6: elementor
euclidis. et
propos. 19.
lib. 7:*

Prima igitur & quarta secundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur, vt primus virtute in læuo primæ phalangis simplaris statuatur. Secundus in dextero secundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In singulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ secundum vittutis locum obtineat, tertiæ tertium, secundæ quartum: ita enim virtute pares intra se cõstent, cũ prima primum & quartum virtute habeat, secunda autem secundum virtute et tertiũ. Itẽ cũ in singulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineantur, hac eadẽ ratione vel in his ipsis principes ordinemus, vt primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & virtute cæteris sit præstantior. Quartæ læuũ teneat cornu & virtute secundus habeatur. Tertie in dextro cõstituatur, et virtute sit tertius. Secundæ in læuo locetur quartus, virtutis ratione. Hanc eandẽ proportionem siue comparationem vel in maioribus præfecturis seruabimus.

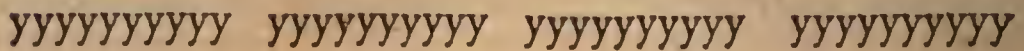
Phalanx i, armati, pref. i. Pref. iij, armati, ph. iij, Ph. iij, armati, pref. iij. Pref. ij, armati, Phalanx .ij.

Velites.

Equites.

Nunc de interuallis quibus armati inter se distent tū in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nā homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus vnum. Dēfatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atq; ita per astitem substitemq; corpus phalangis colligimus, & militem vniuersum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verūm ita vt recipere possit immutationem. Cōstipatio est quoties phalanx per astitem ac substitem arctius sese colligit, quam modò densari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorsus vel sinisterorsus possit fieri declinatio. Densatur, cūm phalangem duci in hostes placet imperatori. Constipatur, cūm hosti aggredienti resistendum in robore est. Cūm itaque frontē phalangis decuriones M xxiiii compleant, ii certē ordinati, cubita iiii mil. xcvi longitudinis occupabunt, hoc est, stadia x, & cubita xcvi. Dēfati stadia quinq; cubita xlvi. Constipati stadia occupabunt ii, & semis, & cubita xxiiii. Armabitur phalanx scuto et hasta. Scutū optimum quod Macedonicum, aneum, mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo breuior, lōgissima, quæ eatenus sumi potest, quatenus tēnere miles & vti facile valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos esse omnino cōuenit, ita vt & statura & viribus corporis præstantiores cæteris sint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalāgem cōtinet vniuersam, & in vsu præcipuum est. Vt enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole, aciem efficaciorē præstat, idem in phalange existimandum esse, vt pro acie ac oris cuiusdam robore ipse sit ordo decurionum. Pondus autem & molē & magnitudinis additamentum afferat cōstituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest, vt etiam iugum secūdum milite constet idoneo, Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiuncta priori utilis ex propinquo est, & vel desiderato vel sauciato decurione, secūdus se in parte priore

re cōstituens, ordinis incolumitatē seruabit. Tertium item iugū & quartum & reliqua deinceps pro virtute instituemus, vt qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis et intoleranda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis stat quoties densari imminens præliū postulat. Sarissæ longitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt, reliqua xii. prominent. Itaq; fit vt secūdi suas sarissas super armatos iugi prioris prominētes, ad decē cubita habeant: tertii ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla itē sarissa primum superat iugum. Quod cū per singulos iugi primi sarissæ quinque aut sex promineant, species formidolosa existat consentaneū est. Miles item firmis ac robustus constat quinque sexq; sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusq; facultatibus commilitonum. Quin etiam qui post sextum positi sint iugum, & si minus sarissis agunt, tamen pondere sui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendi vllam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnulli hastam posterioris militis longiorem quàm prioris sumi idcirco voluerunt, vt etiā qui in tertio et quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostē possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinū prudens peritusq; esse debet, qui prouideat & procuret quemamodum milites ordinis totius versent inter sese atque iugent: & recedētes vel metu, vel aliqua alia causa, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atque etiam cū constipādum sit, compellat militem, cogatq; si vsus exigit, in arctū quàm maximè adduci. Ita enim fit vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò in fronte, verū etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet Imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium, modò in fronte, modò in dextra, modò in læua, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemdamodum res vsusq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

DEcurias quoq; in ordine velitum statuemus M xxiiii, videlicet totidē quot phalanx continet armatorum: vt sub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constituantur, non tamen ex xvi hominibus has instituemus, sed ex viii, ita vt M xxiiii decuriæ compleant hominum viii mil. cxcii. Nomina eorum & ordines ita accipe, Quatuor decurias velitū systasin, id est, cōstitutionē vocamus, hominū xxxii. Duas cōstitutiones pentecontarchiā, semicēturiā dixerim, hominū lxiiii. Duas semicēturias, centuriā hominū cxxxviii. Inesse singulis centuriis debēt superordinarii quinque, Signifer, Tergidux, Tubicē, Minister, Præco. Duas centurias psilagam à ducentis velitibus, quasi velitariam, vel expeditariā nominamus, hominum cclxvi. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias systema, tanquam constitutoriam appellamus, hominum M xxiiii. Duas constitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ii mil. xlviii. Duas admercenarias stiphos, hominum iiii mil. xcvi. Duo stiphi epitagma, velut additam legionē, decu

*Macedon.
dā phalāx.
Sarissæ Ma
cedoniæ.*

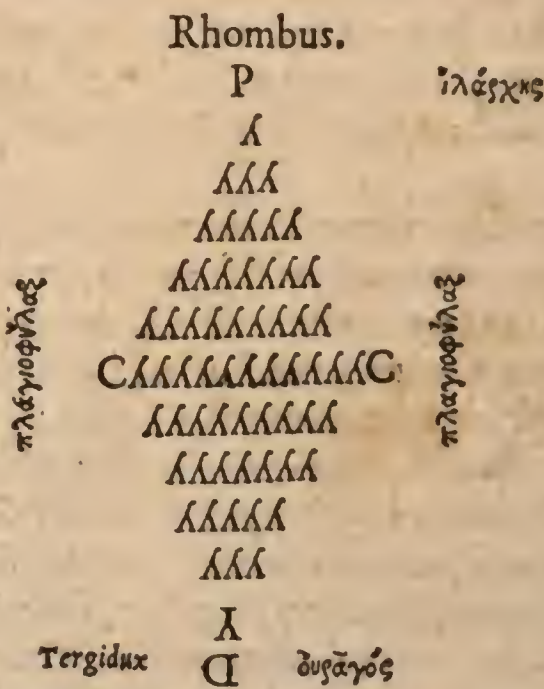
*Tergidux
Superordinarij.*

superordinarij.

decuriarum M xxiiii, hominum viii mil. cxcii. In his quoque superordinarios viii inesse solitum est, quorū iiii Epixenagi, hoc est, duces siue principes ad mercenariā illius habentur, reliqui Systematarchæ præficiunt principes seu præfecti eius quam cōstitutoriam interpretamur. Iaculatores sagittarii, et omnes qui aliquo teli genere vtantur, vtiles ad eam rem esse constat, vt prælium exordiantur, hostem prouocent, feriant, saucient eminus, et prosternant. Fundant aciem, repellant equitē, cogāt aduersarium procurfantem loco cedere, explorent, perlustrent quæ loca suspecta, locent insidias: hi denique & primum certamē subeunt, & vnā cum cæteris pugnant: et quanquā cæteri deserunt, ipsi perseuerant in dimicatione: omnino genus hoc militum cū operam præstet celeriorē agatq̄ eminus, multa efficere potest & præclara.

De Acie Equestri.

Equitum acies autores superiores, aut quadratas, aut parte altera lōgiores, aut Rhombi cunei ve gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suā ferē satis expressit sentētiam. Quamobrem nos descriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quo possint facilius percipi. Aciebus ad Rhōbi similitudinē formatis Thessalos primos vsos comperimus, qui plurimū equitatu valuerunt, Iasone (vt ferunt) autore generis huius aciei, vt pote ad omnes vsus accommodatioris: equites enim cōstituti in hac forma, vertere sese in quēuis prospectum possunt, minimeq̄ vel à tergo vel à latere capiētur. Quippe cū præstantiores Rhombi latera teneāt, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro qui custodes vocantur lateris, statuuntur, In reliquo verò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est.

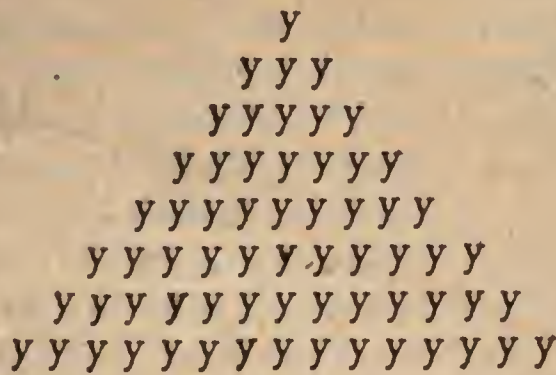

CVneatis Scythæ vtuntur & Thraces. Quinetiam Macedones vsi sunt suadente Rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum est, quā quadratum: ob eam scilicet rem, quòd suos principes circumpositos habeat, & fronte

fronte exigua constet, & equitandi vsum per quodlibet interuallum facilem præbeat regressum & progressum celeriore. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies sortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi ac pleriq; Græcorum vsi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc disciplinæ genus seruare multis in rebus præstantius. Nam & instructio quoniã per versus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formãdi genere hostem vniuersi aggrediuntur.

Phalanx

Curuata.

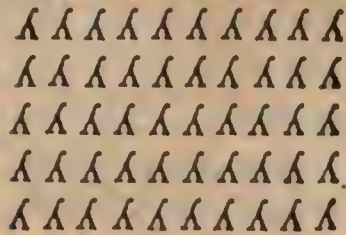

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum q̄ in altum, numero constent. Exempli gratia, viii in longum, quatuor in altum, aut x in longum, v in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinentur, q̄ eos qui in versus se porrigant. Nonnulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis præbent, scilicet ita arbitantes fore, vt quadrata forma efficiatur. Triplicem enim præmodum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum nouem in fronte statuunt, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, vt equitum multitudo posteriorum eandem præstet vtilitatem, quam in pedestribus copiis, vbi scilicet ponere renitentes, primorem continet altitudinem. Equitum namque omnium numerus corpus pondusque vnum consistit. Itaque fit vt si posteriores prioribus iuncti renitentur, nihil suo impulsu præstent. Immo vnã cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore quam virtute hostium versentur necesse sit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equestris longitudinis numerus æque & altitudinis constet, numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis parte altera longior. At quoties turmæ forma quadrata est, e contrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior existat.

Quadrata acies.

Y

Phalanx Quadrata.

R Hombi formam omnium maximè necessariam venisse in vsum creditur, eo quòd præ cæteris omnibus constituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo suo illi præfecto iugent, sed ita subiiciantur, vt corû capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisq; inter sese iustis equites tum dextri, tum leui, tum etiam posteriores discernantur, ne frequentia turbet ordinem, cùm equi immitiores in proximos sibi equos conuersi calcitrèt, & militibus vulnera infligant. Autores autem huius generis aut ita disponunt, vt equites & versent & iugent: aut ita vt versent quidem, sed non iugent: aut ita vt iugèt, sed non versent. Quæ singula quemadmodû se habeant dicam. Qui Rhombos simul & versare & iugare voluerunt, medium & maximum iugum turmæ, numero impari statuunt: vt xi, aut xiii, aut xv, cui ex parte vtraq; priore, inquam, posterioreq; adiungût binario primis illis pauciores: verbi gratia, si maximum illud iugum equitibus constet xv, addita iuga vtrinq; denis aut ternis componunt, & quæ item post hæc vtrinq; adiungunt, denis singulisq; conficiunt, atq; ita binario subinde pauciores adiiciunt, dum singuli relinquuntur, totaq; turma equitibus consumetur cxiii.

Rhombus qui versat & iugat.

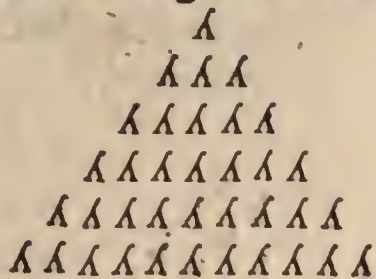

R Hombum dimidiatum & iam transformatum in triquetrum, cuneum seu rostrû vocamus. Quapropter cunei quoq; forma perinde explicata iam est: quod aciei genus cùm suum medium exiens in acutum habeat & motum facillè quorsum velit sortiatur, expeditè admodum vel † molem posteriorem sua cum fronte circumagit, & celeriter potest immutari.

Cuneus

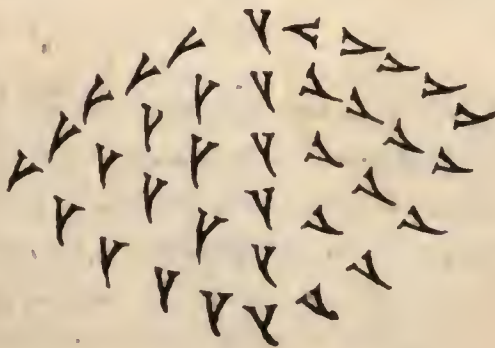
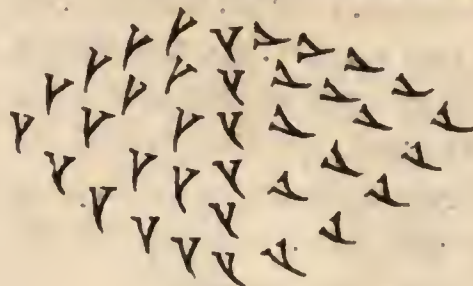
laxitatem

Cuneus qui versat & iugat vel rostrum

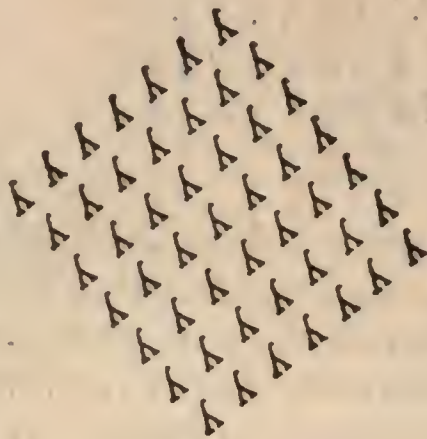
Alii ita instruxere, vt equites qui rhombum conficerent, neque versarent neq; iugarent. Ita enim & conuersiones & transitiones equitum posse facilius fieri existimarunt, cum non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrunque latus adiungunt singulos loco submissiore, vt quod dictum iam est, capita iunctorum equorum iuxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xi equitibus cõstet, præfecto medio constituto, quinque autem in vtranq; partem suppositis. Deinde iugi principem post turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramq; simili ratione quaternos subiiciunt, vt totus secundi ordinis numerus nouenarius sit binario minore: & quasi duo æquidistantia latera duobus illis rhombi lateribus primis constituentur. Mox tertium septenario describunt, atque ita subinde binario diminuentes, in vnum vsque deueniunt. Et hæc turma æquitibus cõstat xxxvi. Hoc genere Polybius vtitur, sed numero hominum lxxiii, & forma literæ λ deorsum inuersæ v.

Rhombus qui neque uersat neque iugat.

Sunt quæ ex versantibus quidè, sed nõ præterea ex iugantibus consistunt, quæ ad hunc modum constituuntur. Versu aliquot equitibus instituto, quorum primus præfectus sit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumq; versus alios numero hominum vnitatem minores disponens, qua eques per interiecta intervalla distat ab equite. Quod si in primo decem sint equites, vterq; appositus nouenis constabit, & tertii octonis, atque ita numerus subinde decrescet, dum in vnum deueniat: sic enim fieri potest, vt eqtes inter se versent quidem, sed non iugent. Vtile genus quoque id disponendi est ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus solitum est.

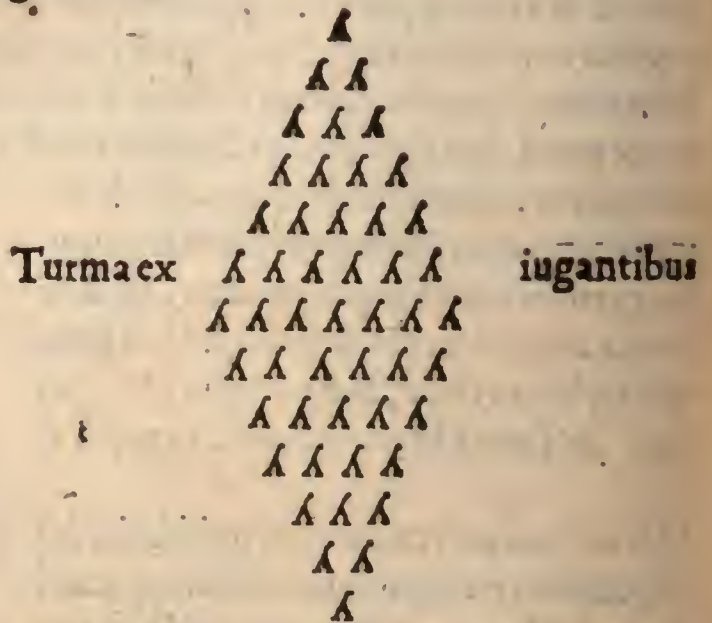
Vocatur autē quę ad dextrā fit in hastā declinatio ; quę autē ad leuā in habenā.
 Turma ex versantibus.
 Praefectus.

Rhombus versans
 non iugans.

Tergiductor.

AT si turma ex iugantibus quidē, sed non ex versantibus consistere debeat, in hunc modum dispones, medium & maximum iugum numero constitues impari. Cætera autem subinde per media interualla adiunges, quemadmodum in superiore turma proposui, atq; ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantum consistat.

xcvi.

Turmas vario modo vt etiam leuē armaturam statuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut post leuem armaturam: sed nos describendi exēpli gratia post leuē locauimus. Et prima equitibus constet lxiiii, cuius primum iugum equites compleant xv, secundum xiii, tertium xi, & reliqua subinde binario vsque in vnum decrescant. Signum is feret qui in secundo iugo à leua principi iugi astat. Omnes turmæ numero lxiiii statuētur, equites iiii milia ꝛxcvi. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc est, turmam duplarē constituūt, equitū cxxviii. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitū cclvi. Duæ Tarentinæ magisteriū, equitum dxii. Duo magisteria Ephipparchiā duplare magisteriū, equitū Mxxiiii. Duplicatum duplare magisterium telos, equitū ii mil. xlvi. Duplicatum telos epitagma, id est, summam ordinis siue agminis facit, equitum iiii mil. xcvi. Explicatæ iam sunt variæ sententiæ veterum, quemadmodum turmæ instruuntur sed quoniā in his magnā differentiā esse cōstat, nō sine delectu vti debemus, sed quotidianis exercitiis sæpius experiri genera instruēdi singula. Itaq; securè in præliis

præliis quod facilius commodiusq; probetur, admittere officiū est. Quid enim stultius quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perscrutentur, de his tam amplis, tam necessariis non antè periculum facere accuratissimè velint, quàm certamina subeant. Quod tamen genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum institutione quanquàm vsus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus autores superiores vsos cōperio. Duos currus zygarchiā, id est, parilē vocāt. Duas pariles cōiugationem. Duas coniugationes epifyzgarchiā, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiā, currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplimum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iisdem quæ modo exposui. Curribus autem ipsis aut expeditis, aut falcatis vsos comperimus. In ordine elephantorū qui vni præest elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quasi ferarius, & constitutio talis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplaris ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui, octo præfectus est, ilarcha, hoc est, turmæ princeps, & constitutio ista ilarchia turmæ præfectura. Qui sexdecim præest, elephātarcha, id est, elephantorū præfectus: & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus: & constitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiii constat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus † Elephantarcha vocatus est.

Genera perfectarum copiarum, & nomina constitutionum & ordinum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus, vocabula de cætero quæ in præceptis versantur explicasse vtile est: vt iam pridē milites quid quodq; significet certiores, facilè quæ per aciem imperantur, intelligere possint & facere. Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus: aut enim in hastā, aut in scutum. Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionem, & inflexionem. Ad hæc versare, iugare, reddere in arrectū, euoluere, duplicare. Ad do inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem transfuersam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpositionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionem. Quid quodlibet eorum significet breuiter exponam. Nec ignoro non apud omnes autores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum cum vel in hastam, hoc est, dextrorsum sese cōuertunt, vel in scutum, hoc est, sinistrorsum. Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu, vtiq; superandi aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem vsus alium, quemadmodum singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem versus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. Quæ res Immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est.

Phalangia
garchia.

Declinatio.

Declinatio
in scutum &
in hastam.

Prima conuersio in scutum. p p p
 p p p
 .unxpedje unnej dir leuum aspectum. p p p
 liter in hasta que red- p p p
 Tertia conuersio simi- p p p
 p p p

p p p p p p p l l l d d d d Prima statio,
 p p p p p p p l l l d d d d
 p p p p p p p l l l d d d d

hastam. Similis in conuersio. Secunda Conuersio in hastam
 d d d .unxpedje unnej dir leuum aspectum
 d d d Tertia conuersio in scutum
 d d d

Versare, est singulos sua in decuria è directo decurioni & tergiductori cõsta *Versare,*
 re æqua inter sese conseruantes interualla. Iugare, est singulos sua in decuri
 a è directo suo astiti stare, seruantes simili modo interualla. Iugant ergo præfe- *Iugare,*
 ctõ primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti, Substiti verò primi præfecti sub
 stites cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere *reddere in*
 in arrectum, est militis ora ad primum aspectum restitutum. Verbi gratia, si mi- *arrectum,*
 les aduersus hostes constitutus imperetur declinare in hastam, deinde præcipia-
 tur in arrectum restitui, rursus in hostem conuerti, aduersumq; stare oportebit.
 Euolutionum duo sunt genera, alterum per decurias, alterum per iuga. Vtrumq; in
 tres digeritur species, Macedonicam, Laconicam, Choreum, quæ & Persica &
 Cretenis nominatur. Macedonica est, quæ primorem phalangis locum commu-
 tat, & frontem in tergum aspectumq; posteriorem traducit. Laconica est, quæ locum pha-
 langis posteriorem commutat: & pari ratione relicto primore aspectu sumit poste-
 riorem, tergumq; efficit frontem. Persica illa quam & Cretensem & Choreum dixi-
 mus nuncupari, locum eundem seruat phalangis, militibus singulis commutatis
 sua loca, ita vt præfectus decuriæ locum tergiductoris accipiat, & tergiductor
 vicem præstet decurionis, fronsq; ex tergo aspectui posteriori reddatur. Euolu-
 tiones per iuga fieri solent, quoties cornua transferri ad intercilia siue secturas,
 & intercilia ad cornua melius est, vt mediæ copiarum partes corroborentur: & aut
 dextra p leuas, aut leua per dextras reddatur validiores. Qui ne per maiores ex
 ercitus partes faciât euolutiones, cauent, hoste propinquo, per minores ordines
 eas securius faciunt. Quemadmodum autem euolui oporteat, dicam. Euolutio per ver-
 sum, quæ nomê à Macedone accipit, fieri solet, cum decurio locum immutat, & post
 positi omnes conuersi de hasta sequuntur, interuallisq; iisdem seruatis, & consistunt per
 ordinem. Genus Laconicum agitur, cum decurio immutatus de hasta vniuersa de-
 curiam transfert, & locum sibi parem alium accipit, & reliqui omnes sectantes recto
 se constituunt ordine & aptant, aut cum tergiductor immutatur. Primus autem
 subsistens conuersus de hasta ante tergiductorem se collocat, ceteriq; omnes se-
 ctantes, alter sese præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus constitutur.
 Choreus

inde iuga posteriora colligere, atq; ita densato milite conuerti in hastam. Quo facto si restitui suum in locum placuerit, iubebimur immutari ad scutū, hoc est, quemq; in locum vrgere auersum, tum ordinē totū reuerti, hoc est, quemadmodum milite obdensato conuersus spectauit dextrorsum, ita totū transferri in locum vnde conuerti inceperat. Mox decuriones quiescant, reliqui procedant per iuga. Deinde immutentur vt vergant quorsum principio spectabant, tum decuria dextri extremi quiescat. Hæc enim suū iam obtinet locum, reliquæ omnes ad scutum declinent, & procedentes restituantur. Ad postremum sursum præcipitur. Itaq; suum quisq; recipit locum & seruat. At si conuertere ordinem ad scutū velimus, præcipitur decuriam leui extremi quiescere: hæc enim suā iam habet positionē reliquos omnes declinare in scutum, sinistrorsumq; procedere, tum reddere in arrectum: Deinde iuga posteriora colligere, mox ad scutum cōuerti, vt iam actū sit quod voluerimus, hinc si restituere placet, non secus quàm illos in hastam conuersos restituemus: quippe qui rursus quemq; in hastam immutari præcipiamus, deinde ordinem reuerti, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes procedere per iuga, tum immutari, postmodū decuriā leui extremi quiescere, vtpote suum iam locum obtinentē: reliquas declinantes in hastā procedere dum iusta recipiant interualla: ad postremum reddere in arrectū, atq; ita omnes suum locum recipient. Si autē inflectere ad hastam placuerit, duas simul conuersiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur, vt decuriones à prospectu aduerso in auersum per ordinis immutationem trāseant. At cum restituere volumus, præcipitur item ad hastā inflectere, hoc est, duas item conuersiones ibidē ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodem spectent decuriones, quorsum principio cōstituti spectabant, antequàm vlla inflexio fieret. Hæc cū fecerimus, decuriones quiescere præcipiemus, reliquos immutatos iuga relaxare posteriora, tū rursus mutari, & ordinis postremā decuriam dextram quiescere. Iam enim hæc suū in locum restituta est, reliquos declinātes in scutum, procedere, & suis interuallis restitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum suumq; locum recipient. Sed si inflectere ad scutum velimus, præceptis vtemur contrariis hoc est, bis inflecti in scutum: quo facto, restitutionem agemus, quod ex his quæ modo exposui apertum iam est. Deflexio agitur, cū ordinē ter partem versus eandē cōuertimus, hoc est, aut in hastam, aut in scutum: facit porro inflexio in hastam, vt militum ora transferantur à parte primore ad posteriorem. Deflexio autē facit, vt à primore vel ad leuam deueniant vel ad dextrā: nam si ad hastā deflectitur, in leuā trāsfertur: si ad scutum, in dextrā. Si phalangem dēfari cornu versus dextrū placuerit, præcipiemus decuriam cornu dextri quiescere, reliquas autem declinari in hastā, atq; in dextram colligere, tum reddere in arrectum, & iuga posteriora colligere. Cū autē restituere libet, quiescere decuriones, reliquos immutari & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari mox decuriam cornu dextri quiescere. Iam enim restitutū in dextro est: reliqui ad scutum declinātes suos duces sequātur, & primis interuallis receptis reddāt in arrectū. Si autē cornu versus sinistrū densari phalangem libuerit, præceptis ecōtrario vtemur. Mediā item phalangem si densari placuerit, præcipiemus dextram duplarē phalangē declinare

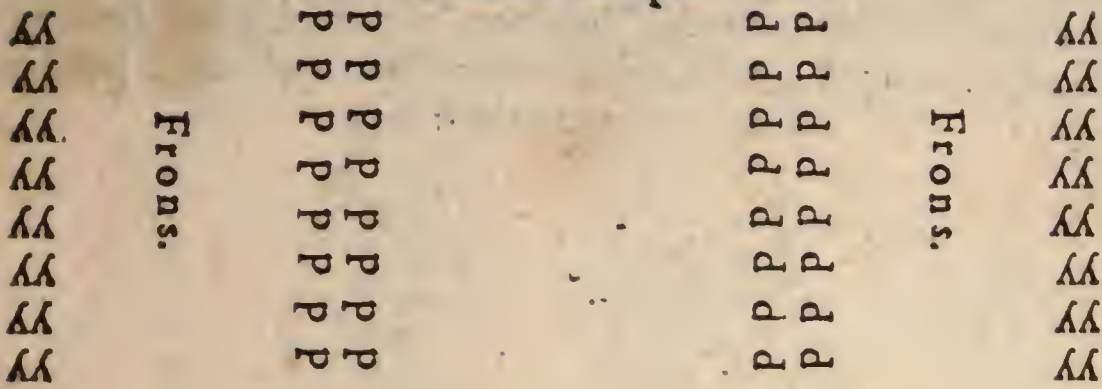
declinare ad scutum, leuam ad hastam, tum procedere mediam versus phalangem, mox omnes reddere in arrectum, iugâq; posteriora colligere. At si phalangé primis instituere locis velimus, præcipitur immutari, & per, iuga procedere, excepto primo: tum omnes rursus mutari, & dextram duplarem phalangé declinare in hastam, leuam autem in scutum: mox sectari suos ductores, donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectum. Sed quoties immutatur, si per densationem agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediunt, conuenit. Iis eisdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura instituenda erudiendaq; est. Sunt certe præcepta hæc Immutationum, Conuersionum, Inflexionum, Euolutionum, & Restitutionum utilia ad subitos hostium superuentus, quos vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inuenisse proditum est. Laconicam ad Lacedæmonios referunt autores, quo circa ita nuncupari meruerunt. Philippum tamen qui Macedonum imperium auxit, & Græcis apud chæroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrum, qui breui Asiæ in suam ditionem redegit, Macedonicam neglexisse euolutionem legimus, ut nisi summa utendi necessitas cogeret, nunquam uterentur. Laconicæ usu utrumque aduersarios deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quod hoste repente à tergo superueniente, non sine magna turbatione ageretur. Nam cum posteriores conuerterent sese in locum priorem, & rem haudquaquam fugæ dissimilem facerent, hostes audaciores reddebantur: & iam milites qui ita euoluisent, deterrere ac persequi poterat. Laconica certe è contrario agit. Vbi enim duces unâ cum sequente milite verterunt sese obuios in hostem à tergo superuenientem, terrorè inferre nimirum possunt & turbationem. Sed assuefaciende sunt copiam, tam pedestres, quam equestres, partim voce, partim signis, quæ visu percipi valeant, ut res aptè ac oportunè, quâ quisq; exigat suus, possint expedire. Nonnulla etiâ tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora sunt ea quæ voce indicantur, nisi quid sit impedimento. Sed tranquilliora quæ signis mādentur, videlicet cum res nulla est quæ obstet atque obscuret. Vox autem percipi interdum non potest, aut propter armorum sonitum, aut propter equorum transitum & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis strepitum. Signa quoq; multis rationibus obliterari possunt ac euanescere, nam & crassitudine aeris, & puluere excito, & hymbre, & solis splendore oppositæ. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborum. Adde quod interdum fieri non potest, ut signum ad unumquemque usum præparemus, cum longe plura possint occurrere, quam quibus assuefacti sint milites. Nouis autem rebus quidnam consueti signi afferatur. Non tamen concidi ita potest, ut præceptum simul & vocis & signi incertum sit.

*collabi si
mul omnia
possunt*

De itineribus.

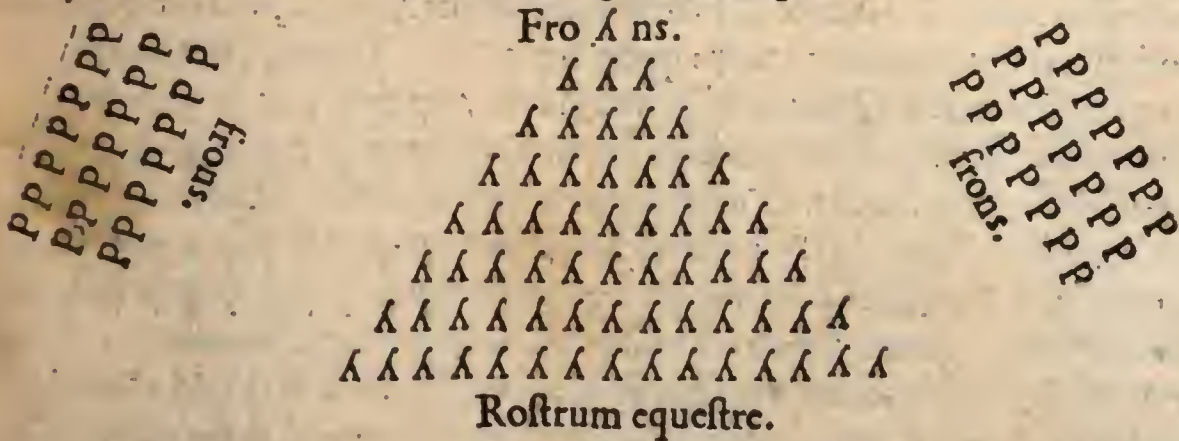
Nunc de itineribus dicam, si ante quot modis expediri solet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut leua: & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis præcedetur. Simplici, cum ex parte una aduersarium aggressurum suspicamur: duplici, cum ex duabus: triplici, cum ex tribus: quadruplici, cum undique. Vnde fit ut iter aut simplici

Phalanx anceps.

Phalanx duplaris antistomus, hoc est, occeps nūcupatur, quæ suos duces non extrà per deductiones, sed intus aduersos inter se positos habeat: tergi autem ductores extra videlicet in dextram leuamq̃ deductionem distinctos. Forma hæc instrui solet, quoties aduersarii equites forma rostri aggrediuntur. Cùm enim rostrum exeat in mucronem, ducesq̃ sequentes de latere habeat, tentatesq̃ frontem copiarum pedestrium rumpere, ne id eueniat duces peditum in medio stant, vt impetum aduersariorum vel impediunt, vel re infecta faciunt præterire. Qui enim rostro instructi aggrediuntur, ea spe sunt, vt medios aciei profligant; omnesq̃ turbent copias. Quod cùm principes copiarum pedestrium intelligant, vtraq̃ ex parte sese veluti murum constituunt, & paulo inter se distantes, vergentesq̃ ad locum penitiorẽ, impetum irritum reddunt aduersariorũ. Genus id instruendi equestre quod rostrum dicimus, Philippum regem Macedonũ inuenisse scribitur. Præponere ille strenuos omnes solebat, vt corũ virtute miles quoq̃ deterior contineretur, opusq̃ vnà cum præstantioribus prosequeretur, more spiculi aut ensis, cuius acie pro sua soliditate, suoq̃ acimine facile transadigente, reliquum etiam ferrum, quanquàm hebes esset, non sine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

Phalax duplaris Peristomus seu Amphistomus, id est, latericeps siue anceps illa est, cuius partes per deductionem cornu præposito obliquè procedant, & dextra habeat præfectos, & leua tergiductores intus. Cùm enim aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua cornua, dextrum & sinistrum, cupiens acie hostiũ similẽ circũuenire, hac de causa, qui circũuentum sibi videt imminentem, **Z** in duplicem

Phalanx duplaris Homœostomus est, cùm partes æquali progredientes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent suos duces, aut in leua.

Duplaris similiceps.

ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd

Phalanx Heterostomus à frontis diuersitate appellata, quam Versicipité dixerim, ita instruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedētis habeat (vt fit) in dextra deductione, sequētis autem in leua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens.

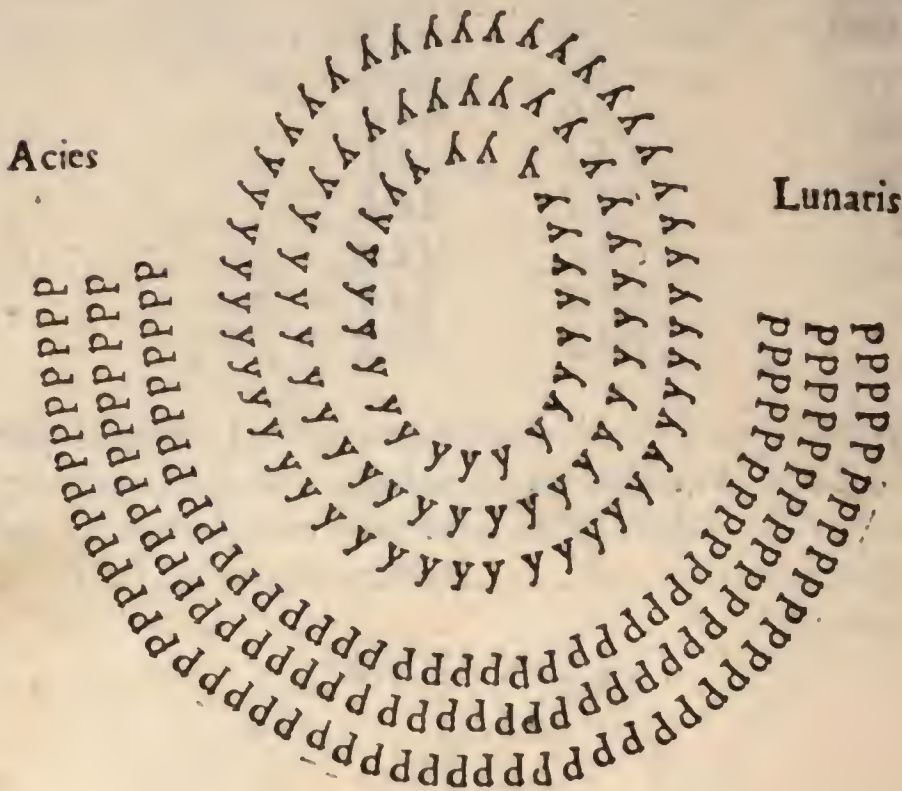
Phalanx versiceps.

dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd

Turram quæ ad speciem oui instruitur Ilion Theſſalus excogitarat, ynde sic vocata est, suosq; Theſſalos eo ipse genere instruendi exercuit. Vtile hoc est cùm singulis suis angulis habeat principes. Primū Ilarchā, hoc est, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vtrinque autem lateris custodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; suis in cornibus habeat, & suis brachiis circūuenire aduersas equitum copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circularem retorquentes accessum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, sicut inter initia operis dictum est, à Tarento Calabria oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti consueuerunt.

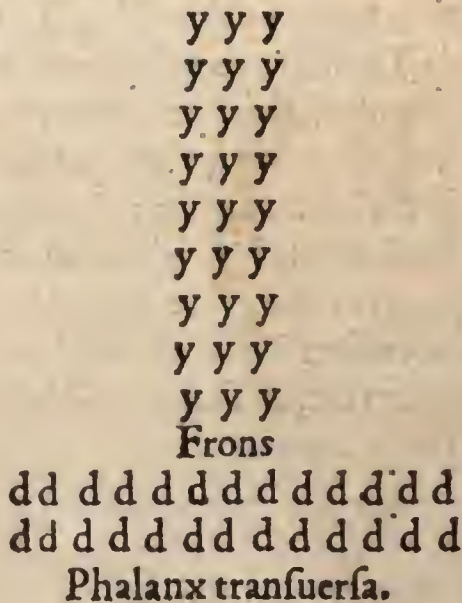
Z ii Turma

Turma ad oui speciem

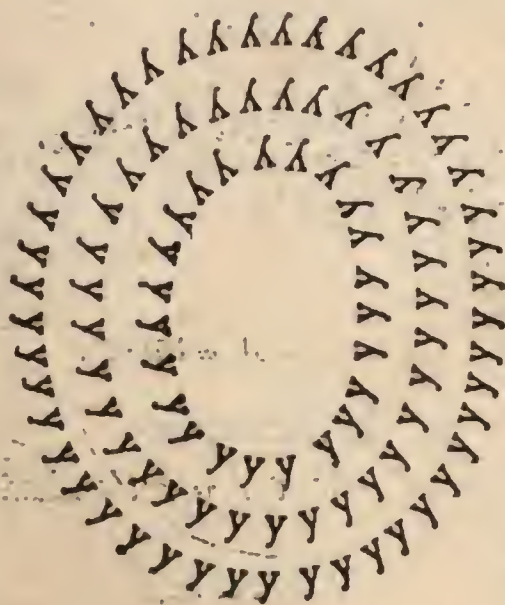
Turma parte altera longior duplici altitudine constat quàm longitudine. Utile hęc multifariam est, quippe quæ possit decipere aduersarios quasi paucos contineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere facile pro sua densitate & impetu aciem aduersam. Aptam etiam est ut sensim per locorum angustias trãseat. Opponitur ei pedestris acies quæ transuersa phalanx vocata est: porrigit enim se longius, ut etiam si interrumpatur, exigua sit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, sed in vacuum breui efferatur. Hęc enim causa est, cur multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

Est & altera turma oui similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, q̄ ita esse compositam, vt verset quidē sed non iuget. Nam eius vsum commoditatemq̄ superius exposuimus. Ergo genus id inuētum ab Ilcone Theofalo, mandatum post exercitationi ab Iafone Medeæ marito. Turum etiam & percommodum esse, cū vndiq̄ custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris, apertū iam est. Cōstat hæc turma ex equitibus sagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris quæ Epicampius emprosthia dicitur, id est inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partē priorem in sinum se circumagit, flexumq̄ imitatur. Fraudem hæc in sagittarios equites ita emolitur, vt vel egressos & cominus dimicantes suo complectatur sinu, & circumueniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur, & frāgat, atq̄ ita medio milite alacriore possit euincere.

Turma ad oui speciem.

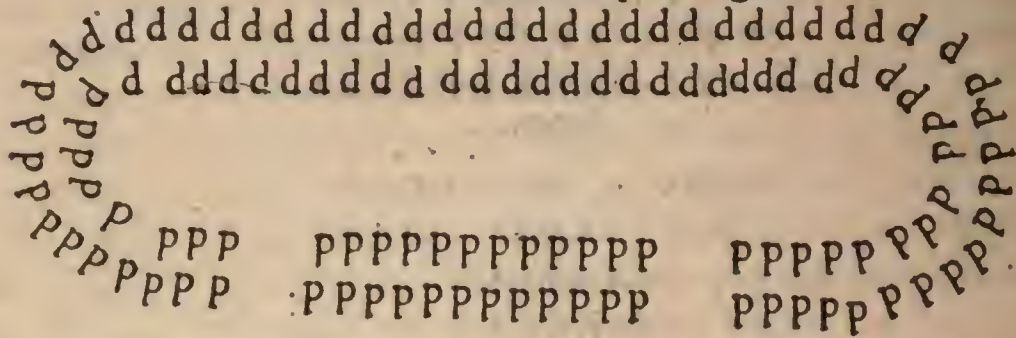
d d d d	d d d d
d d d d	Frons. d d d d
d d d d	d d d d
d d d d d d d d d d d d d	
d d d d d d d d d d d d d	
d d d d d d d d d d d d d	
d d d d d d d d d d d d d	

Phalanx inflexa antica.

Quin etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opisthia dicitur, cōtrario modo quàm superior informata. Cū enim illa ante se flectat, hæc sua cornua in partē ducit posteriorem, itaq̄ vt illa antica, sic hæc postica nominetur. Vtilis ea quoq̄ ad fraudē est: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant ostēdat, multos autem qui ponē subsequātur habeat: vt si confli-

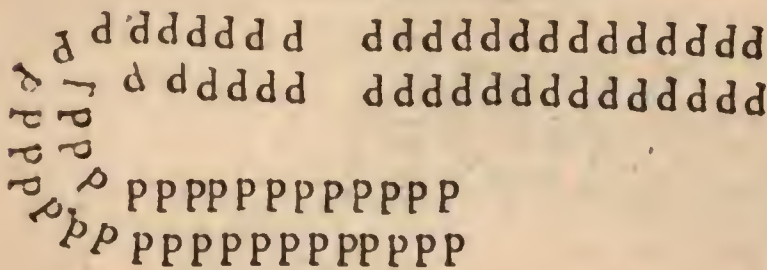
Phalangis circumuentio est, cum cornu vtrumque superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

Alterius cornu circumuentio est, cum altero cornu hostem superamus. Vnde fit, vt qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet aduersarium: qui autem cornu superat, non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

Extenuatio est cum altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus constat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem iis constituere prouidum conuenit. Modis quinque possunt duci impedimenta. Aut enim praecedent copias omnes, aut sequentur, aut in alterutro latere constituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, si hostilem agrum ingredieris. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuerit ducere.

Postremo praecipua repetemus colligemusque omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus breuiter quicquid praecipui usus exigat, id & breue esse, & omnia ambiguitate carere oportere. non enim solum celeritate est opus verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerumque contrarium faciant. Verbi gratia si dixeris, declina: verbo hoc audito possunt alii declinare in hastam, alii in scutum, quae res non parum inferret perturbationis. Cum itaque generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adiungere debemus ad hastam, aut ad scutum, prout res exigat: & quidem ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta aut euolue, generis praefert communitatem: quam obrem partem siue speciem praeponeamus, vt in hastam immutare. Sic itaque praecipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam si euolue Laconicam dixeris

aut euolue Macedonicam, eueniet vt diuersæ euoluēdi agantur species. Hac igitur ratione cauendum est, ne quid ambiguè, ne quid obscure incertèq; præcipiatur: & vt species suis anteponantur generibus, seruandū omnino est. Iuuat porrò ad eam rem plurimum silentium militum. Quocirca silendum in primis attendendūq; impabis: quod Homerus quoq; poëta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
Assidue pariterq; suos dux quisque regebat
Imperitans: alii mox festinare silentes.

Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculsæ charæ sobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
More gruū passis liquido super aëre pennis.

Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq; niualem
Fugere, Oceani repetunt clangoribus vndas.

Ast an imos taciti spirantes ire pelasgi,

Alter in auxilium alterius properare parati.

A Ge ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dista, erige spiculū, versa iuga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta interualla conferua, ad hastam declina, collige, ita consiste, in arrectum redde, ad scutum declina, collige, ita consiste. Ad hastam immutare, collige.

Ita consiste. Altitudinem duplica, restitue. Laconicam euolue, restitue. Macedonicam euolue, restitue. Choreum

euolue, restitue: ad hastam cōuerte, restitue ad

hastā: inflecte, restitue. Hæc de aciebus instruendis habui quæ breuiter ad te scriberem, Imperator, tibi victoriam,

hostibus profligationem allatura.

Vale.

Finis Acliani.

tes dlv equites lxvi. Cohors octaua habet pedites dlv, eqtes lxvi: sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secúda acie cósistit in medio. Cohors nona habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors decima habet pedites dlv, equites lxvi, & ipsa bonos cósuevit accipere bellatores: quia sicut in secúda acie sexta dextrú, ita decima sinistrú possidet cornu. Iis decé cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites vi mil. cv, equites dccxxvi. Minor itaq; numerus armatorum in vnaquaq; legione esse debet. Maior auté consuevit esse: & non tantum vná cohorté, sed etiá alias miliarias, si fuerit iussa, suscipere. Tribunus maior per epistolá sacrá Imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus puenit ex labore. Tribunus auté vocatur ex tribu, quia præst militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarii, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optádo appellari, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati, cum eorú vicario solét vniuersa curare. Signiferi, qui signa portant, quos nunc draconarios vocant. Tesseraarii, qui tesseras per contubernia militum nunciát. Tessera autem dicitur præceptú ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellú mouetur exercitus. Torquarii duplares, torquarii simplares, quibus torquis aureus solius virtutis præmiú fuit, quem qui meruisset, præter laudem interdú duplá cõsequeretur annoná. Item primus hastatus duas céturias, id est, cc homines ducebat in acie secúda, quem nunc ducetariú vocát. princeps autem primæ cohortis céturiam semis, hoc est, cl homines gubernat. Sic decé céturionibus regebatur, quibus magnæ vtilitatis gratia magnus honor à veteribus est cõstitutus vt cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contéderét ad tanta præmia peruenire. Erát etiá céturiones qui singulas céturias curabát, qui nunc cetenarii nominantur. Erát decani x militibus præpositi, qui nunc caput cõtubernii vocatur. Secúda cohors habet céturiones v. Similiter tertia & quarta, vsq; ad decimá cohorté. In tota auté legione erát céturiones lxvi. Sed legati Imp. ex cõsularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtéperabát in ordinatione pacis, vel necessitate bellorú, in quorú locú illustres viros constat magistrōs militú substitutos, à quibus non tantum binæ legiones sed etiá plures numero gubernantur. Proprius auté iudex erat præfectus legionis, habés comitiuá primi ordinis dignitaté, qui absente legato, tanq; vicarius ipsius potestaté maximá retinebat: tribuni vel céturiones, cæteriq; milites, eius præcepta seruabát vigiliatú siue pfectionis. Tesseras ab eodé petebát. Si miles crimé aliquod admisisset, autoritate præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœná. Arma omnium militú, item equi, vestes, & annona ad curá ipsius pertinebát. Disciplina, seueritas, exercitus non solum peditum sed etiam equitum legionariorum præcepto eius cotidie curabatur. Primú signum totius legionis est aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiá per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium. Sed ant: qui qui sciebát in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbati atq; confúdi, & ne hoc posset accidere, cohortes in céturias diuiserút, & singulis céturiis singula vexilla constituerút: ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria, in illo vexillo literis esset ascriptum: quod intuentes vel legentes

Professio-
nis.

milites

ordines, sed aduersarios vehemētes excipere, & stando pugnandóq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autē ordo cōstituitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter se agunt verutis vel martiobarbulis, quas plūbatas nomināt, qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergo stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinē ad prouocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire: qui si hostes in fugam vertere poterunt, ipsi cum equitibus persequuntur: si verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad macharas, id est, spathas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinēt bellum. In quinta acie ponebantur balistarii, funditores, tragularii, fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus est longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis & omni genere armorū munitis bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabāt. Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset, de eorum viribus reparationis spes tota pēdebat. Omnes autem signarii, quāuis pedites sint, loricas minores accipiebāt, & galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & scuta, & galeas ferreas, transuersis & argentatis cristis, vt facilius agnoscerentur à suis. Illud autem sciendū est & modis omnibus retinendū, quòd cōmisso bello, prima ac secūda acies stabat immota. Triarii quoq; residebant. Ferentarii autem armatura leuis, & sagittarii, & funditores aduersarios prouocabant, ante aciem procedentes, si hostes fugare poterant, sequebantur: sed si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebātur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autē præliū grauis armatura, & tanquàm murus (vt ita dicam) ferreus stabat, & non solum missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemq; turbaret, & dispersos recurrētes hostes in compositos opprimeret, sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & eqtibus fugiētes sequebatur inimicos. Hac dispositione ac cautela sine periculo legio vincebat, aut superata seruabatur incolumis, quia legionis vis est facile nec fugere, nec sequi: sed ne milites aliquādo in tumultu prælii à suis cōtubernalibus aberrarēt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant. Præterea in aduerso vniuscuiusq; militis erat nomē literis ascriptū, addito ex qua essent cohorte, quāve cēturia. Ex his autē apparet legionē bene institutā quasi inuictissimā esse ciuitatē, quæ omnia prælio necessaria secū vbiq; portaret: nec metueret repentinū hostiū supuentū, quæ etiā in mediis cāpis subitò fossa valloq; muniretur. Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad præliū vocāt milites, & rursus receptui canūt. Cornicines quoties canūt, nō milites sed signa ad eorum obtēperant nutū. Ergo quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt: quoties mouēda sunt signa, cornicines canūt. Classiarii autē appellātur buccinatores qui cornu ducunt exercitum: hoc insigne videtur imperii, quia

tes, cum ipsiis turribus affligerent atq; mactarent, quo nihil tutius inuenitur, postea venientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spaciū milites dabant: quæ cum in agmen medium peruenissent, circumfusis vndiq; armatorum globis, à magistris militum absq; vulneribus capiebantur illæsi. Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimū confert, vt lectissimos de peditibus equitibusq; cum vicariis comitibus, tribunisq; vacatibus habeat dux post aciem in subsidiis præparatos, alios circa cornua, alios circa medium: vt sicubi hostis vehementer insistit, ne rumpatur acies, prouolent subito, & suppleant loca, additaq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Huius cautelâ primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginenses. Alteram post hæc ubiq; seruarunt: hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directâ acies hoc solū agere debet, petere vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere debebit, de quibus cuneum forficemq; faciens ducenda sit. Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. Quod si bellatorum copia tibi non abūdat, melius est habere aciem breuiorem, dummodo in subsidiis colles plurimos. Cum explorator hostium latenter oberrat in castris, omnes ad tentorium suum per diem redire iubentur: statim deprehenditur explorator. Cum consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit. Rarò enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis iam peruenit. Fieri quid debeat tractatocum multis: quid verò factururus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. Hæc Martii operis præcepta per diuersos autorum libros dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Neq; enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec defectæ sunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienses, quæ Marfos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali superatis Persis, vsq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mysos & Traces inter bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est si vniuersarum prouinciarum vires enumerare contendam, cum omnes in Romani imperii ditione consistant. Sed longa securitas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitii militaris primò negligētius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur.

Martis
patria.

FINIS.

